

กระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของหมู่บ้านแม่จันทรวง จังหวัดเชียงราย

นางสาวชุนาฏ พุ่มวิเศษ

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ ภาควิชาเศรษฐศาสตร์

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2544

ISBN 974-03-0944-5

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE PROCESS OF TRANSFERRING INTEGRATED FARMING CONCEPT
AT MAE CHAN LUANG VILLAGE CHIANG RAI PROVINCE

Miss Nuchanat Phumviset

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Economics in Economics

Department of Economics

Faculty of Economics

Chulalongkorn University

Academic Year 2001

ISBN 974-03-0944-5

นุชนาฏ พุ่มวิเศษ : กระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของหมู่บ้านแม่จันหลวง จังหวัดเชียงราย. (THE PROCESS OF TRANSFERRING INTEGRATED FARMING CONCEPT AT MAE CHAN LUANG VILLAGE , CHIANG RAI PROVINCE) อ. ที่ปรึกษา : รองศาสตราจารย์ ดร. กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 162 หน้า. ISBN 974-03-0944-5.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษากระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของหมู่บ้านแม่จันหลวง จังหวัดเชียงราย โดยมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ ประการแรกคือ เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของหมู่บ้านแม่จันหลวง จังหวัดเชียงราย และประการที่สองคือ เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยต่างๆ ในกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของหมู่บ้านแม่จันหลวงที่ทำให้ผลลัพธ์ภายหลังกระบวนการถ่ายทอดประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว โดยประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือ เกษตรกรในหมู่บ้านแม่จันหลวง จังหวัดเชียงราย จำนวน 44 ครัวเรือน

จากการศึกษาพบว่า

1. กระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของหมู่บ้านแม่จันหลวงมี 2 วิธี วิธีแรกคือ การดำเนินกิจกรรมผ่านโรงเรียนพืงตนเองแม่จันหลวง เพื่อถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่เด็กนักเรียน และวิธีที่สองคือ การจัดการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันหลวง

2. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นหลังกระบวนการถ่ายทอดประสบกับความล้มเหลว ทั้งนี้เป็นผลมาจาก 3 ปัจจัยในกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสาน นั่นคือ การขาดการเข้าไปมีส่วนร่วมของชาวบ้านแม่จันหลวง, การขาดความต่อเนื่องและสม่ำเสมอของการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสาน และปัญหาช่องว่างทางวัฒนธรรมและภาษาระหว่างผู้ถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานกับชาวบ้านผู้รับการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสาน

ภาควิชา.....เศรษฐศาสตร์.....ลายมือชื่อนิสิต.....
 สาขาวิชา.....เศรษฐศาสตร์.....ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
 ปีการศึกษา.....2544.....ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

4285576529 : MAJOR ECONOMICS

KEY WORD: INTEGRATED FARMING / TRANSFERRING / MAE CHAN LUANG

NUCHANAT PHUMVISET : THE PROCESS OF TRANSFERRING INTEGRATED FARMING CONCEPT AT MAE CHAN LUANG VILLAGE , CHIANG RAI PROVINCE. THESIS ADVISOR : ASSO. PROF. KANOKSAK KAEWTHEP, Ph.D., 162 pp. ISBN 974-03-0944-5.

The study aims at analyzing the process of transferring integrated farming concept at Mae Chan Luang village, Chiang Rai province. Two objectives in this study are:. First, to study the process of transferring integrated farming concept at Mae Chan Luang village, Chiang Rai province. Second, to analyze factors in the process of transferring integrated farming concept ar Mae Chan Luang village that affect success or failure. The case study comprises of an interview of 44 households in Mae Chan Luang village, Chiang Rai province.

The result of the study can be summarized as follow,

1. There are 2 methods for the process of transferring integrated farming concept at Mae Chan Luang village. First, it is the activity at Mae Chan Luang school which acts as a mediator in transferring integrated farming concept through pupils. Second, it is an integrated farming training for Mae Chan Luang villagers.

2. The failure of the process of transferring integrated farming concept due to lacking of participation from Mae Chan Luang villagers, discontinuity of the integrated farming training and cultural and language problems.

Department.....Economics.....Student's signature.....

Field of study.....Economics.....Advisor's signature.....

Academic year.....2001.....Co-advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งของรองศาสตราจารย์ ดร. กนกศักดิ์ แก้วเทพ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งท่านได้ให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นต่างๆ ตลอดจนตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์มาโดยตลอด นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังได้รับความกรุณาจากรองศาสตราจารย์ แล ดิลกวิทยรัตน์ ประธานกรรมการ อาจารย์ ดร. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และรองศาสตราจารย์ ดร. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ กรรมการวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำแนะนำที่มีค่าอย่างยิ่งในการศึกษาครั้งนี้

ผู้ศึกษาขอขอบคุณชาวบ้านแม่จันทรงและเจ้าหน้าที่ของโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันทรงที่ได้ให้ความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือ อนุเคราะห์ข้อมูล ที่พักอาศัย อาหาร และการต้อนรับทุกประการ มาด้วยดีตลอดระยะเวลาของการศึกษาภาคสนาม และผู้ศึกษาต้องขอขอบคุณ คุณ เฉลิมพล แจ่มจันทร์ ที่ให้ความช่วยเหลือในการยืมหนังสือต่างๆ จากห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คุณ พงษ์ศักดิ์ เลาสวัสดิ์ชัยกุล และ คุณ พลพัทธ์ โคตรจรัส ที่คอยรับฟังปัญหาและให้คำแนะนำแก่ผู้ศึกษาโดยตลอดมา นอกจากนี้ ผู้ศึกษาอยากจะทำขอบคุณ Hr. Jan N. Jakobsen คู่หมั้นของผู้ศึกษา ที่คอยเป็นกำลังใจให้ผู้ศึกษาในเวลาที่ยากแสบ ซึ่งทำให้ผู้ศึกษามีกำลังใจในการทำงานและฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ จนสามารถเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้สำเร็จ

ในท้ายที่สุดนี้ ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณ คุณ รัชณี พุ่มวิเศษ มารดา ที่ได้ให้การสนับสนุนและให้โอกาสแก่ผู้ศึกษาเสมอมาจนกระทั่งสามารถเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ หากความดีอันพึงมีทั้งหลายในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้ศึกษาขอมอบให้แก่ มารดา และครูบาอาจารย์ทุกท่านที่เคยประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แก่ผู้ศึกษา สำหรับข้อผิดพลาดทั้งหมดที่เกิดขึ้น ผู้ศึกษาขออ้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว

นุชนาฏ พุ่มวิเศษ

มีนาคม 2545

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนที่.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	8
1.3 ขอบเขตของการศึกษา.....	9
1.4 วิธีการศึกษา.....	9
1.5 กรอบการวิเคราะห์.....	11
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	14
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	15
2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	15
2.1.1 แนวคิดเกษตรกรรมทางเลือกหรือเกษตรยั่งยืน.....	15
2.1.2 แนวคิดเกษตรผสมผสาน.....	24
2.1.3 แนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่.....	31
2.1.4 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง.....	44
2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	57
3 สภาพทั่วไปของพื้นที่กรณีศึกษา.....	64
3.1 ความเป็นมาของหมู่บ้านและลักษณะโดยทั่วไป.....	64
3.2 ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้าน.....	67
3.3 สภาพทางเศรษฐกิจของชาวบ้านแม่จันทรง.....	72
4 กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้.....	78
4.1 ผู้ถ่ายทอดแนวคิด.....	78
4.1.1 ความเป็นมาและจุดประสงค์ในการถ่ายทอดแนวคิด.....	78

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.2	กระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสาน..... 84
4.2.1	ความเป็นมาของการจัดตั้งโรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันทอง..... 84
4.2.2	กิจกรรมต่างๆ ในโรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันทอง..... 87
4.2.3	การฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันทอง..... 90
4.2.4	แหล่งน้ำในการทำเกษตรกรรมผสมผสานของโรงเรียนฟุ้งตนเอง แม่จันทอง..... 97
4.3	ผู้รับการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสาน..... 101
4.3.1	การมีส่วนร่วมของชาวบ้านแม่จันทอง..... 101
4.3.2	การประยุกต์ใช้วิธีการทำการเกษตรแบบผสมผสานในไร่ของ ชาวบ้านแม่จันทอง..... 105
4.4	ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านแม่จันทอง..... 110
4.4.1	รูปแบบการทำการเกษตรของชาวบ้านที่เปลี่ยนแปลงไป..... 110
4.4.2	การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจของชาวบ้าน..... 116
4.4.3	ทัศนคติต่อการทำเกษตรผสมผสานและแนวคิดเศรษฐกิจ พอเพียง..... 121
4.4.3.1	ความเข้าใจและทัศนคติของชาวบ้านแม่จันทอง ที่มีต่อการทำเกษตรผสมผสาน..... 121
4.4.3.2	ทัศนคติของชาวบ้านในเรื่องการพึ่งพาตนเองหรือ เศรษฐกิจแบบพอเพียง..... 125
5	การวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดแนวคิด..... 128
5.1	ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านแม่จันทองและการเข้ามาของ ผู้ถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสาน..... 128
5.2	การวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้การทำเกษตรผสมผสาน..... 134
5.3	การประยุกต์เทคนิคเกษตรผสมผสานไปปฏิบัติของชาวบ้านและ สภาพของหมู่บ้านแม่จันทองในปัจจุบัน..... 138
5.4	การฟุ้งตนเองของชาวบ้านแม่จันทองตามหลักทฤษฎีใหม่..... 141
5.5	ปัจจัยต่างๆ ในกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของ โรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันทองที่ทำให้ผลลัพธ์ภายหลังกระบวนการ ถ่ายทอดแนวคิดประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว..... 143
6	สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ..... 146
6.1	สรุปผลการศึกษา..... 146
6.2	ข้อเสนอแนะ..... 149

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
รายการอ้างอิง.....	151
ภาคผนวก.....	155
ภาคผนวก ก.....	156
ภาคผนวก ข.....	159
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	162

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1	ส่วนแบ่งของรายได้ประจำของกลุ่มครัวเรือน 5 กลุ่ม เรียงตามรายได้ประจำต่อคนต่อเดือนจากน้อยไปหามาก..... 4
2	จำนวนคนจน จำแนกตามอาชีพ พ.ศ.2537 2539 และ 2541..... 6
3	ข้อเปรียบเทียบของเกษตรผสมผสานและเกษตรทฤษฎีใหม่..... 40
4	การเปรียบเทียบประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของเกษตรผสมผสานและเกษตรทฤษฎีใหม่..... 41
5	แสดงจำนวนครัวเรือนและประชากรของหมู่บ้านแม่จันทรงปี พ.ศ.2533 2538 และ 2544..... 70
6	แสดงอัตราผู้ได้รับการศึกษาในหมู่บ้านแม่จันทรงปี พ.ศ.2533 2538 และ 2543..... 70
7	แสดงจำนวนครัวเรือนแบ่งตามการนับถือศาสนาปี พ.ศ.2544..... 71
8	แสดงการปลูกพืชของชาวบ้านในรอบ 1 ปี ในช่วงปี พ.ศ.2528-2531..... 74
9	แสดงจำนวนนักเรียนที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแม่จันทรงปี พ.ศ.2536-2538..... 85
10	แสดงจำนวนนักเรียนโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรงปี พ.ศ.2539-2544..... 86
11	แสดงสิ่งปลูกสร้าง ศสภ.แม่จันทรงและ ศสภ.ฐานอินทรีปี พ.ศ.2539..... 92
12	จำนวนพืชชนิดต่างๆ ที่ให้กับชาวบ้านแม่จันทรงที่เข้ารับการฝึกอบรมเกษตรผสมผสานเมื่อปี พ.ศ.2539..... 95
13	แสดงชนิดและจำนวนพันธุ์สัตว์ที่โครงการ อพข. สนับสนุนให้ชาวบ้านแม่จันทรงเลี้ยงปี พ.ศ.2540..... 97
14	จำนวนพืชที่ปลูกในศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานเมื่อปี พ.ศ.2539..... 100
15	แสดงเทคนิคการทำเกษตรผสมผสานที่ถ่ายทอดให้กับชาวบ้านแม่จันทรง..... 106
16	แสดงไม้ผลชนิดต่างๆ ที่ชาวบ้านแม่จันทรงปลูก..... 108
17	แสดงหนี้สินของชาวบ้านแม่จันทรงก่อนการเข้ามาถ่ายทอดแนวคิด..... 111
18	แสดงพืชเศรษฐกิจของชาวบ้านแม่จันทรงปี พ.ศ.2544..... 112
19	ปริมาณผลผลิตข้าวของหมู่บ้านแม่จันทรงปี พ.ศ.2544..... 113
20	แสดงการปลูกพืชของชาวบ้านแม่จันทรงในช่วงระยะเวลา 1 ปี พ.ศ.2543..... 114
21	แสดงรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนเมื่อปี พ.ศ.2544..... 116
22	แสดงราคาผลผลิตทางการเกษตรของหมู่บ้านแม่จันทรงปี พ.ศ.2544..... 118
23	แสดงแหล่งที่มาของรายได้โดยเฉลี่ยของชาวบ้านแม่จันทรงปี พ.ศ.2544..... 119
24	แสดงเครื่องใช้ไฟฟ้าและเครื่องอำนวยความสะดวกของชาวบ้านปี พ.ศ.2544..... 120
25	แสดงทัศนคติของชาวบ้านแม่จันทรงที่มีต่อการทำเกษตรกรรมทั้ง 2 แบบ..... 125

สารบัญแนที่

แนที่

หน้า

1	แนที่หมู่บ้านแม่จันหลวง จังหัดเชียงราย.....	65
---	---	----

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

รูปแบบการเกษตรกรรมของโลกได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอย่างมากเมื่อเกิดการปฏิวัติเกษตรกรรม (Agricultural Revolution) หรือการปฏิวัติสีเขียว (Green Revolution) ซึ่งเกิดขึ้นในประเทศอังกฤษ เมื่อประมาณปี พ.ศ.2273-2393 การปฏิวัติครั้งนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมมาเป็นการทำการเกษตรแบบใหม่ที่ให้ผลผลิตสูง โดยมีการใช้พันธุ์พืชที่ผสมพันธุ์ขึ้นใหม่ การใช้ปุ๋ยเคมี การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เครื่องจักรกลการเกษตร การชลประทานแบบใหม่ และความรู้เกี่ยวกับการจัดการฟาร์มอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2535 : 1) ได้ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจในยุโรปเปลี่ยนจากระบบเกษตรกรรมที่พึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก มาเป็นระบบเกษตรกรรมที่มีการใช้วิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ในพื้นที่เกษตรกรรมขนาดใหญ่เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและผลผลิตทางการเกษตร จึงอาจกล่าวได้ว่าการปฏิวัติเกษตรกรรมเป็นสาเหตุให้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม และทำให้ภาคอุตสาหกรรมขยายตัวอย่างรวดเร็วและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศตะวันตกเรื่อยมา (อำพล เสนาณรงค์, 2536 : 10 –11)

สำหรับประเทศไทยนั้นได้รับแนวคิดในการพัฒนาประเทศตามแบบประเทศตะวันตกที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) ซึ่งมีเป้าหมายในการนำประเทศไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรม และมีปรัชญาในการพัฒนาประเทศแบบ “ลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยม (Liberalism) และลัทธิปัจเจกชนนิยม (Individualism)” (สังคีต พิริยะรังสรรค์, 2541 : 55) ตั้งแต่การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) ในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และแนวคิดนี้เป็นแนวคิดหลักในการพัฒนาประเทศเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน แนวคิดนี้สนับสนุนการเปิดเสรีทางการค้า (Laissez-Faire) และการลงทุนระหว่างประเทศ (International Investment) ซึ่งผลจากการพัฒนาในช่วงระยะเวลากว่า 30 ปีที่ผ่านมา ทำให้ประเทศไทยมีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับสูง เป็นลำดับ โดยเฉพาะในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมาก่อนที่จะเกิดวิกฤตเศรษฐกิจระบบเศรษฐกิจมีอัตราการเติบโตโดยเฉลี่ยถึงร้อยละ 7-8 ต่อปี และมีอัตราการเจริญเติบโตที่ติดลบ คือร้อยละ -1.7 ในปี พ.ศ. 2540 และร้อยละ -10.2 ในปี พ.ศ. 2541 ก่อนที่จะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 4.2 เมื่อปี พ.ศ.2542 และประมาณการณ์ว่าจะมีอัตรา

การเจริญเติบโตร้อยละ 4.5 - 5.0 ในปี พ.ศ.2543 (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2522-2543) นอกจากนี้ รายได้ต่อคนทั้งประเทศได้เพิ่มขึ้นเป็นอย่างมากโดยเพิ่มจาก 2,100 บาท ในปี พ.ศ. 2504 เป็น 75,991 บาท ในปี พ.ศ.2540 ก่อนที่จะเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจจนทำให้รายได้เฉลี่ยต่อคนลดลงเหลือเพียง 73,056 บาท ในปี พ.ศ.2541 แต่ถึงกระนั้นรายได้เฉลี่ยต่อคนของคนไทยก็ได้เพิ่มขึ้นประมาณ 35 เท่าตัวจากปี พ.ศ.2504 (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2504-2543) นอกจากนี้ประเทศไทยยังประสบความสำเร็จในการแข่งขันตลาดส่งออก (Market Share) ที่สำคัญคือ สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น จากประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือ NICs สิ่งต่างๆ เหล่านี้ ทำให้ประเทศไทยถูกจับตามองว่าจะกลายเป็นเสือเศรษฐกิจตัวที่ห้าของเอเชีย (วรวิทย์ เจริญเลิศ, 2535 : 257-258) แต่เมื่อพิจารณาถึงผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาตามปรัชญาแบบนี้จะพบว่าเกิดปัญหาต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ และสังคมต่อประเทศ ดังนี้

1.ปัญหาการพัฒนาที่ขาดความสมดุลและเกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ เนื่องจากรัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาในภาคอุตสาหกรรมมากกว่าภาคเกษตรกรรม ดังจะเห็นได้จากสัดส่วนมูลค่าการผลิตจำแนกตามสาขาการผลิต ในปี พ.ศ.2541 ภาคเกษตรกรรมมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 13.4 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศเบื้องต้น (GDP) แต่ภาคที่ไม่ใช่เกษตรกรรมกลับมีสัดส่วนถึงร้อยละ 72.8 ของ GDP และเมื่อเปรียบเทียบกับในอดีต เช่น ในปี พ.ศ.2503 ผลผลิตในภาคเกษตรกรรมคิดเป็นสัดส่วนเกือบร้อยละ 40 ของ GDP (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2503-2541) แต่นับจากนั้นภาคเกษตรกรรมได้มีบทบาท ลดลงเป็นลำดับ และมีสัดส่วนเหลือกว่าร้อยละ 10 เมื่อประมาณ 15 ปีที่ผ่านมา ดังจะเห็นได้ว่า ในช่วงที่รัฐบาลเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผลิตเพื่อการทดแทนการนำเข้า รัฐบาลให้ความสนใจในการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมมากกว่าภาคเกษตรกรรม และรัฐบาลยิ่งให้ความสำคัญกับภาคอุตสาหกรรมมากขึ้นไปอีกเมื่อได้ปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์จากการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า มาเป็นการผลิตเพื่อการส่งออก รัฐบาลได้อาศัยความได้เปรียบในด้านวัตถุดิบ ค่าจ้างแรงงานที่มีราคาถูก โดยจะเน้นส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมแบบใช้แรงงานหนาแน่น (Labour-Intensive Consumer's Goods) เพื่อทำการผลิตเพื่อการแข่งขันกับต่างประเทศ ผลที่เกิดขึ้นคือผู้ส่งออกต่างมีฐานะดีขึ้นขณะที่เกษตรกร หรือผู้ใช้แรงงานกลับมีฐานะที่ยากจนลงโดยเปรียบเทียบ (วรวิทย์ เจริญเลิศ, 2535)

นอกจากนี้ การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาทำให้ความสำคัญกับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวมมากกว่าการกระจายรายได้ (Income Distribution) เราพบว่า คนรวยซึ่งเป็นคนจำนวนน้อยของประเทศกลับยิ่งรวยมากขึ้น แต่คนจนยังมีความถดถอยของรายได้และคุณภาพชีวิตที่ลดลง เช่น จากตารางที่ 1 พบว่าคนรวยร้อยละ 20 แรกของประชากร มีรายได้มากกว่ากลุ่มคนยากจนร้อยละ 20 ล่าง อยู่หลายเท่าตัวในทุกปี พ.ศ. 2533 - 2542 นอกจากนี้ เรายังพบปัญหาช่องว่างระหว่างรายได้ระหว่างภูมิภาค ดังจะเห็นได้จากรายได้เฉลี่ยต่อคน (Per Capita GNP) ในปี พ.ศ.2518 รายได้เฉลี่ยต่อคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่ากับ 3,434 บาท ในขณะที่กรุงเทพฯ มีรายได้เฉลี่ยต่อคนสูงถึง 16,277 บาท รายได้เฉลี่ยของคนกรุงเทพฯ สูงกว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 5-6 เท่าตัว นอกจากนี้รายได้เฉลี่ยต่อคนของคนในกรุงเทพฯ สูง

กว่าภาคอื่นทุกภาคเป็นจำนวนหลายเท่าตัว เช่น สูงกว่าประมาณ 2 เท่าตัวเมื่อเทียบกับภาคกลาง และ ประมาณ 3 เท่าตัวเมื่อเทียบกับภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และในปี พ.ศ. 2541 ความแตกของการกระจายรายได้ระหว่างภาคยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยที่รายได้เฉลี่ยต่อคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่ากับ 26,407 บาท ขณะที่รายได้เฉลี่ยของคนกรุงเทพฯ กลับสูงถึง 206,021 บาท (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2518-2541) ซึ่งสูงกว่ารายได้เฉลี่ยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือถึงประมาณ 10 เท่าตัว และนอกจากนี้รายได้เฉลี่ยของคนกรุงเทพฯ ยังสูงกว่าภาคอื่น 3-5 เท่าตัวโดยประมาณด้วย อาจกล่าวได้ว่าประเทศไทยมีการเจริญเติบโตเฉพาะ กรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ๆ ตามภาคต่างๆ เท่านั้น แต่ความเจริญนี้ไม่ได้กระจายลงไปสู่ระดับภูมิภาคเท่าใดนัก (ใจมนัส พลอยดี, 2540)

2. ปัญหาการถือครองที่ดินและปัญหาการพัฒนาความไม่เท่าเทียมในชนบท ปัญหานี้เกิดมาจากการขยายพื้นที่ทำการเกษตรเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ ทำให้เกิดปัญหาการบุกรุกป่าสงวนและแย่งชิงพื้นที่ชลประทาน นอกจากนี้การที่เกษตรกรมักจะทำครอบครองพื้นที่เกษตรกรรมผืนเล็ก โดยที่จะมีนายทุนกว้านซื้อที่ดินและกลายเป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ ถือเป็นการช่วงชิงปัจจัยการผลิตของเกษตรกรซึ่งมีฐานะยากจนกว่า และเมื่อการครอบครองมีมากขึ้นจึงทำให้เกิดระบบผูกขาดที่ดินเกษตรกรรมบางรายแก้ปัญหาโดยการเช่าที่ดินเพื่อทำการผลิต แม้ปีใดไม่สามารถทำการผลิตได้เกษตรกรก็ยังคงต้องจ่ายค่าเช่าที่ดินให้แก่เจ้าที่ดิน กลายเป็นหนี้สินที่พอกพูน ขณะที่เกษตรกรบางรายอพยพย้ายถิ่นเข้าไปทำงานในเมือง โดยการทิ้งเด็กและคนชราไว้ในชนบท เกิดการล่มสลายของสถาบันครอบครัว นอกจากนี้ แรงงานจากชนบทที่อพยพเข้าเมืองยังก่อให้เกิดปัญหาสังคมต่างๆ ในเมืองตามมา เช่น ปัญหาชุมชนแออัด ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม ฯลฯ นอกจากนี้ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรในการพัฒนายังสามารถดูได้จาก ปัญหาความด้อยโอกาสในการพัฒนา จะเห็นได้ว่าในชนบทจะมีความด้อยโอกาสในเรื่องของการศึกษา และการสาธารณสุขเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ รูปแบบการศึกษาในชนบทกลับเน้นความเป็นสากลมากกว่าเป็นการศึกษาที่ประกอบอาชีพ หลักสูตรการศึกษามักเป็นหลักสูตรที่วางแผนมาจากส่วนกลางและไม่มีผลสอดคล้องกับชุมชน และทำให้เด็กในชุมชนที่ผ่านระบบการศึกษาเกิดความคิดและค่านิยมที่ความแตกต่างกับคนรุ่นก่อนและเมื่อสำเร็จการศึกษาก็ไม่สามารถประกอบอาชีพในชุมชนได้ ทำให้เมื่อสำเร็จการศึกษาต้องอพยพเพื่อหางานทำในเมืองใหญ่ ในด้านสาธารณสุขนั้น ส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ๆ ทั้งจำนวนแพทย์และสถานพยาบาลและความทันสมัย ทั้งที่จำนวนประชากรในชนบทมีสัดส่วนมากกว่าประชากรในเมือง และในเรื่องความก้าวหน้าและความทันสมัยของเครื่องมือแพทย์ก็มักพบแต่ในกรุงเทพฯ และในเมืองใหญ่ๆ เท่านั้น ดังนั้นเราอาจกล่าวได้ว่าบริการทางด้านสาธารณสุขทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพไม่เพียงพอกับความต้องการของคนในชนบท (พลอยมนัส ใจดี, 2540)

ตารางที่ 1 ส่วนแบ่งของรายได้ประจำ ของกลุ่มครัวเรือน 5 กลุ่ม เรียงตามรายได้ประจำ
ต่อคนต่อเดือนจากน้อยไปหามาก

หน่วย : ร้อยละของรายได้

กลุ่มครัวเรือน 5 กลุ่ม	2533	2535	2537	2539	2541	2542*
1	5.9	5.4	5.6	5.7	5.9	5.3
10%	(2.4)	(2.2)	(2.3)	(2.3)	(2.4)	(2.1)
10%	(3.5)	(3.2)	(3.3)	(3.4)	(3.5)	(3.2)
2	9.3	8.9	9.1	9.2	9.6	8.9
3	13.2	13.1	13.6	13.5	13.7	13.3
4	21.2	20.7	21.3	21.5	21.0	20.9
5	50.4	51.9	50.4	50.1	49.8	51.6
10%	(16.0)	(16.1)	(16.0)	(15.4)	(16.0)	(16.0)
10%	(34.4)	(35.8)	(34.4)	(34.7)	(33.8)	(35.6)
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
ค่าสัมประสิทธิ์ของ ความไม่เสมอภาค (Gini Coefficient)	0.429	0.445	0.431	0.429	0.421	0.444

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ

* เก็บรวบรวมข้อมูลเพียง 4 เดือน (มิถุนายน-กันยายน พ.ศ.2542)

3. ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมและปัญหามลภาวะ (Pollution) เป็นปัญหาสำคัญและรุนแรงจากการพัฒนาเศรษฐกิจ เนื่องจากระบบทุนนิยม เป็นระบบที่ดึงเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้โดยไม่คำนึงถึงความเสื่อมโทรมและมลภาวะที่จะเกิดขึ้นตามมา โรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ ปล่อยน้ำเสียลงสู่น้ำลำคลองและปล่อยควันพิษต่างๆ โดยไม่มีการบำบัดก่อน ทำให้น้ำและอากาศเป็นพิษ นอกจากนี้ยังมีปัญหาสารเคมีตกค้างจากการเกษตรกรรมเพราะเราใช้ยาฆ่าแมลงและปุ๋ยเคมีที่มากเกินไปเกินความต้องการ

ปัญหาจากการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมที่เป็นรูปธรรมและเห็นตัวอย่างได้ชัดเจนคือวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจของไทยเมื่อปี พ.ศ.2540 ในสมัยรัฐบาลของพลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ จากวิกฤตการณ์ในครั้งนั้นทำให้รัฐบาลต้องประกาศเปลี่ยนระบบอัตราแลกเปลี่ยนจากระบบตรึงเงินมาเป็นระบบลอยตัว (Manage Float) เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2540 และได้ตัดสินใจ

ใจขอรับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการและการเงินจาก “กองทุนการเงินระหว่างประเทศ” (International Monetary Fund : IMF) เมื่อเดือนสิงหาคม ผลจากการขอรับความช่วยเหลือจาก IMF ทำให้รัฐบาลไทยต้องดำเนินนโยบายเศรษฐกิจระดับมหภาค (Macro-Economics) ตามความต้องการของ IMF ไม่ว่าจะเป็น แผนฟื้นฟูสถาบันการเงิน การแก้ไขกฎหมายเพื่อกระตุ้นให้นักลงทุนต่างชาติเข้ามาลงทุนหรือซื้อกิจการของคนไทยเพิ่มขึ้น การแก้ไขปัญหาสภาพคล่อง การเพิ่มรายได้จากการเก็บภาษีโดยการเพิ่มภาษีมูลค่าเพิ่มและสินค้าฟุ่มเฟือย การปรับลดงบประมาณแผ่นดิน รวมทั้งการออกนโยบายการแปรรูปรัฐวิสาหกิจให้เป็นของเอกชน ฯลฯ (สังคิต พิริยะรังสรรค์, 2541 : 55) ซึ่งนับว่าเป็นการสูญเสียเอกราชทางเศรษฐกิจของไทยอย่างสิ้นเชิง

นอกจากนี้ ผลจากการพัฒนาที่ผ่านมาทำให้ภาคเกษตรกรรมของไทยได้ถูกผนวกเข้ากับเศรษฐกิจโลกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในอดีตจุดประสงค์ของการผลิตทางการเกษตรของไทยคือการผลิตเพื่อการยังชีพ เพื่อเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น แต่ในปัจจุบันนี้เกษตรกรไทยต้องเปลี่ยนกระบวนการผลิต ขยายพื้นที่และปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อค้าขายเป็นหลัก โดยเริ่มตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 3 ที่รัฐมีนโยบายในการส่งเสริมการกลไกกรรมแปลงใหญ่และอุตสาหกรรมกรรมการเกษตรเพื่อการส่งออก (อำพล เสนาณรงค์, 2536 : 12) ดังนั้น แต่เดิมที่เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้เพราะสามารถผลิตสินค้าเกือบทุกอย่างที่ตัวเองต้องการ นั่นคือ เกษตรกรจะปลูกพืชหลายชนิด และเลี้ยงสัตว์ไปพร้อมๆ กัน และสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตเหล่านี้เพื่ออุปโภคบริโภคตลอดปี ทำให้เกษตรกรจึงไม่จำเป็นต้องให้เงินซื้อสินค้าเพื่อบริโภคมากนักทำให้มีความสามารถในการพึ่งตนเองสูงขึ้นตามไปด้วย แต่ในปัจจุบัน เกษตรกรส่วนใหญ่หันไปปลูกพืชเศรษฐกิจเพียงชนิดเดียวเพื่อการส่งออก ทำให้ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรลดลง และมีภาวะหนี้สินเพิ่มมากขึ้น เพราะระดับราคาของพืชเศรษฐกิจมีความผันผวนสูงตามราคาในตลาดโลก

นอกจากนี้ การปลูกพืชเศรษฐกิจต้องใช้ต้นทุนสูง เพราะต้องใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ปุ๋ยเคมี พันธุ์พืช ยาฆ่าแมลง ฯลฯ ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตออกขายไม่คุ้มกับต้นทุนที่เพิ่มขึ้น (ณรงค์ หุตาณัฐ, 2531 : 40-41) เกษตรกรไทยต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตต่างๆ จากต่างประเทศ นั่นคือ เรายังคงต้องนำเข้า ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง พันธุ์พืช ฯลฯ และเนื่องจากปัจจัยการผลิตเหล่านี้มีราคาสูง แต่ผลผลิตทางการเกษตรของไทยกลับถูกส่งออกในรูปของวัตถุดิบราคาถูก ดังนั้น เกษตรกรไทยจึงประสบกับภาวะหนี้สินและไม่สามารถปลดเปลื้องหนี้สินเหล่านี้ได้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2535 : 33) ดังจะเห็นได้จากตารางที่ 2 ซึ่งชี้ให้เห็นว่า อาชีพเกษตรกร เป็นอาชีพที่มีคนจนมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพอื่นๆ นั่นคือ คิดเป็นสัดส่วนมากกว่าร้อยละ 50 ของจำนวนคนจนทั้งประเทศ

ตารางที่ 2 จำนวนคนจน จำแนกตามอาชีพ พ.ศ. 2537 2539 และ 2541

อาชีพ	จำนวน (ล้านคน)			สัดส่วน (%)		
	2537	2539	2541	2537	2539	2541
1.เกษตรกร	5.02	4.02	4.41	52.0	58.7	55.4
2.คนงานเกษตร	1.25	0.86	1.14	13.0	12.6	14.3
3.ผู้ปฏิบัติงานใน กระบวนการผลิต	0.9	0.73	0.75	9.3	10.7	9.4
4.เสมียน/พนักงาน	0.2	0.11	0.19	2.1	1.6	2.4
5.อาชีพอื่นๆ	2.28	1.12	1.46	23.6	16.4	18.4
รวม	9.65	6.84	7.95	100.0	100.0	100.0

ที่มา : กองประเมินผลการพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า แนวคิดในการพัฒนาเศรษฐกิจเท่าที่ผ่านมาทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ขึ้นมากมายนับแต่เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศและโดยเฉพาะภาคเกษตรกรรม ดังนั้น จึงได้เกิดแนวความคิดที่ 2 ขึ้นเพื่อเป็นอีกหนึ่งทางเลือกในการพัฒนาประเทศ แนวคิดนี้คือแนวความคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง หรือเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งแนวคิดนี้เพิ่งจะกลายเป็น “กระแส” ทั่วสังคมไทยเป็นครั้งแรก ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำรัสเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” (Self Sufficient Economy) เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 (สังคิตพิริยะรังสรรค์, 2541 : 54-55) เพราะในปีนั้นประเทศไทยได้ประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ แม้ทฤษฎีใหม่เป็นแนวปฏิบัติที่เกี่ยวกับการทำเกษตรที่จะช่วยให้เกษตรกรพึ่งตนเองได้และบรรเทาความเดือดร้อนของเกษตรกรในกรณีที่เกิดความแปรปรวนทางธรรมชาติ แต่นอกเหนือไปจากนี้ ทฤษฎีใหม่ยังมีความสามารถที่จะช่วยลดแรงกระแทกในภาวะที่เกิดความผันผวนทางเศรษฐกิจได้อีกด้วย (อภิชาติ พันธเสน, 2542 : 6) ดังนั้น พระองค์จึงทรงแนะนำให้เกษตรกรไทยทำเกษตรทฤษฎีใหม่หรือเกษตรกรรมผสมผสานเพราะพระองค์ทรงเห็นความสำคัญของภาคเกษตรกรรมและความสำคัญของการพึ่งตนเองของเกษตรกรไทย

นอกจากนี้ พระองค์ยังได้ชี้ว่าสาเหตุของวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจเกิดจากการที่ประเทศไทยได้ดำเนิน “เศรษฐกิจแบบค้าขาย” (Trade Economy) ดังนั้นถ้าสามารถเปลี่ยนกลับไปเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง และดำเนินการตามหลักทฤษฎีใหม่น่าจะสามารถช่วยลดปัญหาจากการพัฒนาแบบเดิมได้ เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ของไทยยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมและอยู่ในภาคเกษตรคิดเป็นร้อยละ 62.26 ของประชากรทั้งหมด (จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร, 2538 : 211)

แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียงเน้นว่า ก่อนอื่นจะต้องให้เกษตรกรผู้ผลิตพึ่งตนเองให้ได้ ก่อนการก้าวเข้าสู่ขั้นตอนของการค้า การแลกเปลี่ยนในตลาด เพราะการที่เกษตรกรยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องของปากท้องจะทำให้เกษตรกรต้องประสบกับปัญหาหนี้สิน ดังนั้น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน โดยการปลูกทั้งข้าว ผัก ผลไม้ยืนต้น ขุดบ่อเลี้ยงปลา เลี้ยงเป็ด ไก่ หมู และทอดผ้าเอง ฯลฯ จะเป็นรูปแบบพื้นฐานและเป็นรูปแบบในอุดมคติของการทำการเกษตรแบบพึ่งตนเอง แต่ไม่จำเป็นต้องพึ่งตนเองให้ได้ทั้งหมดร้อยเปอร์เซ็นต์ หากเกษตรกรสามารถทำการผลิตข้าวปลาอาหารเอาไว้กินในครอบครัวได้อย่างเพียงพอแล้ว เกษตรกรจะเป็นฝ่ายกำหนดต่อตลาดว่าจะนำผลผลิตส่วนที่เหลือจากการบริโภคอะไรบ้างและในจำนวนเท่าใดออกขายในตลาด ผลผลิตส่วนเกินทั้งหมดที่ออกสู่ตลาดคือ “กำไร” ของเกษตรกรเหล่านี้ โดยนัยนี้ เกษตรกรจะกลายเป็น “ผู้กำหนด” หรือ “ตัวกระทำ” (Actor) ต่อตลาด ไม่ใช่ตลาดเป็นตัวกำหนดหรือตัวกระทำต่อเกษตรกรดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน (สังคีต พิริยะรังสรรค์, 2541 : 56-58) จะเห็นได้ว่า แนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียงไม่ได้ปฏิเสธการค้าขาย แต่ก่อนอื่นจะต้องพิจารณาถึงต้นทุนที่เกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนก่อน (Transaction Cost) กล่าวคือ ถ้าหากต้นทุนที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนสูงกว่าประโยชน์ที่จะได้รับจากการเพิ่มประสิทธิภาพอันเกิดจากการแบ่งงานกันทำ การลดต้นทุนที่เกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนย่อมดีกว่าการผลิตเพื่อซื้อขายจากภายนอก (อิทธิชัย พันธเสน, 2542 : 9)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นหนึ่งรูปธรรมของแนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียงและเป็นหนึ่งในสิบสามกิจกรรมตามแบบแนวทางเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ที่สนับสนุนการทำเกษตรผสมผสานและเกษตรยั่งยืน โดยมีเป้าหมายที่ความพออยู่พอกินเป็นอันดับแรก โดยที่ทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่งเป็นการทำการเกษตรผสมผสานมาปฏิบัติ เพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองในเรื่องปากท้องได้ (กรมการปกครอง, 2542 : 44-45)

ดังนั้น ประเด็นที่ควรจะนำมาพิจารณาคือจะนำเอาแนวคิดไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลดีแก่ระบบเศรษฐกิจทั้งหมดของประเทศได้อย่างไร ซึ่งในปัจจุบันนี้ กระทรวงมหาดไทยได้รับแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงและแนวคิดทฤษฎีใหม่ไปกำหนดเป็นยุทธศาสตร์และแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เกิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเผยแพร่ในระดับชุมชนหมู่บ้านแล้ว โดยกระทรวงมหาดไทยได้เน้นแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญของการร่วมมือกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียนมากกว่าหน่วยงานราชการ (วรรณิกา ศุภาพิชญ์, 2541 : 6) พระองค์ทรงเสนอให้ รัฐบาลทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนทางด้านข้อมูลข่าวสาร ความรู้ในการจัดการ การสนับสนุน การทำวิจัยเพื่อการพัฒนาผลผลิตและเทคโนโลยีการผลิต ตลอดจนปรับปรุงตัวบทกฎหมายต่างๆ เพื่อให้ธุรกิจของชุมชนมีอนาคต เท่านั้น (สังคีต พิริยะรังสรรค์, 2541 : 58)

จากที่กล่าวมาข้างต้นว่า การเผยแพร่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชนเป็นเรื่องที่สำคัญ ซึ่งหมู่บ้านแม่จันทหลวง จังหวัดเชียงราย เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ได้รับการถ่ายทอดแนวความคิดการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานหรือเกษตรทฤษฎีใหม่ไปปฏิบัติในชุมชน เพื่อนำไปสู่เศรษฐกิจพอเพียงขึ้นในหมู่บ้าน โดยมีโรงเรียนพึ่งตนเองหมู่บ้านแม่จันทหลวงเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ความคิด

การทำเกษตรกรรมผสมผสานไปสู่ชาวบ้านแม่จันทอง เนื่องจากชาวบ้านแม่จันทองประสบกับปัญหาความผันผวนของราคาพืชเศรษฐกิจในตลาด และชาวบ้านไม่สามารถขายพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ได้ในยามสินค้าล้นตลาดหรืออาจขายได้บ้าง แต่ต้องยอมขายในราคาที่ต่ำกว่าต้นทุน นอกจากนี้ ชาวบ้านแม่จันทองยังประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว

ลักษณะพิเศษของหมู่บ้านแม่จันทอง จังหวัดเชียงรายก็คือ เป็นหมู่บ้านของชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่าที่ทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวตามกลไกตลาดคือ ปลูกพืชเศรษฐกิจที่ชาวบ้านคาดว่าจะมีราคาสูงในตลาด แต่เนื่องจากราคาผลผลิตทางเกษตรมีความผันผวนสูง เมื่อถึงเวลาที่ชาวบ้านต้องเก็บเกี่ยวผลผลิตออกขายราคาผลผลิตในตลาดกับไม่เป็นอย่างที่ชาวบ้านคาดการณ์ไว้ตั้งแต่แรก ดังนั้น ชาวบ้านจึงประสบปัญหาหนี้สินตามมา และการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวยังทำให้เกิดผลเสียต่อสภาพแวดล้อมในหมู่บ้านเป็นอย่างมาก

ดังนั้น ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา จังหวัดเชียงรายจึงได้นำแนวคิดเกษตรกรรมผสมผสานถ่ายทอดไปสู่หมู่บ้านนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ชาวบ้านกำลังเผชิญอยู่ โดยได้จัดตั้งโรงเรียนพึ่งตนเองหมู่บ้านแม่จันทองเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดแนวคิดระบบการเกษตรผสมผสาน ซึ่งทางโรงเรียนได้มีการจัดทำแปลงเกษตรผสมผสานในบริเวณโรงเรียน และยังสามารถนำผลผลิตจากแปลงเกษตรผสมผสานมาใช้อุปโภคบริโภคสำหรับครูและนักเรียนในโรงเรียน โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้แปลงเกษตรผสมผสานเหล่านั้นเป็นตัวอย่างให้กับชาวบ้านแม่จันทองได้เห็นถึงประโยชน์จากการทำเกษตรผสมผสาน และแปลงเกษตรผสมผสานยังเป็นตัวอย่างเพื่อให้ชาวบ้านสามารถนำวิธีการทำเกษตรผสมผสานไปปฏิบัติในไร่นาต่อไปได้

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงได้เลือกหมู่บ้านแม่จันทองเป็นพื้นที่กรณีศึกษาเรื่องกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรกรรมผสมผสาน หรือเกษตรทฤษฎีใหม่ของในหลวงไปสู่ชุมชน อันจะส่งผลให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ และนำไปสู่เศรษฐกิจพึ่งตนเอง และท้ายที่สุดจะทำให้ประเทศไทยสามารถพัฒนาเศรษฐกิจได้อย่างยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของหมู่บ้านแม่จันทอง ตำบลแม่สลอง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยต่างๆ ในกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของหมู่บ้านแม่จันทองที่ทำให้ผลลัพธ์ภายหลังกระบวนการถ่ายทอดประสบกับความสำเร็จหรือล้มเหลว

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ด้านเวลา	: เดือนมีนาคม พ.ศ.2544 – เดือนมกราคม พ.ศ.2545
ด้านแนวคิดและทฤษฎี	: แนวคิดเกษตรผสมผสาน พร้อมกับแนวคิด “ทฤษฎีใหม่” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน (เฉพาะกรอบทฤษฎีในขั้นที่หนึ่งหรือเกษตรทฤษฎีใหม่เท่านั้น)
ด้านสถานที่	: หมู่บ้านแม่จันทอง ต.แม่สลอง อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย

1.4 วิธีการศึกษา

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการศึกษาจึงได้แบ่งวิธีการศึกษาออกเป็นขั้นตอน ดังนี้

1. กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection Process) ซึ่งข้อมูลที่จะใช้ในการศึกษาสามารถแบ่งได้เป็นข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ผู้ศึกษาได้ทำการเก็บข้อมูลปฐมภูมิโดยการเข้าไปสำรวจ (Field Research) ในหมู่บ้านแม่จันทอง โดยทำการศึกษานผ่านการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสัมภาษณ์โดยตรงอย่างไม่เป็นทางการแบบลึก (Indepth Interview) รวมทั้งการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในโรงเรียน และในหมู่บ้าน โดยได้ทำการสัมภาษณ์ชาวบ้านแม่จันทองจำนวน 44 คร้วเรือน คิดเป็นร้อยละ 100 (ประมาณเดือน เมษายน 2544 – เดือนมกราคม 2545)

ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้เข้าไปสัมภาษณ์ทั้งแบบเป็นทางการและในลักษณะของการพูดคุยกับสมาชิก 2-3 คนต่อครัวเรือน และช่วงเวลาที่เข้าไปสัมภาษณ์จะอยู่ในช่วงเวลา 17.00-18.00 น. เนื่องจากเป็นเวลาที่ชาวบ้านกลับมาจากการทำงาน และกลุ่มอายุของผู้ถูกสัมภาษณ์จะอยู่ระหว่าง 12-45 ปี ซึ่งทุกครัวเรือนมีบุตรหลานที่เคยหรือกำลังเข้ารับการศึกษาจากโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองทั้งสิ้น ดังนั้น การสัมภาษณ์และพูดคุยกับชาวบ้านส่วนก็มีเด็กเหล่านี้ช่วยเป็นล่ามให้ผู้ศึกษา นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังได้มีโอกาสได้ไปสังเกตไร่นาของชาวบ้านบางครัวเรือนอีกด้วย

โดยข้อมูลที่จะเข้าไปทำการศึกษได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้าน สถานะทางเศรษฐกิจและปัญหาทางด้านเศรษฐกิจของชาวบ้าน เช่น จำนวนแรงงานในครัวเรือน ลักษณะการถือครองที่ดิน จำนวนที่ดินที่ถือครอง ลักษณะการทำเกษตร ลักษณะการใช้ปัจจัยการผลิต แหล่งที่มาของปัจจัยการผลิต ปัญหาจากการทำการเกษตร ฯลฯ

นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังทำการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาระบบความสัมพันธ์และโครงสร้างทางสังคมในหมู่บ้าน อันจะเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ถึงปัจจัยภายในชุมชนที่มีอิทธิพลต่อการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสาน ยังมีข้อมูลเชิงคุณภาพส่วนหนึ่งซึ่งจะได้จากโรงเรียน โดยจะทำการศึกษาถึงวิธีการและรูปแบบการเกษตรผสมผสานที่โรงเรียนได้ทำอยู่ เทคนิคการผลิต การจัดการ การใช้ปัจจัยการผลิต จำนวนผลผลิตที่สามารถผลิตได้ในแต่ละปี มูลค่าของผลผลิตเหล่านั้น ตลอดจนกระบวนการ (process) ต่างๆ ที่โรงเรียนใช้ในการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชุมชน

ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากงานเอกสาร (Documentary Research) จากหน่วยงานราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ ห้องสมุดคณะเศรษฐศาสตร์ ห้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ และสถาบันวิทยบริการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดป่วย อิงภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังได้เก็บข้อมูลจากหนังสือ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และบทความวิชาการต่างๆ ฯลฯ ข้อมูลที่จะทำการศึกษาได้แก่ ดัชนีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศและผลลัพธ์ที่เกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น รายได้เฉลี่ยต่อคนทั้งประเทศ และแยกตามรายภาค จำนวนคนจนจำแนกตามอาชีพ อัตราเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ฯลฯ

2. กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis Process) กระบวนการนี้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิในข้างต้น ทั้งนี้เพื่อความเชื่อมโยงและเนื้อหาของประเด็นคำถามแต่ละขั้นตอนของการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งได้เก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์จนกว่าจะได้ข้อสรุปสุดท้ายในประเด็นนั้นๆ จนสามารถตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้

3. กระบวนการสังเคราะห์ผล (Synthesis Process) ในกระบวนการนี้จะเป็นการนำผลการศึกษาที่ได้จากกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิมาสังเคราะห์เป็นข้อสรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่ (เดือนกุมภาพันธ์ 2545 – เดือนมีนาคม 2545)

1.5 กรอบการวิเคราะห์

เนื่องจากผู้ศึกษาเห็นว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้ง 4 อันประกอบไปด้วย การผลิต (Production) การบริโภค (Consumption) การแบ่งปัน (Distribution) และการแลกเปลี่ยน (Exchange) การผลิตนับว่าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตทางการเกษตรนั้น เป็นการผลิตขั้นต้นหรือการผลิตขั้นปฐมภูมิ (Primary Production) ของมนุษย์ ซึ่งแต่เดิมนั้นใช้เทคโนโลยีอย่างง่าย ๆ โดยมีจุดประสงค์เพื่อยังชีพและทำให้เกษตรกรมีความพอเพียงสูง

แต่เมื่อเกิดการปฏิวัติเขียวในประเทศอังกฤษ เมื่อประมาณ พ.ศ.2273-2393 รูปแบบการทำกรผลิตทางการเกษตรได้เปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิม โดยมีการใช้เทคโนโลยีที่ซับซ้อนและใช้สารเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรในเชิงพาณิชย์ ต่อมารูปแบบการเพาะปลูกแบบเชิงพาณิชย์จากการปฏิวัติเขียวก็ค่อยๆ ขยายไปสู่ประเทศต่างๆ ในยุโรป และอเมริกา ซึ่งต่อมาประเทศไทยก็ได้รับอิทธิพลนี้มาทำให้รูปแบบการทำเกษตรกรรมในไทยเปลี่ยนไปเป็นอย่างมาก (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543)

ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีกระแสพระราชดำริเกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจแบบพอเพียงเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศและแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของไทย โดยพระองค์ทรงเน้นให้เกษตรกรไทยสามารถพึ่งตนเองให้ได้ก่อนเพื่อเป็นอิสระจากการครอบงำของระบบเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวและกลไกตลาด แต่เนื่องจากการนำแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่ หรือการเกษตรผสมผสานไปปฏิบัติในระดับชุมชนจำเป็นที่จะต้องมีการบวนการ (process) และสถาบันที่ทำหน้าที่นี้ ไม่ว่าจะเป็นสถาบันภายนอกชุมชน เช่น รัฐบาล องค์กรพัฒนาเอกชน มูลนิธิ ฯลฯ และสถาบันภายในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษามีความเห็นว่ สถาบันภายในชุมชนควรเป็นหลักในการทำหน้าที่นี้ โดยที่สถาบันภายนอกไม่ว่าจะเป็น รัฐบาล องค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ควรจะทำหน้าที่แค่เพียงเป็นผู้ให้การสนับสนุนหรือเป็นที่เลี้ยงให้กับชุมชนเท่านั้น เพื่อให้ชุมชนและเกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้จริงในท้ายที่สุด

นอกจากนี้ หมู่บ้านแม่จันทรวง ต.แม่สลอง อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย ซึ่งผู้ศึกษาได้เลือกเป็นพื้นที่กรณีศึกษานั้น เนื่องจากหมู่บ้านนี้เป็นหนึ่งในหมู่บ้านที่มีการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานหรือเกษตรทฤษฎีใหม่ไปสู่ระดับชุมชน และประสบความสำเร็จพอสมควรในระยะเวลา 5-6 ปี ที่ผ่านมา เพราะแต่เดิมที่ชาวบ้านทำไร่หมุนเวียนเพื่อการบริโภคและขาย แล้วประสบกับปัญหาการผลิตข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภค ประสบปัญหาความผันผวนของราคาพืชเศรษฐกิจและประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อม แนวคิดเกษตรผสมผสานหรือเกษตรทฤษฎีใหม่จึงทางเลือกหนึ่งที่น่าจะสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ เหล่านี้ให้กับชาวบ้านได้

โดยที่แนวคิดเกษตรผสมผสานหรือเกษตรทฤษฎีใหม่นี้ได้ได้รับถ่ายทอดไปสู่ชาวบ้านโดยผ่านโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวง ซึ่งโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการ

ถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำเกษตรผสมผสานและแนวคิดในการพึ่งตนเองจากเกษตรทฤษฎีใหม่ไปสู่ชาวบ้านโดยตรง และผ่านทางเด็ก ๆ ในหมู่บ้านที่เข้ารับการศึกษาในโรงเรียน

โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองเป็นโรงเรียนที่ตั้งขึ้นโดยโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เขตอภัยทาน (อพท) เมื่อปี พ.ศ. 2537 เนื่องจากโครงการ อพท. ได้เล็งเห็นว่า โรงเรียนเป็นสถาบันภายในชุมชนซึ่งมีอิทธิพลโดยตรงต่อการถ่ายทอดแนวคิด ค่านิยม และบรรทัดฐานต่างๆ ในการพัฒนาสู่เด็กและชาวบ้านในชุมชน

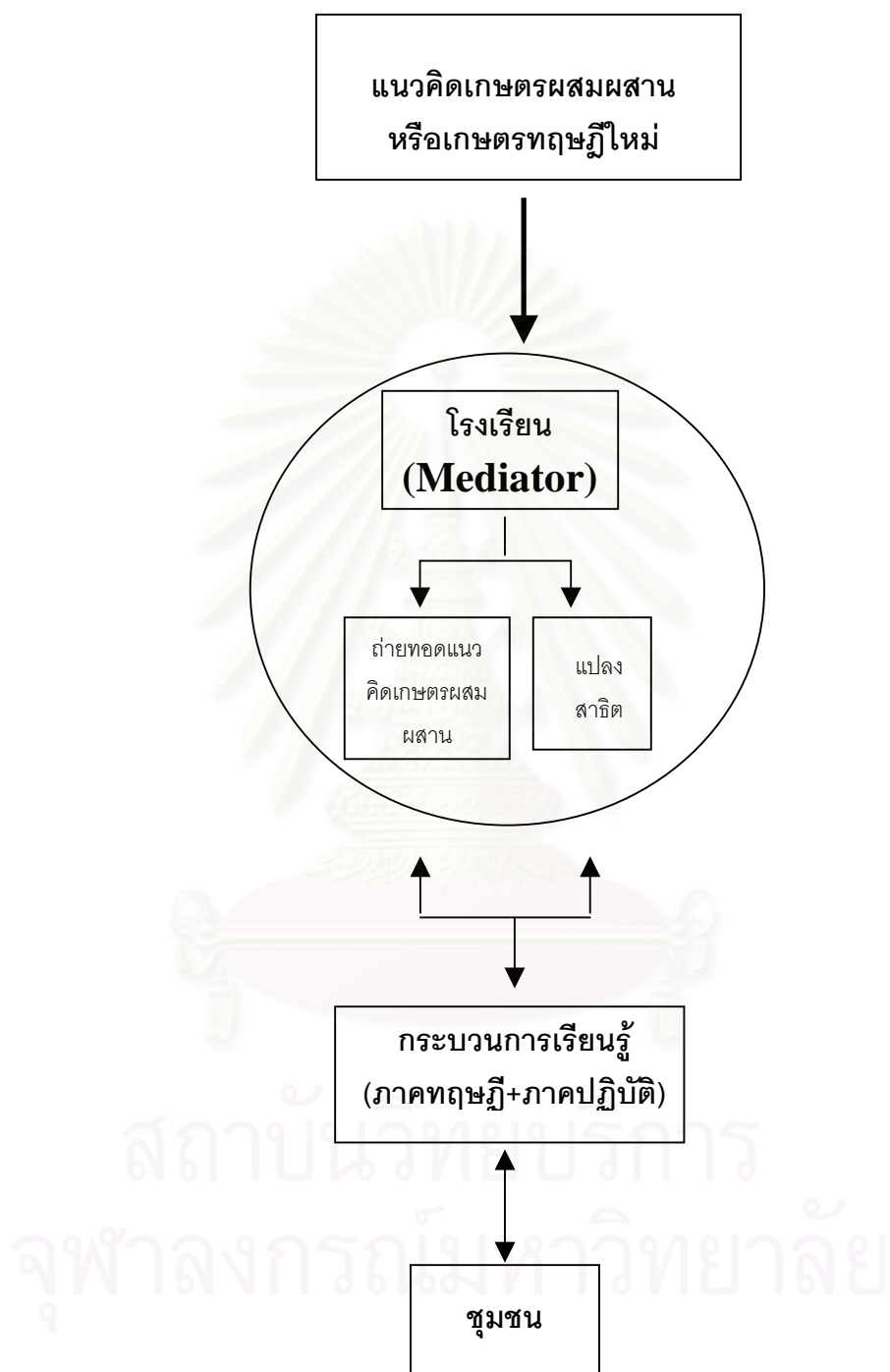
โดยที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองได้มีการทำแปลงเกษตรผสมผสาน เพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับการทำเกษตรผสมผสานให้ชาวบ้านเห็นจริง และยังสามารถใช้ผลผลิตจากการทำเกษตรผสมผสานในโรงเรียนมาประกอบอาหารกลางวันเพื่อประโยชน์ต่อเด็กนักเรียนในโรงเรียนอีกด้วย และเมื่อชาวบ้านเห็นประโยชน์จากการทำเกษตรกรรมผสมผสานจากของจริงจึงทำให้ชาวบ้านเกิดการยอมรับและนำการทำเกษตรกรรมผสมผสานไปปฏิบัติในไร่นาของตนเอง เพื่อแก้ไขปัญหาจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่ผ่านมาและฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในหมู่บ้าน

ดังนั้น ผู้ศึกษามีความเห็นว่าเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญสองประการ ประการที่หนึ่งคือเป็นสถาบันที่เผยแพร่แนวคิดเกษตรกรรมผสมผสานหรือเกษตรทฤษฎีใหม่ไปสู่ชุมชน และประการที่สองคือโรงเรียนเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติให้ชาวบ้านได้เห็นประสิทธิภาพของการทำเกษตรกรรมผสมผสาน

สาเหตุที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองต้องทำหน้าที่เป็นสถาบันในการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานหรือเกษตรทฤษฎีใหม่เพราะว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านแม่จันทองเป็นชาวเขาเผ่าอาข่าที่ไม่สามารถพูดภาษาไทยได้มากนัก ดังนั้น การเข้าไปถ่ายทอดแนวคิดโดยตรงให้กับชาวบ้านจึงไม่สามารถทำได้หรือทำได้แต่มีประสิทธิภาพด้อยกว่า

นอกจากนี้ การศึกษากระบวนการในการเผยแพร่แนวคิดเกษตรผสมผสานหรือเกษตรทฤษฎีใหม่ไปสู่ระดับชุมชนหมู่บ้านจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่ามีปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลให้เกิดความสำเร็จและล้มเหลวในการถ่ายทอดแนวคิด และยังสามารถนำความรู้ที่ได้เป็นตัวอย่างและนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นๆ ที่จะใช้แนวคิดเกษตรผสมผสานหรือเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางในการพัฒนาในระดับชุมชนในอนาคต

กรอบการวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้นสามารถแสดงได้ในรูปของแผนผังได้ ดังนี้

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงกระบวนการในการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของหมู่บ้านแม่จันทอง จังหวัดเชียงราย
2. ทราบถึงปัจจัยในกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของหมู่บ้านแม่จันทอง จังหวัดเชียงราย ที่ทำให้ผลลัพธ์หลังกระบวนการถ่ายทอดประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว
3. เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาและค้นคว้าสำหรับผู้สนใจ ตลอดจนหน่วยงานของรัฐบาลและเอกชนต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้มีแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องอยู่ 4 แนวคิด แนวคิดที่หนึ่งคือแนวคิดเกษตรกรรมทางเลือก แนวคิดที่สองคือแนวคิดเกษตรผสมผสาน แนวคิดที่สามคือแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่ และแนวคิดที่สี่คือแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1.1 แนวคิดเกษตรกรรมทางเลือก หรือเกษตรยั่งยืน

เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม และอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของคนไทย ประชากรที่มีงานทำในประเทศประมาณร้อยละ 50 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม (สำนักงานสถิติฯ, 2534-2543) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาคเกษตรกรรมของไทยมีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม ในอดีตจุดประสงค์ของการทำเกษตรของไทยเป็นไปเพื่อยังชีพและตอบสนองต่อความต้องการของครอบครัวเป็นหลัก นอกจากนี้ ผลผลิตส่วนที่เหลือจากการบริโภคจะนำไปแบ่งปันหรือแลกเปลี่ยนกันในสังคม แต่ในปัจจุบันการแลกเปลี่ยนผลผลิตได้เปลี่ยนรูปแบบไปเป็นการซื้อขายในตลาด และจุดประสงค์ในการผลิตทางเกษตรก็เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อการบริโภคไปเป็นการผลิตเพื่อการค้ามากยิ่งขึ้น ซึ่งความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีสาเหตุสำคัญมาจากการทำสนธิสัญญาเบาริ่งกับอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. 2398

นอกจากนี้ ในช่วงระยะเวลากว่า 30 ปีที่ผ่านมา หรือตั้งแต่รัฐบาลไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) เนื่องจากแผนฯ นี้ได้รับอิทธิพลจากการปฏิวัติเขียว (Green Revolution) จากยุโรป ดังนั้น ภาคเกษตรกรรมของไทยจึงได้ถูกกำหนดบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศโดยการผลิตสินค้าเพื่อการส่งออก ตลอดจน

เลี้ยงดูประชากรในเมืองที่เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อการนี้จึงได้มีการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตการเกษตร โดยมักจะเน้นการใช้พันธุ์พืชที่ให้ผลผลิตสูง การใช้ปุ๋ยเคมี การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช การใช้เครื่องจักรกล เป็นต้น ทั้งยังส่งเสริมการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่ทำการปลูกพืชเศรษฐกิจเพียงชนิดเดียว (monocrops) ในพื้นที่ขนาดใหญ่เพื่อความสะดวกในด้านการจัดการ แล้วนำผลผลิตออกขายในตลาดหรือส่งออก

ผลจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวได้ทำให้เกษตรกรไทยส่วนใหญ่ต้องประสบกับปัญหาหนี้สิน นอกจากนี้ เรายังพบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมอย่างรุนแรงตามมามากด้วย (ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์, 2536 : 21)

สำหรับในระดับโลกนั้น ปัจจุบันได้มีปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความวิปริตแปรวนแปรของสภาพดินฟ้าอากาศ การสูญเสียและเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ การเกิดมลภาวะแก๊สเรือนกระจกและสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของมนุษย์เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน ทำให้บุคคลในวงการต่างๆ ทั้งจากภาครัฐและเอกชนได้เริ่มตระหนักถึงผลกระทบของการพัฒนาประเทศ และการเจริญเติบโตด้านอุตสาหกรรมในแง่ลบมากขึ้น นอกเหนือไปจากผลกระทบด้านบวกที่เคยทราบกันมาแต่เดิม และเริ่มมองหาวิธีการหรือแนวทางเลือกอื่นที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่มีเสถียรภาพดีกว่า และมีผลกระทบในทางที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับการพัฒนาการเกษตร ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศ ก็ได้นำความเสื่อมโทรมมาสู่สภาพแวดล้อม เพราะในปัจจุบัน การทำการเกษตรเป็นการทำเพื่อธุรกิจและอุตสาหกรรม ได้มีการใช้ปัจจัยการผลิตทุกรูปแบบ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยปัญหาดังกล่าวข้างต้นจึงเกิดขึ้น สังคมเกษตรในปัจจุบันได้เริ่มต้นตัว และหาแนวทางที่จะผสมผสานวิธีการเกษตรแบบดั้งเดิมกับวิธีการสมัยใหม่ในสภาพที่เหมาะสม เพื่อใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและให้กระทบกระเทือนสภาพแวดล้อมน้อยที่สุด (อำพล เสนาณรงค์, 2536 : 3-4)

ดังนั้น เกษตรกรรมทางเลือก (Alternative Agriculture) หรือเกษตรยั่งยืน (Sustainable Agriculture) จึงได้รับการรณรงค์ในปัจจุบันเพื่อให้การทำเกษตรเป็นไปอย่างเหมาะสม เพราะเกษตรกรรมทางเลือกหรือเกษตรยั่งยืน คือ การทำเกษตรกรรมทางเลือกที่มีมิติของความยั่งยืนทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นการทำการเกษตรกรรมที่เกื้อกูลกันทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ในขณะที่สามารถรักษาหรือปรับปรุงสภาพแวดล้อม เป็นระบบการเกษตรที่มีกระบวนการผลิตเชิงอนุรักษ์ และช่วยสร้างความสมดุลของระบบนิเวศ (ecosystem) มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและปัจจัยการผลิตอย่างประหยัด

นอกจากนี้ เกษตรกรรมทางเลือกยังสามารถพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรในการพึ่งพาตนเอง ทั้งในด้านปัจจัยการผลิตและการดำรงชีพ โดยการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด ลดความผันผวนของผลผลิตและรายได้ และเมื่อเกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ก็ไม่ต้องมีความจำเป็นที่จะต้องอพยพไปขายแรงงานในเมือง ทำให้สามารถรักษาสถาบันครอบครัวและช่วยลดปัญหาสังคมในเมืองได้ในระดับหนึ่ง และประการสุดท้ายการทำเกษตรกรรมทางเลือกยังช่วย

ลดการใช้ยาฆ่าแมลงและปุ๋ยเคมีที่จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรอีกด้วย(ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์, 2536 : 23-24)

จากแนวคิดเกษตรกรรมทางเลือกหรือเกษตรยั่งยืนทำให้ในปัจจุบันได้เกิดวิถีการผลิตแบบใหม่ที่เรียกว่า “กระบวนการเกษตรทางเลือก” ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเพื่อหลีกเลี่ยงระบบเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่ผลิตพืชเศรษฐกิจเฉพาะอย่างป้อนสู่ตลาด (อังคณา สาธานนท์, 2539 : 87-88) ซึ่งขบวนการนี้ปรากฏขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมโดยสังเกตได้จากการที่เกษตรกรไทยบางกลุ่มที่ประสบปัญหาจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และได้พยายามหาทางออกให้กับตนเองโดยการหันไปทำเกษตรกรรมทางเลือกไม่ว่าจะเป็น วนเกษตร เกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ ฯลฯ ซึ่งค่อนข้างประสบความสำเร็จและเป็นที่ยอมรับในระดับชาติว่าเกษตรกรรมทางเลือกเหล่านี้เป็นเกษตรกรรมยั่งยืนและยังสามารถทำให้เกษตรกรไทยสามารถดำรงชีวิตอย่างพอเพียงได้ในระยะยาว (ฉลอง ไชติกะคาม, 2536)

ความหมายของการเกษตรยั่งยืน

การเกษตรยั่งยืน (ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์, 2536 : 23-24) คือ “การเกษตรที่เกื้อกูลทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ในขณะที่สามารถรักษาหรือปรับปรุงสภาพแวดล้อม” เป็นระบบการเกษตรที่มีการกระบวนการผลิตเชิงอนุรักษ์ (การผลิต+การอนุรักษ์) มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและปัจจัยการผลิตอย่างประหยัด นั่นคือ การเกษตรยั่งยืนจะมีความยั่งยืนในด้านต่างๆ ดังนี้

1.ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ

รายได้สุทธิต่อหน่วยพื้นที่ยอมเป็นสิ่งจูงใจของเกษตรกรในการยอมรับเทคโนโลยี การเกษตรยั่งยืนสามารถพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรในการพึ่งพาตนเอง ทั้งในด้านปัจจัยการผลิตและการดำรงชีพ โดยการให้ทรัพยากรอย่างประหยัด ลดความผันผวนของระบบผลิตและรายได้ โดยการเปลี่ยนจากระบบการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาทำการเกษตรผสมผสาน (integrated farming) และเพิ่มรายได้ด้วยการลดรายจ่าย เช่น ค่าอาหาร และอื่นๆ โดยส่งเสริมให้เกษตรกรทำการผลิตส่วนหนึ่งเพื่อตอบสนองของความต้องการในการบริโภคของตนเอง

2.ความยั่งยืนด้านสังคม

เมื่อเกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีความเป็นอยู่ไม่ขัดสน ก็ไม่จำเป็นต้องอพยพไปขายแรงงานในเมือง ทำให้มีโอกาสได้อยู่กับครอบครัวและญาติพี่น้อง มีโอกาสได้ศึกษาหาความรู้และพัฒนาตนเอง มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภค และมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น จึงทำให้เกิดความรักถิ่นฐาน มีความภูมิใจในตนเอง ซึ่งจะช่วยลดปัญหาสังคมในเมืองได้อีกทางหนึ่ง

3. ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม

การเกษตรยั่งยืนช่วยสร้างความสมดุลของระบบนิเวศ โดยการเพิ่มความหลากหลายทางพันธุกรรมพืชและสัตว์ในระบบการเกษตร ลดการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช โดยการสร้างกลไกควบคุมตนเอง ช่วยรักษาหรือปรับปรุงสภาพแวดล้อม โดยฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ อันได้แก่ ป่าไม้ ดิน น้ำ และลดการเกิดมลภาวะ ทั้งในดิน น้ำ และอากาศ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความยั่งยืนของสภาพแวดล้อมตามมา

ดังนั้น การเกษตรยั่งยืนจึงมองภาพรวมทั้งปัจจัยภายในและภายนอกระบบการเกษตร เนื่องจากทุกๆ ปัจจัยมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ดังนั้น การเกษตรยั่งยืนจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะสามารถแก้ปัญหาให้กับเกษตรกรโดยตรงแล้ว ยังช่วยรักษาหรือปรับปรุงสิ่งแวดล้อมให้กับส่วนรวม และลดปัญหาสังคมเมืองโดยทางอ้อม

ระบบการเกษตรยั่งยืนควรมีลักษณะที่เลียนแบบนิเวศของป่าธรรมชาติคือ มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีกลไกควบคุมตนเอง ฟื้นฟูปัจจัยการผลิตจากภายนอกตามความจำเป็น พยายามป้องกันผลเสียอันอาจเกิดจากปฏิสัมพันธ์ที่เป็นลบ และใช้ประโยชน์จากปฏิสัมพันธ์ที่เป็นบวก เน้นการผสมผสานเทคโนโลยีสาขาวิชาต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยให้ความสำคัญกับการใช้ระบบการปลูกพืชที่เกื้อกูลกันเพื่อสร้างความสมดุลให้กับระบบ การเกษตรยั่งยืนยังส่งเสริมให้เกษตรกรทำการผลิตส่วนหนึ่งไว้สำหรับบริโภค อันจะส่งผลให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น

“การเกษตรแบบยั่งยืน” เป็นการทำการเกษตรกรรมที่สามารถทำให้เกษตรกรสามารถดำรงชีวิตอยู่ในไร่นาได้อย่างมีความสุขจากอาชีพการเกษตร จากการมีอาหารที่ปลอดภัยบริโภคเพียงพอ มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง มีแหล่งที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง มีรายได้จากการขายผลผลิตที่เหมาะสมยุติธรรม มีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี ตลอดจนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งรองรับในการดำเนินชีวิตนั่นเอง จากคำจำกัดความข้างต้น เกษตรแบบยั่งยืนจึงถูกพิจารณาว่า เป็นทางออกอย่างหนึ่งของเกษตรเชิงพาณิชย์ (Commercial Agriculture) หรือการเกษตรกระแสหลัก (Mainstream Agriculture)

“การเกษตรแบบยั่งยืน” ในเอกสารของ ชนวน รัตนวราหะ (2535 : 24) ได้ให้คำจำกัดความว่า เป็นความสามารถของระบบเกษตรที่รักษาอัตราของการผลิตให้อยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายในระยะยาวติดต่อกันภายใต้สภาพแวดล้อมที่เลวร้าย หรือไม่เหมาะสม ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นอยู่เป็นประจำจนเป็นลักษณะประจำของท้องถิ่น เช่น ดินเป็นกรด หรือดินเค็ม พื้นที่ดินที่มีสภาพน้ำท่วมทุกปี หรือเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวไม่สม่ำเสมอ เช่น น้ำท่วมฉับพลัน ฝนแล้ง โรคศัตรูพืชระบาด ฯลฯ

จากผลการศึกษาของ พรทิพย์ ประทีปวัฒนานนท์ (2535), จรัล จันทลักษณ์ (2535) , ถินวา จิตต์สงวน (2535) และ Southeast Asia Sustainable Agriculture Network : SEASAN (1992) สรุปได้ว่า การเกษตรแบบยั่งยืน เป็นสภาวะทางการเกษตรที่ประกอบด้วยองค์ประกอบแห่งความเป็นไปได้อย่างน้อย 4 ประการคือ

1. เป็นระบบการเกษตรที่มีความเป็นไปได้ทางกายภาพ (Physically Feasible) กล่าวคือ เป็นระบบเกษตรที่สามารถดำเนินการผลิตได้ผลจริง ในสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของภูมิ นิเวศที่เป็นอยู่ โดยไม่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีหรือปัจจัยการผลิตจากภายนอกมากนัก

2. เป็นระบบการเกษตรที่มีความเป็นไปได้ในด้านเศรษฐศาสตร์ (Economically Viable) กล่าวคือ เป็นระบบการผลิตที่สามารถมีผลกำไรเกิดขึ้นได้ เมื่อต้องคำนึงถึงผลได้และต้นทุนการผลิตที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะต้นทุนการผลิตที่เป็นตัวเงินและต้นทุนการผลิตทางสังคม (Social Cost of Production) อันได้แก่ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากร และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

3. เป็นระบบการเกษตรที่มีความเป็นไปได้ทางสิ่งแวดล้อม (Environmentally Sound) กล่าวคือ เป็นระบบการเกษตรที่รู้จักประหยัดใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ รักษาสมดุล ของระบบนิเวศไว้ได้ โดยเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งระดับการผลิตในไร่ นา และสารพิษตก ค้างแก่ผู้บริโภคในตลาด ให้น้อยที่สุด

4. เป็นระบบการเกษตรที่มีความเป็นไปได้ทางสังคม (Socially Accepted) กล่าวคือ สังคมให้การยอมรับในแนวทางการผลิต มีการเกิดกระบวนการเรียนรู้จากเกษตรกรเพื่อความเป็น อิศระมันใจในอาชีพ สามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ ตลอดจนวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา เข้ามามีส่วนร่วมในแนวทางการเกษตรได้ เป็นผลชักนำให้เกิดชุมชนหรือสังคมที่เข้มแข็งมีศักดิ์ศรี ในที่สุด

นอกจากนี้ การเกษตรที่ยั่งยืนยังต้องคำนึงถึงปัจจัยอีกอย่างน้อย 2 ประการ คือ

1. เป็นการเกษตรที่มีความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice) หมายถึง การเกษตรแบบ ยั่งยืนควรเปิดโอกาสให้มีการวางแผนการใช้ทรัพยากรอย่างเท่าเทียมกัน เปิดโอกาสให้ทุกคนมี ส่วนร่วมในการตัดสินใจ และในกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างเท่าเทียมกัน อีกด้วย

2. เป็นการเกษตรที่คำนึงในแง่ของความเป็นมนุษย์ (Human Concern) หมายถึง การ เกษตรแบบยั่งยืนควรจะต้องยึดหลักการที่ว่า มนุษย์ต้องมีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างเท่าเทียมกับสรรพสิ่ง ต่างๆ มนุษย์ไม่ได้เหนือกว่าสิ่งใดแต่เป็นส่วนหนึ่งของระบบชีวนิเวศ (Biosphere) เท่านั้น มนุษย์จึง ไม่ควรเบียดเบียนแต่ควรพยายามรักษาสภาพดุลธรรมชาติเอาไว้ โดยนัยนี้ เกษตรกรจึงควร ให้ความสำคัญกับมนุษย์ทั้งเกษตรกรด้วยกันเองและผู้บริโภค และให้ความสำคัญที่อยู่รอบข้างในไร่ นา เพื่อที่เกษตรกรจะสามารถดำรงอาชีพอยู่ได้ด้วยดีตลอดไป

โดยสรุปในภาพรวมแล้ว ในที่นี้ การเกษตรแบบยั่งยืนมีความหมายคือ ระบบเกษตรกรรม ที่มีความสัมพันธ์และเกื้อกูลกับสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของแต่ละภูมิภาค สามารถให้ผลผลิตที่ปลอดภัยอย่างเพียงพอในการยังชีพ มีการผลิตที่หลากหลาย เพื่อลดความ เสี่ยงภัยทางเศรษฐกิจและการพึ่งพาปัจจัยภายนอกไร่ นา โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างเกษตรกร จนมีความมั่นใจที่ส่งผ่านแนวทางดังกล่าวไปสู่อนาคต

ความเป็นมาของแนวคิด

แนวคิดเกษตรยั่งยืน เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2519 โดยเริ่มจากประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกา ซึ่งได้รับบทเรียนและตระหนักถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย อันมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความเป็นอยู่ของมนุษย์ในปัจจุบันและอนาคต ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงแนวทางการวิจัยและพัฒนา โดยเฉพาะกลุ่มประเทศและองค์การระหว่างประเทศที่ทำงานเกี่ยวกับการวิจัยและพัฒนาการเกษตร เช่น องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) และกลุ่มที่ปรึกษาเพื่องานวิจัยเกษตรระหว่างประเทศ (CGIAR) ซึ่งได้ให้การสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาการเกษตรในประเทศด้อยพัฒนา และประเทศกำลังพัฒนา ตั้งแต่ปี พ.ศ.2487 ซึ่งได้มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงระบบการทำงานอย่างจริงจังเมื่อประมาณ พ.ศ.2530 เพื่อให้การพัฒนาการเกษตรจากที่ไม่ยั่งยืน เปลี่ยนไปสู่การเกษตรที่ยั่งยืน (อำพล เสนาณรงค์, 2536 : 4)

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2519 เป็นต้นมา มีบุคคลจำนวนมากได้เสนอบทความที่กล่าวถึงการเกษตรกรรมวิธีต่างๆ ที่ล้วนนำไปสู่การพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน ตัวอย่างของวิธีการเกษตรกรรมเหล่านี้ เช่น เกษตรกรรมฮิวมัส (humus farming) เกษตรกรรมอินทรีย์ (organic farming) เกษตรกรรมชีวภาพ (biological agriculture) เกษตรกรรมทางเลือก (alternative agriculture) การเกษตรผสมผสาน (integrated farming) และวนเกษตร (agroforestry) เป็นต้น ซึ่งแม้จะมีหลักการที่แตกต่างกัน แต่จุดประสงค์สุดท้ายของระบบการเกษตรทางเลือกเหล่านี้จะไม่ต่างกันมากนัก กล่าวคือ มุ่งสร้างผลผลิตที่เอื้ออิงสมดุลของสภาพแวดล้อมในไร่นาในระยะยาว นั่นเอง (สิริวุฒิ เสนาคำ, 2539 : 28)

บุคคลสำคัญซึ่งเป็นผู้วางรากฐานความคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับการเกษตรแบบยั่งยืนในระดับสากลได้แก่ (สิริวุฒิ เสนาคำ, 2539 : 29-32)

เซอร์ อัลเบิร์ต ไฮวาร์ด (Sir Albert Howard) นักปฐพีวิทยาชาวอังกฤษ ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของเกษตรกรรมอินทรีย์ พบว่า ดินเป็นสิ่งสำคัญที่สุดและเป็นรากฐานของอารยธรรม โดยที่เขาได้กล่าวว่า “ ดินที่สมบูรณ์ พืชที่สมบูรณ์ สัตว์ย่อมสมบูรณ์ ” ในหนังสือ “ An Agriculture Testament ”

เลดี้ อีฟ บัลโฟร์ (Lady Eve Balfour) ได้ทดลองทำฟาร์มปฏิบัติการเพื่อพิสูจน์ว่าการปรับปรุงการเกษตรโดยใช้สารอินทรีย์ลงไปในดิน จะได้ผลตอบแทนดีกว่าการใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมีกำจัดศัตรูพืช และสรุปว่า ดินเป็นหัวใจสำคัญของการเกษตรกรรมและสุขภาพมนุษย์ ไม่ควรมีการแทรกแซงโดยปุ๋ยเคมี เพราะปุ๋ยเคมีจะอัดแร่ธาตุอาหารให้กับพืชโดยตรง ซึ่งไม่ถูกต้อง เราควรมีกระบวนการสร้างความอุดมสมบูรณ์ของดินที่จะเกี่ยวข้องกับการทำงานของจุลินทรีย์และสิ่งมีชีวิตในดินด้วย

รูดอล์ฟ สไตเนอร์ (Rudolf Steiner) ได้เรียกร้องให้มีการทำฟาร์มแบบยังชีพ ซึ่งเป็นระบบการทำเกษตรที่คำนึงถึงชีวิตของดิน และปฏิเสธการใช้ปุ๋ยเคมีในฟาร์ม และได้ก่อตั้งขบวนการ “ การเกษตรแบบชีวพลวัต (Biodynamic Agriculture) ” .ในประเทศเยอรมัน โดยยึดหลัก

การที่ว่า การเกษตรไม่ใช่เป็นเพียงงานธรรมดา แต่เป็นวิถีชีวิตของคนที่มีความสัมพันธ์และร่วมกันทำงานไปพร้อมกับธรรมชาติอย่างสอดคล้องกัน

ราเชล คาร์สัน (Rachael Carson) ได้เขียนหนังสือชื่อ “ Silent Spring ” ซึ่งนำเสนอผลกระทบของสารเคมีที่มีต่อสภาวะแวดล้อมในธรรมชาติและชีวิตมนุษย์ ทำให้เกิดการแสวงหาแนวทางการทำเกษตรกรรมที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและมีความปลอดภัยต่อมนุษย์ในประเทศสหรัฐอเมริกา

มาซาโนบุ ฟูกูโอกะ (Masanobu Fukuoka) เป็นบุคคลที่เสนอแนวคิดเกษตรกรรมธรรมชาติ (Natural Farming) ที่มีชื่อเสียงในประเทศญี่ปุ่น โดยมีหลักการปฏิบัติที่สำคัญ 4 ประการคือ ไม่ไถพรวน ไม่ใส่ปุ๋ยเคมี ไม่กำจัดแมลง และไม่กำจัดวัชพืช เพื่อไม่ทำลายสมดุลของธรรมชาติ

แนวความคิดและแนวการปฏิบัติของการเกษตรแบบยั่งยืนในประเทศไทยได้ดำเนินมาในอดีตเป็นเวลานาน เพียงแต่อยู่ในรูปแบบ วิธีการ และชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไป ตามแต่ละพื้นที่ เป็นระบบการเกษตรที่เกษตรกรคิดสร้างขึ้นจากภูมิปัญญาของตนเอง ร่วมกับสภาพทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในภูมิมินเวสของตน รูปธรรมของการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในประเทศไทย เริ่มมีความชัดเจนจากการเกิดวิกฤติการณ์เศรษฐกิจระหว่างปี พ.ศ.2526 - 2527 ราคาผลผลิตตกต่ำ ต้นทุนการผลิตสูง เกษตรกรประสบปัญหาการขาดทุน จากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวตามกระแสหลัก ทำให้เกิดการระดมความคิดในกลุ่มเกษตรกรเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว ประกอบกับการมีบทบาทของเกษตรกรบางรายที่ประสบความสำเร็จในการแสวงหาทางเลือกในระบบการเกษตร เช่น ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม, มหาอัย สุนทรชัย, นายคำเดื่อง ภาษี, เดชา ศิริภัทร, วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ ฯลฯ และยังได้มีการเผยแพร่แนวความคิดขยายออกไปกว้างขวางขึ้น (สิริวุฒิเสนา คำ, 2539 : 44-45)

สำหรับแนวคิดเรื่องเกษตรกรรมทางเลือกในประเทศไทยนั้น จากงานศึกษาของจตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร (2337) ที่ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบเกษตรกรรมทางเลือกกับเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวของเกษตรกรบ้านอุดมพัฒนา จ.นครสวรรค์ พบว่า ระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ที่เน้นการผลิตเฉพาะอย่าง (Monoculture) หรือ เกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่มีการปลูกพืชเศรษฐกิจเพียงชนิดเดียวในพื้นที่ขนาดใหญ่ เพื่อการขายและการส่งออก ได้ก่อให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งปัญหาสารเคมีตกค้างในพืชผลทางการเกษตร ในดินและในน้ำ

นอกจากนี้ การลงทุนทางการผลิตเกษตรกรรมยังมีแนวโน้มสูงขึ้น เช่น มีการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงที่เพิ่มขึ้น ฯลฯ ประกอบกับ ความไม่แน่นอนของสภาพธรรมชาติและความอ่อนไหวของราคาผลผลิตทางการเกษตรที่ถูกกำหนดโดยความต้องการของตลาดโลก ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ทำให้ปัญหานี้ลึกลงของเกษตรกรเพิ่มสูงขึ้น

ดังนั้น จตุรงค์จึงมีความเห็นว่าเกษตรกรรมทางเลือกน่าจะเป็นทางออกเพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ เพราะเกษตรกรรมทางเลือกเป็นความพยายามที่จะเป็นอิสระจากการครอบงำของปัจจัย

ต่างๆ เช่น ความพยายามที่จะเลือกผลผลิตเพื่อการบริโภคมากกว่าการผลิตเพื่อขายป้อนตลาด และยังคงการพึ่งพิงตลาดปัจจัยการผลิตอีกด้วย

จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษามีโครงสร้างทางครอบครัวแบบสังคมเกษตรกรรมที่ถูกระแสสังคมอุตสาหกรรมกระทบอย่างหนัก ทำให้หัวหน้าครอบครัวต้องอพยพเข้าไปทำงานในตัวเมือง เพราะรายได้จากการเกษตรกรรมไม่พอในการดำรงชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจของเกษตรกรส่วนใหญ่ยากจนและทำการเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว เพราะการสนับสนุนจากรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนในการทำเกษตรกรรมทางเลือกยังไม่กว้างขวางเท่าที่ควร ดังนั้นทัศนคติของเกษตรกรต่อการทำเกษตรกรรมทางเลือกจึงไม่ดีนัก

นอกจากนี้ จตุรงค์ ยังได้เปรียบเทียบทัศนคติที่มีต่อเกษตรกรรมทางเลือกของเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวกับเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมทางเลือกพบว่า กลุ่มเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมทางเลือกจะมีทัศนคติต่อการทำเกษตรกรรมทางเลือกที่ดีกว่าเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว

จตุรงค์ ยังพบว่าอีกว่าต้นทุนเฉลี่ยต่อไร่ในการทำเกษตรกรรมทางเลือกนั้นเท่ากับการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว แต่การทำเกษตรกรรมทางเลือกกลับทำให้เกษตรกรมีรายได้สูงกว่าเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว เพราะเกษตรกรรมทางเลือกช่วยลดความเสี่ยงในการขาดทุนจากราคาที่ผันผวนในตลาด นอกจากนี้เกษตรกรที่ทำการเกษตรทางเลือกยังสามารถที่จะเก็บเกี่ยวผลผลิตที่ตนเองปลูกไว้กินไว้ใช้จึงทำให้เกษตรกรมีความสามารถในการพึ่งตนเองได้มากกว่าเดิม

นอกจากนี้ การทำเกษตรกรรมทางเลือกยังช่วยรักษาสถาบันครอบครัว เพราะเน้นการใช้แรงงานในครอบครัวและยังต้องทำงานตลอดทั้งปี ดังนั้นสมาชิกทุกคนในครอบครัวจึงสามารถอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวที่อบอุ่น ช่วยให้เกษตรกรมีสุขภาพจิตดีขึ้น และผลจากการทำเกษตรกรรมทางเลือกประการสำคัญคือ การช่วยรักษาและฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และยังช่วยสร้างความหลากหลายทางชีวภาพได้อีกทางหนึ่งด้วย

ด้วยเหตุนี้ จตุรงค์ จึงได้สรุปว่า การทำเกษตรกรรมทางเลือกเป็นแนวทางหนึ่งในการก่อให้เกิดการเกษตรยั่งยืนทั้งในแง่เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม และสามารถที่จะทำให้เกษตรกรสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในระยะยาว และเป็นหนทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืนของประเทศได้อีกด้วย

งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับเกษตรกรรมทางเลือกคือ งานของวรรณา ประยุกต์วงศ์ (2540) ซึ่ง วรรณา ได้ทำการศึกษาประสิทธิภาพการเกี่ยวคู่กันของผลผลิตและปัจจัยการผลิตของระบบเกษตรกรรมทางเลือก โดยใช้ตารางปัจจัยการผลิตทำการหาค่าสัมประสิทธิ์ (Technical Coefficient of Inputs) ของผลผลิตหรือผลพลอยได้ที่นำกลับมาใช้เป็นปัจจัยการผลิตให้กับกิจกรรมต่างๆ ของเกษตรทางเลือก มาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของการผลิตในระบบเกษตรกรรมทางเลือก นอกจากนี้ วรรณา ยังได้ทำการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของเกษตรกรในระบบเกษตรกรรมทางเลือก และความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ เหล่านี้

ผลการศึกษพบว่า ค่าสัมประสิทธิ์ของผลผลิตที่หาได้จากสัดส่วนระหว่างมูลค่าของการใช้ผลพลอยได้กับรายรับจากผลผลิตทั้งหมดมีค่าที่ค่อนข้างต่ำ วรรณา ได้อธิบายสาเหตุที่ทำให้ค่าสัมประสิทธิ์นี้มีค่าต่ำในพื้นที่ที่ทำการศึกษาก็เพราะว่าจำนวนกิจกรรมการผลิตในระบบเกษตรกรรมทางเลือกในพื้นที่ที่ทำการศึกษายังคงมีจำนวนน้อยอยู่เพราะเกษตรกรเพิ่งจะเริ่มต้นทำเกษตรกรรมทางเลือก อีกทั้งความจำกัดของเทคนิควิธีการนำผลพลอยได้หรือของเสียกลับมาใช้เพราะเกษตรกรยังคงอยู่ในระหว่างการเรียนรู้ และมูลค่าต่อหน่วยของผลพลอยได้ดังกล่าวมีมูลค่าต่ำเนื่องจากความต้องการผลพลอยได้ยังมีไม่มากนักค่าสัมประสิทธิ์นี้เป็นแค่ตัวเลขที่วัดค่าความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมการผลิตแต่ไม่ได้วัดประสิทธิภาพของการทำเกษตรกรรมทางเลือกโดยตรง

วรรณา ได้สรุปไว้ว่าเกษตรกรรมทางเลือกเป็นการทำเกษตรกรรมที่มีประสิทธิภาพ เพราะเกษตรกรรมทางเลือกเป็นระบบการผลิตที่สร้างประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว เนื่องจากผลพลอยได้ที่นำกลับมาใช้เหล่านั้นแท้จริงแล้วคือของเสียในระบบเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวซึ่งมีต้นทุนในการจัดการของเสียเหล่านั้น แต่ของเสียเหล่านั้นกลับมาสร้างเป็นผลประโยชน์ให้กับกิจกรรมการผลิตในระบบเกษตรกรรมทางเลือกและไม่ก่อให้เกิดผลกระทบและต้นทุน

นอกจากนี้ วรรณา ยังได้สรุปว่า การผลิตในไร่นาของเกษตรกรรมทางเลือกมีลักษณะการเชื่อมโยงกันของกิจกรรมไปในทางเกื้อกูลกัน (Forward Linkage Effect) การทำเกษตรกรรมทางเลือกสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวเพราะผลพลอยได้ไม่ได้ถูกทิ้งไปอย่างสูญเปล่าหรือต้องมีต้นทุนในการบำบัดของเสียเหมือนเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว

ส่วนผลการศึกษาในเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของเกษตรกรในระบบเกษตรกรรมทางเลือกนั้น วรรณาได้ใช้การคาดการณ์กระแสรายได้ในอนาคตจากการทำเกษตรทางเลือกมาวิเคราะห์ พบว่า เกษตรกรในกลุ่มที่มีรายได้สุทธิจากแปลงเกษตรทางเลือกที่มากกว่าระดับพอยังชีพจะเป็นเกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรกรรมทางเลือกเต็มรูปแบบ ส่วนเกษตรกรกลุ่มที่มีความมั่นใจในกระแสรายได้ในอนาคตจะยังคงใช้พื้นที่ทำเกษตรกรรมทางเลือกแม้ว่าจะไม่ใช่แหล่งรายได้ที่สำคัญ ในขณะที่เกษตรกรที่ไม่มั่นใจในกระแสรายได้ในอนาคตหรือมีรายได้คาดการณ์สุทธิน้อยกว่าศูนย์มีแนวโน้มที่จะอพยพแรงงานเข้าสู่ภาคการผลิตอื่น ซึ่งเกษตรกรกลุ่มนี้เป็นส่วนน้อยของกลุ่มที่ทำการศึกษา และปัจจัยที่มีผลต่อการคาดการณ์ระดับกระแสรายได้จากการทำเกษตรกรรมทางเลือกคือ ปัจจัยภายในจากตัวของเกษตรกรเอง อันได้แก่ ความมุ่งมั่นในการทำงาน (Commitment) และความสามารถและสติปัญญาของเกษตรกร (Wisdom)

นอกจากนี้ วรรณา ยังได้สรุปว่า เกษตรกรรมทางเลือกเป็นระบบเกษตรที่ยั่งยืน เพราะเมื่อเกษตรกรอยู่ในระบบเกษตรกรรมทางเลือกเป็นเวลานานขึ้นก็จะมีรายได้สุทธิเพิ่มมากขึ้นไปด้วย จำนวนสมาชิกในครอบครัวก็จะเข้าสู่ภาคเกษตรมากขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านรักษาสถาบันครอบครัวเอาไว้ได้ และจากการศึกษาเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างที่ทำเกษตรผสมผสานมากกว่า 5 ปี ล้วนแต่มีผลผลิตที่มากกว่าการบริโภคในครัวเรือน โดยที่เกษตรกรบางรายได้นำผลผลิตที่เหลือไปแจกจ่าย

ให้กับเพื่อนบ้านซึ่งเป็นการสร้างสัมพันธ์ในชุมชนและยังเป็นการสะสมความมั่งคั่ง (Wealth) รูปแบบหนึ่ง (ก่อให้เกิดหลักประกันในการได้รับความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามฉุกเฉิน) นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรบางส่วนได้นำผลผลิตส่วนเกินออกขายอีกด้วย และถึงแม้ว่าเกษตรกรขาดการันตีระดับราคาในตลาดไม่ถูกต้องก็ไม่มีผลกระทบมากนัก เพราะเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมทางเลือกมีหลักประกันในเรื่องของการบริโภคในครอบครัวอยู่

ดังนั้นเกษตรกรในระบบเกษตรกรรมทางเลือกจึงสามารถอยู่เหนือตลาดผลผลิตอย่างแท้จริง และในอนาคตเกษตรกรในกลุ่มตัวอย่างยังมีแนวโน้มที่จะเพิ่มกิจกรรมการผลิตโดยนำผลผลิตส่วนที่เหลือจากการบริโภคมาเพิ่มมูลค่า (Value Added) ด้วยการแปรรูปผลผลิต ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลเชื่อมโยงในทางเกื้อกูลกัน (Positive Forward Linkage) ได้อย่างมาก นอกจากนี้เกษตรกรรมทางเลือกสามารถใช้ทรัพยากรการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพในแง่ของการลดปริมาณของเสียและลดต้นทุนของการบำบัด นอกจากนี้ยังบำรุงรักษาดินให้มีคุณภาพดีขึ้นอีกด้วย ซึ่งนับเป็นการสะสมความมั่งคั่ง (Wealth) ในระยะยาวอีกด้วย

สรุปแล้วทั้ง จตุรงค์ และวรรณามีความเห็นสอดคล้องกันที่ว่าแนวทางในการทำเกษตรเชิงเดี่ยวที่ผ่านมาของเกษตรกรไทยทำให้เกษตรกรประสบกับปัญหาหนี้สิน ทำให้เกษตรกรต้องอพยพแรงงานเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมในเมืองใหญ่เป็นปัญหาสังคมตามมาไม่จบสิ้น นอกจากนี้ปัญหาล้างแฉกยังเป็นปัญหาที่รุนแรงตามมาอีกด้วย ดังนั้น เกษตรกรรมทางเลือกจึงน่าจะเป็นทางเลือกสำหรับปัญหาต่างๆ เหล่านี้ เพราะผลการศึกษาพบว่าการทำเกษตรกรรมทางเลือกดีกว่าการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างเห็นได้ชัด

2.1.2 แนวคิดเกษตรผสมผสาน

นอกจากแนวคิดในการทำเกษตรกรรมทางเลือกข้างบนแล้ว ยังมีอีกแนวคิดหนึ่งที่เกี่ยวข้องกันคือแนวคิดเกษตรผสมผสาน (Integrated Farming) เนื่องจากการทำเกษตรกรรมผสมผสานเป็นรูปแบบหนึ่งในการทำเกษตรกรรมทางเลือก เพราะจากการทำเกษตรกระแสหลักโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำเกษตรเชิงเดี่ยว (Monoculture) หรือการที่ครัวเรือนทำการผลิตสินค้าเกษตรชนิดเดียวจะเกิดปัญหาหลายๆ ด้านคือ

1. รายได้ของครัวเรือนไม่มีเสถียรภาพ อันเนื่องมาจากความผันแปรของราคาผลผลิตและปัจจัยการผลิต

2. เศษวัสดุจากพืชและมูลสัตว์ไม่ได้นำไปใช้ประโยชน์ เมื่อครัวเรือนทำการเกษตรเชิงเดี่ยวหรือทำการผลิตสินค้าหลายชนิด (mixed farm) แต่ขาดความเกื้อกูลกันในการผลิต ของเสียหรือ

วัสดุเหลือใช้ไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ ดังนั้น การผลิตของครัวเรือนจึงไม่ทำให้เกิดการประหยัดทางขอบข่าย (economy of scope)

3.การผลิตสินค้าเดียวบางชนิดใช้เงินลงทุนมาก ครัวเรือนต้องพึ่งพิงเงินทุน และปัจจัยการผลิตจากภายนอก ทำให้เกิดภาระหนี้สินสะสมแก่ครัวเรือนมากยิ่งขึ้น

4.ครัวเรือนต้องพึ่งพิงอาหารจากภายนอก ทั้งนี้เพราะเกษตรกรรมหลักมีผลผลิตไม่ที่ชนิด และผลผลิตบางชนิดไม่สามารถนำมาบริโภคได้ ดังนั้น ครัวเรือนต้องซื้ออาหารส่วนใหญ่มาเพื่อบริโภค

นอกจากปัญหาหลักที่ได้กล่าวมาแล้ว ในสังคมเกษตร พื้นที่ทำกินเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ เมื่อที่ดินมีจำกัด ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของประชากรทำให้พื้นที่ทำกินเฉลี่ยต่อครัวเรือนมีขนาดเล็กลง การทำเกษตรเชิงเดี่ยวหรือเกษตรกรรมหลักยังผลให้ผลผลิตของครัวเรือนน้อยลง ดังนั้นจึงเกิดแนวคิดในการที่จะหาระบบการผลิตในไร่นา ที่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทำกินขนาดเล็ก เพื่อลดความเสี่ยงจากการผลิต ลดการพึ่งพิงเงินทุน ปัจจัยการผลิตและอาหารจากภายนอก เศษพืชและมูลสัตว์ ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากกิจกรรมการผลิต ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในไร่นา และทำให้ผลผลิตและรายได้เพิ่มขึ้น ระบบการผลิตดังกล่าวคือ เกษตรผสมผสาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความมั่นคงด้านรายได้ เพื่อลดการพึ่งพิงด้านเงินทุน ปัจจัยการผลิต และอาหารจากภายนอก และทำให้เกษตรกรลดความเสี่ยงจากการปลูกหลักเพียงอย่างเดียว มีรายได้อย่างเพียงพอและมีอาหารที่เพียงพอแก่การบริโภคทำให้ลดการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่ตัวเมือง สำหรับวัตถุประสงค์รองๆ ลงมา ได้แก่ การรักษาสมดุลระบบนิเวศ ลดการใช้สารเคมีในไร่นา และลดการทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะปรับปรุงคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดีขึ้นและมีอิสระในการดำรงชีวิตและอื่นๆ (ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์, 2536 : 48)

ระบบเกษตรกรรมแบบผสมผสานเป็นเทคโนโลยีในการจัดการไร่นารูปแบบหนึ่งที่ปรากฏในสังคมไทยมาช้านานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง แต่ได้ถูกละเลยมาเป็นเวลานานเพราะถูกกระแสของเกษตรกรรมแผนใหม่จากอเมริกาเข้าครอบงำ แต่เดิมนั้นวิทยาการเกี่ยวกับการเกษตรแบบผสมผสานของไทยจะฝังแน่นอยู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตของชาวบ้านซึ่งไม่มีรูปแบบที่แน่นอนตายตัว ทำให้รูปแบบการเกษตรกรรมผสมผสานไม่สามารถที่จะพัฒนาไปได้เท่าที่ควร (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2530 : 20-23)

ความหมายของเกษตรผสมผสาน

โดยทั่วไป คำว่า “เกษตรผสมผสาน” หมายถึง เกษตรกรรมที่ประกอบด้วยการผลิตทางการเกษตรตั้งแต่ 2 กิจกรรมขึ้นไปในไร่นาเดียวกัน และกิจกรรมการเกษตรเหล่านี้จะต้องสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน (ณรงค์ หุตาณัฐ, 2532 : 1) เป็นการลดต้นทุนการผลิต ใช้ทรัพยากรที่

มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสามารถรักษาสภาพแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ดี (มณฑาวดี ครุฑมีชัย, 2533 : 12)

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (2530) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นระบบการเกษตรที่มีการเพาะปลูกพืชและ/หรือเลี้ยงสัตว์หลายๆ ชนิด อยู่ในพื้นที่เดียวกัน โดยที่กิจกรรมการผลิตแต่ละชนิดสามารถเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยอาศัยหลักการอยู่ร่วมกันระหว่างพืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อม ในระบบนิเวศเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมการผลิต

ชวนน รัตนวราหะ (2534) กล่าวว่า ระบบเกษตรผสมผสานคือ การจัดระบบของกิจกรรมการผลิตในไร่นา ได้แก่ พืช สัตว์ ประมง ป่าไม้ ให้มีการผสมผสานต่อเนื่องและเกื้อกูลในการผลิตซึ่งกันและกัน โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นา เช่น ดิน น้ำ แสงแดด และอากาศ อย่างเหมาะสม เกิดประโยชน์สูงสุด มีความสมดุลของสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เกิดผลในการเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตและทรัพยากรธรรมชาติ ปราศจากมลภาวะที่จะเกิดขึ้นต่อสภาพแวดล้อม

เกษตรผสมผสานตามแนวคิดของ ชวนน รัตนวราหะ จึงมีหลักการพื้นฐานที่สำคัญ คือ การสร้างความหลากหลายของชนิดพืชและสัตว์ ในการให้ผลิตผลที่มีลักษณะของการมีปฏิสัมพันธ์ในทางเกื้อกูลซึ่งกันและกันโดยตรง กิจกรรมหลายชนิดในไร่นาซึ่งอาจจะเกื้อกูลกันแต่เกิดขึ้นคนละระยะเวลา หรือเกิดในช่วงเวลาเดียวกัน แต่อาจจะไม่เกื้อกูลกันอย่างเห็นได้ชัดเจน จะไม่ถือว่าเป็นระบบการเกษตรแบบผสมผสาน

หลักการของการทำเกษตรผสมผสาน

1. ประกอบด้วยกิจกรรมการผลิตตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไป โดยอาจจะเป็น พืชกับพืช สัตว์กับพืช สัตว์กับสัตว์ก็ได้ แต่กิจกรรมการเกษตรทั้งสองชนิดต้องทำในเวลาและสถานที่เดียวกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุด (maximized benefit) มากกว่าให้เกิดกำไรสูงสุด (maximized profit) (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2530 : 24)

2. กิจกรรมการผลิตหนึ่งจะเกื้อกูลต่ออีกกิจกรรมหนึ่งอย่างเป็นวงจร โดยพิจารณาจากการหมุนเวียนการใช้ประโยชน์เกี่ยวกับอาหาร อากาศและพลังงานหรืออย่างใดอย่างหนึ่ง

3. ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ตามเงื่อนไขและระดับของเศรษฐกิจ สังคมท้องถิ่นนั้นๆ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ระบบเกษตรกรรมแบบผสมผสานต้องประกอบด้วยกิจกรรมทางการเกษตรมากกว่า 2 กิจกรรมขึ้นไป และกิจกรรมนั้นๆ จะต้องเกื้อกูลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ดังนั้นจึงสามารถแบ่งกิจกรรมในระบบการเกษตรแบบผสมผสานดังนี้ (ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์, 2536 : 49-50)

กิจกรรม พืช-พืช

- ระบบการปลูกไม้ยืนต้นและไม้ผลหลายชนิดในพื้นที่ป่า ซึ่งระบบนั้นนอกจากจะได้ผลในด้านเศรษฐกิจแล้ว ยังสามารถอนุรักษ์ป่าไม้และระบบนิเวศไว้ได้อย่างดี
- ระบบที่ปลูกไม้ต่างระดับร่วมกัน ระบบนี้จะมีการปลูกทั้งไม้ยืนต้น ไม้ผล และพืชล้มลุกต่างๆ ร่วมกันไป โดยพืชในแต่ละระดับความสูงจะมีความเหมาะสมและเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันในด้านความต้องการแสงแดด ธาตุอาหาร ความชุ่มชื้นของดิน เป็นต้น อันจะส่งผลให้เกษตรกรมีรายได้อย่างต่อเนื่อง
- ระบบการปลูกพืชแซมในสวนมะพร้าวเก่า การเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันก็คือ มะพร้าวจะให้ความชุ่มชื้นและร่มเงาต่อพืชแซม และพืชแซมจะทำให้ผลผลิตของมะพร้าวสูงขึ้น
- ระบบการปลูกพืชไร่ตระกูลถั่วแซมในระหว่างแถวพืชไร่หลัก นอกจากเกษตรกรจะมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการปลูกถั่วแล้ว ถ้วยยังสามารถบำรุงดินได้อีกด้วย

กิจกรรมพืช-สัตว์

- ระบบการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนกับการเลี้ยงโค เกษตรกรจะได้ซากข้าวโพดมาเป็นอาหารโค และได้มูลโคมาบำรุงดิน
- การเลี้ยงโคในพื้นที่สวนมะพร้าว สวนยางพารา โคจะช่วยกำจัดวัชพืช และมูลโคจะช่วยให้เรื่องความอุดมสมบูรณ์ของดิน
- ระบบการเลี้ยงสัตว์น้ำในพื้นที่ป่าชายเลน

กิจกรรม พืช-ปลา

- การปลูกพืชน้ำไว้ในบ่อปลาจะทำให้ปลาได้อาหารจากพืชน้ำ และพืชน้ำจะโตได้ดีกว่า
- ระบบการเลี้ยงปลาในนาข้าว ปลาจะช่วยให้ข้าวโตเร็ว และเกษตรกรยังได้รับโปรตีนจากปลาอีกด้วย

กิจกรรม สัตว์-ปลา

- จะพบได้ในพื้นที่ที่มีการขุดบ่อเลี้ยงปลา และเลี้ยงสัตว์ไปพร้อมกัน ข้อจำกัดของการดำเนินการตามระบบนี้คือ ขนาดของบ่อ ปริมาณปลาและสัตว์จะต้องสมดุลกัน จึงจะเกื้อประโยชน์

กิจกรรม พืช-สัตว์-ปลา

- เกษตรกรจะทำกิจกรรมใดเป็นหลักก็แล้วแต่วัตถุประสงค์ของเกษตรกรแต่ละราย แต่กิจกรรมเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กันทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น มีการนำซากพืชไปเลี้ยงสัตว์หรือปลา และนำน้ำในบ่อไปให้พืช

ลักษณะของการเกื้อกูลกันของระบบเกษตรผสมผสาน จะทำให้ต้นทุนการผลิตลดลง หรือที่เรียกว่า เป็นการประหยัดทางขอบข่าย (economy of scope) และลดการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอกในที่สุด

ในด้านเทคนิคและวิธีการจัดการในไร่นานั้น เกษตรผสมผสานให้ความสำคัญในเรื่องต่อไปนี้

- การสร้างความหลากหลายของพืช สัตว์ และทรัพยากรชีวภาพ เพราะว่าเมื่อมีความหลากหลายในการผลิต เกษตรกรสามารถลดความเสี่ยงจากการผลิต ทำให้รายได้และอาหารของครัวเรือนมีความมั่นคง
- การใช้ประโยชน์เกื้อกูลกันระหว่างกิจกรรมการเกษตร เพราะว่าถ้าได้มีการจัดกิจกรรมการผลิตให้เกิดการเกื้อกูลกันโดยตรง จะทำให้เกิดการประหยัดทางขอบข่ายหรือค่าใช้จ่ายในการผลิตลดลง
- การใช้ปุ๋ยหมักปุ๋ยคอก เพราะปุ๋ยหมักและปุ๋ยคอกสามารถจัดหาหรือผลิตได้โดยใช้เศษวัสดุ มูลสัตว์ หรือของเหลือในไร่นา ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์จากของเหลือจากกิจกรรมการเกษตรในไร่นา
- การใช้วัสดุหรือพืชคลุมดิน เป็นเทคนิคการผลิตที่ช่วยรักษาความชื้นในดิน และเป็นปุ๋ยให้กับพืชหลัก และที่สำคัญวัสดุหรือพืชคลุมดินสามารถจัดหาหรือทำขึ้นในไร่นา
- การปลูกพืชหลายระดับ เป็นวิธีการจัดการ เพื่อให้เกิดความเกื้อกูลกันระหว่างพืชกับพืช มีผลทำให้ต้นทุนการผลิตลดลง
- มีแหล่งน้ำในไร่นา เพราะช่วยลดความเสี่ยงจากการผลิต และทำให้เกษตรกรเลือกรูปแบบการผลิตได้หลากหลายขึ้น

ในด้านเทคนิคอื่นๆ เกษตรผสมผสานจะไม่เน้นหนักว่าต้องมีการปฏิบัติ อาทิ ต้องมีการปรับปรุงดินโดยใช้พืชตระกูลถั่ว หรือต้องไม่ใช้สารเคมี ซึ่งหมายความว่าในการทำการเกษตรผสมผสานของเกษตรกรนั้น เกษตรกรสามารถใช้สารเคมีเพื่อควบคุมศัตรูพืชได้ นอกจากนี้ การไถพรวนดินที่ดี การใช้ปุ๋ยเคมีก็ดี เกษตรกรสามารถใช้เทคนิคเหล่านี้ได้เช่นกัน

โดยสรุป เกษตรผสมผสานเป็นวิธีการเพิ่มประสิทธิภาพของการใช้ดิน เพื่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดแก่ครัวเรือน

นอกจากนี้ การทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานยังมีความเหมาะสมกับพื้นที่ขนาดเล็กมากกว่าพื้นที่ขนาดใหญ่ ซึ่งสอดคล้องกับเกษตรกรรายย่อยที่ทำการเกษตรในพื้นที่เล็กๆ ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2530 : 121-129)

ผลที่ได้รับจากการทำเกษตรกรรมผสมผสาน

1. ผลที่เกิดขึ้นต่อการปรับปรุงระบบนิเวศวิทยา

การทำเกษตรกรรมผสมผสานจะช่วยรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม เพราะการหมุนเวียนเศษซากที่เหลือใช้กลับมาใช้ประโยชน์ได้ใหม่นั้น นอกจากจะกำจัดภาวะเป็นพิษรูปแบบต่างๆ ได้แล้วยังเป็นการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของไร่นาไปพร้อมๆ กันด้วย โดยที่การเริ่มต้นทำการเกษตรแบบผสมผสานนั้นสภาพนิเวศวิทยาที่เคยเสื่อมโทรมลงไปจะค่อยๆฟื้นตัวขึ้นมาอย่างช้าๆ ในช่วงปีแรกๆ และจะเพิ่มความอุดมสมบูรณ์มากขึ้นๆ ในปีต่อๆ มาตามลำดับ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2530 : 128-129) และเนื่องจากการเกื้อกูลกันระหว่างกิจกรรมการผลิตต่างๆ ในไร่นา ทำให้เกษตรกรไม่จำเป็นต้องใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืชซึ่งจะกลายเป็นสารพิษตกค้างและเป็นอันตรายพิษต่อมนุษย์ สัตว์ และสภาพแวดล้อม (ชนวน รัตนวราหะ, 2534 : 44)

2. ผลที่เกิดขึ้นต่อเสถียรภาพ (Stability) และความยั่งยืน (Sustainability)

2.1 เสถียรภาพและความยั่งยืนในด้านของผลผลิต

ในระบบเกษตรกรรมผสมผสานนั้น เนื่องจากกิจกรรมการผลิตทั้ง พืช สัตว์ มีความหลากหลายเกื้อกูลกันอย่างเป็นระบบและเกิดความสมดุล ฉะนั้นผลผลิตจะมีความแน่นอนมากขึ้น ความผันผวนระหว่างฤดู หรือปีจะมีน้อย ดังนั้น ความเสี่ยงต่อความเสียหายของผลผลิตที่เกิดจากสภาพแวดล้อมย่อมมีน้อย โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับการปลูกพืชเชิงเดี่ยว (ชนวน รัตนวราหะ, 2534 : 46) นอกจากนี้สภาพทางนิเวศวิทยาที่สมบูรณ์คือ หลักประกันสำคัญที่ยืนยันได้ว่าผลผลิตจากไร่นาของเกษตรกรนั้นสามารถรักษาระดับไว้ได้อย่างมั่นคงสม่ำเสมอในระยะยาว (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2530)

2.2 เสถียรภาพและความยั่งยืนในด้านเศรษฐกิจ

การทำเกษตรกรรมหลายอย่างโดยมีสัดส่วนของผลผลิตสำหรับบริโภค และสำหรับขายสู่ตลาดที่เหมาะสมจะทำให้เกษตรกรรายย่อยมีศักยภาพในการต่อรองตลาด และการบริโภคผลผลิตจากไร่ของตนซึ่งมีราคาสูงกว่าสินค้าในตลาดถึง 1.5 – 2 เท่า ทำให้รายจ่ายลดลง เพิ่มรายได้ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเพราะผลผลิตทางการเกษตรนี้ยังมีคุณค่าและความปลอดภัยสูงกว่าสินค้าในตลาด ดังนั้น เกษตรกรรมผสมผสานจึงเป็นการเพิ่มโอกาสให้เกษตรกรพึ่งตนเองมากขึ้น และเพิ่มหลักประกันในการต่อรองกับตลาดเพราะเกษตรกรไม่ต้องพะวงกับเรื่องปากท้อง นอกจากนี้ เกษตรกรส่วนใหญ่ของไทยเป็นชาวนาซึ่งพึ่งพารายได้จากการขายข้าวแค่เพียงปีละครั้ง ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะมีชีวิตอย่างสุขสบาย ยิ่งถ้าประสบปัญหาหาค่าข้าวตกต่ำก็ทำให้รายได้ของเกษตรกรไม่พอใช้ทั้งปี ดังนั้น การทำเกษตรกรรมผสมผสานซึ่งเป็นการเพิ่มกิจกรรมการผลิตที่เหมาะสม และมีระยะเวลาเกี่ยวเกี่ยวตลอดปีซึ่งจะลดความเสี่ยงจากราคาในตลาด และทำให้ระดับรายได้ไม่มีความผันผวน (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2530 : 122-123)

2.3 ผลที่เกิดขึ้นต่อเสถียรภาพและความยั่งยืนของสภาพสังคม

เนื่องจากการทำเกษตรกรรมผสมผสานมีกิจกรรมการผลิตตลอดปี ทำให้ต้องมีการจัดการแรงงานภายในครอบครัวอย่างมีประสิทธิภาพ และมีการแบ่งหน้าที่เหมาะสมตลอดปีไป ดังนั้นปัญหาอพยพเข้าเมืองทั้งในช่วงไม่ทำนาจึงสามารถลดลงได้ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2530 : 124-125) นอกจากนี้ การทำเกษตรกรรมผสมผสานยังทำให้เกษตรกรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่มั่นคง มีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์เพราะได้ปัจจัยสี่ จากการทำเกษตรผสมผสานอย่างครบถ้วน (ชนวน รัตนวราหะ, 2534 : 46)

3. ผลต่อการลดต้นทุนการผลิต

หัวใจสำคัญของเกษตรกรรมแบบผสมผสานคือเน้นการเกื้อกูลกันระหว่างกิจกรรมการผลิตในไร่นาซึ่งส่งผลให้เกษตรกรสามารถลดการใช้ปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืช และเนื่องจากการใช้ประโยชน์สูงสุดจากที่ดินและการหมุนเวียนวัสดุเหลือใช้ในกิจกรรมการผลิต ทำให้เกษตรกรสามารถลดค่าใช้จ่ายเรื่องค่าอาหารสัตว์ และการกำจัดของเสียไปในตัว (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2530 : 125-126)

4. ผลกระทบต่อการผลิตเพื่อการค้า

แม้ว่าเกษตรผสมผสานจะเหมาะกับเกษตรกรรายย่อย เพราะเป็นเกษตรเพื่อกินเพื่ออยู่ (Subsistence Agriculture) หรือผลิตเพื่อยังชีพ แต่ความจริงแล้ว การผลิตหลายๆ อย่างและเป็นระบบที่มีความเกื้อกูลกัน จะทำให้ผลผลิตมีคุณภาพและปริมาณสูง ถ้าหากได้มีการจัดระบบการรวบรวมผลผลิตแต่ละอย่างจากเกษตรกรหลายๆ ราย ก็จะได้ผลผลิตเป็นจำนวนมาก ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ที่จะทำการค้าเพื่อสนองต่อตลาดภายในประเทศ และต่างประเทศได้อย่างไม่มีปัญหา (ชนวน รัตนวราหะ, 2534 : 47)

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว มาเป็นเกษตรแบบผสมผสานจึงต้องคำนึงถึงปัจจัยสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ ที่กำหนดรูปแบบการผลิตของระบบเกษตรผสมผสาน นั่นคือ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2530 : 26-30)

1. สภาพภูมิศาสตร์ของท้องที่ เนื่องจากประเทศไทยมีสภาพภูมิศาสตร์แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ โดยจำแนกตามปริมาณน้ำฝน ดิน และภูมิอากาศเป็นหลัก ความแตกต่างของพื้นที่จึงเป็นปัจจัยพื้นฐานแรกในการกำหนดรูปแบบของการเกษตร เช่น กลุ่มพื้นที่ที่ทำนาข้าวมักอยู่ในที่ราบลุ่ม เขตที่ดอนจะปลูกผลไม้ พื้นที่ใกล้แหล่งน้ำจะปลูกพืชผัก ฯลฯ การทำเกษตรแบบผสมผสานในพื้นที่เหล่านี้จึงมักจะคงกิจกรรมการผลิตแบบเดิมเอาไว้ แต่ลดขนาดและความเข้มข้น แต่เพิ่มกิจกรรมการผลิตอื่นที่เกื้อหนุนเข้าไปเสริม

2.ระดับทางเศรษฐกิจ รูปแบบการเกษตรแบบผสมผสานในแต่ละที่ควรจจะรักษาสมดุลย์ของการผลิตเพื่อการบริโภคและตอบสนองต่อระบบตลาดในสัดส่วนที่เหมาะสม เพื่อให้รูปแบบการผลิตของเกษตรกรสามารถรองรับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากระบบตลาดได้

3.การสนองตอบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิตของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งที่สัมพันธ์กันและไม่อาจแบ่งแยกได้ ระบบการผลิตที่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อตอบสนองการบริโภคที่ถูกกระตุ้นโดยกลไกการโฆษณาของระบบเศรษฐกิจปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะทำให้สิ่งแวดล้อม เช่น ดิน น้ำ และอากาศ เสื่อมสภาพโทรม เนื่องจากเป็นระบบการผลิตที่เน้นมนุษย์มากกว่าสิ่งแวดล้อมและเน้นปัจจุบันมากกว่าอนาคต เพราะแรงผลักดันของการแสวงหากำไรสูงสุด ดังนั้นจึงต้องพึงระบบการผลิตที่สามารถทำให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติ นั่นคือจะต้องเลือกพันธุ์พืชที่เหมาะสมกับท้องถิ่นๆ

2.1.3 แนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่

หลักการและแนวความคิดทั่วไป

แนวคิดเกี่ยวกับระบบการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ปัญหาทั่วไป ในการภาคเกษตรของประเทศที่กำลังพัฒนาโดยเฉพาะการเกษตรของประเทศไทยใน 2 ปัญหาสำคัญด้วยกัน กล่าวคือ

1.ปัญหาภัยแล้งจากการขาดแคลนน้ำ เนื่องจากพื้นที่เกษตรกรรมของไทยกว่าร้อยละ 70 อยู่นอกเขตชลประทาน ทำให้เกษตรกรต้องอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติเพียงอย่างเดียวในการทำ การเกษตร และในปัจจุบันการเสียดุลของระบบนิเวศได้ก่อให้เกิดความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ ฝนตกไม่สม่ำเสมอ ฝนทิ้งช่วง เกิดภาวะแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและการบริโภคในครัวเรือนเกือบทุกภาคของประเทศ ระดับน้ำในแม่น้ำลำธารต่างๆ ลดต่ำลงจนบางแห่งแห้งขอด อันถือเป็นวิกฤตที่สำคัญของชาชนบทของประเทศร่วมกัน

2.ความไม่มั่นคงทางด้านอาหารของเกษตรกร เป็นปัญหาอีกด้านหนึ่งที่มีการวิเคราะห์ไว้ โดยเน้นให้แต่ละครัวเรือนควรมีแหล่งอาหาร โดยเฉพาะข้าวให้เพียงพอต่อการบริโภค การผลิตข้าวนั้นมีความสำคัญอย่างมากโดยเฉพาะเกษตรกรที่ต้องการจะเก็บผลผลิตไว้ เพื่อรอราคาที่ดีกว่าและสามารถนำออกมาจำหน่ายได้ตลอดเวลาเมื่อถึงคราวจำเป็น ซึ่งนับได้ว่าข้าวมีความแตกต่างจากพืชเศรษฐกิจอื่นๆ

นอกจากนี้ การเกษตรทฤษฎีใหม่ยังเน้นที่การพอมีพอกินโดยการเลี้ยงตัวเองได้ พร้อม กับยึดหลักความสามัคคี การพอมีพอกินซึ่งหมายถึง การพึ่งตนเองใน 5 ด้าน (กรมการปกครอง, 2541) ได้แก่ ด้านจิตใจ ต้องมีจิตสำนึกที่ดี และสร้างสรรค์ให้ตนเองและส่วนรวม ด้านสังคม ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชน ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ต้องมีการใช้และจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างฉลาด ประหยัด และมีประสิทธิภาพ ด้านเทคโนโลยี ต้องรู้จักใช้เทคโนโลยีโดยประกอบกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

การเกษตรทฤษฎีใหม่มีหลักสำคัญคือ ให้เกษตรกรมีความพอเพียง พอเลี้ยงตัวเองได้ใน ระดับที่ประหยัด โดยต้องมีความสามัคคีในท้องถิ่น เน้นให้เกษตรกรมีสภาพแวดล้อมที่ดี สุข ภาพอนามัยที่ดี มีรายได้เพียงพอสำหรับซื้อปัจจัยสี่ (อำพล เสนาณรงค์, 2540)

ทฤษฎีใหม่/ทฤษฎีแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจ

เมื่อมองทฤษฎีใหม่ทั้ง 3 ขั้นตอน จะเห็นว่า ทฤษฎีใหม่เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่ง ไปถึงเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ เป็นการผลิตจากระดับพอเพียงไปเป็นการผลิตเพื่อขายหรือส่งออกใน สิ่งที่เกิดความต้องการบริโภคในครัวเรือน โดยแหล่งระบายผลผลิต ได้แก่ ตลาดภายนอกชุมชน ถึง แม้ว่าหลักการของทฤษฎีใหม่จะเน้นให้เกษตรกรผลิตเพื่อบริโภคเองเป็นพื้นฐาน พอมีพอกินไม่อด อยาก แต่ทฤษฎีใหม่ไม่ได้มุ่งหวังให้เกษตรกรผลิตเพื่อตนเอง โดยไม่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น แต่กลับ มุ่งสร้างความเข้มแข็งให้แก่เกษตรกร ให้เกษตรกรผลิตเพื่อให้มีอาหารที่จะบริโภคได้เพียงพอ เมื่อ เหลือพอจึงจะนำไปแลกเปลี่ยนซื้อขายกันในกลุ่มก่อนแล้วจึงค่อยๆ ขยายออกสู่ภายนอกชุมชน การ ซื้อขายก็เป็นในลักษณะที่ทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และเกษตรกรเองได้รับผลประโยชน์ร่วม กัน (วิศาล บุปผเวส และคณะ, 2542)

ทฤษฎีใหม่มีขั้นตอนและกระบวนการอินทรีย์ โดยเฉพาะในส่วนลงทุนไปให้แก่ เกษตรกร เพื่อลดความผันผวนของตัวแปรที่สำคัญในการผลิตคือ ปริมาณน้ำ ทรัพยากรถูกโอน จากในเมืองสู่ชนบทซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายในการกระจายรายได้ ทรัพยากรที่โอนมานี้มาเป็น ทรัพยากรทุนแก่เกษตรกรซึ่งมีทั้งในรูปแบบมนุษย์และทุนทางกายภาพ ทรัพยากรเหล่านี้จะ ทำให้เกษตรกรมีพื้นฐานที่จะสร้างรายได้ให้กับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ (วิศาล บุปผเวส และคณะ, 2542)

ในการกำหนดพื้นที่เป้าหมาย และกลุ่มเกษตรกรเป้าหมาย ต้องคำนึงถึงศักยภาพของพื้นที่ ซึ่งควรเป็นพื้นที่ที่เก็บกักน้ำได้ หรือในพื้นที่แหล่งน้ำที่สามารถกระจายน้ำชลประทานได้ เมื่อมี ปริมาณน้ำเพียงพอ จะทำให้เกษตรกรมีผลผลิตเฉลี่ยต่อมีเพิ่มขึ้น การปลูกพืชหลายชนิด เป็นการ กระจายชนิดผลผลิต กระจายความเสี่ยงที่จะเกิดจากการได้รับผลผลิตที่ไม่แน่นอน อันเนื่องมา จากปริมาณน้ำฝนที่ไม่แน่นอน ซึ่งส่งผลกระทบต่อถึงราคาของผลผลิต และรายได้ของเกษตรกร

การปลูกพืชหลายชนิดมีฤดูเก็บเกี่ยวหมุนเวียนกันไปตลอดปี ทำให้เกษตรกรมีการกระจายภาระงานและรายได้ที่สม่ำเสมอตลอดปี การเลี้ยงปลาในสระน้ำ และปลูกพืชน้ำเป็นอาหารปลา โดยธรรมชาติ หรือเลี้ยงสัตว์เป็นปุ๋ยก็เป็นการผลิตที่เกื้อกูลกัน และใช้ประโยชน์จากของเสีย นอกจากนี้ยังเป็นการตัดวงจรชีวิตของศัตรูและโรคพืชซึ่งเป็นการประหยัดต้นทุน เนื่องจากสามารถลดการใช้สารเคมี (วิศาล บุปผเวส และคณะ, 2542)

ทฤษฎีใหม่เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจที่เนื่องมาจากการมีความสามัคคี ทั้งในระดับชุมชน และระดับนอกชุมชน ในระดับชุมชน อยู่ในรูปของการตั้งเป็นสหกรณ์ที่ต้องร่วมกันรับผิดชอบ หรือในเรื่องของการขุดบ่อผ่านพื้นที่ดิน เพราะต้องได้รับการยินยอมจากเกษตรกรเจ้าของที่ดินก่อน หากไม่มีความสามัคคีระหว่างกัน น้ำก็ไม่สามารถถูกส่งจากแหล่งน้ำเสริมไปสู่สระน้ำของเกษตรกรแต่ละรายได้ ความสามัคคีในระดับนอกชุมชน เกิดจากการติดต่อร่วมมือกับภายนอก และเกิดประโยชน์ต่อทุกฝ่ายร่วมกัน เกษตรกรก็สามารถเข้าถึงแหล่งทุน ลดต้นทุนการผลิต เพิ่มการตลาดและได้ราคาพืชผลที่เหมาะสม การทำการเกษตรโดยทั่วไป เกษตรกรจะมีความเสี่ยงจากราคาที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งขึ้นอยู่กับตลาดและพ่อค้าคนกลาง และปริมาณผลผลิตที่ขึ้นกับสภาพแวดล้อมทั้งด้านภูมิประเทศ และภูมิอากาศ

ทฤษฎีใหม่เป็นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน ช่วยลดค่าครองชีพในภาวะเงินเฟ้อและรายได้ไม่ตกต่ำในภาวะราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ หรือเพิ่มรายได้ที่แท้จริงนั่นเอง (วิศาล บุปผเวส และคณะ, 2542) พืชที่จะปลูก ควรคำนึงถึงสภาพภูมิอากาศ และภูมิประเทศของแต่ละท้องถิ่น และพิจารณาถึงช่วงเวลาที่เหมาะสมของปี เพราะพืชแต่ละชนิดต้องการสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน ในการเจริญเติบโต สิ่งหนึ่งที่สำคัญในการตัดสินใจในด้านต่างๆ เหล่านี้ คือ จำเป็นต้องมีข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน และต้องเป็นทั้งในระดับท้องถิ่น จังหวัด ภาค และประเทศ โดยข้อมูลควรมาจากหน่วยงานรัฐเป็นหลัก (เอนก หิรัญรักษ์ และคณะ, 2542)

ทฤษฎีใหม่/ ทฤษฎีแห่งการพัฒนาสังคม

ทฤษฎีใหม่เป็นการพัฒนาที่เน้นคนเป็นจุดศูนย์กลาง โดยพยายามเสริมสร้างศักยภาพ และการมีส่วนร่วมในขบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจ โดยผลตอบแทนที่ได้รับคือ คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในระยะยาว การทำเกษตรทฤษฎีใหม่ เน้นให้ขึ้นอยู่กับความสมัครใจที่จะทำของเกษตรกรเอง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงระลึกถึงความจริงที่ว่า “คนทุกคนไม่ว่าชาวกรุงหรือชาวชนบท ไม่ว่ามีการศึกษามากหรือน้อยอย่างไร ย่อมมีจิตใจเป็นอิสระ มีความคิดเห็น มีความพอใจเป็นของตนเอง ไม่ชอบการบังคับ นอกจากนั้นยังมีขนบธรรมเนียม มีแบบแผนเฉพาะเหล่า กันอีกด้วย” (แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินพระบาทสมเด็จพระ

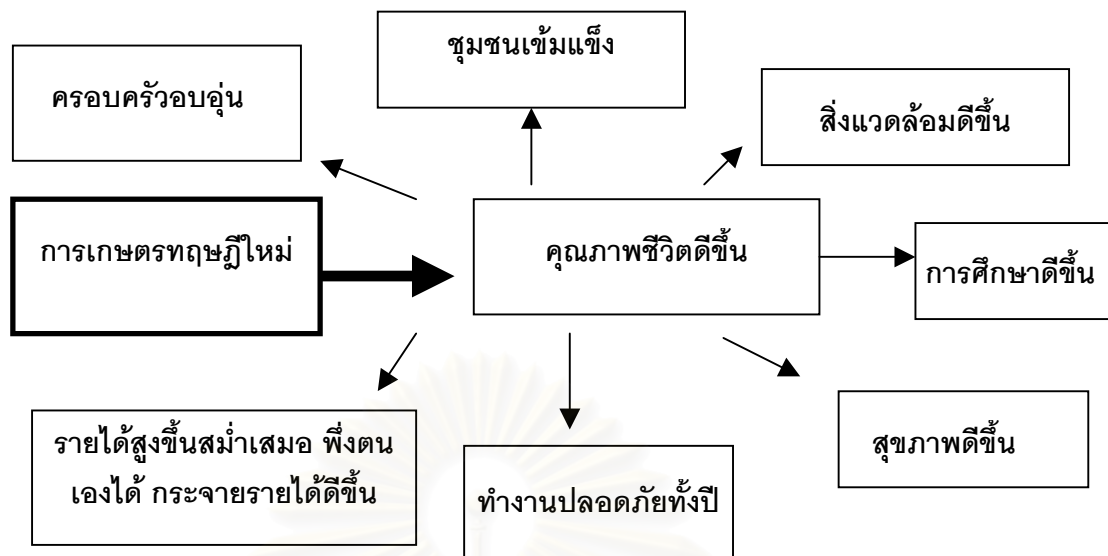
พระเจ้าอยู่หัว, 2540 : 254) นอกจากนี้พระองค์ทรงเห็นว่า หากประชาชนสามารถช่วยตนเองได้แล้ว ก็ควรจะมีส่วนช่วยเหลือเสริมสร้างประเทศชาติโดยส่วนรวมได้ในที่สุด

ทฤษฎีใหม่เป็นกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ด้วยการปฏิบัติจริง เป็นการสร้างเครือข่ายในระบบการส่งเสริมในลักษณะของโครงการสาธิต ให้เกษตรกรเรียนรู้ประสบการณ์ที่ได้รับความสำเร็จในการทำการเกษตรทฤษฎีใหม่มาแล้ว เป็นการพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป ในแง่ของการสนองตอบความต้องการของบุคคล ทฤษฎีใหม่สนองตอบความต้องการได้ดี มาสโลว์ (Maslow) กล่าวถึง ทฤษฎีความต้องการของมนุษย์ (Maslow's Hierarchy of Needs) ไว้ว่า มนุษย์มีความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด ความต้องการเหล่านี้จะเรียงลำดับจากขั้นต่ำไปสูง ซึ่งต้องได้รับการตอบสนอง และความต้องการที่ไม่ได้รับการตอบสนอง จะมีอิทธิพลให้เกิดพฤติกรรม ความต้องการของมนุษย์มีอยู่ 5 ระดับ ดังต่อไปนี้

1. ความต้องการด้านสรีระ (Physiological Needs) เป็นความต้องการอันดับแรกสุดในชีวิต คือปัจจัยสี่ นอกจากนี้ยังรวมไปถึง การพักผ่อน ความต้องการทางเพศ การขับถ่าย เป็นต้น
2. ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (Safety Needs) อยากรมีชีวิตที่มั่นคง อยู่อย่างสงบ มีระเบียบวินัย ทั้งด้านครอบครัว อาชีพ และชีวิต
3. ความต้องการความรักและเป็นเจ้าของ (Love and Belonging Needs) เป็นความต้องการทางสังคมที่ต้องการมีเพื่อน ได้รับการยอมรับจากกลุ่ม มีอิสระในการเสนอความคิดเห็น ต้องการความรักและต้องการที่จะรักผู้อื่น และต้องการรู้สึกรักว่าสังคมเป็นของตน
4. ความต้องการเกียรติยศชื่อเสียง การยกย่อง และความภูมิใจ (Esteem Needs) เป็นความต้องการทางจิตใจ การยอมรับความคิดเห็นหรือข้อเสนอ เกียรติยศ ชื่อเสียง จากสังคม การได้รับการปฏิบัติจากผู้อื่นอย่างสุภาพ การได้รับความเคารพนับถือจากผู้อื่น หรือสังคม และความภูมิใจในตนเอง
5. ความต้องการตระหนักในตนเองอย่างถ่องแท้ (Self-Actualization) เป็นความต้องการรู้จักตนเอง ยอมรับตนเอง แก่ใจตนเอง มีอิสระของตนเอง ค้นพบความจริง ทำสิ่งที่เหมาะสมที่สุดเป็นตัวของตัวเอง และประสบผลสำเร็จในชีวิต

ขั้นที่หนึ่งของทฤษฎีใหม่ เป็นการตอบสนองความต้องการในอันดับแรกและอันดับที่สองของมนุษย์ ทฤษฎีใหม่ในขั้นที่ 2 และ 3 สนองตอบความต้องการอันดับที่ 2 และ 3 ในด้านครอบครัว อาชีพและสังคม เมื่อมองทฤษฎีใหม่ทั้ง 3 ขั้นตอนรวมกัน จะทำให้บรรลุความต้องการของมนุษย์ได้ในอันดับที่ 5 คือ เมื่อปฏิบัติการเกษตรทฤษฎีใหม่ประสบความสำเร็จ ทำให้เกิดความภูมิใจและเชื่อมั่นในตนเอง มีรายได้มากขึ้นในครัวเรือน มีความสามัคคี มีความสงบสุขในชุมชนและสังคม เกษตรกรรู้จักตนเอง ยอมรับในความสามารถของตนเอง แก่ใจตนเอง ค้นพบความจริงจากการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นรากฐานในการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบผลสำเร็จในชีวิตในอนาคต

จากการศึกษาของ แดงอ่อนและคณะ (2542) พบว่า เกษตรทฤษฎีใหม่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและสังคม ได้ดังนี้

ที่มา : แต่งอ่อน และคณะ (2542 : 2)

โดยสรุปแล้ว การเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่เป็นแนวคิดหรือทฤษฎีที่เน้น การจัดการทรัพยากรน้ำ (water resource management) ในไร่นาเพื่อสร้างผลผลิตอาหารที่พอเพียงเพื่อสนับสนุนการผลิตทางการเกษตรที่หลากหลาย โดยการผลิตทางการเกษตรควรเป็นไปเพื่อความมั่นคงทางด้านอาหาร (food security) เพื่อให้เลี้ยงตัวเองได้ภายในครัวเรือนก่อน แล้วจึงเพิ่มความมั่นคงทางด้านรายได้ (income security) จากกิจกรรมอื่นๆ ตามมา ซึ่งจะเป็นการแก้ไขปัญหาความยากจนและขาดแคลนทรัพยากรให้บรรเทาลง ซึ่งจะทำให้เกษตรกรมีความพออยู่พอกินและสามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด

เกษตรทฤษฎีใหม่มีความหมายและรายละเอียดอยู่ที่ การจัดสรรพื้นที่อยู่อาศัย และที่ทำกิน โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30:30:30:10 ซึ่งหมายถึง พื้นที่ส่วนที่ 1 ประมาณ 30% ใช้ขุดสระกักเก็บน้ำเพื่อใช้เก็บน้ำฝนในฤดูฝน และใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์น้ำ และพืชน้ำต่างๆ พื้นที่ส่วนที่ 2 ประมาณ 30% ให้ปลูกข้าวในฤดูฝนเพื่อใช้เป็นอาหารประจำสำหรับครอบครัวให้เพียงพอตลอดปี เพื่อตัดค่าใช้จ่ายและสามารถพึ่งตนเองได้ พื้นที่ส่วนที่ 3 ประมาณ 30% ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อเป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคนำไปจำหน่าย พื้นที่ส่วนที่ 4 ประมาณ 10% เป็นที่อยู่อาศัย และโรงเรือนอื่นๆ อัตราส่วนดังกล่าวสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมขึ้นอยู่กับสภาพของพื้นที่ดิน ปริมาณน้ำฝน และสภาพแวดล้อม

หลักการของเกษตรทฤษฎีใหม่

เราอาจจะสรุปหลักการของเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษ, 2541)

1. เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นวิถีปฏิบัติของเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินจำนวนน้อย แปลงเล็ก ประมาณ 15 ไร่ ซึ่งเป็นอัตราถือครองโดยเฉลี่ยของเกษตรกรไทย

2. เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นระบบการผลิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่ทำให้เกษตรกรมีความพอเพียงโดยเลี้ยงตัวเองได้ (Self sufficiency) ในระดับชีวิตที่ประหยัดก่อน

3. เนื่องจากข้าวเป็นปัจจัยหลักที่ทุกคนครัวเรือนจะต้องบริโภค ดังนั้นจึงประมาณว่าครอบครัวหนึ่งทำนาประมาณ 5 ไร่ จะทำให้มีข้าวกินตลอดปี โดยไม่ต้องซื้อหา เพื่อยึดหลักพึ่งตนเองได้อย่างมีอิสระภาพ

4. ต้องมีน้ำเพื่อการเพาะปลูกและสำรองไว้ใช้ในฤดูแล้งอย่างพอเพียง เพื่อการนี้ จะต้องใช้หลักว่า ต้องมีน้ำ 1,000 ลูกบาศก์เมตร ทำนา 1 ไร่ ฉะนั้น เมื่อทำนา 5 ไร่ และปลูกพืชไร่หรือไม้ผลอีก 5 ไร่ (รวมเป็น 10 ไร่) จะต้องมีน้ำ 10,000 ลูกบาศก์เมตรต่อปี

จึงตั้งสูตรคร่าวๆ ว่า แต่ละแปลงประกอบด้วย

- นา 5 ไร่
- พืชไร่และสวน 5 ไร่
- สระน้ำ 3 ไร่ ลึก 4 เมตร จุประมาณ 19,000 ลูกบาศก์เมตร ซึ่งเป็นปริมาณน้ำที่เพียงพอที่จะสำรองไว้ใช้ยามฤดูแล้ง

- ที่อยู่อาศัย และอื่นๆ 2 ไร่

รวมทั้งหมด 15 ไร่

แต่ทั้งนี้ ขนาดของสระเก็บกักน้ำขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมดังนี้

ถ้าเป็นพื้นที่ทำการเกษตรอาศัยน้ำฝน สระน้ำควรมีลักษณะลึกเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำระเหยได้มากเกินไปซึ่งจะทำให้มีน้ำใช้ตลอดปี

ถ้าเป็นพื้นที่ทำการเกษตรในเขตชลประทาน สระน้ำอาจจะมีลักษณะลึกหรือตื้น และแคบหรือกว้างก็ได้ โดยพิจารณาตามความเหมาะสมเพราะสามารถมีน้ำมาเติมอยู่เรื่อยๆ

การมีสระเก็บกักน้ำก็เพื่อให้เกษตรกรได้มีน้ำใช้อย่างสม่ำเสมอทั้งปี (ทรงเรียกว่า Regulator หมายถึง การควบคุมให้มีระบบน้ำหมุนเวียนใช้เพื่อการเกษตรได้โดยตลอดเวลาอย่างต่อเนื่อง) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหน้าแล้งและระยะฝนทิ้งช่วง แต่ไม่ได้หมายความว่าเกษตรกรจะสามารถปลูกข้าวนาปรังได้เพราะหากน้ำในสระเก็บกักน้ำไม่พอ ในกรณีมีเขื่อนอยู่บริเวณใกล้เคียงก็อาจจะต้องสูบน้ำจากเขื่อนซึ่งจะทำให้น้ำในเขื่อนหมดได้ แต่เกษตรกรควรทำนาในหน้าฝน และเมื่อถึงฤดูแล้งหรือฝนทิ้งช่วงให้เกษตรกรใช้น้ำที่เก็บตุนนั้นให้เกิดประโยชน์ทางการเกษตรอย่างสูงสุด โดยพิจารณาปลูกพืชให้เหมาะสมกับฤดูกาล

5. ปัญหาใหญ่อีกข้อหนึ่ง คือราคาการลงทุนค่อนข้างสูง เกษตรกรจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก (หน่วยงานราชการ ,มูลนิธิ และหน่วยงานจากภาคเอกชน) แต่ค่าดำเนินการไม่สิ้นเปลืองสำหรับเกษตรกร

วัตถุประสงค์ของการเกษตรทฤษฎีใหม่

1.ความมั่นคงทางด้านอาหาร การทำเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่นี้ ได้มีการจัดสรรพื้นที่เพื่อใช้ทำนา ทำสวนผลไม้ ไม้ยืนต้น พืชไร่ และเลี้ยงปลา โดยหลักการของทฤษฎีนี้จะเน้นที่การเพาะปลูก เพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักที่เหลือจึงนำไปขาย ดังนั้น เกษตรกรที่ทำเกษตรทฤษฎีใหม่นี้ ก็จะมีอาหารเพื่ออุปโภคบริโภคภายในครัวเรือนเป็นการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพาจากภายนอก จึงก่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร

2.การจัดการทรัพยากรน้ำ เกษตรกรตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่จะมีแหล่งน้ำซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญในการทำเกษตร ซึ่งในอดีตการทำเกษตรจะอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันสภาพอากาศแปรปรวน ปริมาณน้ำมีไม่พอ ประกอบกับพื้นที่การเกษตรร้อยละ 70 อยู่นอกเขตชลประทาน การเกษตรทฤษฎีใหม่จึงจะทำให้เกษตรกรสามารถมีการจัดการบริหารน้ำที่มีอยู่อย่างเกิดประโยชน์สูงสุด

3.ความมั่นคงทางด้านรายได้ จากการที่เกษตรกรทำเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ ซึ่งเน้นการทำเกษตรเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายในส่วนที่เหลือ จึงจะก่อให้เกิดรายได้ที่มั่นคงแก่เกษตรกรและเป็นการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนอีกด้วย

ข้อเด่นของการเกษตรทฤษฎีใหม่

- 1.เป็นแนวทางที่เน้นถึงวัตถุประสงค์ด้านความมั่นคงทางด้านอาหารภายในครัวเรือน
- 2.เป็นแนวทางที่เน้นการจัดการทรัพยากรน้ำในระดับไร่นา
- 3.เป็นแนวทางที่ไม่ยึดติดกับเทคนิคเฉพาะในการจัดการการผลิตในไร่นา
- 4.เป็นแนวทางที่เสนอแนวทางปฏิบัติได้อย่างเป็นลำดับขั้นตอน
- 5.เป็นแนวทางที่เน้นกลุ่มเกษตรกรเป้าหมายชัดเจน นั่นคือ ครัวเรือนเกษตรกรที่อยู่นอกเขตชลประทานที่มีพื้นที่ถือครอง 10-15 ไร่

หากเราจะนำเอาเกษตรทฤษฎีใหม่ (ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1) มาเสนอในรูปแบบที่เป็นทฤษฎีที่เป็นทางการ (Theoretical formalization) (Blalock, 1969) เราจะเห็นได้ว่าทฤษฎีดังกล่าวนี้จะประกอบด้วย (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2540 : 20)

$$\text{RHD 1} = f(W)$$

$$W = f(\text{TA})$$

ซึ่ง RHD 1 คือ การพัฒนาครัวเรือนชนบทระดับที่หนึ่ง (Rural Household Development 1)
 W คือ การจัดแหล่งน้ำ (สระน้ำ) (Water)
 TA คือ ความช่วยเหลือจากทางราชการและองค์กรสาธารณชนในด้านการลงทุนทำสระน้ำ (Technical assistance)

จะเห็นได้ว่า “ ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ” เมื่อได้ทำให้เป็นข้อความที่เป็นทางการ (Formalized Statement) แล้ว จะเห็นชัดเจนว่ามีปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อความสำเร็จของทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงอุปสรรคในการนำทฤษฎีไปใช้จะพบว่า การสร้างอ่างเก็บน้ำหรือสระน้ำที่ต้องสามารถเก็บกักน้ำไว้ใช้ให้เพียงพอตลอดทั้งปีจะทำให้ต้นทุนในการลงทุนทำเกษตรกรรมผสมผสานค่อนข้างสูง ดังนั้นเกษตรกรจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก เช่น ทางราชการ ทางมูลนิธิ และทางเอกชน เป็นการเบื้องต้นก่อน และยังคงคำนึงถึงความเหมาะสมของพื้นที่ที่จะสร้างอ่างเก็บน้ำในชุมชนด้วย

นอกจากนี้ ข้อสมมติเบื้องต้น (Basic Assumptions) ที่กำกับทฤษฎีนี้คือ ความมีเหตุมีผลและความมุ่งมั่นของเกษตรกรในการประกอบอาชีพซึ่งเป็นการยากที่หาข้อสรุปตายตัวว่าการดำเนินการตามเกษตรทฤษฎีใหม่จะประสบผลสำเร็จได้ผลดีในทุกกรณี (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2540 : 21-22) และเนื่องจากเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นทฤษฎีที่เน้นในเรื่องการจัดสรรที่ดินในการทำเกษตรแบบผสมผสาน ดังนั้นจึงอาจพบอุปสรรคในกรณีที่ชุมชนหมู่บ้านที่มีสมาชิกที่ไม่มีที่ดินทำการเกษตรแบบผสมผสาน หรือเป็นแรงงานรับจ้างในภาคเกษตรนั่นเอง

จะเห็นได้ว่า ทฤษฎีใหม่ไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเกษตรเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับชุมชน เกี่ยวข้องกับชนบท เกี่ยวข้องกับการผลิต เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตวิถีวัฒนธรรม เกี่ยวข้องกับประเพณีท้องถิ่น เกี่ยวข้องกับความมั่นคง เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ เกี่ยวข้องกับการปกครอง เกี่ยวข้องกับการรวมตัวของสมาชิกในครอบครัว และที่สำคัญที่สุด เกี่ยวข้องกับวิถีคิดและจิตสำนึกของคน เพราะทฤษฎีใหม่เป็นปรัชญาการพัฒนาที่มองเห็นสังคมอย่างเป็นองค์รวม ไม่ได้แยกการพัฒนาออกเป็นส่วนๆ ซึ่งทฤษฎีใหม่เป็นการพัฒนาที่แท้จริงเพราะมีการนำความคิดแบบสหวิชาซึ่งจะทำให้ผู้ได้รับประโยชน์

จากการพัฒนาช่วยเหลือตนเอง และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านประยุกต์ความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับตนเองและสิ่งแวดล้อมมากกว่า

ข้อเหมือนและแตกต่างระหว่างแนวคิดเกษตรผสมผสานและเกษตรทฤษฎีใหม่

จากรายละเอียดข้างต้นจึงอาจสรุปได้ว่า เกษตรทฤษฎีใหม่จะคำนึงถึงมิติทางด้าน เศรษฐกิจเป็นอันดับแรก และมีการจัดสรรและกำหนดรูปแบบการใช้พื้นที่อย่างชัดเจนเพื่อให้เกิด ประโยชน์สูงสุดต่อตัวเกษตรกรเอง โดยมีเป้าหมายที่ปากท้องของเกษตรกรเป็นอันดับแรก ซึ่ง ค่อนข้างแตกต่างจากการความหมายดั้งเดิมของเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ซึ่งจะเน้นในมิติด้าน สิ่งแวดล้อม ความสมดุลของระบบนิเวศน์ และการเกื้อกูลกันระหว่างกิจกรรมการผลิตในพื้นที่ที่ ทำการเกษตรผสมผสาน

นอกจากนี้ ในเรื่องของเทคนิควิธีการและการจัดการไร่นาของเกษตรผสมผสานและเกษตร ทฤษฎีใหม่ มีความเหมือนกันในเรื่องที่ ไม่เน้นการปรับปรุง บำรุงดินโดยพืชตระกูลถั่ว มีการใช้ สารเคมีและไถพรวนดินได้ และที่สำคัญคือการเน้นการผสมผสาน การปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ร่วมกัน ในไร่ ดังนั้น การที่นำเอากรอบความคิดทั้งในส่วนของเกษตรผสมผสานดั้งเดิมและเกษตร ทฤษฎีใหม่มาวิเคราะห์ควบคู่กันจะทำให้ได้มิติในการวิเคราะห์ที่ครบสมบูรณ์แบบทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

สามารถสรุปความเหมือนและความแตกต่างระหว่างเกษตรผสมผสานและเกษตรทฤษฎี ใหม่ ได้ดังตารางที่ 3 และ 4

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำเอาทฤษฎีใหม่ไปปฏิบัติในชุมชนเพื่อทำให้เกิดเศรษฐกิจพอ เพียงตามแนวพระราชดำรินั้นสามารถศึกษาได้จากงานของ ทวีป แก้วคง (2541) ซึ่งได้ทำการ ศึกษาความเป็นไปได้ในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา โดยใช้นโยบายที่กระทรวงมหาดไทยน้อมรับกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันในเรื่อง “เศรษฐกิจแบบพอเพียง” โดย ทวีป ได้แบ่งเนื้อหาในการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนที่หนึ่งได้วิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ของการนำนโยบายเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองไปปฏิบัติในพื้นที่ที่ทำการศึกษา ในส่วนที่สองได้วิเคราะห์ถึงปัจจัยใดบ้างที่จะทำให้เศรษฐกิจ ชุมชนเข้มแข็ง

ผลการศึกษาพบว่า ความเป็นไปได้ในการนำนโยบายเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองไปปฏิบัติ ให้ประสบความสำเร็จยังเป็นไปค่อนข้างยาก เพราะนโยบายนี้ก่อตัวขึ้นอย่างเร่งด่วนโดยเหตุ ผลทางการเมือง และมุ่งผลทางการเมืองมากกว่าผลในทางปฏิบัติในการสร้างความแข็งแกร่ง ทางสังคม นอกจากนี้ นโยบายยังมีความขัดแย้งระหว่างวัตถุประสงค์และมาตรการนั้นคือ นโยบายต้องการลดบทบาทของภาครัฐให้เป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนและกระตุ้น (Facilitator &

Catalyst) แต่มาตรการต่างๆ กลับเอื้อให้รัฐเข้าไปปฏิบัติงานในฐานะผู้ดำเนินการ (Doer) อยู่เหมือนเดิม

ตารางที่ 3 ข้อเปรียบเทียบของเกษตรผสมผสานและเกษตรทฤษฎีใหม่

รายการ	เกษตรผสมผสาน	เกษตรทฤษฎีใหม่
1. เหตุผลที่มาของรูปแบบ	- ความเสี่ยงอันเกิดจากการเกษตรเชิงเดี่ยวหรือกระแสหลัก - การพึ่งพิงการใช้ปัจจัยภายนอกไว้นาน - ขาดการใช้ประโยชน์จากของเหลือใช้จากกิจกรรมการเกษตร	- ความเสี่ยงจากภัยแล้งและการขาดแคลนน้ำ - ความไม่มั่นคงทางด้านอาหารของเกษตรกร
2. ทรัพยากรหลักในการจัดการ	ที่ดิน (land)	น้ำ (water)
3. วัตถุประสงค์	- ความมั่นคงทางรายได้ - การลดการพึ่งพิงจากภายนอก - การประหยัดทางขอบข่าย	- ความมั่นคงทางด้านอาหาร - การจัดสรรทรัพยากรน้ำ - ความมั่นคงทางด้านรายได้
4. หลักการและเงื่อนไข	- มีกิจกรรมภาคเกษตรตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไปในพื้นที่และเวลาเดียวกัน - การมีประโยชน์เกื้อกูลกันระหว่างกิจกรรม	- เกษตรกรรายย่อย (10-15 ไร่) ในเขตน้ำฝน - การมีแหล่งน้ำในไร่นา - การทำนาเพื่อให้มีข้าวบริโภค - การทำกิจกรรมการเกษตรอื่นๆ เพื่อให้มีผลผลิตไว้อุปโภคบริโภคและขายได้
5. จุดเด่น	- การจัดการความเสี่ยง - การประหยัดทางขอบข่าย - การลดการพึ่งพิงปัจจัยภายนอก	- ความมั่นคงด้านอาหาร - การจัดการทรัพยากรน้ำ - เศรษฐกิจพอเพียงขั้นพื้นฐาน

ที่มา : รายงานการวิจัย “การเกษตรแบบยั่งยืน” : กรณีศึกษาภาคเหนือ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2543 :114)

ตารางที่ 4 การเปรียบเทียบประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของเกษตรผสมผสานและเกษตรทฤษฎีใหม่

ผลประโยชน์ด้านต่างๆ	เกษตรผสมผสาน	เกษตรทฤษฎีใหม่
1.ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ 1.1ความมั่นคงด้านอาหาร 1.2ความมั่นคงทางด้านรายได้ 1.3การจัดความเสี่ยง 1.4การประหยัดทางขอบข่าย(economy of scope) 1.5มูลค่าเพิ่มของผลผลิตและการขยายตลาด	ไม่เน้น สำคัญมาก สำคัญมาก สำคัญมาก ไม่เน้น	สำคัญมาก สำคัญ สำคัญ ไม่เน้น ไม่เน้น
2.ผลประโยชน์ทางสังคม 2.1การลดการอพยพออกนอกพื้นที่ 2.2สุขอนามัยของผู้ผลิต 2.3ความไม่ปลอดภัยทางด้านอาหาร 2.4การลดการพึ่งพิงปัจจัยภายนอก	สำคัญ ไม่เน้น ไม่เน้น สำคัญมาก	สำคัญ ไม่เน้น ไม่เน้น ไม่เน้น
3.ผลประโยชน์ทางสิ่งแวดล้อม 3.1การลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม 3.2การสร้างหลากหลายทางชีวภาพ 3.3การฟื้นฟูความสมบูรณ์ของดิน 3.4การจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพ 3.5การฟื้นฟูความสมดุลของระบบนิเวศ	สำคัญ สำคัญ สำคัญ สำคัญ สำคัญ	สำคัญ สำคัญ สำคัญ สำคัญมาก สำคัญ

ที่มา : รายงานการวิจัย “การเกษตรแบบยั่งยืน” : กรณีศึกษาภาคเหนือ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2543 : 115)

นอกจากนี้ การที่นโยบายถูกผลักดันอย่างเร่งด่วน ทำให้ข้าราชการขาดความเข้าใจและความพร้อมในการนำนโยบายไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมและเผยแพร่ให้ชาวบ้านในพื้นที่ได้เข้าใจในวัตถุประสงค์ของนโยบายอย่างแท้จริง นอกจากนี้ นโยบายยังไม่ได้รับความร่วมมือจากข้าราชการเพราะเป็นนโยบายที่กำหนดมาจากฝ่ายการเมืองและยังไม่ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณและทรัพยากรที่จำเป็นอื่นๆ

ทวีป ได้อธิบายอีกว่าสาเหตุที่ทำให้การนำนโยบายในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลาไม่มีความคืบหน้า คือ ข้าราชการในพื้นที่ไม่มีความศรัทธาต่อตัวนโยบายและมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อชุมชน เพราะว่าตัวข้าราชการเองจะต้องลดบทบาทต่อชุมชนลง นอกจากนี้ ทวีป ยังได้สรุปว่าปัจจัยอื่นๆ ที่ทำให้นโยบายนี้ไม่ประสบความสำเร็จในพื้นที่ที่ทำการศึกษาคือ ลักษณะทางกายภาพในพื้นที่ที่ศึกษาซึ่งมีผลต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้าน ทำให้การทำเกษตรแบบผสมผสานไม่ประสบผลสำเร็จมากนักเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ทำสวนยางพารา นอกจากนี้ชาวบ้านยังนับถือศาสนาที่แตกต่างกันกับเจ้าหน้าที่อีกด้วย

นอกจากนี้ ทวีป ได้สรุปว่าปัจจัยภายในที่มีอิทธิพลต่อการสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็ง ได้แก่ การมีทรัพยากรธรรมชาติที่เพียงพอ การมีระบบการจัดการชุมชนที่ดี การมีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ รวมทั้งการมีส่วนร่วมของประชาชน นอกจากนี้การที่จะสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะต้องทำให้กิจกรรมการผลิตทั้งหลายสอดคล้องกับอาชีพ การดำเนินชีวิตและคำสอนทางศาสนาของสมาชิกในชุมชน

นอกจากนี้งานวิจัยของ กนก คติการ และ ไพฑูรย์ อรุณพันธ์ (2541) ที่ทำการวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้แบบจำลอง (Model) ในการลดความเสี่ยงของครัวเรือนเกษตรกรนั้นได้นำเอาแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาประเมินผลโครงการสระน้ำเพื่อการเกษตร ในอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร โดยใช้ทฤษฎีของ Baumol มาประยุกต์ใช้ในแบบจำลองโปรแกรมมิ่ง เนื่องจากเกษตรกรในพื้นที่ที่ทำการศึกษามีความเสี่ยงด้านราคาจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่ปลูกพืชเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ดังนั้นหน่วยราชการจึงได้ให้การสนับสนุนในการขุดสระน้ำเพื่อการเกษตรและการจัดระบบการเกษตรตามแนวพระราชดำรัสเพื่อลดความเสี่ยงของเกษตรกรด้วยการกระจายการผลิตและการปรับปรุงทรัพยากรในระดับไร่นา

ผลการศึกษาพบว่า โครงการขุดสระน้ำทำให้เกษตรกรในพื้นที่สามารถลดความเสี่ยงได้ในระดับหนึ่ง และทำให้เกษตรกรมีอาหารเพียงพอในการบริโภค เพราะเกษตรกรจะทำกรกระจายความเสี่ยงที่เกิดจากรายได้ที่แปรปรวน โดยการกระจายการผลิตออกไป โดยการเลี้ยงไก่ และปลา และโครงการยังได้สร้างหลักประกันการมีอาหารบริโภคอย่างพอเพียงทั้งในด้านคุณค่าและปริมาณ เพราะเกษตรกรสามารถเก็บข้าวไว้บริโภคตลอดปี และมีปลา พืชผักสวนครัว รวมทั้งไก่พื้นเมือง ซึ่งสามารถนำมาใช้บริโภคได้ตลอดทั้งปี นอกจากนี้ งานวิจัยนี้ยังได้เสนอแนะให้เพิ่มโอกาสทางด้านตลาด เพื่อเป็นการเพิ่มโอกาสทางด้านรายได้ให้กับเกษตรกร รวมทั้งการให้ข้อมูลข่าวสารและการรวมกลุ่มในรูปแบบของสหกรณ์ เพื่อให้เกิดอำนาจต่อรองด้านราคา ซึ่งจะมีส่วนให้ความเสี่ยงลดน้อย

ลง นอกจากนั้นการผลิต การตลาด และการแปรรูปสินค้าเกษตรในระดับพื้นที่ จะสามารถทำให้เกษตรกรมีอาหารเพียงพอกับการบริโภค มีรายได้ดีขึ้น คุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของเกษตรกรที่ดีขึ้น

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า ทวีป ได้เน้นเรื่องการนำนโยบายเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของกระทรวงมหาดไทยไปปฏิบัติโดยวิเคราะห์ที่กระบวนการนำนโยบายไปปฏิบัติภายในหน่วยงานราชการและพิจารณาถึงความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในตัวของนโยบายเองโดยใช้กรอบแนวคิดในเรื่องการนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ ทวีป ได้เสนอแนะว่าการนำนโยบายไปใช้ให้ได้ผลจะต้องประยุกต์ให้เข้ากับความเหมาะสมของท้องถิ่นนั้นๆ ส่วนงานของ กนก คติการ และ ไพฑูรย์ อรุณพันธ์ ได้เสนอว่าแนวคิดนี้สามารถนำไปปฏิบัติโดยผ่านโครงการสร้างสระน้ำเกิดผลดีกับเกษตรกรในพื้นที่เป็นอย่างมาก และยังได้แนะนำบทบาทของรัฐในการช่วยเหลือในด้านการตลาดให้กับเกษตรกรอีกด้วย อย่างไรก็ตาม กนก คติการ และ ไพฑูรย์ อรุณพันธ์ ไม่ได้กล่าวถึงแนวคิดการทำเกษตรผสมผสานโดยตรงแต่จะเน้นถึงการประเมินโครงการสระน้ำในพื้นที่ที่ทำการศึกษามากกว่า

นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอแนะที่สอดคล้องกันในเรื่องของบทบาทของรัฐบาลต่อชุมชนที่ควรเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนชุมชนในการพึ่งตนเอง อีกทั้งการนำแนวคิดนี้ไปปฏิบัติยังต้องประยุกต์ให้เหมาะสมกับในแต่ละท้องถิ่นอีกด้วย เพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของ “ทฤษฎีใหม่” นั่นคือ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเกษตรกรและครอบครัวให้มีมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่สูงขึ้นตามลำดับ จากการไม่พอกินพอใช้ มาเป็นพอเลี้ยงชีพได้อย่างประหยัด

นอกจากนี้ จากงานวิจัยของ แต่งอ่อน มั่นใจตน และคณะ (2542) ได้สรุปว่า อุปสรรคของการนำเกษตรทฤษฎีใหม่ไปปฏิบัติ มีดังนี้

1. ด้านงบประมาณ เนื่องจากงบประมาณของแต่ละกระทรวงมาไม่พร้อมกัน และอาจมีปริมาณจำกัด ทำให้งานไม่เป็นไปตามระยะเวลาที่กำหนด

2. การสร้างความเข้าใจแก่บุคคล ทั้งตัวเกษตรกรเองและผู้อื่น ตลอดจนหน่วยงานภายนอกให้เข้าใจถึงหลักการ แนวความคิด สาระสำคัญของทฤษฎีใหม่ ต้องอาศัยการประชาสัมพันธ์ที่ดีเพียงพอ ซึ่งในปัจจุบันสังเกตได้ว่าข่าวสารข้อมูลมีมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ยังมีความเข้าใจที่แตกต่างกันเกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยเฉพาะตัวเกษตรกรบางกลุ่มที่ไม่เข้าใจถึงวัตถุประสงค์หลักของทฤษฎีที่แท้จริง

3. การที่เกษตรกรมีที่พักอาศัยและผืนนาที่ทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ของคนละที่ อาจทำให้เป็นอุปสรรคในการทำการเกษตร

4. เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ โดยเฉลี่ยมีฐานะค่อนข้างดี การผลิตตามทฤษฎีใหม่อาจเน้นที่การค้า มิใช่เพื่อการบริโภคเพียงพอเป็นอันดับแรก อย่างไรก็ตาม หากสามารถทำให้เกษตรกรเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าควรผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนก่อนจึงนำส่วนเกินออกขายภายนอกได้แล้ว การทำเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ก็ไม่ผิดหลักการแต่อย่างใด

5. เกษตรกรบางรายมีแรงงานในครัวเรือนไม่เพียงพอในการทำกิจกรรมตามโครงการ หรืออาจมีอายุมาก จึงเป็นข้อจำกัดที่จะทำการเกษตรในระยะยาว

6. การที่เกษตรกรไม่เข้าใจทฤษฎีใหม่อย่างเพียงพอ ทำให้มีการใช้ปัจจัยการผลิตอย่างไม่มีประสิทธิภาพ เมื่อได้รับปัจจัยการผลิตโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายก็ทอดทิ้งโดยเปล่าประโยชน์ ไม่นำไปเพาะปลูก ทำให้สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์

แต่อย่างอื่น ยังมีความเห็นอีกว่า ปัจจัยที่จะทำให้ทฤษฎีใหม่ประสบผลสำเร็จในเชิงปฏิบัติ ควรประกอบด้วย

1. การคัดเลือกเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย ควรพิจารณาตามความจำเป็นและความพร้อมของเกษตรกรเอง โดยดูที่ความขยันหมั่นเพียร มีความตั้งใจ มีที่ดินเป็นของตนเอง มีทุนในการดำเนินงานบ้างพอสมควร

2. เกษตรกรควรมีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ มีความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพการเกษตรพอสมควร เต็มใจและพร้อมรับวิทยาการใหม่ๆ หากมีความสามารถในการถ่ายทอดวิธีการดำเนินงานให้กับผู้อื่นได้ด้วยแล้ว ยิ่งเป็นการดีที่จะช่วยให้เกษตรกรทฤษฎีใหม่ ขยายผลได้ตามวัตถุประสงค์ ทั้งทางด้านความเหมาะสมและระยะเวลาที่วางแผนไว้

3. ทฤษฎีใหม่ต้องอาศัยความร่วมมือกัน การประสานงานกันทั้งภาครัฐ เอกชน ชุมชน และเกษตรกรเอง ในด้านต่างๆ เช่น งบประมาณ การดำเนินงานตามขั้นตอนและการตลาด อย่างจริงจังและต่อเนื่อง

4. การจัดสรรพื้นที่ ควรพิจารณาถึงสิ่งแวดล้อมและปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาวะอากาศ และภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่

5. การดำเนินงานโดยอาศัยกระบวนการกลุ่ม สนับสนุนให้เกษตรกรรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมร่วมกัน และก่อให้เกิดความสามัคคีภายในกลุ่มก่อนแล้วจึงขยายออกไปนอกกลุ่มในภายหลัง

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.1.4 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่มีจุดประสงค์เพื่อให้เกษตรกรของไทยมีเศรษฐกิจแบบพอเพียง ซึ่งโดยผิวเผินแล้ว เกษตรทฤษฎีใหม่ก็คือแนวปฏิบัติที่เกี่ยวกับการทำการเกษตร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะช่วยให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ และเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของเกษตรกร ในกรณีที่เกิดมีความแปรปรวนทางธรรมชาติ และเป็นระบบที่ช่วยลดแรงกระแทกในภาวะที่เกิดมีความผันผวนทางเศรษฐกิจ แต่โดยเนื้อแท้แล้ว ทฤษฎีใหม่ก็คือ รูปแบบหนึ่งของ

เศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง (อภิชาติ พันธเสน, 2542) ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้เพิ่มแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอีกประเด็นหนึ่งในการศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ความเป็นมาของแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง

จริงๆ แล้วแนวความคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยมาช้านาน แต่ขอบเขตของกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทนี้ค่อนข้างจำกัด และไม่เป็นที่แพร่หลายนัก การดำรงอยู่ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบนี้ ครอบคลุมทั้งที่อยู่ในโครงการพระราชดำริและของปราชญ์ชาวบ้าน สำหรับ ชาวบ้าน และหน่วยงานราชการหลายหน่วยงาน

แนวความคิดเรื่องเศรษฐกิจพึ่งตนเองเพิ่งจะกลายเป็น “กระแส” ทั่วทั้งสังคมไทยเป็นครั้งแรก ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำรัสเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 (สังคิต พิริยะรังสรรค์, 2541) แต่ถ้าพิจารณาให้ดีจากพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ผ่านมาแล้วจะพบว่า พระองค์ได้ทรงกล่าวถึงเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 ซึ่งเห็นได้จากพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 ตอนหนึ่ง ดังนี้ (อภิชาติ พันธเสน, 2542 : 2)

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือ **ความพอมี พอกิน พอใช้** ของประชาชนส่วนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน โดยวิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคง พร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้าง**ความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นสูง**โดยลำดับต่อไป ”

ความสำคัญของพระบรมราโชวาทนี้ อยู่ที่พระองค์ทรงเห็นว่าแนวทางการพัฒนาที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียวอาจเกิดปัญหาได้ จึงทรงเน้นการมี**พอกิน พอใช้**ของประชาชนส่วนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน เมื่อมีพื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควรแล้ว จึงสร้าง**ความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้น** นั่นคือ แทนที่จะเน้นการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมนำการพัฒนาประเทศ ควรที่จะสร้าง**ความมั่นคงทางเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานก่อน** นั่นคือทำให้ประชาชนในชนบทส่วนใหญ่**พอมี พอกินก่อน** หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นแนวทางการพัฒนาที่เน้นการกระจายรายได้ เพื่อสร้าง**พื้นฐานและความมั่นคงทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ** ก่อนเน้นการพัฒนาในระดับสูงขึ้น (อภิชาติ พันธเสน, 2542: 3-4)

หลังจากที่ได้พระราชทานพระบรมราโชวาท เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 แล้วพระองค์ท่านได้ทรงเน้นเรื่องความ**พอมีพอกิน**อีกครั้ง ในพระราชดำรัส เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2517 ที่ว่า “คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่ทันสมัย แต่เราอยู่**พอมีพอกิน** และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทย **พออยู่พอกิน** มีความสงบ และ

ทำงานตั้งจิตอธิษฐาน ตั้งปณิธาน ในทางนี้ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบ**พออยู่พอกิน** ไม่ใช่ว่าจะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่า**มีความพออยู่พอกิน** มีความสงบ เปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรา**รักษาความพออยู่พอกิน**นี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยอดได้...”

และเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2537 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรินำความคิดเรื่อง “ ทฤษฎีใหม่ ” ออกเผยแพร่ โดยที่เนื้อแท้ของ “ ทฤษฎีใหม่ ” นี้ก็คือ รูปแบบหนึ่งของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ในความหมายของ “ **ความพอมีพอกิน** ” ตามที่เคยมีพระบรมราโชวาทตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 เป็นทฤษฎีที่เกิดจากประสบการณ์ของพระองค์ท่าน ภายหลังจากที่ได้ทรงลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เป็นระยะเวลาอันตั้งแต่มีพระบรมราโชวาทในปี พ.ศ. 2517 (อภิชัย พันธเสน, 2542 : 5)

ในปี พ.ศ. 2538 พระองค์ก็ได้ทรงย้ำถึงเรื่องทฤษฎีใหม่อีกครั้ง เพราะเกิดปัญหาน้ำท่วมและฝนแล้งในปีนั้น โดยพระองค์เห็นว่า การที่ช่วยให้ประชาชนมีแหล่งน้ำในที่ดินของตนเองตามแนวทฤษฎีใหม่ จะช่วยทำให้ประชาชนมีโอกาสทำการเกษตรให้พอกิน “ ถ้าน้ำมีพอดีปีไหนก็สามารถที่จะประกอบกิจการเกษตรหรือปลูกข้าวนาปีได้ ในหน้าแล้งน้ำน้อยก็สามารถใช้น้ำที่กักไว้ในสระเก็บน้ำ แต่แลกเปลี่ยนมาทำการเพาะปลูก แม้แต่ข้าวก็ยังปลูกได้ไม่ต้องเบียดเบียนชลประทานระบบใหญ่ เพราะมีของตัวเอง **ทฤษฎีใหม่**มีไว้สำหรับป้องกันความขาดแคลน ในยามปกติก็จะทำให้ร่ำรวยขึ้น ในยามมีอุทกภัยก็สามารถจะฟื้นตัวได้ โดยไม่ต้องให้ราชการไปช่วยมากเกินไป ทำให้ประชาชนมีโอกาสพึ่งตนเองได้ดี ”

อย่างไรก็ตาม พระองค์ได้ทรงชี้ให้เห็นถึงเรื่อง “ เศรษฐกิจพอเพียง ” อย่างชัดเจน เมื่อเกิดปัญหาวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจเมื่อปี 2540 เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ดังกระแสพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ว่า “ การจะเป็นเสือนั้นมันไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรา**พออยู่พอกิน** แบบพอมีพอกิน หมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง

อันนี้เคยบอกว่า **ความพอเพียง**นี้ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่ให้ตัวเอง สำหรับครัว อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก

อย่างนี้นักเศรษฐกิจต่างๆ ก็มาบอกว่าล้าสมัยจริง อาจจะไม่ล้าสมัย เพราะว่าคนอื่นเขาก็ต้องมีเศรษฐกิจ ที่ต้องมีการแลกเปลี่ยน เรียกว่า เป็นเศรษฐกิจการค้า ไม่ใช่**เศรษฐกิจความพอเพียง** รู้สึกไม่หรูหรา แต่เมืองไทยเป็นประเทศที่มีบุญอยู่ว่า การผลิตที่พอเพียงทำได้ “

“... พุ่กลับใจกลับมาในเรื่องการค้า การบริโภค การผลิต และการขาย รู้ว่าท่านทั้งหลายกำลังลุ่มใจในวิกฤตการณ์ ตั้งแต่คนที่เงินน้อย จนกระทั่งคนที่มีเงินมาก แต่ก็สามารถที่จะเปลี่ยนให้กลับเป็น**เศรษฐกิจพอเพียง**ได้ การแก้ไขจะต้องใช้เวลา ไม่ใช่ง่าย ๆ โดยมากคนก็ใจร้อน เพราะเดือดร้อน แต่ว่าถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ก็จะสามารถที่จะแก้ไขได้ ... ตั้งใจสนับสนุนเขา ให้เขาตั้งโรงสีเหมือนโรงสีในสวนจิตรฯ นี้ ก็ไม่แพงนัก เมื่อตั้งโรงสีแล้วปลูกข้าวเองบ้าง ไปซื้อข้าวจากเกษตรกรมาสีและขายในราคาที่เหมาะสมในรูปสหกรณ์ แต่ถ้าพูดถึงข้าวที่โรงสีนี้ใช้ ไปซื้อ

จากเกษตรกรโดยตรง โดยให้ราคาที่เหมาะสม เกษตรกรก็มีความสุข เพราะขายข้าวในราคาที่เหมาะสม และผู้บริโภคก็ซื้อข้าวในราคาถูก เพราะไม่ต้องมีการขนส่งมากเกินไป ไม่ต้องมีคนกลางมากเกินไป ตกลงผู้ผลิต ผู้บริโภคก็มีความสุข...”

“..... พูดถึงเรื่องทฤษฎีใหม่ ก็ต้องมีผู้สนับสนุน เพราะชาวบ้านโดยเฉพาะเกษตรกร เขาอาจไม่มีทุนพอสำหรับเริ่มโครงการ แต่ถ้าสนับสนุนแล้ว เอกชนสนับสนุนด้วย ทางราชการก็สนับสนุนด้วย เป็นเงินที่สนับสนุน และเป็นเงินที่ทำงาน เงินที่ทำงาน หมายความว่า มีผลขึ้นมา มีผลขึ้นมาต่อเกษตรกร และมีผลต่อประเทศชาติในส่วนรวมเศรษฐกิจของประเทศชาติก็ไม่ผิดเคือง และอย่างนี้ก็ได้เร็วพอใช้.....”

“..... นี่ก็เป็นเรื่องของ การแก้ไขวิกฤตการณ์ แต่ว่าผู้ที่ชอบเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ อาจจะไม่ค่อยพอใจ มันต้องถอยหลังเข้าคลอง มันจะต้องอยู่อย่างระมัดระวัง แต่ต้องกลับไปทำกิจการที่ อาจจะไม่ค่อยซับซ้อนนัก คือ ใช้เครื่องมือที่ไม่หรูหรา อย่างไม่รู้ก็ตาม มีความจำเป็นที่จะต้องถอยหลัง เพื่อที่จะก้าวหน้าต่อไป และถ้าไม่ทำอย่างที่ว่า ก็จะแก้วิกฤตการณ์นี้ยาก....”

จากกระแสพระราชดำรัสในปี พ.ศ.2540 ที่ได้ยกมาข้างต้น เราสามารถนำเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในกระแสพระราชดำรัสมาวิเคราะห์และขยายความได้ดังนี้ แนวความคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียงจากกระแสพระราชดำรัสเห็นว่าคนจำเป็นต้องกิน คนจำเป็นต้องบริโภค เพราะฉะนั้นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของคนก็คือ การผลิต (Production) การผลิตจึงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญที่สุด การค้า การแลกเปลี่ยน หรือการตลาด (Marketing) มีความสำคัญเช่นเดียวกัน แต่สำคัญเป็นอันดับรองลงมา ไม่ใช่อันดับแรก ดังนั้น ก่อนอื่นจะต้องให้เกษตรกรผู้ผลิตพึ่งตนเองให้ได้ ต่อมาชุมชนจะพึ่งตนเองให้ได้ และทำที่สูงสุดสังคมและประเทศจะพึ่งตนเองได้ (สังคีต พิริยะรังสรรค์, 2541)

นอกจากนี้ แนวความคิดเรื่องเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ได้ปฏิเสธเรื่องการค้า หรือการแลกเปลี่ยนในตลาด แต่แนวคิดนี้เห็นว่า หากเกษตรกรเน้นการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพียงเพราะมีจุดมุ่งหมายจะนำไปขายเพื่อเอาเงินไปซื้อข้าวปลาอาหารมาบริโภค ในไม่ช้าเกษตรกรจะเป็นหนี้เป็นสิน หมดความเป็นตัวของตัวเอง และแม้แต่จะรักษาสถาบันครอบครัวของตัวเองเอาไว้ไม่ได้ แยกสลาย ก็ยากที่จะรักษาเอาไว้ได้ สาเหตุก็เป็นเพราะว่า ราคาปัจจัยการผลิต พืชผล และสิ่งจำเป็นในการดำรงชีพของเกษตรกรถูกกำหนดจากกลไกราคาทั้งหมด และเป็นที่ยึดมั่นชัดเจนว่า ราคาของปัจจัยการผลิตมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นเร็วกว่าราคาของพืชผลของเกษตรกรที่นำออกสู่ตลาด

นอกจากนี้ เป็นเพราะว่าเกษตรกรก้าวเข้าสู่ขั้นตอนของการค้า การแลกเปลี่ยนในตลาด โดยที่ยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องของปากท้อง ทำให้เกษตรกรประสบปัญหาต่างๆ ตามมาอย่างมากมาย ดังนั้นหากเกษตรกรสามารถทำการผลิตข้าวปลาอาหาร เอาไว้กินในครอบครัวได้อย่างเพียงพอแล้ว เกษตรกรจะเป็นฝ่ายกำหนดต่อตลาดว่าจะนำผลผลิตส่วนที่เหลือจากการบริโภคอะไรบ้างและในจำนวนเท่าใดออกขายในตลาด ผลผลิตส่วนเกินทั้งหมดที่ออกสู่ตลาดคือ “กำไร” ของเกษตรกรเหล่านี้ โดยนัยนี้เกษตรกรจะกลายเป็น “ผู้กำหนด” หรือ “ตัวกระทำ”

(actor) ต่อตลาด ไม่ใช่ตลาดเป็นตัวกำหนด หรือตัวกระทำต่อเกษตรกรดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน (สังคีต พิริยะรังสรรค์, 2541)

นอกจากนี้ จากที่พระองค์ต้องการให้มีการเปลี่ยนกลับเป็นเศรษฐกิจพอเพียงสักเศษหนึ่งส่วนสี่ ซึ่งหมายความว่า ถ้าหากในขณะนั้นประเทศไทยเป็น Trade Economy ทั้งหมดก็ขอให้ลดลงเหลือเพียงร้อยละ 75 และขอให้มีส่วนที่เหลือที่เป็น Self Sufficient Economy เพียงร้อยละ 25 ในส่วนนี้ก็ไม่ได้หมายความว่าไม่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยน แต่พระองค์ขอให้มีความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ในระดับพื้นที่ โดยทรงกล่าวถึงระดับหมู่บ้านหรืออำเภอ ส่วนสาเหตุสำคัญที่ต้องทำเช่นนั้นก็เพราะค่าขนส่ง ซึ่งในความหมายที่แท้จริงก็คือต้นทุนที่เกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยน (transaction cost) ซึ่งก็มีค่าขนส่งเป็นต้นทุนส่วนหนึ่งด้วย การลดต้นทุนที่เกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนย่อมดีกว่าการผลิตเพื่อการซื้อขายจากภายนอก (อภิชาติ พันธเสน, 2542) พระองค์ได้เน้นความเป็นไปได้ในการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติและประยุกต์ให้เข้ากับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในปัจจุบัน เพราะระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยในปัจจุบันไม่สามารถที่จะปิดประเทศและทำการผลิตสินค้าได้เองทั้งหมด เราอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และการค้าไร้พรมแดน ดังนั้นการมีเศรษฐกิจพอเพียงแค่หนึ่งในสี่ก็เพียงพอสำหรับเศรษฐกิจของประเทศแล้ว

ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงในทัศนะของนักเศรษฐศาสตร์

จากความหมายเศรษฐกิจพอเพียงจากพระราชดำรัส นักเศรษฐศาสตร์ได้แสดงความคิดเห็นโดยนำมาเปรียบเทียบกับหลักเศรษฐศาสตร์ และได้แสดงความคิดเห็นต่างๆ กันไป ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม ดังต่อไปนี้ (อภิชาติ พันธเสน, 2542 :10-13)

1. กลุ่มที่อธิบายว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นความคิดที่เห็นอเนกแนวคิดเศรษฐศาสตร์ เพราะเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง การลดความอยากลงมาสู่ระดับที่พึ่งตนเองได้พอเพียง เป็นสิ่งเดียวกับภูมิปัญญาไทย และเป็นการประยุกต์ศาสนาเข้ามาในระบบเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นเรื่องจิตวิญญาณของคนในประเทศ เป็นทิศทางที่ใช้หลักพุทธศาสนาเข้ามาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ นั่นคือ การเน้นการพึ่งตนเอง ต้องการลดความอยากมาสู่ในระดับที่พึ่งตนเองได้เป็นความแข็งแรงเพราะไม่ต้องพึ่งผู้อื่น และจะเริ่มรู้สึกว่ามีเหลือ คือเหลือเวลา ก็จะเริ่มมีความสามารถในการให้ และเมื่อสามารถให้ได้ก็จะพบความสุข

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องของความพอดี ซึ่งเป็นเรื่องของแนวคิดและปรัชญาที่อยู่เหนือวิชาเศรษฐศาสตร์ เพราะโยงไปถึงเรื่องศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาพุทธ อย่างที่ E.F. Schumacher เขียนในหนังสือที่ชื่อว่า “ Small is beautiful “ หรือพุทธเศรษฐศาสตร์ ในทางเศรษฐศาสตร์มักจะเน้นให้ได้มากที่สุด (maximization) เหมือนขยายความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด นี้

คือแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ซึ่งไม่มีความพอดี ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่น่าจะมีความหมายเหมือนจุดดุลยภาพ (equilibrium) ในวิชาเศรษฐศาสตร์

อย่างไรก็ตาม ถ้าหากจะโยงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่สิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์คุ้นเคยแล้ว จะเห็นได้ว่าเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจที่สำคัญประการหนึ่งในทางเศรษฐศาสตร์ก็คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (economic security) ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงน่าจะนำไปสู่เป้าหมายของการสร้างความมั่นคงในทางเศรษฐกิจได้ เช่น ในบางครั้งเมื่อมีเหตุการณ์ที่ไม่ปกติ เช่น เมื่อเกิดสงคราม ถึงแม้จะมีเงินก็หาซื้ออาหารไม่ได้ ดังนั้นการสร้างความมั่นคงทางอาหาร จึงเป็นการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจไปในตัว ซึ่งในกรณีเศรษฐกิจพอเพียงก็สามารถสร้างความมั่นคงด้านอาหารให้เกิดขึ้นได้ ซึ่งก็เป็นการสร้างความมั่นคงให้ระบบเศรษฐกิจในระดับหนึ่งได้เหมือนกัน

2. กลุ่มที่มีความคิดตรงกลาง กลุ่มนี้มีความเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ “ ความพอดี ความเสี่ยง และการพึ่งตนเอง “ โดยที่จะขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไม่ได้ “ ความพอดี “ อาจจะไม่ใกล้เคียงกับความหมายดุลยภาพ (equilibrium) ในทางเศรษฐศาสตร์ แต่จะเน้นดุลยภาพที่มีความเป็นพลวัต คือมีการปรับตัวตลอดเวลา ในส่วนของ “ ความเสี่ยง “ ก็คือการสร้างภูมิคุ้มกันหรือการลดความเสี่ยง ให้มีความยั่งยืน (sustainability) หรือการกระจายไม่ให้เกิดความเสี่ยง และวิธีการหนึ่งที่จะลดความเสี่ยงคือ “ การพึ่งตนเอง “ ซึ่งก็คือความพยายามเพิ่มขีดความสามารถในการควบคุมปัจจัยที่ก่อให้เกิดความไม่แน่นอนต่างๆ แต่การพึ่งตนเองไม่ได้หมายความว่าไม่ควรจะพึ่งคนอื่น แต่ควรจะมีการพึ่งพากันในชุมชน และหลีกเลี่ยงการเอารอดเอาเปรียบ สรุปได้ว่า ถ้าเราต้องการ “ ความพอดี “ หรือจุดดุลยภาพในทางเศรษฐศาสตร์ ก็เท่ากับว่าเราต้องกระจายความเสี่ยง ซึ่งเราสามารถทำได้โดยผ่าน “ การพึ่งตนเอง “ นั่นเอง

อีกทัศนะหนึ่งของแนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มนี้คือ ความพยายามที่จะก่อให้เกิด ประสิทธิภาพโดยรวมที่ดีที่สุด (optimal global efficiency) เพราะถ้าหากพิจารณาเฉพาะเศรษฐกิจในระบบตลาดมีข้อเสียคือ ระบบตลาดก็มีต้นทุนเช่นกันคือ ต้นทุนในการแลกเปลี่ยน (transaction cost)

นอกจากนี้ สนามแข่งขันอาจจะไม่เหมาะสมหรือไม่ได้ระดับสำหรับทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่มีอำนาจในการต่อรองต่ำ ซึ่งอาจจะทำให้ต้นทุนการแลกเปลี่ยนของบุคคลเหล่านี้สูงเกินไป ดังนั้น ในส่วนที่ไม่สามารถพึ่งประสิทธิภาพของระบบตลาด (market efficiency) ได้หรือไม่สามารถพึ่งเศรษฐกิจระบบตลาด ทางเลือกจึงน่าจะเป็นเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งจะทำให้เกิดความยั่งยืน (sustainability) ตามมาในท้ายที่สุด

3. กลุ่มที่อธิบายว่าเศรษฐกิจพอเพียงสอดคล้องกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เนื่องจากเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายใต้ข้อจำกัดของรายได้ (budget constraint) และการบริหารความเสี่ยง (risk management) โดยมีการกระจายความ

เสี่ยงอย่างสมดุล ถ้าหากไม่พึ่งภายนอกมากนักก็สามารถลดความเสี่ยงได้มาก แต่ก็เสียโอกาสที่จะได้รับผลประโยชน์ในแง่ของประสิทธิภาพที่ได้รับเพิ่มมากขึ้นจากการที่แต่ละฝ่ายเน้นความชำนาญเฉพาะอย่างแล้วนำมาแลกเปลี่ยนกัน

นอกจากนี้ การไม่ติดต่อกับต่างชาติก็ได้หมายความว่าไม่มีความเสี่ยงเกิดขึ้น เพราะการค้าขายเปิดโอกาสให้มีทางเลือกมากขึ้นและสามารถลดความเสี่ยงลงได้เช่นกัน ถ้าหากการพึ่งตนเองมีความหมายในแง่ความสามารถในการควบคุมปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ได้ ถึงแม้จะติดต่อกับต่างชาติกับต่างประเทศ หรือใช้เทคโนโลยีจากต่างประเทศ ก็ขึ้นอยู่กับว่าสามารถควบคุมกลไกการทำงานของตลาดหรือเทคโนโลยีเหล่านั้นได้มากน้อยเพียงใด ดังนั้น การค้ากับต่างประเทศหรือการใช้เทคโนโลยีจากต่างประเทศไม่ได้หมายถึงการสูญเสียการควบคุมโดยอัตโนมัติ หากแต่ขึ้นอยู่กับกฎกติกาที่ตกลงกันไว้ อย่างไรก็ตาม เศรษฐกิจพอเพียงนั้น เน้นการให้น้ำหนักกับเสถียรภาพมากกว่าการเสี่ยง

อย่างไรก็ตาม เศรษฐกิจพอเพียงนั้น เน้นการให้ความสำคัญแก่ความเสี่ยงทางด้านล่าง (downside risk) เนื่องจากทางด้านล่างนั้น โดยธรรมชาติมีขีดความสามารถที่จะเผชิญกับความเสียหาย หรือมี risk margin ต่ำนั่นเอง ซึ่งระบบดังกล่าวจะช่วยให้กลุ่มที่มีอำนาจต่อรองต่ำ มีขีดความสามารถที่จะเผชิญกับความเสียหาย สามารถรับแรงกระแทก (shock resistance) ทำให้ระบบมีเสถียรภาพ ภายใต้หลักการที่ว่าด้วยการได้เปรียบโดยเปรียบเทียบ (comparative advantage)

4. กลุ่มสุดท้ายอธิบายว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการพัฒนาที่เน้นจากล่างขึ้นบน คือเน้นที่ความพอเพียงของบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคมในวงกว้าง ตลอดจนถึงระดับประเทศ

กล่าวโดยสรุป ความแตกต่างของการให้ความสำคัญเศรษฐกิจพอเพียงแตกต่างกันระหว่างสองกลุ่มคือ กลุ่มที่อธิบายว่าเหนือแนวคิดของวิชาเศรษฐศาสตร์ นั่นคือกลุ่มที่ให้ความสำคัญว่า พอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภมาก และต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น ส่วนกลุ่มที่อธิบายว่าสอดคล้องกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลักนั้นจะใช้คำจำกัดความว่า พอประมาณและมีเหตุผล และเชื่อมโยงตามหลักเศรษฐศาสตร์ที่สำคัญก็คือ การบริหารความเสี่ยง (risk management) เพื่อให้เกิดสถานการณ์ที่ดีที่สุด (optimality) (อภิชัย พันธุเสน, 2542 :14)

อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ไม่สามารถระบุได้ว่า มีนักวิชาการท่านใดบ้างที่สังกัดกลุ่มแนวคิดต่างๆ ข้างต้น แต่การให้ความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงในประเด็นต่างๆ ดังที่จะกล่าวต่อไปข้างล่างก็อาจจะได้คำตอบต่อคำถามข้างต้นได้ไม่มากนัก

การให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงในประเด็นต่างๆ

นอกจากความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงจากกระแสพระราชดำรัสและการวิเคราะห์ในประเด็นทางเศรษฐศาสตร์ที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีนักวิชาการบางท่านได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงในประเด็นต่างอีก ดังต่อไปนี้ เช่น

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2541:170-171) ซึ่งให้เห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางของความสัมพันธภาพทางเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานของการสร้างดุลยภาพ 3 ประการ คือ ดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งจะต้องหาจุดพอดีจากการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติพร้อมๆ กับการดูแลและอนุรักษ์ธรรมชาติ ดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับมนุษย์ (หรือกับสังคม) คือการพึ่งพาอาศัยและไม่เบียดเบียนกัน และดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ของกายกับจิต หมายถึงความพอดีระหว่างความพึงพอใจกับคุณภาพชีวิตโดยเป็นการบริโภคอย่างมีขอบเขตและเหตุผลซึ่งจะเกิดขึ้นได้โดยการควบคุมตัณหาของตนเองให้อยู่ในวงจำกัด ไม่ให้ไปเบียดเบียนผู้อื่นและธรรมชาติ ดุลยภาพระหว่างกายกับจิตนั้นเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่จะทำให้เกิดดุลยภาพด้านอื่นๆ ซึ่งจะเป็นไปโดยธรรมชาติไม่ต้องอาศัยกฎหมายหรือเครื่องมือทางการเมืองการปกครองมาควบคุมหรือบังคับ

ณรงค์ จึงให้นิยามของเศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง ศักยภาพของการผลิตที่สามารถตอบสนองความต้องการบริโภคอย่างพอเพียงและยั่งยืน ทั้งนี้ได้หมายความว่า จะต้องบริโภคผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการผลิตของตนเองเท่านั้น หากผลผลิตที่เกิดขึ้นสามารถนำไปแลกเปลี่ยนผลผลิตอื่นเพื่อนำมาตอบสนองความต้องการในการบริโภคให้เกิดความพอใจได้ก็ถือว่าความพอเพียงหรือความสมดุลได้เกิดขึ้นแล้ว ปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้น และดำรงอยู่ได้ด้วยวิธีการจัดการให้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นตั้งอยู่บนเงื่อนไขของดุลยภาพทั้ง 3 ประการ คือ ดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และดุลยภาพระหว่างกายกับจิต

ขณะที่ ประเวศ วะสี (2541) ให้คำจำกัดความของคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” ว่าหมายถึง พอเพียงสำหรับทุกคน มีธรรมชาติพอเพียง มีความรักพอเพียง เมื่อทุกอย่างพอเพียงก็เกิดความสมดุล เมื่อสมดุลก็เป็นปกติ สบาย ไม่เจ็บไข้ ไม่มีวิกฤต เศรษฐกิจพื้นฐานกับเศรษฐกิจชุมชนจึงมีเป้าหมายไปสู่ระบบเศรษฐกิจที่สมดุล ซึ่งเป็นเศรษฐกิจพอเพียง ที่สำคัญ เมื่อพูดถึงเศรษฐกิจพื้นฐาน ต้องไม่มองเรื่องเศรษฐกิจแบบแยกส่วน แต่เป็นเศรษฐกิจที่อยู่บนความเข้มแข็งของชุมชน เป็นเครื่องมือพัฒนาเศรษฐกิจเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ได้เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขาย ไม่ส่งออก ไม่ผลิตเพื่อคนอื่น ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาค เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง พอเพียง ในอย่างน้อย 7 ประการด้วยกัน คือ

- 1.พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
- 2.จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอ จะรักคนอื่นไม่เป็น และทำลายมาก

3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหาร ได้ทั้งสิ่งแวดล้อม และได้ทั้งเงิน
4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม
5. ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ และปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง
6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรมหมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มชนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้น เศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากรากฐานทางวัฒนธรรม จึงจะมั่นคง
7. มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่วูบวาบ เดียวจนเดียวรวยแบบกะทันหัน เดียวตกงานไม่มีกินไม่มีใช้

สำหรับ อรรถดา เจริญรัต (2543) ได้อธิบายเศรษฐกิจพอเพียงโดยผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้ง 4 อันได้แก่ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรร ดังนี้

1. การผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง มองว่าการผลิตไม่ใช่การสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมา แต่เป็นการแปรสภาพจากสิ่งหนึ่งไปเป็นอีกสิ่งหนึ่ง การแปรสภาพดังกล่าวนี้เป็นการทำลายสภาพเก่า ดังนั้นในการผลิตจึงมีการทำลายควบคู่กันไปเสมอ (พระเทพเวที, 2537 : 38) กลุ่มแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงมีความเชื่ออันตั้งอยู่บนปรัชญาพื้นฐานที่ว่า ระบบความสัมพันธ์ในการดำรงชีวิตอยู่เป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ทางธรรมชาติหรือระบบนิเวศน์ทั้งสิ้น เนื่องจากธรรมชาติเป็นแหล่งทรัพยากรอันเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดต่อการดำรงชีวิตและความมั่นคงทุกด้าน ดังนั้นระบบเศรษฐกิจและวิถีชีวิตทั้งหมดของมนุษย์จึงมีผลกระทบกับคุณภาพของระบบนิเวศน์ทางธรรมชาติโดยตรงซึ่งผลกระทบดังกล่าวนี้ก็จะย้อนกลับมาส่งผลกระทบต่อมนุษย์ในที่สุดอีกเช่นกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ เศรษฐกิจจึงต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ต้องยอมรับว่าเราจำเป็นต้องมีขีดจำกัดความเจริญเพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศไว้ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2536 : 23-33)

การดำเนินระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจจึงต้องเผชิญกับเงื่อนไขสองสิ่ง คือ การรักษาสิ่งแวดล้อมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไปพร้อมๆ กัน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติทั้งสังคมเสียใหม่ ภายใต้ระบบคุณค่า โลกทัศน์ รวมทั้งปรัชญาที่กำหนดให้ระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าว ตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบนิเวศ แต่ในขณะที่เดียวกันมิได้หมายความว่ามุ่งเน้นระบบนิเวศน์แต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องตระหนักและคำนึงถึงการพัฒนาวិถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ในลักษณะที่เป็นองค์รวมทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมไปพร้อมๆ กันด้วย อย่างสอดคล้องและสมดุล

การผลิตโดยการนิยามของเศรษฐกิจพอเพียงคือ การผลิตที่มีการใช้หรือแปรรูปปัจจัยการผลิตเพื่อผลิตสินค้าและบริการเพื่อสนองตอบสนองความต้องการในการอุปโภคบริโภค บนพื้นฐานของความสอดคล้องและสมดุลกับธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เทคโนโลยีจะต้องมีขนาดเล็กไม่ซับซ้อนจนเกินไปหรือมีขนาดที่เหมาะสมอันจะก่อให้เกิดความสมดุลกับระบบนิเวศได้ในขณะเดียวกันก็เน้นความประหยัดการใช้ทุนในรูปเงินทุน และเครื่องจักรทุนไปพร้อมๆ กับการส่งเสริมการนำแรงงานและการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ เช่น เป็นเทคโนโลยีที่ประสานระหว่างอุตสาหกรรม และเกษตรกรรมชนบท ไม่ก่อให้เกิดมลพิษแกสิ่งแวดล้อม หรือต้องมีวิธีการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์เบื้องต้นของการผลิตจะต้องเป็นไปสำหรับการอุปโภคบริโภคเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ก่อน เมื่อสามารถบริโภคอย่างเพียงพอแล้วมีส่วนเกินเกิดขึ้นจึงนำมาแลกเปลี่ยนกัน นอกจากนั้นแล้วยังมีการร่วมมือกันในกิจกรรมการผลิตต่างๆ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพการผลิตและมีส่วนเกินเกิดขึ้น รวมทั้งสร้างอำนาจต่อรองให้เกิดขึ้นอย่างยุติธรรม สำหรับการผลิตสินค้าและบริการชนิดเดียวกันซึ่งอาจจะนำไปสู่การแข่งขันกันได้นั้น เศรษฐกิจพอเพียงมีความเชื่อว่าแม้จะต้องแข่งขันกันบ้างแต่มนุษย์ก็สามารถที่จะเรียนรู้และสร้างระบบความสัมพันธ์ในการร่วมมือกัน แบ่งปันทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตจากผู้มีไปผู้ผู้ยากไร้หรือด้อยโอกาส เพื่อเป็นการกระจายอำนาจในการผลิตไปพร้อมๆ กันด้วย รวมทั้งสร้างสรรคระบบการทำงานที่สร้างความพอใจและความสุขให้แก่ทุกคนได้

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การผลิตตามแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ การจัดการความสัมพันธ์ทางการผลิตต่างๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ หรือมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน ให้ตั้งอยู่บนความสอดคล้องและสมดุลนั่นเอง

2. การบริโภคตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมองว่า มนุษย์สามารถกำหนดรวมทั้งสร้างระบบการจัดการเพื่อควบคุมขอบเขตการบริโภคให้ไปสู่จุดมุ่งหมายแห่งคุณภาพชีวิตของตน มิใช่บริโภคโดยมุ่งแต่เพียงการใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการ เพื่อให้ตนเกิดความพอใจอย่างไม่มีที่สิ้นสุดเท่านั้น การได้มาซึ่งคุณภาพชีวิตก็คือ การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบทางสายกลาง รู้จักประมาณ รู้จักความสามัคคี ความพอดีก็คือ จุดที่คุณภาพชีวิตและความพึงพอใจมาบรรจบกันซึ่งในที่นี้คุณภาพชีวิตก็คือ การบริโภคที่ทำให้เกิดความพึงพอใจที่ได้รับคุณภาพชีวิตอันเป็นความหมายของทางสายกลางด้วย ด้วยเหตุนี้หัวใจสำคัญของกิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงมีลักษณะเป็นเครื่องมือ มิใช่เป้าหมาย คือเป็นกระบวนการในการพัฒนาตนเองของมนุษย์ซึ่งประกอบด้วย มนุษย์ ธรรมชาติและสังคมรวมอยู่ด้วยกัน มนุษย์ต้องสามารถค้นหาและกำหนดควบคุมได้ว่า สิ่งใดเป็นความต้องการแท้จริงของตน และสิ่งใดคือ ความต้องการที่ถูกรังสรรค์ขึ้นมาโดยการค้าหรือทุนนิยม อันทำให้มนุษย์มีความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด

นอกจากนี้ ยังต้องเข้าใจด้วยว่า การสนองความต้องการทางด้านวัตถุแต่เพียงอย่างเดียวไม่อาจทำให้สังคมหรือมนุษย์โดยรวมมีความสุขได้ การบริโภคในแนวเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นการที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงค่านิยมจากความต้องการโดยไม่มีที่สิ้นสุด มาเป็นความต้องการแบบเพียงพอ ดังนั้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบพอเพียงจึงเป็นการจัดการให้ระบบเศรษฐกิจและสังคมตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของมนุษย์ทุกคนและการสนองความต้องการนี้ต้องไม่เป็นการทำลายธรรมชาติด้วย (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2536 : 23-33)

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า แบบแผนของการบริโภคนั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับปัจจัยด้านคุณค่า ไม่ว่าจะเป็น ค่านิยมหรือทัศนคติ อันเชื่อมโยงไปถึงโลกทัศน์ของคนในสังคมนั้นๆ ด้วย ซึ่งสถาบันทางสังคมต่างๆ ล้วนแล้วแต่มีบทบาทอย่างสำคัญในการกำหนดคุณค่าเหล่านี้ขึ้นมา ดังนั้น ในสังคมที่มีสถาบันและโครงสร้างทางสังคมที่มีความเข้มแข็งเสมอภาคและมีขนาดเล็ก สามารถปลูกฝังค่านิยมที่เอื้ออำนวยต่อการมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่เน้นค่านิยมที่เน้นการสะสมความมั่งคั่งทางวัตถุอย่างไม่มีขอบเขต แบบแผนการบริโภคแบบพอเพียงก็จะเกิดขึ้นได้โดยไมยากนัก

3. การแลกเปลี่ยนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

การแลกเปลี่ยนเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะนำไปสู่ความพอเพียงทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยนที่เหมาะสมระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันจึงควรตั้งอยู่บนพื้นฐานความเท่าเทียมและยุติธรรม เพื่อให้สมาชิกทุกคนสามารถเข้าถึง รวมทั้งได้รับผลผลิตมาตอบสนองความต้องการในการอุปโภคบริโภคได้อย่างเพียงพอโดยไม่มีภาระเปรียบกันหรือมุ่งแข่งขันกันเพื่อแสวงหากำไรแต่เพียงอย่างเดียว งานศึกษาวิจัยจำนวนมากได้ยืนยันว่า ภาวะการเสียเปรียบของอำนาจต่อรองในกิจกรรมการแลกเปลี่ยนและการกระจายสินค้าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการเกิดภาวะฟุ้งเฟ้อ ซึ่งภาวะการฟุ้งเฟ้อดังกล่าวย่อมสามารถเชื่อมโยงไปสู่การขาดความพอเพียงในกิจกรรมต่าง รวมไปถึงการเสียสมดุลของสังคมทางด้านการเมือง สังคม วัฒนธรรม การศึกษา ศาสนา ทำให้เกิดการฟุ้งเฟ้ออย่างแน่นแฟ้นต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทางออกที่ดีและน่าจะเป็นไปได้เพื่อนำพาสังคมและชุมชนไปสู่ภาวะของความพอเพียงทางเศรษฐกิจอันจะนำไปสู่ความพอเพียง และความสามารถในการพึ่งตนเองได้แก่โครงสร้างสังคมด้านอื่นๆ ด้วย ก็คือ การเริ่มต้นสร้างแบบแผนและระบบความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยนและการกระจายสินค้าให้อยู่บนพื้นฐานของการมีอำนาจต่อรอง ซึ่งอาจอยู่ในรูปแบบต่างๆ เช่น การมีวิถีการผลิตที่มุ่งไปสู่การบริโภคให้เพียงพอเสียก่อนเพื่อเป็นการตัดวงจรของการฟุ้งเฟ้อ เป็นต้น

4. การจัดสรรผลผลิตหรือค่าตอบแทนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

การจัดสรรหมายถึง สัดส่วนของผลประโยชน์ที่บุคคลได้รับจากการมีส่วนร่วมในการผลิตที่ได้จัดสรรไว้ในรูปของผลตอบแทนปัจจัยการผลิตต่างๆ อันได้แก่ ค่าจ้าง ค่าเช่า ที่ดิน และกำไร การจัดสรรเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการที่ผู้บริโภคหรือสมาชิกของสังคมจะได้รับการตอบสนองต่อการ

บริโภคอย่างเพียงพอหรือไม่นั่นเอง ด้วยเหตุนี้ การจัดสรรที่มีประสิทธิภาพและมีความเหมาะสมตามแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงจึงอยู่บนพื้นฐานที่ว่า อำนาจที่ใช้ในการจัดสรรผลผลิตที่เกิดขึ้นนั้นจะต้องเป็นไปด้วยความเท่าเทียมและยุติธรรม ซึ่งย่อมหมายถึงว่า สัดส่วนของผลประโยชน์ต่างๆ ที่บุคคลได้รับจากการมีส่วนร่วมในการผลิตจะต้องจัดสรรและกระจายไปสู่เจ้าของปัจจัยการผลิต หรือสมาชิกสังคมอย่างทั่วถึงด้วย

กล่าวโดยสรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สามารถนิยามความหมายได้หลายแง่มุมตามลักษณะการตีความตามมุมมอง และประสบการณ์ที่หลากหลาย ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงจึงมีความหมายในลักษณะสัมพัทธ์ คือ มีหลายความหมายมากกว่าที่จะเป็นแบบสัมบูรณ์ คือมีความหมายเดียว

ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

หลังจากที่พระองค์ได้มีกระแสพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง นักเศรษฐศาสตร์จำนวนไม่น้อยแสดงความเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงน่าจะเป็นแนวคิดหรือปรัชญา ด้วยเหตุผลว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่อิงอยู่กับพุทธศาสนา เรื่องของจิตใจของมนุษย์ซึ่งคล้ายกับคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งสามารถเห็นได้จากกระแสพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ว่า

“ประชาชนยังมีความเดือดร้อนมาก และมีสิ่งที่จะต้องแก้ไขและดำเนินการต่อไปในทุกด้าน มีภัยจากธรรมชาติกระหน่ำ ภัยธรรมชาติที่เราจะสามารถบรรเทาได้หรือแก้ไขได้ เพียงแต่ว่าต้องใช้เวลาพอใช้ มีภัยที่มาจากจิตใจของคน ซึ่งก็แก้ไขได้เหมือนกัน แต่ว่ายากกว่าภัยธรรมชาติธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งนอกร่างกายเรา แต่นิสัยใจคอของคนเป็นสิ่งที่อยู่ข้างใน อันนี้ก็เป็นข้อหนึ่งที่ยากที่จัดการให้มีความเรียบร้อย แต่ก็ไม่หมดหวัง” และ “การจะทำโครงการอะไร จะต้องทำด้วยความรอบคอบ และอย่าตาโตเกินไป”

จากกระแสพระราชดำรัสที่ยกมาข้างต้น ทำให้เราเห็นว่าส่วนที่พระองค์เน้นเป็นอย่างมาก นั่นก็คือ ทรงเป็นกังวลในเรื่องของความโลภของคน อันเป็นผลจากการที่เศรษฐกิจขยายตัวรวดเร็วอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น จึงจะเห็นได้ว่าการเน้น ความพอเพียง พอสมควร ตามอัตภาพนั้น เป็นจุดเน้นของพระองค์มาโดยตลอด

อย่างไรก็ตาม อภิชาติ พันธเสน (2542) กลับมีความเห็นที่แตกต่างออกไปนั่นคือ อภิชาติเห็นว่าจุดเน้นดังกล่าวนี้ที่แท้จริงมิได้เป็นประเด็นทางศีลธรรมที่ไม่สามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้ หากแต่เป็นประเด็นของการลดความเสี่ยง อันเกิดจากสภาพความไม่แน่นอนในทุกด้าน โดยมีสภาพดินฟ้าอากาศเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนสำหรับอาชีพทางการเกษตร ซึ่งเมื่อเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ.2540 พระองค์ท่านได้ทรงขยายความให้เห็นถึงรูปธรรมของการไม่ประมาท

ตนของความโลภเห็นแก่ได้ โดยไม่คำนึงถึงผลได้ผลเสียแก่ตนเองและผู้อื่นอย่างละเอียด นั่นคือความพอเพียงของพระองค์สามารถอธิบายในทางเศรษฐศาสตร์ได้ หรือสามารถเห็นเป็นรูปธรรม และสามารถยกตัวอย่างให้เห็นจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในระบบเศรษฐกิจในปัจจุบัน ไม่ใช่เป็นเพียงแค่การกล่าวขึ้นมาลอยๆ ว่าเป็นเรื่องของจิตใจ หรือเป็นเรื่องของนามธรรม เท่านั้น

อภิชัย ยังเสนออีกว่า เศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความพอประมาณ เน้นความพอสมควรมันมีรากความคิดมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้าเรื่อง มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นคำสอนที่เน้นการปฏิบัติ และสามารถปฏิบัติได้จริง และเป้าหมายในการผลิตและบริโภคต้องการที่จะทำให้ระบบทั้งระบบดำเนินต่อเนื่องในลักษณะที่ยั่งยืน ดังนั้นจึงต้องการการบริโภคพอประมาณเพื่อไม่ให้เกิดความทุกข์ ขณะเดียวกันก็ต้องไม่โลภมากจนเกินไป ดังนั้นเศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่ใช่แนวคิด แต่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง

นอกจากนี้ ยังมีนักเศรษฐศาสตร์อีกส่วนหนึ่งที่เห็นด้วยกับความคิดของอภิชัยที่ว่า เศรษฐกิจพอเพียงน่าจะไม่ใช่เป็นแนวคิดหรือปรัชญา แต่น่าจะเป็นแนวคิดที่ผ่านการปฏิบัติจริงมาแล้ว เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มแนวคิดนี้จากพื้นฐานความเป็นจริงของสังคม ซึ่งเริ่มจากหลักคิดที่ว่าทำอย่างไรจึงจะทำให้คนไทย ครอบครัวยุคใหม่ และชุมชนเข้มแข็ง ดังนั้นความคิดนี้จึงได้มาจากการเชื่อมโยงผลที่เกิดจากการปฏิบัติจริง ยกตัวอย่างเช่น กรณีบุกเบิกเรื่องเกษตรผสมผสานที่ห้วยทราย ซึ่งในช่วงแรกนักวิชาการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ไม่เห็นด้วยเพราะต้องการเน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมากกว่าการทำเกษตรผสมผสาน แต่ในปัจจุบันผลผลิตที่ได้จากทำเกษตรผสมผสานที่ห้วยทรายได้เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการนำแนวคิดนี้ไปปฏิบัติจริง (อภิชัย พันธเสน, 2542)

สรุปแล้ว เกษตรทฤษฎีใหม่หรือทฤษฎีใหม่มีใช้เป็นเพียงแต่เทคนิคหรือวิถีปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรเพียงอย่างเดียวเพราะว่า จุดประสงค์ของเกษตรทฤษฎีใหม่คือ การนำไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง โดยเริ่มต้นจากเกษตรกรของประเทศมีความพอมี พอกิน รวมไปถึงพอประมาณ ความสามารถพึ่งตนเอง และความสามารถยืนบนขาของตนเองได้อย่างมั่นคง จนกระทั่งเศรษฐกิจพอเพียงสามารถขยายขอบเขตไปสู่ในระดับประเทศ ถ้านำทฤษฎีใหม่ทั้ง 3 ขั้นไปปฏิบัติอย่างจริงจัง

อย่างไรก็ตาม จากการตีความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็น ความพอประมาณ ไม่โลภ และความเหตุผล ทำให้ทฤษฎีใหม่ที่นำไปสู่เศรษฐกิจพอเพียงถูกมองว่าเป็นปรัชญา และอิงอยู่กับพุทธศาสนา และเป็นเรื่องของจิตใจมากกว่าทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ทั่วไป ทว่าจริงๆ แล้วทฤษฎีใหม่เป็นสิ่งที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงเหมือนกับมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลางในพระพุทธศาสนาที่เป็นเรื่องที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ถึงแม้ว่านำไปปฏิบัติได้ยากก็ตาม นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้ทดลองนำทฤษฎีใหม่ในโครงการในพระราชดำริต่างๆ อย่างต่อเนื่องเป็นเวลาหลายสิบปี ดังนั้น ทฤษฎีใหม่ที่สามารถนำไปสู่เศรษฐกิจพอเพียงจึงน่าเป็นแนวคิดที่สามารถนำไปปฏิบัติและสามารถเห็นผลจากการปฏิบัติได้จริงๆ

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในปัจจุบันแนวคิดเกษตรกรรมแบบผสมผสานหรือเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของเกษตรกรรมยั่งยืนค่อนข้างได้รับการยอมรับในระดับประเทศแล้วว่าสามารถนำไปสู่เศรษฐกิจพอเพียงและทำให้เกษตรกรไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้น การถ่ายทอดแนวคิดการทำเกษตรทฤษฎีใหม่หรือระบบการเกษตรผสมผสานไปสู่ชุมชนจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจในเรื่องของสถาบันที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการถ่ายทอดแนวคิดไปสู่ชุมชน โดยจะทำการถ่ายทอดแนวคิดผ่านกระบวนการ (Process) ต่างๆ ซึ่งงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่ทำการศึกษเกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มงานวิจัยที่มีรัฐบาลเป็นสถาบันที่เผยแพร่แนวคิดเกษตรผสมผสานหรือเกษตรทฤษฎีใหม่ให้กับชุมชน
2. กลุ่มงานวิจัยที่มีองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นสถาบันที่เผยแพร่แนวคิดเกษตรผสมผสานหรือเกษตรทฤษฎีใหม่
3. กลุ่มงานวิจัยที่ชาวบ้านเริ่มต้นแนวคิดเกษตรผสมผสานด้วยตนเอง

กลุ่มที่หนึ่ง มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้คือ อำนาจ เมฆนพรัตน์ (2543) ได้ทำการประเมินผลโครงการส่งเสริมการเกษตรแบบผสมผสานของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยทำการประเมินผล 5 ด้าน ได้แก่ การประเมินสภาพแวดล้อมของโครงการ การประเมินปัจจัยการดำเนินงาน การประเมินกระบวนการดำเนินงาน การประเมินผลการดำเนินงาน และการประเมินผลกระทบการดำเนินงานของโครงการ โดยที่ ธ.ก.ส. ได้เข้าไปเผยแพร่แนวคิดในการทำเกษตรกรรมผสมผสานในกับชาวบ้านและยังให้การสนับสนุนเรื่องเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำอีกด้วย

ผลการศึกษา อำนาจพบว่า โครงการนี้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ โดยพิจารณาจากการประเมินผลการดำเนินงานพบว่า เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการมีรายได้ที่เพิ่มพูนขึ้นจากการทำการเกษตรผสมผสาน นอกจากนี้ รายได้สุทธิของเกษตรกรในโครงการยังสูงกว่าเกษตรกรที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการ เนื่องจาก เกษตรกรที่ทำเกษตรผสมผสานสามารถทำกิจกรรมการผลิตหลายประเภท จึงทำให้ผู้ซื้อสามารถเลือกซื้อผลผลิตหลายๆ อย่างได้ในคราวเดียวกัน ดังนั้น จำนวนผู้ซื้อจึงเพิ่มขึ้น ส่งผลให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มมากขึ้นด้วย

นอกจากนี้ เกษตรผสมผสานยังช่วยลดความเสี่ยงในการผลิต และช่วยทำให้ครัวเรือนเกษตรกรมีผลผลิตเพื่อใช้บริโภคได้ไม่ขาดแคลน ตลอดจนสามารถใช้แรงงานในครัวเรือนและใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากการประเมินผลกระทบการดำเนินงานของโครงการ โดยพิจารณาจากผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อตัวเกษตรกรพบว่า เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้เป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นการพึ่งตนเองด้านการเกษตร การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ และการพึ่งตนเองด้านสังคม โดยที่การพึ่ง

ตนเองด้านการเกษตร พบว่าเกษตรกรสามารถปฏิบัติตามแผนการผลิตที่กำหนดไว้ได้ และยังมี
 ความสามารถในการกำหนด ปรับเปลี่ยน และขยายแผนการผลิตด้วยตนเองในระยะยาว ส่วน
 ผลของการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้จากการทำเกษตรผสมผสาน
 ผสมผสานเหมาะสมกับค่าใช้จ่ายและการบริโภค มีความสามารถในการชำระหนี้เงินกู้ นอกจากนี้
 เกษตรกรยังคาดว่าจะมีเงินเหลือเพื่อออมจากการทำเกษตรผสมผสานอีกด้วย ในส่วนของแรงงาน
 พบว่า แรงงานเพียงพอต่อการทำเกษตรกรรมผสมผสาน และไม่มีแนวโน้มที่จะอพยพแรงงานเข้าสู่
 ภาคการผลิตสาขาอื่น ส่วนการพึ่งตนเองด้านสังคม พบว่า เกษตรกรสามารถให้คำแนะนำและ
 ให้ความรู้แก่เกษตรกรรายอื่นๆ และสามารถแก้ไขปัญหาการดำเนินโครงการได้เอง ดังนั้น
 เกษตรกรส่วนใหญ่จึงเห็นด้วยที่จะให้มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรที่ทำเกษตรผสมผสาน

อำนาจสรุปว่า การเข้าไปเผยแพร่แนวคิดและสนับสนุนการทำเกษตรกรรมผสมผสานของ
 อ.ก.ส. ส่งผลให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองในทุกขั้นตอนแม้ว่าจะยังไม่มากนัก แต่ก็น่าพอใจ
 และเหมาะสมกับระยะเวลาที่ทำการเพราะการทำเกษตรผสมผสานต้องการระยะเวลาช่วง
 หนึ่งในกรให้ผลผลิต

ท้ายที่สุดอำนาจสรุปว่า การทำเกษตรผสมผสานจะช่วยให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้
 โดยที่การพึ่งตนเองในที่นี้หมายถึงการที่เกษตรกรได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่นและให้ความช่วย
 เหลือผู้อื่น ให้คำแนะนำผู้อื่นด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ ดุลยา บุญภักดี (2541) ได้ทำการศึกษาในเรื่องการประเมินผลทางเศรษฐกิจ
 ของโครงการแหล่งน้ำขนาดเล็กในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสำหรับโครงการแหล่งน้ำการเกษตร
 แบบผสมผสาน ซึ่งเป็นโครงการของรัฐบาลเพื่อสนับสนุนให้ชาวบ้านทำเกษตรกรรมผสมผสาน
 โดย ดุลยา ได้แบ่งกลุ่มเกษตรกรออกเป็น 3 กลุ่มในการวิเคราะห์ นั่นคือ เกษตรกรที่ไม่มีโครงการ
 แหล่งน้ำการเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรกรที่มีโครงการแหล่งน้ำการเกษตรแบบผสมผสาน
 และเกษตรกรที่มีโครงการแหล่งน้ำและมีการวางแผนการผลิต

ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรที่ไม่มีโครงการจะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทาง
 การเกษตรของตนได้ ทำให้รายได้ที่ได้รับจากการทำเกษตรกรรมอยู่ในระดับต่ำต่อเนื่องทุกปี และ
 ถึงแม้ว่าเกษตรกรจะได้รับรายได้จากนอกภาคเกษตรก็ตาม แต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต
 ดังนั้นทำให้เกษตรกรต้องเผชิญกับปัญหาความยากจนอยู่ตลอดเวลา และเนื่องจากเกษตรกรไม่
 สามารถยกระดับรายได้ของตนเองได้ คุณภาพชีวิตของเกษตรกรจึงคงอยู่ในระดับที่ต่ำไปเรื่อยๆ

ส่วนเกษตรกรรายที่มีโครงการนั้น จะสามารถพัฒนากิจกรรมการผลิต โดยการเปลี่ยน
 จากการปลูกข้าวเพียงอย่างเดียวมาเป็นการผลิตที่หลากหลาย ก่อให้เกิดรายได้ตลอดปี ดังนั้น
 รายได้ของเกษตรกรจะสูงขึ้นเรื่อยๆ เมื่อเวลาผ่านไป คุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของเกษตรกรก็จะ
 ดีขึ้นตามลำดับ และหากมีการวางแผนการผลิตและมีการสนับสนุนปัจจัยการผลิตอย่างเพียงพอ
 แล้ว เกษตรกรก็จะสามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้มากยิ่งขึ้น คุณภาพชีวิตของเกษตรกร
 จะสูงมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย

ดังนั้น ดุลยา จึงเสนอให้มีการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน เพราะเป็นการสร้างสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของการใช้แรงงานและมีการกระจายแรงงานได้อย่างทั่วถึง ซึ่งกิจกรรมการเกษตรแบบผสมผสานนี้จะก่อให้เกิดรายได้ต่อเนื่องตลอดปี เนื่องจากในแต่ละกิจกรรมการผลิตมีระยะเวลาของการให้รายได้ไม่เท่ากันตั้งแต่ระยะสั้นจนถึงระยะยาว นอกจากนี้การผลิตแบบผสมผสานนี้ยังสามารถลดปัญหาความผันผวนของรายได้สุทธิซึ่งเกิดจากความเสียหายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านธรรมชาติ หรือทางด้านการตลาด ดังนั้น โครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กประเภทแหล่งน้ำการเกษตรแบบผสมผสานจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน เพราะโครงการนี้เป็นเครื่องมือในการเพิ่มคุณสมบัติของพื้นที่การเกษตรระดับไร่นา ช่วยแก้ไขปัญหให้กับเกษตรกรโดยตรง ทำให้เกษตรกรสามารถพัฒนาการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลผลิตและรายได้เพิ่มขึ้นทุกปี ส่งผลให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่ครอบครัวของเกษตรกร สร้างเสถียรภาพแก่อาชีพการเกษตรให้ดีขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารทั้งในด้านของปริมาณและคุณภาพแก่ครัวเรือนเกษตรกรทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น และมีอาหารการกินครบหมู่

นอกจากผลของโครงการที่กระทบต่อดัชนีเกษตรกรโดยตรงแล้ว ยังมีผลกระทบทางอ้อมแก่สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอีกด้วย การพัฒนาแหล่งน้ำจะทำให้เกษตรกรสามารถมีกิจกรรมทางการผลิตตลอดปี เป็นการสร้างงานในชนบท ดังนั้นจะทำให้มีการลดลงอัตราการอพยพแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง ส่งผลให้ปัญหาสังคมลดลงตามไปด้วย เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาชุมชนแออัด เป็นต้น และเมื่อเกษตรกรมีรายได้มากขึ้น จะทำให้รายได้ประชาชาติโดยรวมเพิ่มขึ้นเช่นกัน รวมถึงการผลิตที่มีประสิทธิภาพทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น ส่งออกได้มากขึ้น ได้ดูแลการค้าประเทศเพิ่มขึ้น นำไปสู่เศรษฐกิจมวลรวมที่ดีขึ้นในอนาคต

ส่วนในด้านสิ่งแวดล้อมนั้นจะเห็นได้ว่าโครงการนี้ก่อให้เกิดการผลิตแบบผสมผสาน ซึ่งการผลิตแบบผสมผสานนี้ส่งผลให้เกิดการเกื้อกูลกันของระบบนิเวศน์ เกษตรกรสามารถใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพในแง่การลดปริมาณของเสียจากระบบการผลิตและลดต้นทุนในการบำบัดของเสีย เป็นการช่วยรักษาและปรับปรุงสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น จากข้อดีต่างๆ ของการทำเกษตรกรรมผสมผสาน ดุลยา จึงเสนอให้รัฐให้การสนับสนุนเกษตรกรในเรื่องของแหล่งน้ำเพื่อการทำเกษตรกรรมผสมผสาน เพราะเป็นการลงทุนที่ต้องใช้เงินในการลงทุนสูง ดังนั้น เกษตรกรอาจจะไม่สามารถดำเนินการด้วยตนเองได้

กลุ่มที่สอง มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้ สมพันธ์ เตชะอธิก (2538) ได้ทำการศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการส่งเสริมการทำเกษตรแบบผสมผสานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

โดยที่ สมพันธ์ เตชะอธิก (2538) ได้ทำการแบ่งกลุ่มเกษตรกรที่ทำเกษตรผสมผสานออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ริเริ่มทำการเกษตรแบบผสมผสานด้วยตัวเอง กลุ่มที่ทำเกษตรกรรมแบบ

ผสมผสานโดยองค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.) และกลุ่มที่ทำการเกษตรกรรมแบบผสมผสานโดยรัฐบาล เพื่อเปรียบเทียบผลทางด้านเศรษฐกิจ ผลทางด้านสังคม ผลทางด้านสิ่งแวดล้อม และผลทางด้านสุขภาพและครอบครัว ของเกษตรกรทั้งสามกลุ่ม

จากการศึกษาพบว่า ผลทางด้านเศรษฐกิจจากการทำเกษตรผสมผสานยังอยู่ในระดับต่ำ เพราะเพิ่งมีการทำเกษตรกรรมผสมผสานได้ไม่นาน ดังนั้น ผลผลิตบางอย่างจึงยังไม่สามารถเก็บเกี่ยวได้ อย่างไรก็ตาม เกษตรกรร้อยละ 38.5 มีหนี้สินลดลง มีเพียงจำนวนน้อยประมาณร้อยละ 18.7 ที่มีหนี้สินเพิ่มขึ้นเพราะว่าการทำเกษตรกรรมผสมผสานต้องการเงินลงทุนในเบื้องต้น ส่วนผลทางด้านสังคมพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ มีการแบ่งปันผลผลิตและขายผลผลิตในตลาดภายในหมู่บ้าน ส่วนผลทางด้านสิ่งแวดล้อม พบว่าคุณภาพของดินดีขึ้น และมีน้ำใช้ตลอดปี ส่วนผลทางด้านสุขภาพและครอบครัวพบว่า เกษตรกรมีอาหารเพิ่มขึ้น ครอบครัวอยู่ทำมาหากินร่วมกันโดยไม่มีการอพยพแรงงาน

ดังนั้น สัมพันธวิธีจึงสรุปว่า การทำเกษตรกรรมผสมผสานเกิดผลดีในทุกๆ ด้าน ทั้งทางด้านการพึ่งตนเอง เศรษฐกิจ สังคมและการถือฤกษ์ สิ่งแวดล้อม สุขภาพและครอบครัว แต่ผลที่ได้ยังไม่มากและทั่วถึงเพราะยังอยู่ในระยะเบื้องต้น แต่ก็มีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้น โดยที่ปัจจัยที่ชี้ขาดความสำเร็จอยู่ที่แนวความคิดในการพึ่งตนเองของเกษตรกร ที่เน้นพออยู่พอกิน ผลิตเองใช้เอง และลดค่าใช้จ่าย มีการแบ่งปันและถือฤกษ์คนอื่นๆ ในหมู่บ้าน เกษตรกรทั้ง 3 กลุ่มที่ทำการเกษตรกรรมแบบผสมผสานนั้น มีรายได้ต่อเดือนพอสมควร และบางรายยังสามารถนำผลผลิตส่วนเกินออกขายได้อีกด้วย และเมื่อพิจารณาถึงผลทางด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นต่อตัวของเกษตรกรทั้ง 3 กลุ่ม เปรียบเทียบกันแล้วจะเห็นว่า สภาพแวดล้อมดีขึ้น สุขภาพของเกษตรกรดีขึ้น อย่างไรก็ตาม จะมีความแตกต่างอยู่ที่เกษตรกรที่ทำเกษตรผสมผสานโดย อพช. ได้รับแนวคิดในการพึ่งตนเองและเน้นไปสู่การผลิตแบบเกษตรกรรมธรรมชาติที่ปลอดภัยและมีสุขภาพดีและมีการช่วยเหลือถือฤกษ์ผู้อื่นในชุมชนเดียวกัน

อภิมภรณ์ แสงพรรค (2537) ได้ทำการศึกษาผลการดำเนินงานของโครงการเกษตรผสมผสานแบบประณีตของสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสมซึ่งเป็นหนึ่งในองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่ง อพช. ได้นำแนวคิดการทำเกษตรกรรมผสมผสานและสนับสนุนให้ชาวบ้านทำเกษตรกรรมผสมผสานซึ่งมีการผสมผสานระหว่างการขุดบ่อบาดาลเพื่อให้มีน้ำใช้ในการอุปโภคบริโภคในครัวเรือนอย่างเพียงพอ มีการเลี้ยงปลา ปลูกไม้ผล พืชผักและปลูกข้าว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ภาคชนบทสามารถพึ่งตนเองได้ โดยพยายามส่งเสริมให้ชาวบ้านคิดเองทำเอง พร้อมกับมีเจ้าหน้าที่โครงการเป็นผู้แนะนำให้ความรู้

โดยที่ อภิมภรณ์ ได้ทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบรายได้ ต้นทุน ผลตอบแทนจากปัจจัยการผลิต รวมทั้งคุณภาพชีวิตของเกษตรกรทั้งที่อยู่ในโครงการและไม่อยู่ในโครงการ อีกทั้งยังทำการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ทางการเงินของโครงการอีกด้วย

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ต้นทุน รายได้เบื้องต้น และรายได้สุทธิ เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปี ในการเพาะปลูกพืชของครัวเรือนทั้งที่อยู่ในโครงการและไม่อยู่ในโครงการไม่มีความแตกต่างกัน

เพราะครัวเรือนทั้งสองประเภทมีกิจกรรมการผลิตและวิธีในการผลิตที่ใกล้เคียงกัน และมีพันธุ์พืชที่ไม่แตกต่างกันมากนัก รวมทั้งไม้ผลซึ่งเป็นตัวแปรที่สำคัญในการเพิ่มรายได้ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการยังไม่ให้ผลผลิต ส่วนการเลี้ยงสัตว์ให้รายได้เบื้องต้นและรายได้สุทธิเฉลี่ยต่อครัวเรือน กับครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการมากกว่าครัวเรือนที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการ เพราะครัวเรือนที่ทำโครงการมีการเลี้ยงปลา แต่ครัวเรือนที่ไม่ทำโครงการไม่มีการเลี้ยงปลา ทำให้รายได้ที่เกิดขึ้นแตกต่างกัน ขณะที่ต้นทุนในการเลี้ยงสัตว์ไม่มีความแตกต่างกัน เนื่องจากการเลี้ยงปลาในร่องน้ำใช้ต้นทุนในการเลี้ยงไม่มากนัก และเมื่อพิจารณาด้านสุขภาพอนามัยของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพบว่าเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการจะมีความเจ็บป่วยที่รุนแรงและเสียค่าใช้จ่ายน้อยกว่าเกษตรกรที่ไม่ทำโครงการ

ท้ายที่สุด อภากาศณ์สรุปว่า อย่างไรก็ตามโครงการนี้มีความเหมาะสมที่จะลงทุนเพราะมีอัตราผลตอบแทนที่คุ้มทุนในระยะยาว

กลุ่มที่สาม มีงานวิจัยของ ฉลอง โชติกะคาม (2536) ซึ่งได้ทำการศึกษาและหารูปแบบการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน เพราะ ฉลอง เห็นว่าผลของการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยได้รับอิทธิพลมากจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมและการปฏิวัติเขียวในประเทศตะวันตก เป็นผลให้ประเทศไทยเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจโดย เน้นการส่งออกพืชเศรษฐกิจ เน้นประสิทธิภาพการผลิตโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ และเน้นการเกษตรแบบครบวงจร ซึ่งเป็นเกษตรอุตสาหกรรมซึ่งเป็นธุรกิจเกษตรรายใหญ่ ผลของการพัฒนาแม้ว่าจะมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจสูง แต่ก็ทำให้เกษตรกรต้องลงทุนสูงในขณะที่ค่าตอบแทนไม่ได้สูงขึ้นตาม ทำให้เกษตรกรไทยประสบปัญหาหนี้สิน ในขณะเดียวกันทรัพยากรธรรมชาติยังเกิดความเสื่อมโทรมเป็นอย่างมากอีกด้วย

ดังนั้น การหาทางออกในแก้ปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นก็คือการพัฒนาการเกษตรกรรมของไทยให้เป็นการเกษตรแบบยั่งยืนซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน และรูปแบบการเกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทย เช่น การทำวนเกษตร เกษตรกรรมธรรมชาติ พุทธเกษตรกรรม เกษตรที่สูงแบบไร้นาป่าผสม เกษตรธาดูสี เกษตรเห็ดอยู่เห็ดกิน ฯลฯ เกิดจากความตื่นตัวของเกษตรกรกลุ่มหนึ่งที่ต้องการเป็นอิสระจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่ทำให้ตนเองประสบปัญหาหนี้สินและปัญหาสิ่งแวดล้อม เกษตรกรกลุ่มนี้ได้หันไปหาการทำกิจกรรมการผลิตแบบดั้งเดิมที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นแฝงอยู่ การทำเกษตรกรรมผสมผสานก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการหาทางออกในการแก้ปัญหาของเกษตรกรกลุ่มนี้ โดยเกษตรกรกลุ่มนี้มีการรวมตัวกันเพื่อให้ความช่วยเหลือ ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้และความเทคนิคการทำเกษตรภายในกลุ่ม

ตัวอย่างเกษตรกรที่ทำการเกษตรแบบผสมผสานที่ฉลองได้ทำการศึกษาพบว่า เกษตรกรได้รับแรงผลักดันจากปัญหาระบบเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวเพื่อหาทางออกให้กับตนเอง และได้รับข้อมูลข่าวสารจากการทำเกษตรผสมผสานจึงเกิดความสนใจ และหาข้อมูลเพิ่มเติมด้วยตนเองนอกจากนี้ยังมีการเดินทางไปดูงานในพื้นที่จริงอีกด้วย และหลังจากการทำเกษตรกรรมผสมผสานแล้ว

ไปได้ระยะหนึ่งแล้วจะทำให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรดีขึ้น อีกทั้งยังช่วยฟื้นฟูและรักษาสภาพแวดล้อมอีกด้วย

ดังนั้น ulong จึงเสนอว่า เกษตรกรรายย่อยควรหันมาทำเกษตรยั่งยืน เพราะจะทำให้เกิดเศรษฐกิจยั่งยืนในระดับประเทศตามไปด้วย

นอกจากนี้ยังมีงานของ ปราณี หมอนทองแดง ที่ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเกิดการพึ่งตนเอง โดยทำการเปรียบเทียบกรณีศึกษา 2 หมู่บ้าน ปราณี ได้แบ่งปัจจัยในการพึ่งตนเองของชุมชนออกเป็น 2 กลุ่มคือ ปัจจัยภายใน อันได้แก่ ผู้นำชุมชน แรงจูงใจของชาวบ้านที่ต้องการเข้าร่วมโครงการหรือองค์กรที่เสริมสร้างหลักประกันในชีวิต โครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม อีกทั้งการมีองค์กรเพื่อช่วยเหลือตนเองเกิดขึ้นด้วย ปัจจัยภายนอกได้แก่ ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ระบบตลาด และนักการเมือง

ผลการศึกษารูปได้ว่า หมู่บ้านที่ปัจจัยภายในที่เกื้อหนุน และผ่านกระบวนการต่อสู้ดิ้นรน จะทำให้เกิดลักษณะของชุมชนพึ่งตนเอง โดยที่หมู่บ้านตัวอย่างที่ยกมาเป็นกรณีศึกษา 2 หมู่บ้านนั้น พบว่า หมู่บ้านหนึ่งมีปัจจัยภายในที่เกื้อหนุนเป็นอย่างดี การพึ่งตนเองในระดับชุมชนของหมู่บ้านนี้จะเกิดขึ้นในลักษณะที่เป็นการเคลื่อนไหว (dynamic) เป็นกระบวนการ (process) จากระดับการพึ่งตนเองไม่ได้ไปสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด โดยเป็นกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมที่ประกอบด้วย 2 มิติ คือ หนึ่ง กระบวนการต่อสู้ดิ้นรน (struggling process) ที่ทำให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกในการรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหา และสอง ชุมชนจะต้องผ่านกระบวนการการพัฒนา (developing process) ทำให้ชุมชนนี้มีความสามารถในการพึ่งตนเอง อีกทั้งยังต้องมีการประสานปัจจัยภายนอกให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนของตนเองเป็นอย่างดี ประเด็นที่น่าจะพิจารณาคือ ปัจจัยภายในเรื่องโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนพบว่า ระบบการเกษตรแบบผสมผสานที่ไม่ต้องพึ่งพาตลาดเป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยที่หมู่บ้านตัวอย่างที่มีความสามารถในการพึ่งตนเองนั้นมีการทำการเกษตรกรรมแบบผสมผสาน เน้นการทำกิจกรรมทางการเกษตรหลายอย่าง ทั้งการทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ โดยมีจุดประสงค์ทั้งบริโภคในครัวเรือนและขายเป็นรายได้ แม้ว่าผลผลิตจะได้น้อยแต่ก็มีโอกาสได้ผลผลิตเรื่อยๆ แต่ก็เสี่ยงต่อความเสียหายหรือขาดทุนน้อยที่สุดด้วย และไม่เน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจมากนัก ทำให้ความเป็นอยู่ของชาวบ้านไม่แตกต่างกันมากนัก และเหตุผลที่ชาวบ้านไม่อย่างพึ่งพิงระบบตลาดเพราะเกิดผลเสียทางสิ่งแวดล้อม และปัญหาหนี้สินจากความผันผวนของราคาพืชเศรษฐกิจ

นอกจากนี้ การทำเกษตรแบบผสมผสาน ยังต้องทำทั้งปี ซึ่งทำให้ปัญหาการอพยพแรงงานลดลงตามไปด้วย และการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานยังช่วยลดค่าใช้จ่ายในการบริโภคและรายจ่ายในชีวิตประจำวัน ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านดีขึ้นโดยเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่น โดยที่แนวคิดการทำเกษตรแบบผสมผสานนี้มาจากครูใหญ่ซึ่งทำการเกษตรกรรมแบบผสมผสานในโรงเรียนเพื่อเป็นอาหารกลางวันสำหรับเด็กในโรงเรียน ท้ายที่สุด ชาวบ้านก็เห็นดีเห็นงามด้วยจึงได้รับแนวคิดไปปฏิบัติในไร่ของตนเองแม้ว่าจะยังไม่เต็มรูปแบบนักก็ตาม

จากงานทั้งหมดที่กล่าวมาจะพบว่า ในเรื่องของการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสาน หรือเกษตรทฤษฎีใหม่ไปสู่ชุมชนโดยผ่านสถาบัน ไม่ว่าจะเป็น รัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือ ตัวชาวบ้านเองนั้น ยังไม่มีการศึกษาในเรื่องของกระบวนการ (process) ในการถ่ายทอดแนวคิดนี้ ผ่านทางสถาบันภายในชุมชน เช่น โรงเรียน งานวิจัยที่มีความใกล้เคียงกับประเด็นนี้คืองานของ ปราณี่ หมอนทองแดง ที่กล่าวว่าแนวความคิดเกษตรกรรมในพื้นที่ที่ทำการศึกษามาจากครูใหญ่ ซึ่งเป็นผู้นำหมู่บ้าน แต่แนวคิดนี้ก็เป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากการผ่านกระบวนการในการแก้ไขปัญหา โดยตัวของชาวบ้านเองเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง นั่นคือ แนวคิดนี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากการถ่ายทอดแนวคิดจากสถาบันภายนอกชุมชน ซึ่งข้อสรุปนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ฉลอง เช่นกัน ที่ว่าเกษตรกรรมผสมผสานเป็นรูปแบบหนึ่งที่ชาวบ้านหาทางออกจากปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำระบบเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว

ดังนั้น การศึกษาในประเด็นของรูปแบบและกระบวนการในการถ่ายทอดแนวความคิดระบบการเกษตรผสมผสานผ่านโดยสถาบันภายในชุมชนอย่างเช่นโรงเรียน จึงน่าสนใจและสามารถทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่เพื่อการวิเคราะห์ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

สภาพทั่วไปของพื้นที่กรณีศึกษา

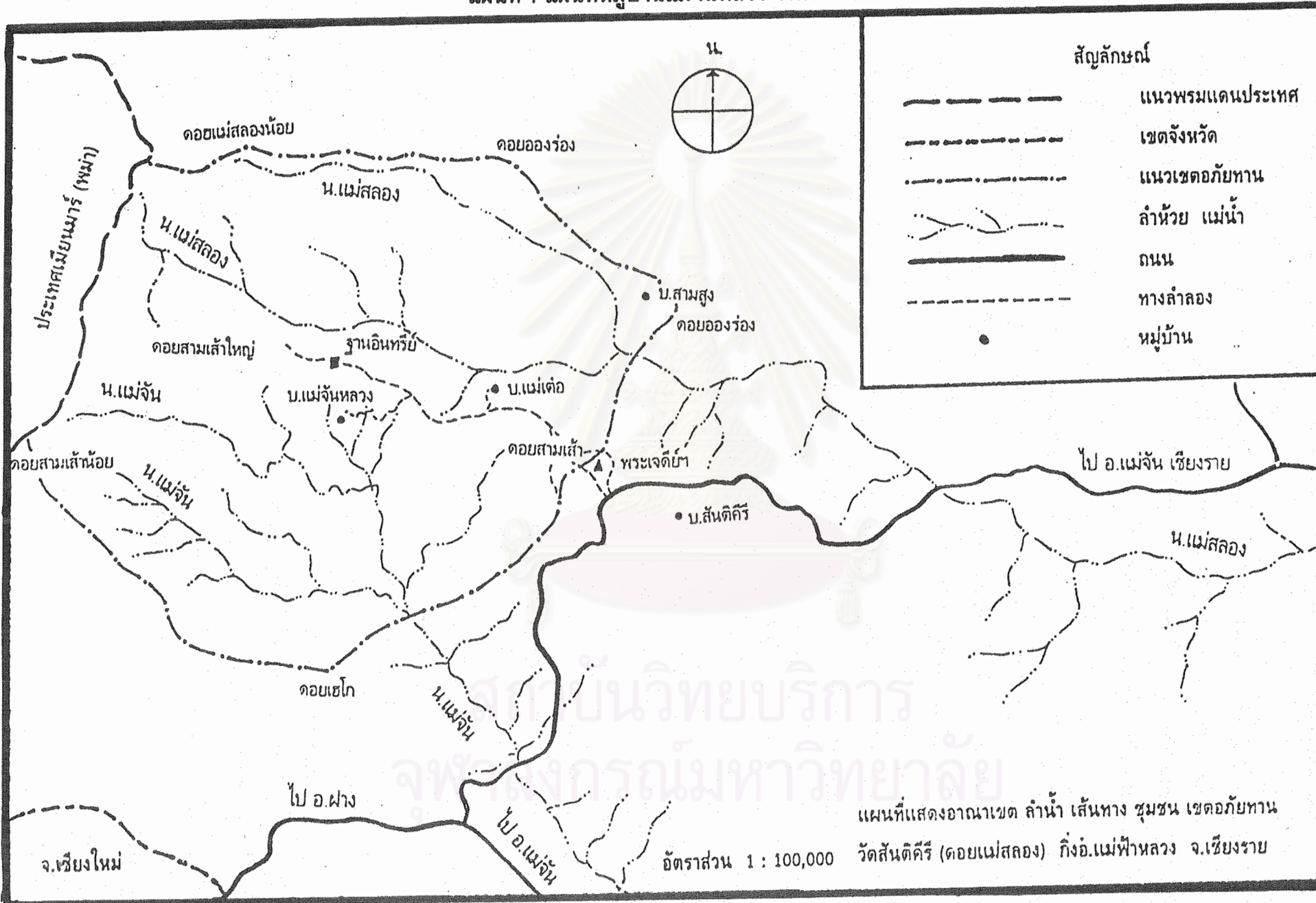
3.1 ความเป็นมาของหมู่บ้านและลักษณะโดยทั่วไป

หมู่บ้านแม่จันหลวงอยู่ในเขตปกครองของหมู่ 1 ตำบลแม่สลองนอก อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย เป็นหมู่บ้านของชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่า (เผ่าอีก่อ) ชาวบ้านแม่จันหลวง เริ่มก่อตั้งหมู่บ้านเมื่อประมาณ พ.ศ.2528-2529 โดยที่ชาวบ้านได้อพยพมาจากหมู่บ้านเดิมที่ตั้งอยู่บนสันเขาที่อุดมสมบูรณ์เหนือลำน้ำแม่จันในประเทศพม่า และอยู่ห่างจากพื้นที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบันประมาณ 9-10 กิโลเมตร สาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านย้ายหมู่บ้านจากประเทศพม่ามาประเทศไทยคือปัญหาทางการเมืองในประเทศพม่า เพราะในขณะนั้นได้มีการสู้รบระหว่างรัฐบาลพม่ากับพวกว้าและไทยใหญ่ตามชายแดนไทย-พม่า จำนวนชาวบ้านที่อพยพเข้ามาในตอนแรกนั้นมีประมาณ 80 กว่าคน ประมาณ 12 ครัวเรือน

สถานที่ตั้งของหมู่บ้านแม่จันหลวงในปัจจุบันคือ จุดพิกัด NC 619 306 4949 III ในประเทศไทย มีตำแหน่งอยู่ระหว่างละติจูด 24 องศา 05 ลิปดา 48 พิลิปดาเหนือ ถึงละติจูดที่ 20 องศา 12 ลิปดา 11 พิลิปดาเหนือ กับมีตำแหน่งระหว่างลองจิจูดที่ 99 องศา 07 พิลิปดา ตะวันออก ถึงลองจิจูดที่ 99 องศา 38 ลิปดา 06 พิลิปดาตะวันออก ทิศตะวันตกติดกับหมู่บ้านแม่เต๋อ ทิศตะวันตกติดกับประเทศพม่า ทิศเหนือติดกับแม่น้ำแม่สลอง และทิศใต้ติดกับแม่น้ำแม่จัน หมู่บ้านแม่จันหลวงอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,112 เมตร

สถานที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ระหว่างลำน้ำแม่จันและแม่สลองซึ่งมีพื้นที่ไม่ลาดชันมากนัก ในปัจจุบันบริเวณรอบหมู่บ้านมีสภาพเป็นป่าค่อนข้างสมบูรณ์ และเป็นทิวเขาและหุบเขาล้อมรอบโดยที่ป่ารอบหมู่บ้านเป็นป่าต้นน้ำของจังหวัดเชียงราย ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่คำ ป่าแม่ น้ำแม่สลองและป่าแม่จันฝั่งซ้าย ตามแผนที่ทำยกภูกระทรงฉบับที่ 862 (2523) ซึ่งสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้กำหนดคุณภาพให้เป็นพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชั้นหนึ่ง เอ ว่าหมายถึงพื้นที่ที่มีสภาพป่าสมบูรณ์ปรากฏอยู่ในปี พ.ศ. 2525 ซึ่งจำเป็นจะต้องสงวนรักษาไว้เป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารและเป็นทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ ป่าในบริเวณหมู่บ้านแม่จันหลวงเป็นแหล่ง

แผนที่ 1 แผนที่หมู่บ้านแม่จันทรวง จังหวัดเชียงราย

กำเนิดของแม่น้ำแม่จัน และแม่น้ำสลอง ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญของจังหวัดเชียงรายและไหลหล่อเลี้ยงผู้คนพื้นราบในจังหวัดเชียงรายเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้ หมู่บ้านแม่จันหลวงยังตั้งอยู่ในพื้นที่ปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสครองราชย์ครบ 50 ปี โดยโครงการปลูกป่านี้อยู่ในความรับผิดชอบร่วมกันของการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ป.ต.ท.) และกรมป่าไม้ซึ่งมีพื้นที่ในความรับผิดชอบที่จะต้องปลูกป่าชดเชยประมาณ 14,564.81 ไร่ ซึ่งพื้นที่ปลูกป่านี้เป็นหนึ่งในพื้นที่ป่าอภัยทาน วัดสันติคีรี ซึ่งได้ประกาศเป็นพื้นที่ป่าอภัยทานอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2533

สภาพภูมิอากาศของหมู่บ้านแม่จันหลวงค่อนข้างเย็นตลอดทั้งปี เนื่องจาก หมู่บ้านแม่จันหลวงตั้งอยู่บนเทือกเขาสูง ประมาณ 1,200 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล โดยเฉพาะในฤดูหนาวประมาณปลายเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิจะค่อนข้างต่ำเป็นพิเศษในช่วงเดือนธันวาคมและเดือนมกราคม อุณหภูมิในตอนกลางคืนจะลดต่ำมากและมีลมพัดจัด บางคืนอุณหภูมิลดต่ำลงเกือบศูนย์องศาเซลเซียส แต่ในตอนกลางวันจะค่อนข้างอุ่นเพราะมีแดดจัดตลอดทั้งปี โดยที่อุณหภูมิในหน้าหนาวจะอยู่ที่ประมาณ 18-22 องศาเซลเซียส ซึ่งช่วงหน้าหนาวจะมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปพักในโรงแรมแม่สลองรีสอร์ทซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 7 กิโลเมตร เพราะอากาศที่บริสุทธิ์และภูมิประเทศที่สวยงามโดยเฉพาะช่วงหน้าหนาว ส่วนในฤดูร้อนอากาศไม่ร้อนมากประมาณ 28-30 องศาเซลเซียส หรือมากกว่านี้ในตอนกลางวัน และยังมีแดดจัดในตอนกลางวันอีกด้วย ส่วนตอนกลางคืนอุณหภูมิลดต่ำลงเล็กน้อย และฤดูฝนจะเริ่มตั้งเดือนพฤษภาคมถึงประมาณเดือนตุลาคม โดยฝนจะตกชุกที่สุดระหว่างปลายเดือนมิถุนายนถึงเดือนสิงหาคม ส่วนใหญ่ฝนจะตกทุกวันในช่วงสองถึงสามเดือนนี้

สำหรับการเดินทางไปยังหมู่บ้านแม่จันหลวงค่อนข้างลำบาก นั่นคือจากสถานีขนส่งรถโดยสารจังหวัดเชียงราย ต้องต่อรถสองแถวประจำทางไปอีกประมาณ 1 ชั่วโมง เพื่อไปยังทางขึ้นดอยแม่สลอง จากนั้นต้องต่อรถสองแถวเล็กซึ่งใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมงครึ่ง เพื่อขึ้นไปยังยอดดอย ทางขึ้นดอยค่อนข้างชันและลำบากมีระยะทางประมาณ 35 กิโลเมตร สามารถใช้รถธรรมดาขับขึ้นดอยได้ รถสองแถวจะไปจอดยังวัดสันติคีรีที่ตั้งอยู่บนยอดดอยแม่สลอง และจากนั้นจะมีเส้นทางคมนาคมเข้าหมู่บ้านแม่จันหลวงเป็นเส้นทางลาลองเป็นทางดินไม่ใหญ่นัก หมู่บ้านแม่จันหลวงตั้งห่างจากวัดสันติคีรีประมาณ 7 กิโลเมตร การเข้าถึงหมู่บ้านค่อนข้างยากลำบาก เพราะเส้นทางยังคงเป็นเส้นทางลาลองที่ยากต่อการเข้าถึงโดยรถยนต์ธรรมดา โดยเฉพาะในหน้าฝนจะลำบากมาก เพราะถนนดินจะเป็นหลุมเป็นบ่อ และลื่นมาก บางครั้งรถอาจติดหล่มได้ ดังนั้นการเดินทางเข้าหมู่บ้านจึงจำเป็นต้องใช้การเดินทางเท้าเข้าไป ซึ่งเป็นวิธีการเดินทางที่ดีที่สุดที่ชาวบ้านทำ หรือสำหรับคนที่มารถจักรยานยนต์ก็อาจใช้ได้แต่ก็ต้องใช้ความระมัดระวังเป็นอย่างมาก นอกจากนี้สองข้างทางเข้าหมู่บ้านจะเป็นป่าไปโดยตลอด และจะสามารถเห็นบ้านชาวเขาจากหมู่บ้านใกล้เคียง (หมู่บ้านแม่เต๋อ) อยู่สองสามหลังตามรายทาง

3.2 ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้าน

ชาวบ้านแม่จันทหลวงเป็นชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่า (อาข่า เป็นคำเรียกตนเองของชาวไทยภูเขาเผ่าอีก้อ) ชาวบ้านจะไม่ชอบถ้ามีคนเรียกตนเองว่าเป็นชาวเขาเผ่าอีก้อ เพราะคนนอกพื้นบ้านจะล้อเลียนว่าชาวเขาเผ่าอีก้อรับประทานเนื้อสุนัข แต่ชาวบ้านมักปฏิเสธในเรื่องนี้

ลักษณะรูปร่างชาวบ้านเป็นคนลำสันแข็งแรง ผิวเนื้อสีน้ำตาล มีความสูงไม่มากนักทั้งผู้หญิงและผู้ชาย สำหรับผู้หญิงอาข่าในหมู่บ้านจะไว้ผมยาวหวีผมแฉกกลางปรกใบหูสองข้างรวบไว้ตรงต้นคอหลัง แล้วมัดปลายผมมัดขึ้นไปเป็นก้อนกลมๆเล็กๆบนศีรษะ สวมหมวกทับอีกครึ่งหนึ่ง หมวกเป็นเครื่องแต่งกายที่สวยงามที่สุดของผู้หญิงเผ่าอาข่า หมวกนี้ข้างล่างกว้างหลวมข้างบนเล็กแหลมสูงขึ้นไป ที่หมวกประดับด้วยกระดุมเปลือกหอย เบี้ย กระดุมเงิน ลูกเดือย ลูกปัดแซมด้วยขนนก ขนไก่ ขนกระรอก ขนชะนีทำเป็นปุยย้อมสีแดงสีเหลือง ผูกห้อยลงมาข้างหู ที่คอสวมแผ่นเงินเป็นรูปดอกจันทน์ 2-3 อัน บางคนสวมห่วงคอโลหะเงินกลมหรือแบนๆ รอบคอมีสร้อยลูกปัดสีต่างๆ ซึ่งเครื่องประดับเงินเหล่านี้มีราคาค่อนข้างแพงโดยชาวบ้านจะซื้อเหรียญบาทแบบเก่าหรือแผ่นเงินแล้วนำมาประดับตกแต่งบนหมวกเอง หมวกบางอันมีมูลค่านับพันบาทเลยทีเดียว ส่วนหญิงที่แต่งงานแล้วจะประดับประดาเครื่องแต่งกายน้อยกว่าหญิงสาว ผู้หญิงในหมู่บ้านนิยมนุ่งกระโปรงเอวต่ำ ตัวกระโปรงสีดำสั้นเหนือเข่ามีจีบรอบเอว

ในปัจจุบันนี้ชาวบ้านผู้หญิงวัยรุ่น (อายุน้อยกว่า 25 ปี) ไม่นิยมแต่งตัวตามประเพณีแบบนี้แล้ว แต่จะแต่งชุดแบบดั้งเดิมก็ต่อเมื่อมีพิธีสำคัญทางวัฒนธรรมเท่านั้น เช่น ประเพณีปีใหม่ แต่อย่างไรก็ตามเราสามารถยังเห็นการแต่งตัวในลักษณะดั้งเดิมได้เป็นจำนวนมากจากผู้หญิงมีอายุในหมู่บ้าน (อายุประมาณ 35 ปีขึ้นไป) ส่วนผู้ชายนั้นจะใส่เสื้อผ้าตามอย่างคนพื้นราบเป็นส่วนใหญ่

ประเพณีปีใหม่ของชาวเขาเผ่าอาข่าจะมีถึง 13 ครั้งในรอบหนึ่งปี เช่น ปีใหม่ไข่แดง, ปีใหม่ไล่ชิงช้า เป็นต้น ทำให้การนับอายุของชาวบ้านแตกต่างจากการนับของคนพื้นราบ นั่นคือในรอบ 1 ปีปกติของคนพื้นราบ ชาวอาข่าจะมีอายุประมาณ 13 ปี

นอกจากนี้ วัฒนธรรมของชาวบ้านที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตยังคงมีความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นกับธรรมชาติเป็นอย่างมาก ยกตัวอย่างเช่น ประเพณีปีใหม่ไล่ชิงช้าที่ต้องมีการตัดต้นไม้ใหญ่เพื่อมาทำเป็นชิงช้าทุกปี หรือพิธีฝังศพคนที่ตายก็จะใช้ต้นไม้ใหญ่ทั้งต้นขุดเป็นหลุมเพื่อทำเป็นโรงศพ อีกทั้งการรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ก็มักจะพึ่งยาสมุนไพรที่หาได้จากป่าด้วย เป็นต้น

นอกจากนี้ ชาวบ้านแม่จันทหลวงยังมีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเป็นอย่างมาก ถ้าใครทำผิดผีจะต้องมีการทำพิธีขอมาโดยหมอผีประจำหมู่บ้านจะเป็นประกอบพิธีกรรม และที่ประตูทางเข้าหมู่บ้านจะมีประตูผีจะทำเป็นรูปดาบ หรือลูกศรปักบริเวณประตูเพื่อให้ผีประจำหมู่บ้านใช้ต่อสู้กับผีร้ายนอกหมู่บ้าน นอกจากนี้ ยังมีตุ๊กตาไม้สลักเป็นรูปผีบรรพบุรุษที่ประตูผีอีกด้วย โดยในหมู่บ้านจะมีหมอผีเป็นผู้ดูแลเรื่องพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ สามารถกล่าวได้ว่าชาวบ้านในหมู่บ้านยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ได้ และมีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับวัฒนธรรม

ภายนอกได้อย่างกลมกลืนและเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน เช่น ชาวบ้านยังคงประกอบพิธีกรรมทางการนับถือผีอย่างเคร่งครัด แต่เรื่องเสื้อผ้าจากภายนอกที่สะดวกกว่าในการทำงานในไร่ชาวบ้านก็รับไปใช้ เป็นต้น

ลักษณะบ้านของชาวบ้านยังคงสร้างด้วยเทคนิคแบบโบราณ นั่นคือ สามารถถือถอนและประกอบใหม่ได้ถ้าต้องมีการย้ายบ้าน ซึ่งคล้ายกับเรือนไม้ไทยในสมัยโบราณ ภายในบ้านจะมีการแบ่งห้องนอนระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย จะไม่มีการนอนปนกันระหว่างหญิงชาย และที่หัวนอนของห้องนอนผู้ชายจะมีหิ้งเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเก็บวัตถุศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วย ในบ้านจะมีมุมหนึ่งเพื่อเป็นห้องครัวและใช้ทำกับข้าว

นอกจากนี้ ชาวบ้านแม่จันหลวงทั้งหญิงและชายที่มีอายุประมาณ 35 ปีขึ้นไป ยังคงนิยมกินหมากจึงทำให้มีฟันดำจากการกินหมาก และจะถมน้ำลายตามพื้นเป็นประจำจนเป็นเรื่องปกติ แต่เด็กรุ่นใหม่ที่เข้าเรียนในโรงเรียนและมีการสอนเรื่องสุขศึกษา ไม่นิยมกินหมากตามผู้ปกครองของตนแล้ว ดังนั้นคนหนุ่มสาว และเด็กรุ่นใหม่ๆ ในหมู่บ้านจึงมีฟันขาวเป็นปกติ

ชาวบ้านแม่จันหลวงค่อนข้างมีบุตรมากประมาณ 4-5 คนต่อครอบครัว อาจเป็นเพราะชาวบ้านไม่มีความรู้ในเรื่องการคุมกำเนิด ชาวบ้านยังมีค่านิยมในการมีลูกมากเพื่อเป็นแรงงานในการทำเกษตรกรรม โดยปกติ ผู้ชายและผู้หญิงในหมู่บ้านจะแต่งงานกันในช่วงอายุ 18-25 ปี ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและการตกลงใจของคู่รัก

นอกจากนี้ โครงสร้างครอบครัวของชาวบ้านยังมีลักษณะเป็นครอบครัวขยายอีกด้วย นั่นคือ เมื่อลูกหลานแต่งงานไปก็จะตั้งบ้านใหม่อยู่ใกล้ๆ บ้านของพ่อแม่ของฝ่ายหญิง ดังนั้น ชาวบ้านแม่จันหลวงมีความสนิทสนมและรู้จักกันเป็นอย่างดีในทุกครัวเรือน ในหมู่บ้านจะมีตระกูลใหญ่ๆ (แบ่งตามนามสกุล) อยู่ 4-5 ตระกูลเท่านั้น นั่นคือมีความเป็นญาติพี่น้องและผูกพันกันทางสายเลือดอย่างแน่นแฟ้น

ชาวบ้านแม่จันหลวงเล่าให้ฟังว่าเมื่อก่อนตอนที่ยังอยู่ฝั่งพม่า จะนิยมสร้างบ้านแบบไม้ถาวรนักเพราะส่วนใหญ่จะย้ายหมู่บ้านทุกๆ 15-20 ปี ถ้ามีคนในหมู่บ้านล้มตายเป็นจำนวนมาก หรือผลผลิตจากการทำการเกษตรลดต่ำลงเป็นจำนวนมาก แต่ในปัจจุบัน ชาวบ้านได้ตกลงที่จะไม่ย้ายหมู่บ้านอีกเพราะปัญหาเรื่องสัญชาติ ชาวบ้านยังไม่มีบัตรประชาชนของประเทศไทย มีแต่บัตรฟ้าที่ได้จากหน่วยราชการของไทย ชาวบ้านบอกว่าหน่วยราชการจะเข้ามาทำบัตรประชาชนให้สำหรับเด็กที่เกิดในประเทศไทยปลายปี พ.ศ.2544 นี้

นอกจากนี้ กรมป่าได้อนุญาตให้ชาวบ้านสามารถถือครองที่ดินในการทำเกษตรกรรมได้ครอบครัวละ 10 ไร่ อีกด้วย ปัจจัยที่สำคัญอีกครั้งที่ทำให้ชาวบ้านตกลงใจที่จะไม่ย้ายหมู่บ้านก็คือ การเข้าถึงของไฟฟ้าเมื่อปี พ.ศ.2540 ก่อนหน้านั้นชาวบ้านจะใช้แบตเตอรี่เก็บกระแสไฟฟ้าที่ได้จากโซล่าเซลล์ในตอนกลางวัน ปัจจุบันนี้ ชาวบ้านเดินไฟฟ้าเข้าถึงทุกบ้าน

สำหรับบทบาทของผู้ชายและผู้หญิงในหมู่บ้านพบว่า ผู้ชายจะได้สิทธิบ้างอย่างเหนือกว่าผู้หญิง เช่น ผู้ชายชายในหมู่บ้านจะได้กินข้าวก่อนผู้หญิงเสมอ ผู้หญิงมีหน้าที่ทำครัวและดูแลทำความสะอาดบ้านบ้าน โดยที่ผู้ชายไม่ต้องเข้าไปช่วยเหลือ ผู้หญิงอาซาในหมู่บ้านจะ

ทำงานเท่าเทียมกับผู้ชายในไร่ โดยที่ผู้หญิงจะต้องตื่นนอนและออกไปไร่ก่อนผู้ชาย ผู้หญิงจะตื่นประมาณประมาณ 4.00-5.00 น. และมีหน้าที่จะต้องทำอาหารมื้อเช้าก่อนออกไปไร่ ส่วนผู้ชายจะตามออกไปไร่ทีหลัง สำหรับงานงานที่ต้องใช้กำลังจะเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ส่วนงานเล็กๆ เช่น งานถางหญ้าสวนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของผู้หญิง นี่จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงต้องออกไปไร่ก่อน โดยที่ชาวบ้านจะกินข้าวมื้อเช้าที่บ้านของตน ส่วนมื้อกลางวันนั้น จะมีอุปกรณ์ทำครัวที่ไร่ จะชาวบ้านจะทำอาหารกินที่ไร่ตนเอง เมื่อตกเย็นประมาณ 5-6 โมงเย็น ชาวบ้านก็จะกลับจากไร่ และทำอาหารมื้อเย็นที่บ้าน และหลังจากนั้นก็จะมีกิจกรรมสังสรรค์ตามสมควร เช่น อาจมีการเล่นกีฬาที่ลานดินส่วนรวมในหมู่บ้าน หรือร้องรำเพลงพื้นบ้านกัน เป็นต้น

ระบบการปกครองในหมู่บ้านจะมีบ้านของผู้ใหญ่บ้าน (พ่อหลวง) เป็นศูนย์กลาง และมีคณะกรรมการหมู่บ้านที่ได้รับคัดเลือกจากสมาชิกในหมู่บ้านประมาณ 10 คน แต่คนที่ทำงานจริงๆ และติดต่อประสานงานกับโลกภายนอกจะมีอยู่ 4-5 คนเท่านั้น ซึ่งพ่อหลวงจะเป็นผู้ที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการตัดสินใจต่างๆ ซึ่งบ้านของพ่อหลวงจะอยู่กลางหมู่บ้าน เพื่อให้ง่ายต่อการติดต่อกับลูกบ้าน และในหมู่บ้านยังคงใช้การสืบเชื้อสายในครอบครัวเป็นสำคัญอีกด้วย

สำหรับเรื่องการศึกษาในหมู่บ้าน ชาวบ้านในหมู่บ้านไม่สามารถเขียนหนังสือภาษาอาข่าได้ แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันชาวบ้านเริ่มเรียนเขียนภาษาอาข่าจากชาวเขาเผ่าอาข่าจากหมู่บ้านอื่นที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในหมู่บ้านเมื่อปลายปี พ.ศ. 2542 โดยใช้โบสถ์เป็นที่สอนหนังสือ ผสมเข้ากับการเผยแพร่ศาสนาคริสต์เป็นสำคัญ

ดังนั้นจากแต่เดิมที่ชาวบ้านทุกครัวเรือนนับถือผี และมีเพียง 2 ครัวเรือนนับถือศาสนาพุทธ แต่ปัจจุบันมีชาวบ้านส่วนนับถือผี 32 ครัวเรือน นับถือศาสนาคริสต์ 10 ครัวเรือน และนับถือศาสนาพุทธ 2 ครัวเรือน จะเห็นได้ว่าการนับถือผียังคงมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อวัฒนธรรมและแนวคิดในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เช่น ในเรื่องการรักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย ชาวบ้านยังคงใช้การรักษาจากหมอผีในหมู่บ้านเป็นสำคัญ เป็นต้น และเนื่องจากศาสนาคริสต์และการนับถือผีไม่ถูกกัน ชาวบ้านที่นับถือศาสนาคริสต์จึงต้องทำการย้ายบ้านเพื่อไม่ให้อยู่ในพื้นที่ของชาวบ้านที่นับถือผี โดยใช้ถนนในหมู่บ้านเป็นเส้นแบ่งอาณาเขต

นอกจากนี้ ชาวบ้านที่ทำการเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ยังได้รับเงินช่วยเหลือจากโบสถ์คริสต์ครัวเรือนละ 5,000 บาท พร้อมทั้งช่วยเหลือในการโยกย้ายอีกด้วย และมีการสร้างโบสถ์อย่างถาวรในหมู่บ้านเมื่อต้นปี พ.ศ.2543 ชาวบ้านที่นับถือศาสนาคริสต์จะไปโบสถ์สวดมนต์และร้องเพลงทุกวันอาทิตย์ด้วย

สำหรับภาษาไทยนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าใจภาษาไทย สามารถพูดและฟังเข้าใจเป็นอย่างดี แต่ถ้าเป็นคนแก่ที่อายุประมาณ 50 ปีขึ้นไปจะไม่สามารถพูดและฟังภาษาไทยเข้าใจได้มากนัก แต่สำหรับการเขียนภาษาไทยนั้น ต้องเป็นเด็กรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาในโรงเรียนหรือการศึกษานอกโรงเรียนเท่านั้น (กศน.) ที่จะสามารถเขียนภาษาไทยได้ จะเห็นได้ว่าชาวบ้านมีอัตราการผู้ได้รับการศึกษาอยู่ในระดับต่ำแต่ก็มีอัตราเพิ่มขึ้นอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับปี พ.ศ.2533 นอกจากนี้ ชาวบ้านยังไม่นิยมที่จะส่งเด็กผู้หญิงไปเรียนหนังสือในโรงเรียนอีกด้วย

เด็กผู้หญิงส่วนใหญ่มักจะเข้าโรงเรียนเพียง 2-3 ปี ให้พออ่านออกเขียนได้เท่านั้น ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับเด็กผู้ชายที่จะได้รับโอกาสทางการศึกษาจนจบชั้นประถมศึกษา หรือบางทีก็จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

ตารางที่ 5 แสดงจำนวนครัวเรือนและประชากรของหมู่บ้านแม่จันทรวงปี พ.ศ. 2533 2538 และ 2544

ปี พ.ศ.	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร	จำนวนผู้ชาย	จำนวนผู้หญิง
2533	22	158	83	75
2538	37	235	120	115
2544	44	259	134	125

ที่มา : ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงราย

ตารางที่ 6 แสดงอัตราผู้ได้รับการศึกษาในหมู่บ้านแม่จันทรวง ปี พ.ศ. 2533 2538 และ 2543

ปี พ.ศ.	จำนวน (คน)	ร้อยละจากจำนวนประชากรทั้งหมด
2533	31	19.62
2538	88	37.44
2543	180	69.49

ที่มา : ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงราย

ตารางที่ 7 แสดงจำนวนครัวเรือนแบ่งตามการนับถือศาสนาปี พ.ศ.2544

ศาสนา	จำนวนครัวเรือน
การนับถือผี	32
คริสต์	10
พุทธ	2
รวม	44

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

สรุปได้ว่า หมู่บ้านแม่จันทรงเป็นหมู่บ้านที่ยังคงสภาพวัฒนธรรมดั้งเดิมได้อย่างดี เพราะมีวัฒนธรรมเฉพาะตัวเนื่องจากเป็นชาวเขาเผ่าอาข่า และการนับถือผีของชาวบ้านที่ยังคงมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตและความนึกคิดของชาวบ้านสูง ถึงแม้ว่า หมู่บ้านได้มีการเปิดรับวัฒนธรรมจากโลกภายนอกและกระแสบริโภคนิยมบ้าง แต่ก็ยังไม่มากนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการคมนาคมและการเดินทางติดต่อกับโลกภายนอกยังคงลำบากอยู่มาก

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านมีการปรับตัวทางวัฒนธรรมเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านได้เลือกสรรที่เป็นประโยชน์จากวัฒนธรรมภายนอก เช่น เทคโนโลยี และเครื่องมือในการทำเกษตรกรรม และเครื่องใช้ไฟฟ้า เป็นต้น และชาวบ้านได้ผสมผสานวัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของตน

นอกจากนี้ ระดับการศึกษาในหมู่บ้านแม่จันทรงยังค่อนข้างอยู่ในระดับที่ต่ำกว่ามาตรฐาน ดังจะเห็นได้จากตารางที่ 6 อัตราการเข้ารับการศึกษาก่อนวัยเรียนของชาวบ้านที่อยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ สำหรับการสาธารณสุขในหมู่บ้านยังไม่พัฒนานัก เพราะยังไม่มีการตั้งสถานอนามัยในหมู่บ้านทำให้การรักษาพยาบาลยังคงยึดหลักความเชื่อทางการนับถือผีเป็นสำคัญ นั่นคือ หมอผีประจำหมู่บ้านจะเป็นผู้ให้คำชี้แนะและประกอบพิธีกรรมเพื่อรักษาความเจ็บป่วย ถ้าชาวบ้านยังไม่หายป่วยก็จะเข้ารับการรักษาที่สถานอนามัยที่อำเภอแม่สลองที่อยู่ห่างออกไปประมาณ 7 กิโลเมตร

3.3 สภาพทางเศรษฐกิจของชาวบ้านแม่จันทอง

อาชีพหลักของชาวบ้านแม่จันทองคือ การทำเกษตรกรรม หรือการทำนาทำไร่ โดยที่ชาวบ้านแม่จันทองมีวิธีการทำการเกษตรแบบไร่เลื่อนลอยแบบการเผาแล้วถางป่า (Slash and Burn) เพื่อนำพื้นที่เหล่านั้นมาทำเกษตรกรรม โดยชาวบ้านจะแผ้วถางที่สำหรับทำไร่ในพื้นที่ที่มีต้นไม้ขึ้นหนาแน่นและไม่ห่างจากลำธารเท่าใดนัก พื้นที่สูงชัน ดินร่วนดูน้ำไว้ได้นาน

ก่อนที่จะลงมือถางป่า ชาวบ้านจะทำพิธีบวงสรวงสังเวศป่าก่อน แล้วจึงลงมือถางป่า โดยตัดต้นไม้ใหญ่ลงก่อน แล้วตัดต้นไม้เล็กทีหลัง ไร่ๆ หนึ่งจะทำการเพาะปลูกราว 3-5 ปี เมื่อดินจืดและได้ผลผลิตน้อย ชาวบ้านก็จะทิ้งไร่และไปหาที่ใหม่ และทำการผางและเผาต่อไปอีก ดังนั้น การทำการเกษตรแบบนี้จึงทำให้ป่าไม้ที่สมบูรณ์ถูกทำลายเป็นอย่างมาก โดยปกติแล้ว ชาวบ้านจะใช้พื้นที่เพื่อทำไร่เลื่อนลอยครอบครัวละประมาณ 3 ไร่ และเมื่อพื้นที่นั้นขาดความอุดมสมบูรณ์ก็จะย้ายหมู่บ้านทุก 15-20 ปี ซึ่งโดยปกติแล้วจะไม่เกิน 20 ปี

สรุปได้ว่า การทำการเกษตรแบบไร่เลื่อนลอยแบบนี้ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมเหล่านี้ไม่สามารถฟื้นตัวได้เร็ว เพราะได้ทำการเกษตรกรรมซ้ำๆ ต่อเนื่องเป็นระยะเวลาเป็นปีๆ จะทำให้พื้นดินถูกดูดสารอาหารไปจนหมด และยังต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ในการทำการเกษตรกรรม ส่วนใหญ่พื้นที่ที่ถูกทิ้งให้รกร้างเหล่านี้จะมีแต่หญ้าคาขึ้นเท่านั้น

เมื่อปี พ.ศ.2533 ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงรายได้ทำการสำรวจสภาพภูมิประเทศและป่าไม้บริเวณรอบๆ หมู่บ้านแม่จันทอง และสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ประเภทคือ 1.พื้นที่ป่าสมบูรณ์มีพื้นที่ 8,962.73 ไร่ (ร้อยละ 35.47 ของพื้นที่ทั้งหมด) 2.พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมมีพื้นที่ 14,564.81 ไร่ (ร้อยละ 57.67 ของพื้นที่ทั้งหมด) 3.พื้นที่ทำการเกษตรมีพื้นที่ 1,727.85 ไร่ (ร้อยละ 6.83 ของพื้นที่ทั้งหมด) และ 4.พื้นที่อื่นๆ ได้แก่ ที่อยู่อาศัย ถนน มีพื้นที่ประมาณ 14.61 ไร่ (ร้อยละ 0.05 ของพื้นที่ทั้งหมด) จะเห็นได้ว่าป่าเสื่อมโทรมมีพื้นที่เกินกว่าร้อยละ 50 ของพื้นที่ทั้งหมด นับว่าสถานการณ์ทางด้านสิ่งแวดล้อมรอบๆ หมู่บ้านแม่จันทองในปี พ.ศ.2533 น่าเป็นห่วงเป็นอย่างยิ่ง

สภาพภูมิประเทศของหมู่บ้านแม่จันทองเมื่อปี พ.ศ.2533 มีลักษณะเป็นภูเขาหัวโล้นติดๆ กัน เป็นพื้นที่ที่กว้างสุดลูกหูลูกตา , ดินมีสีแดงเป็นฝุ่นแป้งซึ่งแสดงให้เห็นถึงการขาดความอุดมสมบูรณ์ของดินเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังมีภูมิอากาศที่แห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล และโดยเฉพาะในฤดูร้อนจะไม่มีน้ำในการทำเกษตรกรรม ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถปลูกผักเพื่ออุปโภคได้มากนัก ผักส่วนใหญ่จะตายหมดในหน้าแล้ง

นอกจากนี้ ฤดูร้อนยังเป็นช่วงที่ชาวบ้านหาของกินจากป่าได้ลำบากที่สุดอีกด้วย ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า ก่อนการเข้ามาของโครงการ อพข. ชาวบ้านจะไม่มีน้ำใช้ในการทำการเกษตรโดยเฉพาะเดือนเมษายน และบางปียังประสบปัญหาหน้าที่จะใช้อุปโภคบริโภคอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าชาวบ้านแม่จันทองจะทำเกษตรกรรมแบบทำไร่เลื่อนลอยเหมือนกับบรรพบุรุษนับตั้งแต่ชาวบ้านเข้ามาตั้งรกรากในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2528 แต่เราสามารถ

แบ่งรูปแบบการทำเกษตรกรรมของชาวบ้านแม่จันหลวงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 ได้เป็น 2 ช่วงคือ ช่วงที่หนึ่ง เป็นการทำเกษตรกรรมคล้ายชุมชนบุพกาล โดยจุดประสงค์ในการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลักซึ่งเป็นช่วงที่ชาวบ้านเข้ามาตั้งรกรากในประเทศไทยใหม่ๆ (ประมาณ พ.ศ.2528- 2531) และ ช่วงที่สอง (หลังจากปี พ.ศ.2531 ถึงประมาณปี พ.ศ.2539) ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวบ้านแม่จันหลวงหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กะหล่ำปลี ขิง มะเขือเทศ โดยการถางและเผาป่าอย่างหนักเพื่อนำพื้นที่ป่ามาทำการเกษตรกรรม และผลิตเพื่อขายในตลาด

ในช่วงที่หนึ่งประมาณปี พ.ศ.2528-2531 เป็นช่วงที่ชาวบ้านแม่จันหลวงเข้ามาตั้งรกรากในประเทศไทยใหม่ๆ ชาวบ้านแม่จันหลวงยังคงดำรงชีพด้วยการทำเกษตรแบบดั้งเดิมตามที่ราบสูงเหมือนกับบรรพบุรุษที่ทำสืบต่อกันมา นั่นคือ ในช่วงนี้ทำการเกษตรกรรมแบบถางและเผาป่าไม้ โดยมีจุดประสงค์ในการผลิตเพื่อการดำรงชีพ

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่ประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมจากการทำเกษตรกรรมในช่วงนี้เพราะสาเหตุที่สำคัญ 2 ประการคือ 1. จำนวนประชากรของหมู่บ้านแม่จันหลวงในขณะนั้นยังมีไม่มากนัก ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า ตอนอพยพเข้ามาใหม่ๆ มีชาวบ้านประมาณ 80 กว่าคนเท่านั้น และ 2. จุดประสงค์หลักที่ทำการเกษตรกรรมก็คือการผลิตเพื่อบริโภค เพื่อเป็นอาหารและเพื่อความอยู่รอด ทำให้ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้พื้นที่ในการทำเกษตรกรรมมากนัก โดยเฉลี่ยแล้วชาวบ้านมีที่ดินเพื่อทำการเกษตรกรรมประมาณ 3 ไร่ต่อครอบครัว ดังนั้น ป่าไม้รอบๆ หมู่บ้านแม่จันหลวงจึงถูกทำลายไม่มากนักในช่วงนี้

โดยที่รูปแบบการใช้ที่ดินในการทำเกษตรกรรมของชาวบ้านแม่จันหลวงในช่วงนี้จะเป็นดังนี้ ชาวบ้านแต่ละครอบครัวจะมีที่ดินทำเกษตรกรรมครอบครัวละ 3-4 แปลง ซึ่งจะไม่ติดต่อกันเป็นผืนเดียวกัน และที่ดินแต่ละแปลงจะไม่ใหญ่โตมากนัก นั่นคือ มีขนาดประมาณ 1 ไร่ เพราะสภาพภูมิประเทศที่เป็นเขาทำให้มีพื้นที่ราบเพื่อการทำการเกษตรกรรมน้อย นอกจากนี้ ส่วนรูปแบบการจัดสรรการใช้ที่ดินยังขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศเป็นหลัก นั่นคือ พื้นที่ราบลุ่มใกล้แหล่งน้ำจะใช้ปลูกข้าวและผัก ซึ่งที่ราบลุ่มใกล้แหล่งน้ำมักมีไม่มากนัก ส่วนพื้นที่ราบเชิงเขาจะใช้สำหรับการปลูกข้าวไร่และพืชไร่ โดยที่พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกในที่ราบลุ่มชาวบ้านจะเรียกว่าพันธุ์ข้าวนา และพื้นที่ราบเชิงเขาจะเป็นพันธุ์ข้าวไร่เป็นการทำนาแบบขั้นบันได ซึ่งโดยปกติแล้วพันธุ์ข้าวนาจะให้ผลผลิตมากกว่าข้าวไร่ อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านบางครอบครัวอาจจะปลูกข้าวพันธุ์เดียวกันทั้งในที่ราบลุ่มและที่ราบเชิงเขา แต่ชาวบ้านทุกครัวเรือนทำการผลิตโดยมีวัตถุประสงค์หลักคือเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ผลผลิตที่ผลิตได้นั้นแทบจะไม่มีผลผลิตเหลือจากการบริโภค

สำหรับผลผลิตข้าวที่ชาวบ้านผลิตได้ก็มักไม่มากนัก โดยจะตกอยู่ประมาณ 150 ถังต่อครัวเรือนต่อปี ปริมาณข้าวที่สามารถผลิตได้ในแต่ละปีจะขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนและจำนวนพื้นที่ที่ใช้ปลูกข้าว โดยที่ปกติชาวบ้านจะใช้พื้นที่ปลูกข้าว (รวมข้าวนา กับข้าวไร่) ประมาณ 2-3 ไร่ แต่จะมีอยู่ 2-3 ครัวเรือนที่มีพื้นที่ปลูกข้าวมากกว่าครอบครัวอื่นๆ เพราะมีพื้นที่ในการทำเกษตรมากกว่าครอบครัวอื่น ซึ่งครอบครัวเหล่านี้จะสามารถผลิตข้าวได้มากกว่าความต้องการในการบริโภคโดยเฉลี่ยประมาณ 15 ถังต่อปี โดยปกติถ้าไม่มีปัญหาเรื่องภัยธรรมชาติ ทุกครอบครัว

ครัวจะสามารถผลิตข้าวได้เพียงพอกับความต้องการในการบริโภคในแต่ละปี เพราะขนาดครัวเรือนของชาวบ้านมีสมาชิกประมาณ 5-6 คน และปริมาณข้าวที่ใช้บริโภคต่อหนึ่งคนต่อปีของชาวบ้านคือประมาณ 35-40 กิโลกรัม แต่ถ้าปีใดขาดเหลือก็สามารถหยิบยืมกันจากครอบครัวที่ผลิตได้เกินความต้องการได้ เพราะชาวบ้านมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติสูง

นอกจากข้าวแล้ว ชาวบ้านยังปลูกผักชนิดต่างๆ หมุนเวียนในไร่นา เช่น ถั่ว, มะเขือชนิดต่างๆ, ผักต่างๆ, พริก และฝ้าย เป็นต้น พืชผักต่างๆ ที่ใช้ปลูกเหล่านี้เป็นไปเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น ผักบางอย่างเช่น ถั่วลิสง หรือพริก ชาวบ้านสามารถนำไปตากแห้งและเก็บไว้บริโภคในฤดูร้อนซึ่งเป็นช่วงที่พืชผักชนิดอื่นๆ จะหายาก

นอกจากนี้ ชาวบ้านแม่จันหลวงยังไม่มีการใช้เทคโนโลยีที่ซับซ้อนมากนักในการทำเกษตรกรรม เทคโนโลยีและเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำเกษตรกรรมในช่วงนี้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ตกทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมีหรือยาฆ่าแมลงในการทำเกษตรกรรมในช่วงนี้ สำหรับน้ำที่ใช้สำหรับการทำเกษตรกรรมก็ขึ้นอยู่กับน้ำฝนเป็นหลัก

ตารางที่ 8 แสดงการปลูกพืชของชาวบ้านในรอบ 1 ปี ในช่วงปี พ.ศ.2528-2531

พืช/เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ข้าวนา	-----											
ข้าวไร่	-----											
ถั่วลิสง	-----											
ฝ้าย	-----											
ผักต่างๆ	-----											
มะเขือต่างๆ	-----											

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังดำรงชีพด้วยการเก็บของป่า ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพวกหน่อไม้หรือเห็ดชนิดต่างๆ ในฤดูฝนอีกด้วย นั่นคือ ชาวบ้านสามารถหาอาหารจากป่าเพื่อยังชีพได้อีกทางหนึ่ง อีกทั้งป่ายังเป็นแหล่งสมุนไพรที่ใช้สำหรับรักษาโรคต่างๆ สำหรับชาวบ้าน นับได้ว่าวิถีชีวิตของชาวบ้านมีความเกี่ยวข้องกับและพึ่งพากับธรรมชาติเหมือนกับชุมชนนุพกาลนั่นเอง

สำหรับสัตว์เลี้ยงนั้น ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะเลี้ยงไก่ หมู วัว และ ม้า ซึ่งจุดประสงค์ของการเลี้ยงคือเพื่อใช้งาน, บริโภค และประกอบพิธีกรรม โดยเฉพาะไก่อัน ชาวบ้านจะเลี้ยงไว้ทุกบ้านเนื่องจากไก่อเป็นสัตว์สำคัญที่ใช้ในการประกอบพิธีปีใหม่ หรือพิธีกรรมอื่นตามการนับถือผี โดยเฉลี่ยแล้วทุกบ้านจะมีไก่อประมาณ 5-6 ตัวเป็นอย่างน้อย ส่วนวิธีการเลี้ยงนั้น ก็จะใช้เศษอาหารในแต่ละมื้อเลี้ยงไก่อพวกนี้ และใช้ได้ถุนบ้านเป็นที่อยู่ให้ไก่อพวกนี้ และปล่อยให้ไก่ออกหากินเองในตอนกลางวัน

วิถีการดำเนินชีวิตแบบนี้ทำให้ชาวบ้านแม่จันหลงไม่มีค่าใช้จ่ายในการดำเนินชีวิตจึงทำให้ไม่มีความต้องการในการใช้เงินในชีวิตประจำวัน เพราะชาวบ้านสามารถหาอาหารได้จากผลผลิตในไร่นาของตน และสามารถเข้าป่าเก็บของป่าเพื่อเป็นอาหารได้อีกทางหนึ่ง และเนื่องจากชาวบ้านมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติสูง ถ้าใครมีปัญหาเดือดร้อนก็สามารถหยิบยืมกันได้ ความเป็นอยู่ของชาวบ้านแม่จันหลงในตอนนั้นเป็นแบบพึ่งพาอาศัยกันและกัน และมีความผูกพันทางสายเลือดและเครือญาติค่อนข้างสูง คล้ายกับชุมชนดั้งเดิม

ดังนั้น ชาวบ้านแม่จันหลงในช่วงนี้จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาโลกภายนอกมากนัก เพราะชาวบ้านสามารถผลิตปัจจัยสี่ได้ค่อนข้างพอเพียง สาเหตุอีกอย่างอาจเป็นเพราะในตอนนั้น การเดินทางเข้าหมู่บ้านเป็นไปด้วยความยากลำบาก และชาวบ้านเพิ่งจะเข้ามาตั้งหมู่บ้านใหม่จึงยังไม่เป็นที่รู้จักจากโลกภายนอกมากนัก ดังนั้น ทำให้วัฒนธรรมจากโลกภายนอกไม่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านมากนัก

ในช่วงนี้ชาวบ้านแม่จันหลงมีรูปแบบการเพาะปลูกและดำรงชีวิตเหมือนกับชุมชนดั้งเดิมนั่นคือ การผลิตเป็นไปเพื่อการยังชีพเท่านั้น โดยมีความต้องการในการบริโภคเป็นปัจจัยในการควบคุมการผลิต นั่นคือ ชาวบ้านจะทำการผลิตเพื่อบริโภคเท่านั้น ไม่มีผลผลิตส่วนเกินมากนักจากการผลิต ชาวบ้านยังมีความสามารถในการพึ่งตนเองสูงเพราะสามารถผลิตข้าวและพืชผักต่างๆ ได้เพียงพอกับความต้องการในการบริโภค นอกจากนี้ ชาวบ้านยังปลูกฝ้ายเพื่อนำมาใช้สำหรับการทอผ้า ดังนั้น ชาวบ้านแม่จันหลงในช่วงนี้จึงมีความสามารถในการพึ่งตนเองทั้งในเรื่องการบริโภคและบริโภคค่อนข้างสูง

กล่าวโดยสรุปได้ว่า วิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านแม่จันหลงในช่วงนี้ไม่แตกต่างจากชุมชนดั้งเดิมเท่าใดนัก ทั้งในด้านวิถีการผลิตที่มีศักยภาพในระดับต่ำ ความเหนียวแน่นกลมเกลียวของโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมสูง และรูปแบบของการแบ่งงานกันทำในหมู่บ้านก็ไม่มี ความซับซ้อนมากนัก นั่นคือ ชาวบ้านมีความเป็นชุมชนสูง มีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และเชื่อมโยงคนในชุมชนอย่างแน่นแฟ้น และวิถีชีวิตขึ้นอยู่กับการทำเกษตรกรรมเป็นสำคัญ ไม่มีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน วัตถุประสงค์ในการผลิตเป็นเพียงแค่การยังชีพ และมีความเพียงพอใน

ตัวเองสูงมากเพราะชาวบ้านสามารถผลิตข้าวและผักชนิดอื่นได้เพียงพอกับการบริโภคอีกทั้งยังสามารถทอผ้าใส่เอง

สำหรับในช่วงที่สอง ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2531-2539 นั้น หมู่บ้านเริ่มมีขนาดที่ใหญ่ขึ้น มีจำนวนประชากรมากขึ้น เนื่องจาก การอพยพเข้ามาเพิ่มเติมจากประเทศพม่า เมื่อตอนที่ชาวบ้านอพยพมาตั้งรกรากที่ประเทศไทยนั้นมีประมาณ 80 กว่าคนเท่านั้น จากตารางที่ 5 ซึ่งเป็นการสำรวจของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงรายพบว่า มีชาวบ้านทั้งสิ้น 158 คน เมื่อปี พ.ศ.2533 เห็นได้ว่าจำนวนชาวบ้านเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัวจากปี พ.ศ.2528 นอกจากนี้ ชาวบ้านยังไม่รู้จักการคุมกำเนิดจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้จำนวนชาวบ้านเพิ่มขึ้นอย่างมาก

นอกจากนี้ ในช่วงนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านแม่จันทรงคือ ชาวบ้านได้รับวิธีการเพาะปลูกสมัยใหม่ที่ใช้น้ำปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง อีกทั้งชาวบ้านยังหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กะหล่ำปลี ขิง และมะเขือเทศ เป็นต้น

พืชเศรษฐกิจได้เข้ามาเผยแพร่ในหมู่บ้านเพราะมีการสร้างถนนจากตลาดแม่สลองเข้าสู่หมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ.2531 ทำให้ชาวบ้านได้ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อกับโลกภายนอก โดยเฉพาะตลาดแม่สลองซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 7 กิโลเมตร อีกทั้งยังมีพ่อค้าคนกลางได้เข้ามาสนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ โดยที่จะเข้ามารับซื้อสินค้าเกษตรในหมู่บ้านทุกปี

ชาวบ้านแม่จันทรงได้เปลี่ยนรูปแบบการผลิตแบบยังชีพมาเป็นการทำเกษตรกรรม เกษตรเชิงเดี่ยว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตออกขายในตลาด วัตถุประสงค์จากการผลิตเพื่อบริโภคเปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อขายในตลาด จากเหตุผลนี้ ทำให้ชาวบ้านต้องขยายพื้นที่ทำไร่เพิ่มขึ้น เพื่อเพิ่มผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคออกขายในตลาด โดยเฉลี่ยแล้วชาวบ้านจะถางป่าเพิ่มขึ้นเพื่อนำพื้นที่มาปลูกพืชเศรษฐกิจประมาณ 3-5 ไร่ต่อครัวเรือน และวิธีการที่ชาวบ้านแม่จันทรงใช้ในการทำการเกษตรกรรมก็คือ การเผาและถางป่า ดังนั้น เมื่อชาวบ้านมีความจำเป็นที่จะต้องเพิ่มพื้นที่ในการทำการเกษตรเพื่อขาย ทำให้ป่าไม้รอบหมู่บ้านในยุคนี้ถูกทำลายอย่างรวดเร็ว เมื่อปี พ.ศ.2533 พื้นที่ที่ใช้ทำการเกษตรกรรมของชาวบ้านแม่จันทรงรวมทั้งสิ้นประมาณ 200 ไร่ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับปี พ.ศ.2528 พื้นที่เกษตรกรรมทั้งสิ้นประมาณ 50 ไร่ จะเห็นได้ว่าเวลาเพียง 5 ปี แต่ขนาดของพื้นที่ได้เพิ่มถึง 4 เท่าตัว

ส่วนพืชที่ชาวบ้านปลูกเป็นหลักก็คือ พืชเศรษฐกิจ เช่น ขิง กะหล่ำปลี มะเขือเทศ และข้าวโพด เป็นต้น โดยที่ชาวบ้านจะปลูกพืชเหล่านี้เป็นหลักเพื่อขายในตลาด เมื่อชาวบ้านเห็นว่าพืชชนิดไหนขายได้ราคาดีในปีนั้นก็ปลูกเพื่อขายในปีต่อไปด้วย โดยหวังว่าราคาจะยังคงสูงในปีต่อไป แต่โดยปกติแล้วราคามักไม่เป็นไปตามที่ชาวบ้านคาดหวังไว้เมื่อถึงเวลาที่เก็บผลผลิตขาย ซึ่งอาจเป็นเพราะเมื่อชาวบ้านทำการผลิตมากๆ ทำให้ราคาผลผลิตตกลงซึ่งเป็นเรื่องปกติของสินค้าเกษตร ยกตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ.2539 ตอนนั้นชาวบ้านประสบปัญหาราคาลดต่ำอย่างหนัก ราคาข้าวโพด 50 สตางค์ถึง 1 บาท ทำให้ชาวบ้านขายขิงไม่ได้ราคาและเกือบทุกครัวเรือนที่ปลูกขิงขายจะมีกองขิงกองอยู่ใต้ถุนบ้าน นั่นคือ ชาวบ้านแม่จันทรงต้องแบกรับ

ความเสี่ยงจากราคาผลผลิตในตลาดตกต่ำอยู่เสมอ อีกทั้งชาวบ้านแม่จันทองยังต้องแบกรับต้นทุนที่เพิ่มขึ้นจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวเพราะการปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้จำเป็นต้องใช้ยาฆ่าแมลงและปุ๋ยเคมี มิฉะนั้นผลผลิตจะไม่ได้มาตรฐานและไม่สามารถขายในตลาดหรืออาจจะได้ราคาที่ไม่ดีนักในตลาด

อย่างไรก็ตาม ทุกครัวเรือนยังปลูกข้าวเพื่อทำบริโภค แต่ข้าวที่ผลิตได้ไม่พอสำหรับการบริโภค ดังนั้น ชาวบ้านจึงต้องซื้อข้าวจากตลาดเพื่อบริโภคทุกปี เพราะจำนวนพื้นที่ที่ใช้ในการปลูกข้าวลดลง โดยเฉลี่ยแล้วชาวบ้านจะใช้พื้นที่ประมาณ 2-3 ไร่ เพื่อปลูกข้าวทั้งข้าวนาและข้าวไร่ แต่เมื่อพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ได้เข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านได้นำพื้นที่ราบเชิงเขาบางส่วนประมาณ 2 งานต่อครัวเรือนเพื่อนำมาใช้ปลูกพืชเศรษฐกิจ การลดพื้นที่ปลูกข้าวลงทำให้ชาวบ้านต้องซื้อข้าวในการบริโภคในแต่ละปีประมาณ 20 ถังต่อครัวเรือน

กล่าวโดยสรุป การปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อนำผลผลิตออกขายสู่ตลาดเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้ชาวบ้านแม่จันทองต้องขยายพื้นที่เพื่อทำการเกษตรเพิ่มขึ้นโดยการเผาและถางป่า ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญให้ป่าไม้บริเวณรอบๆ หมู่บ้านหมดไปอย่างรวดเร็ว

นอกจากนี้ ชาวบ้านแม่จันทองยังมีปัญหาจากการใช้สารเคมีในการทำเกษตรกรรม ชาวบ้านบางคนได้รับผลกระทบโดยตรงจากการใช้ยาฆ่าแมลงที่ไม่ถูกวิธี ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า มีชาวบ้านที่ได้รับอันตรายจากยาฆ่าแมลงแล้วประมาณ 10 คน โดยชาวบ้านจะมีอาการอาเจียน เวียนหัว เป็นต้น หลังจากใช้ยาฆ่าแมลง ชาวบ้านจะเรียกอาการเหล่านี้ว่า “เมายา” บางคนมีอาการมากถึงกับต้องส่งโรงพยาบาลแม่ฟ้าหลวงก็มี

นอกจากนี้ สารเคมีและยาฆ่าแมลงเหล่านี้ยังสามารถถูกชะล้างปนลงมาสู่แม่น้ำ เจ้าหน้าจากศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงรายตระหนักถึงปัญหานี้ และเกรงว่าจะอันตรายกับประชาชนเป็นจำนวนมากที่อาศัยอยู่บริเวณแม่น้ำและต้องใช้น้ำจากแม่น้ำ ดังนั้น เจ้าหน้าที่จากศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงรายจึงได้เข้ามาแก้ไขปัญหาสารเคมีตกค้างในแม่น้ำและพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมที่มีเป็นจำนวนมากจากการทำไร่เลื่อนลอยโดยการถางและเผาป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ โดยการประกาศพื้นที่รอบๆ หมู่บ้านแม่จันทองเป็นเขตป่าอภัยทาน วัดสันติคีรี เมื่อปี พ.ศ.2533

บทที่ 4

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้

ในบทนี้เป็นการนำเสนอรายละเอียดของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำเกษตรผสมผสานไปสู่หมู่บ้านแม่จันทรวง จังหวัดเชียงราย มีส่วนสำคัญอยู่ 3 ส่วนคือ 1.ผู้ถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสาน 2.กระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสาน และ3.ผู้รับการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานซึ่งคือ ชาวบ้านแม่จันทรวง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 ผู้ถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสาน

4.1.1 ความเป็นมาและจุดประสงค์ในการถ่ายทอดแนวคิด

จากปัญหาการบุกรุกถางป่ารอบๆ หมู่บ้านแม่จันทรวงเพื่อนำพื้นที่ป่ามาปลูกพืชเศรษฐกิจและปัญหาการใช้สารเคมีในการทำเกษตรกรรมเป็น 2 สาเหตุสำคัญที่ทำให้เจ้าหน้าที่จากศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา จังหวัดเชียงราย ได้เข้ามาหาแนวทางการแก้ไขปัญหาทั้งสองนี้ เนื่องจากเจ้าหน้าที่จากศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา จังหวัดเชียงราย ได้ตระหนักถึงความสำคัญของที่ดินเขตป่าสงวนด้านหลังเขาต่อจากบริเวณวัดสันติคีรีซึ่งมีป่าอุดมสมบูรณ์ที่สุดในบริเวณนี้จึงมีคุณค่าสมควรต่อการอนุรักษ์ เพราะบริเวณพื้นที่ป่าในปัจจุบันทั้งที่ดอยแม่สลองและส่วนรอบเหลืออยู่ไม่มากนัก

ดังนั้น เจ้าหน้าที่จากศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัดเชียงรายจึงได้ทำการสำรวจบันทึกภาพขอบเขตในการนำเสนอเบื้องต้นต่อท่านพระครูศีลคุณากร เจ้าคณะอำเภอเมืองเชียงราย-พะเยา และพลตรีเป้ง มาลากุล ณ อยุธยาเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2533 และได้รับความเห็นชอบเป็นอย่างดี และต่อมาในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2533 ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัดเชียงรายจึงได้นำรายงานนี้และบันทึกรายงานย่อกราบพูลสมเด็จพระสังฆราชเพื่อทรงทราบ ทรงมีพระดำริเห็นชอบและมีพระบัญชาในการริเริ่มดำเนินการให้ถูกต้องเป็นกิจลักษณะ

จากนั้นคณะเจ้าหน้าที่จากศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดเชียงราย ก็ได้รับ คำแนะนำสำหรับการดำเนินการจาก พลโทสุพิทย์ วรอุทัย ซึ่งผู้บัญชาการทหารในขณะนั้น และในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2533 จึงมีการประชุมในเรื่องอนุรักษ์ป่าให้เป็นเขตอภัยทาน โดยการ ประสานงานของท่าน ผบ.จทบ.ชร. ขณะนั้นกับคณะสงฆ์ คณะกรรมการหมู่บ้าน หน่วยงานราชการ ส่วนจังหวัด ระดับอำเภอ กรมป่าไม้ รวมทั้งผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเป็นจำนวน 3 ครั้ง จนเป็นที่ตกลงว่า พื้นที่เขตอภัยทานตามพระดำริมีจำนวนทั้งสิ้น 25,270 ไร่ โดยกำหนดวัตถุประสงค์และ โครงการดำเนินงานเพื่อร่วมทำการอนุรักษ์ บูรณะพัฒนารักษาสภาพป่า สิ่งแวดล้อมที่มีคุณค่า รวมทั้งการพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวไทยภูเขาในพื้นที่ เพื่อผ่อนทวงในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมายุครบ 90 พระพรรษาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้จัดพิธีเปิดเขตอภัยทาน ในวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2533 โดยท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนี (วิฑูรย์) เจ้าคณะภาค 4 5 6 7 ปฏิบัติหน้าที่แทนองค์สมเด็จพระสังฆราช

ในที่สุดก็ได้มีการประกาศเป็นเขตป่าอภัยทานวัดสันติคีรีอย่างเป็นทางการ ตั้งแต่วันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ.2533 หลังจากนั้นเจ้าหน้าที่จากศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงราย ก็ได้มีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานเป็นระยะ เพื่อผลักดันให้มีการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรมตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในระยะต้นมีการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นทางสังคม-เศรษฐกิจของชุมชนในเขตอภัยทาน การประสานงานด้านข้อมูลของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การทำความเข้าใจกับชาวบ้านทั้งในพื้นที่และเขตใกล้เคียง (จำนวน 5 หมู่บ้านซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่าต่างๆเผ่าอาข่า และลาหู่ ได้แก่ หมู่บ้านแม่จันทรวง หมู่บ้านแม่เต๋อ หมู่บ้านแม่จันน้อย หมู่บ้านสามสูง และหมู่บ้านจะอือหลวง) ให้เข้าใจแนวคิดการจัดตั้งเขตอภัยทาน และเตรียมพร้อมที่จะรับการพัฒนาด้านนโยบายทั้งทางด้านทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ การส่งเสริมเกษตรกรรมผสมผสานเพื่อการอนุรักษ์ การวางพื้นฐานด้านการศึกษา และสาธารณสุข

ท้ายที่สุดเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.2534 จึงได้มีการจัดตั้งโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่า พัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เขตอภัยทาน (อพข.) อย่างเป็นทางการ โดยมีวัดสันติคีรีเป็นศูนย์ประสานงานซึ่งโครงการ อพข. มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟู พัฒนาสภาพป่าต้นน้ำลำธาร และสิ่งแวดล้อมที่มีคุณค่าของชาติในเขตอภัยทานให้คงสภาพสมบูรณ์ตลอดไป
2. เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวไทยภูเขาในเขตอภัยทาน ให้สามารถพึ่งตนเองได้ และอยู่ร่วมกับป่าธรรมชาติด้วยความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน
3. เพื่อเสริมสร้างพัฒนาเยาวชนให้เติบโตอย่างมีคุณภาพเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ
4. เพื่อแก้ปัญหาความมั่นคงบริเวณชายแดน ปัญหาชนกลุ่มน้อย และปัญหาเสพติด

จากที่กล่าวข้างต้นว่า มีจำนวน 5 หมู่บ้านที่อยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของโครงการ อพข. แต่หมู่บ้านแม่จันทรงได้รับเลือกให้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของโครงการ อพข. เนื่องจากเป็นความต้องการของผู้จัดการโครงการ อพข. ในขณะนั้น (พ.ศ.2533) นั่นคือ อาจารย์วิฑูรย์ รัตนา หรือเป็นที่รู้จักกันดีในชื่อของ “อาจารย์ปู” อาจารย์ปูมีความเห็นว่า หมู่บ้านแม่จันทรงเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของโครงการ อพข. ที่อยู่ลึกที่สุดและมีความเจริญน้อยที่สุด ประกอบกับความเหมาะสมในสภาพภูมิประเทศเพื่อการเพาะพันธุ์กล้าไม้ต่างๆ สาเหตุต่างๆ เหล่านี้จึงทำให้อาจารย์ปูเลือกหมู่บ้านแม่จันทรงเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของโครงการ อพข.

อาจารย์ปูเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรง ตลอดจนการถ่ายทอดแนวความคิดเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันทรง ประวัติของนายวิฑูรย์ รัตนา (จากนิตยสารสารคดี เดือนธันวาคม พ.ศ.2540 และการสัมภาษณ์) มีดังนี้

นายวิฑูรย์ รัตนา หรืออาจารย์ปู เกิดในครอบครัวชาวบ้านธรรมดาที่จังหวัดนครราชสีมา พ่อรับราชการเป็นพนักงานของการรถไฟฯ แม่เคยเป็นครูแต่ลาออกเพื่อมาเลี้ยงดูบุตร อาจารย์ปูมีพี่น้อง 7 คน และมีฐานะทางบ้านค่อนข้างยากจน

เมื่ออาจารย์ปูเรียนจบระดับมัธยมศึกษาปีที่ 8 จากโรงเรียนนครราชสีมาวิทยาลัย ก็ได้เข้ามาสอบเข้ามหาวิทยาลัยที่กรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. 2500 แต่สอบเข้าไม่ได้จึงกลับบ้านที่จังหวัดนครราชสีมา และทำงานบริษัทฝรั่งเป็นพนักงานชั่วคราว ทำหน้าที่เป็นเสมียนได้เงินเดือนชั่วโมงละ 3 บาท อาจารย์ปูทำงานอยู่ที่บริษัทนั้นได้ครึ่งปีจึงไปสอบชิงทุนของกองการข้าวและสามารถสอบชิงทุนนี้ได้เมื่อปลายปี พ.ศ.2500 ทุนที่อาจารย์ปูสอบได้นี้เป็นทุนให้เรียนเกี่ยวกับการพัฒนาพันธุ์ข้าวต่างๆ

เมื่อเรียบจบแล้วอาจารย์ปูก็เข้ารับราชการในปี พ.ศ.2505 เริ่มต้นเป็นเจ้าหน้าที่การเกษตรที่สถานีทดลองข้าวพิษณุโลก จากจังหวัดพิษณุโลกจึงย้ายไปอยู่สถานีทดลองข้าวสุรินทร์ สองปีกว่า จากนั้นก็ย้ายกลับมาอยู่ที่พิษณุโลกอีกประมาณ 4-5 ปี และได้แต่งงานมีครอบครัวที่จังหวัดพิษณุโลก ต่อจากนั้น อาจารย์ปูจึงได้ย้ายไปทำงานที่สถานีทดลองข้าวปราจีนบุรี และได้เลื่อนตำแหน่งเป็นนักวิชาการการเกษตร จากนั้นจึงย้ายไปทำงานที่สถานีพืชสวนที่อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ และสอบได้ทุนไปเรียนเกี่ยวกับพืชเมืองหนาวของมูลนิธิรีออคกีเฟลเลอร์ ที่เม็กซิโก เป็นระยะเวลาประมาณ 1 ปีครึ่ง จากนั้นอาจารย์ปูก็ขอทุนจาก International Rice Institute ไปเรียนเรื่องข้าวไร่ที่ประเทศฟิลิปปินส์เป็นระยะเวลาประมาณ 1.5 ปี

หลังจากที่อาจารย์ปูกลับจากประเทศฟิลิปปินส์ก็ถูกส่งไปเป็นหัวหน้าสถานีทดลองข้าวไร่และธัญพืชเมืองหนาว ที่อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน และได้มีส่วนร่วมในการจัดตั้งโรงเรียนพึ่งตนเองบ้านนามน จังหวัดแม่ฮ่องสอน จนได้รับฉายาว่าอาจารย์ปูจากที่นี่ อยู่ที่นี้ได้ 5 ปี จากนั้นจึงย้ายมาเป็นหัวหน้าสถานีทดลองเกษตรที่สูง ที่บ้านแม่จันทรง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ และได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการสถานีนี้เป็นระยะเป็นเวลา 12 ปี ซึ่งเป็นตำแหน่งสุดท้ายในอาชีพราชการ ระหว่างนี้ยังได้ควบตำแหน่งผู้อำนวยการสถานีทดลองเกษตรที่สูง ที่

อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย เป็นเวลา 3-4 ปี รวมระยะเวลาที่รับราชการทั้งหมดประมาณ 32 ปี หลังจากนั้น อาจารย์บุญจึงลาออกและมาปฏิบัติงานในโครงการป่าอภัยทาน วัดสันติคีรี เมื่ออาจารย์บุญมีอายุได้ 53 ปี

ปัจจุบันอาจารย์บุญได้ย้ายไปประจำที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ในโครงการพระราชดำริเพื่อพัฒนาระบบเกษตรผสมผสานในพื้นที่ที่ราบสูง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นความต้องการของหน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการในพระราชดำริที่ต้องการอาจารย์บุญไปช่วยวางแผนพัฒนาระบบเกษตรผสมผสานและควบคุมการดำเนินงานต่างๆ ที่นั่น ประกอบกับการดำเนินงานของโครงการ อพข. และโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงมีความมั่นคงและมีผู้รับผิดชอบในการดำเนินการต่างๆ อย่างชัดเจนแล้ว อาจารย์บุญจึงวางมือจากโครงการ อพข. และย้ายไปประจำการที่อำเภอเชียงดาวตั้งแต่ปี พ.ศ.2543 เป็นต้นมา

อย่างไรก็ตาม อาจารย์บุญยังคงมีตำแหน่งหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของโครงการ อพข. อยู่จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ อาจารย์บุญได้แวะเข้ามาเยี่ยมโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงปีละหนึ่งถึงสองครั้ง และถ้าทางโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงมีปัญหาในการดำเนินงานที่ไม่สามารถแก้ได้ก็จะไปปรึกษากับอาจารย์บุญเป็นบางครั้ง นั่นคือ อาจารย์บุญก็ยังคงมีความสัมพันธ์กับโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงอยู่ ถึงแม้ว่าจะไม่เข้ามาบริหารงานเหมือนเดิม

อาจารย์บุญ ได้เดินทางมาร่วมทำงานของโครงการ อพข. ที่วัดสันติคีรี เมื่อปี พ.ศ. 2533 ซึ่งในขณะนั้นมีพระศิริวัฒน์ สิริท ฒโน รักษาการเจ้าอาวาสอยู่ สาเหตุที่ทำให้อาจารย์บุญเข้ามารับทำงานนี้คือ อาจารย์บุญรู้จักกับท่านอาจารย์พระมหาวีระที่วัดบวรนิเวศและได้ขณะนั้นอาจารย์บุญได้ลาออกจากการรับราชการและมีความต้องการทำงานตอบแทนสังคมและอยากใช้ความรู้ด้านการเกษตรที่ตนเองมีอยู่ให้เกิดประโยชน์กับประเทศ ดังนั้นอาจารย์บุญจึงได้ปรึกษาเรื่องนี้กับพระมหาวีระ ซึ่งพระมหาวีระสนิทกับพระศิริวัฒน์ สิริท ฒโนและทราบว่าพระศิริวัฒน์ สิริท ฒโนยังขาดบุคคลที่จะเข้ามาบริหารงานและรับผิดชอบงานของโครงการ อพข.อย่างเต็มตัว พระมหาวีระจึงได้แนะนำอาจารย์บุญให้มาทำงานกับโครงการ อพข.

สำหรับเหตุผลที่อาจารย์บุญเข้ามารับผิดชอบโครงการ อพข. เพราะอาจารย์บุญมีความเห็นว่าปัญหาของการทำการเกษตรบนที่สูงของไทยโดยเฉพาะในเขตป่าอภัยทาน วัดสันติคีรีนี้ นอกจากปัญหาผลผลิตต่ำแล้วยังมีปัญหาการขาดการส่งเสริมและให้ความรู้ในการทำการเกษตรที่ถูกต้องกับชาวบ้านเพราะพื้นที่รอบๆ วัดสันติคีรีนี้ค่อนข้างกันดารและอยู่ห่างไกลความเจริญ ดังนั้น ชาวบ้านในพื้นที่นี้ไม่อยากปลูกอยากทำอะไรก็จะทำเลือนลอยกันไป พืชที่ชาวบ้านปลูกมักเป็นพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพด ชিং กะหล่ำปลี ซึ่งให้ผลผลิตน้อยลงทุกปีๆ ดังนั้น ชาวบ้านเติบโตอย่างไร้ทิศทาง มีชีวิตทำมาหากินอย่างเอาตัวรอดไปวันๆ ส่วนวันข้างหน้าจะเป็นเช่นไร ไม่มีใครสนใจ

อาจารย์บุญมีความเห็นว่า ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมจึงไม่สมควรที่จะปล่อยให้ชาวบ้านทำเกษตรกรรมไปเรื่อยๆ เพราะจะทำให้สภาพแวดล้อมก็จะเสียหายอย่างไร้ขอบเขตไร้พรมแดน เพราะไม่มีวิชาความรู้ด้านการทำเกษตรแบบยั่งยืนที่ชัดเจนเข้ามาถ่ายทอดให้ชาว

บ้าน ดังจะเห็นได้จากสภาพป่ารอบๆ เขตอภัยทาน วัดสันติคีรี และบริเวณรอบๆ หมู่บ้านแม่จันหลวง มีสภาพเสื่อมโทรมเป็นอย่างมาก

อาจารย์ปู่มีความเห็นว่า วิธีแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมและการบุกรุกป่าไม่ได้โดยจับชาวบ้านไปลงโทษ เป็นวิธีที่ไม่ถูกต้องเพราะว่าเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ เพราะเราไม่สามารถที่จะจับคนผิดใส่คุกได้พอเพราะจำนวนคุกไม่เพียงพอกับจำนวนคนที่ทำผิด ส่วนวิธีการปลูกป่าทดแทนโดยการตามไปปลูกต้นไม้ในพื้นที่ที่ถูกทิ้งร้างเช่นนั้นไปเรื่อยๆ ก็ไม่ใช่ทางออกในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน ดังนั้น อาจารย์ปู่มีความเห็นว่า น่าจะมีการให้ความรู้ในการทำการเกษตรที่ถูกต้องให้กับชาวบ้านเพื่อเป็นการรักษาสภาพแวดล้อมไปในตัว

อาจารย์ปู่เห็นความสำคัญของพื้นที่ป่าสองหมื่นกว่าไร่ของเขตอภัยทานซึ่งเป็นป่าต้นน้ำอันสำคัญ หากพื้นที่นี้ถูกทำลายลงจนไม่เหลือเหลือ ไม่เพียงคนในป่าเท่านั้นที่จะเดือดร้อนแต่คนพื้นที่ราบที่ใช้น้ำจากต้นน้ำอีกทีก็จะลำบากไปด้วย หลังจากการปรึกษาหารือกับพระศิริวัฒน์ อาจารย์ปู่เห็นเช่นเดียวกับท่านว่า นอกจากการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าแล้ว ยังจะต้องพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพร้อมกันไปด้วย

อาจารย์ปู่ให้สัมภาษณ์กับนิตยสารสารคดีไว้ว่า “ผมรับงานนี้เพราะมันเป็นงานที่ผมรักงานกับต้นไม้ต้นไม้ กับป่ากับภูเขา นอกจากรัก ผมคิดว่าตัวเองมีความรู้ความคิดพอสมควรเพราะผมทำงานเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้มาตลอดทั้งชีวิตที่ผ่านมา” นอกจากนี้ อาจารย์ปู่ยังกล่าวอีกว่า “คนเราเกิดมาเพื่อหาเงินเท่านั้นหรือ ผมว่าไม่ใช่ ผมคิดว่าเราน่าจะได้ทำในสิ่งที่เรารักต่างหาก ถ้าได้ทำแล้วละก็ ค่าตอบแทนที่ได้รับมันมากกว่าเงินเป็นไหนๆ คนเราเกิดมาแล้วก็มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ช่วงสั้นๆ น่าจะทำอะไรที่เรามีความสุข ไม่ใช่ความสุขที่เราได้ ”เป็น” แต่คือความสุขที่เราได้ “ทำ”

จากประสบการณ์โดยตรงของอาจารย์ปู่ที่มีส่วนในการตั้งโรงเรียนพึ่งตนเองบ้านนามน จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่โรงเรียนพึ่งตนเองบ้านนามนแห่งนี้ อาจารย์ปู่ได้นำการทำเกษตรผสมผสานไปใช้ในโรงเรียนและนำผลผลิตที่ได้จากแปลงเกษตรมาประกอบอาหารกลางวันสำหรับเด็กนักเรียน โรงเรียนพึ่งตนเองบ้านนามนประสบความสำเร็จในเรื่องการนำวัตถุดิบจากการทำเกษตรผสมผสานในโรงเรียนมาประกอบอาหารกลางวันสำหรับเด็กนักเรียน ดังนั้น รูปแบบของโรงเรียนพึ่งตนเองแห่งนี้จึงได้ถูกนำมาใช้เป็นต้นแบบในการจัดตั้งโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงในเวลาต่อมา

อาจารย์ปู่มีความเห็นว่า การเกษตรแบบผสมผสานทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองด้านอาหารในการบริโภคได้ได้ และไม่ต้องพึ่งพาดตลาดมากนัก จากคำพูดที่ว่า “ถ้าเป็นเกษตรกรรอยากกินน้ำพริก ทำอย่างไร? สตาร์ทรถเครื่องออกไปซื้อที่ตลาดอย่างงั้นรี? คิดอย่างนี้ไม่ได้นะ ผมเห็นว่าเกษตรผสมผสานเป็นเรื่องจำเป็นในพื้นที่เล็กๆ อย่างในหุบเขาแบบนี้ เราลงพืชที่กินได้หลายๆ อย่างปะปนกันไป ปลูกอะไรก็ได้ ปลูกเข้าไป ปลูกเข้าไป ทั้งผักกินใบ กินยอด กินดอกตลอดปี”

นอกจากนี้ อีกเหตุผลที่สำคัญที่ทำให้อาจารย์ปู่เลือกการทำเกษตรผสมผสานคือ การทำเกษตรผสมผสานทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองด้านอาหารและมีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้นคำพูดที่

ว่า “หัวใจสำคัญที่ทำให้ป่าอยู่รอดและโรงเรียนพึ่งตนเองได้ และชุมชนชาวบ้านเริ่มหันมาสนใจเรื่องสิ่งแวดล้อม เป็นเพราะชาวบ้านเห็นความจริงที่อยู่ต่อหน้าพวกเขา การทำเกษตรผสมผสานมันไม่ได้เงินรายได้เป็นก้อนใหญ่ๆ ก็จริง แต่จะมีงานทำทุกวัน มีรายได้มาบอຍๆ อาจจะไม่มากนัก เป็นรายอาทิตย์ เป็นรายเดือน แต่เขาจะมีอยู่มีกินเลี้ยงตัวรอดได้ ซึ่งเขาก็เห็นตัวอย่างจากแปลงการเกษตรของโรงเรียนนั่นเอง เด็กอาศัยอยู่กินได้ อีกอย่าง ก็ชี้ให้เขาเห็นผลเสียของการทำไร่ทำสวนแบบที่เขาทำมาเนิ่นนานนั่นว่าทั้งป่าและน้ำมันเสียหายอย่างไร และคนแรกที่จะได้รับผลกระทบคือ พวกเขานั่นเอง”

อาจารย์ปู้เป็นผู้นำในการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของโครงการ อพข. ไปสู่ชาวบ้านแม่จันหลวง โดยอาจารย์ปู้ได้ใช้ประสบการณ์จากโรงเรียนพึ่งตนเองบ้านนามน จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่สามารถพึ่งตนเองด้านอาหารได้ตลอดทั้งปีจากการทำเกษตรผสมผสานในโรงเรียนเป็นต้นแบบในการจัดตั้งโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงขึ้น อาจารย์ปู้ได้วางระบบเกษตรผสมผสานในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงทั้งหมด รวมทั้งวางระบบน้ำในการทำการเกษตรผสมผสานในบริเวณเดียวกัน โดยใช้ความรู้ด้านเกษตรกรรมบนพื้นที่ราบสูงมาประยุกต์ใช้กับโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวง เนื่องจากอาจารย์ปู้มีประสบการณ์การทำงานอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือมาโดยตลอด

นอกจากนี้ อาจารย์ปู้ยังมีอุดมการณ์ที่แน่วแน่ในการนำความรู้เกษตรผสมผสานที่ตนเองมีไปพัฒนาหมู่บ้านแม่จันหลวง เนื่องจากชีวิตการศึกษาของอาจารย์ปู้นั้นได้รับทุนจากรัฐบาลจึงทำให้มีโอกาสก้าวหน้าในชีวิตการทำงาน อีกทั้งชีวิตการทำงานรับราชการของอาจารย์ปู้ล้วนแต่อยู่ในชนบททำให้ทราบถึงปัญหาของเกษตรกรในท้องถิ่นที่ห่างไกลความเจริญเป็นอย่างดี อาจารย์ปู้จึงอยากที่จะตอบแทนประเทศชาติโดยการใช้ความรู้ความสามารถของตนเองเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านที่ยากจนในชนบทที่ห่างไกลให้สามารถพึ่งตนเองได้

กล่าวโดยสรุป ผู้ถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานมีจุดประสงค์เบื้องต้นในการเข้าไปดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในหมู่บ้านแม่จันหลวงก็เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรมบริเวณรอบๆ หมู่บ้านแม่จันหลวงเป็นอันดับแรก โดยได้เน้นเรื่องการพึ่งตนเองโดยการทำการเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันหลวงเป็นจุดประสงค์รองลงมา เพราะผู้ถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานมีความเห็นว่า การฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรมจะไม่สามารถทำได้อย่างยั่งยืนถ้าไม่ช่วยเหลือชาวบ้านให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นก่อน นั่นคือ ชาวบ้านควรมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองในเรื่องของการผลิตอาหารเพื่อการบริโภคได้อย่างเพียงพอเสียก่อน ซึ่งการทำเกษตรผสมผสานจะเป็นทางเลือกในการสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองในเรื่องปากท้องนี้ได้

นอกจากนี้ ผู้ถ่ายทอดมีผู้นำเพียงผู้เดียวคือ อาจารย์ปู้ ในการกำหนดกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสาน เนื่องจากเป็นบุคคลเพียงคนเดียวที่ความรู้ทางด้านการทำเกษตรผสมผสานบนที่ราบสูงอย่างลึกซึ้งและยังมีความอาวุโสอีกด้วย

4.2 กระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสาน

โครงการ อพข. มีกระบวนการในการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้านแม่จันหลวงโดย 1. ผ่านทางโรงเรียนที่ตนเองแม่จันหลวง และ 2. การฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันหลวงโดยตรง

4.2.1 ความเป็นมาของการจัดตั้งโรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันหลวง

จากที่กล่าวมาข้างต้นว่า อาจารย์ปู้มีแนวคิดในการจัดตั้งโรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันหลวง เพื่อเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่แนวคิดเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันหลวง เนื่องจากประสบการณ์ของอาจารย์ปู้จากการจัดตั้งโรงเรียนฟุ้งตนเองบ้านนามน จังหวัดแม่ฮ่องสอน นอกจากนี้ อาจารย์ปู้ยังเล็งเห็นว่า โรงเรียนเป็นสถาบันศึกษาที่มีอิทธิพลในการเปลี่ยนแปลงค่านิยม ระบบคุณค่า และบรรทัดฐานในสังคม และเมื่อระบบความเชื่อของสังคมเปลี่ยนแปลงไป ก็จะส่งผลต่อพฤติกรรมของชาวบ้านแม่จันหลวงในท้ายที่สุด

ดังนั้น ในท้ายที่สุดอาจารย์ปู้จึงเสนอแนวคิดในการจัดตั้งโรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันหลวง ต่อที่ประชุมคณะกรรมการของโครงการ อพข. เมื่อปี พ.ศ. 2535 และได้รับความเห็นชอบจากที่ประชุมเป็นเอกฉันท์ให้ดำเนินการสร้างโดยการอนุมัติงบประมาณเริ่มต้นให้ประมาณ 20,000 บาท สำหรับการก่อสร้างอาคารและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ

โดยอาจารย์ปู้ได้เริ่มจากการสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแม่จันหลวง (ศพด. แม่จันหลวง) เมื่อ พ.ศ. 2536 ในบริเวณพื้นที่ใกล้กับหมู่บ้านแม่จันหลวง (อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 60 เมตร) โดยรับดูแลบุตรหลานของชาวบ้านในช่วงกลางวันที่ชาวบ้านไปทำไร่ โดยศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจะเตรียมความพร้อมให้เด็กเล็กอายุ 3-6 ปี เพื่อเข้าเรียนในระดับประถม พร้อมกับวางรากฐานด้านสุขภาพอนามัย ตลอดจนปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้กับเด็กๆ โดยศูนย์พัฒนาเด็กเล็กได้ดำเนินการตั้งปี พ.ศ. 2536-2538 โดยในขณะนั้นได้รับเด็กเล็กจากหมู่บ้านแม่เตอ และหมู่บ้านสามสูงเข้าดูแลด้วย ต่อมาโครงการ อพข. ได้สร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในหมู่บ้านแม่เตอและสามสูงในปี พ.ศ.2538 และเริ่มดำเนินงานในปี พ.ศ.2539 เป็นต้นมา เมื่อโครงการ อพข. จึงได้ขยายการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแม่จันหลวงเป็นโรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันหลวง เมื่อปี พ.ศ.2539

โรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันหลวงเป็นโรงเรียนประจำระดับประถมศึกษาปีที่ 1-4 โดยรับเด็กจากหมู่บ้านแม่จันหลวงและหมู่บ้านในพื้นที่ที่อยู่ไกลออกไปเข้ารับการศึกษ โดยที่เด็กๆ จากหมู่บ้านอื่นจะเข้ามาพักอาศัยอยู่ร่วมกันในบริเวณซึ่งทางโรงเรียนได้จัดที่พักไว้ให้ นอกจากนี้ โรงเรียนยังจัดสถานที่ทำอาหาร และสถานที่เรียนให้อย่างเรียบร้อยอีกด้วย

เด็กประจำของโรงเรียนแม่จันหลวงจะเป็นเด็กผู้ชายเท่านั้น ซึ่งเด็กประจำเหล่านี้จะมา จากหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่ไกลจากหมู่บ้านแม่จันหลวงออกไปมาก ทำให้เด็กๆ ไม่สามารถเดินทางไป กลับเข้า-เย็นได้ ส่วนเด็กๆ จากหมู่บ้านแม่จันหลวงจะมีทั้งเด็กผู้ชายและเด็กผู้หญิง เพราะเด็กๆ เหล่านี้สามารถกลับบ้านได้หลังเลิกเรียนทุกวัน อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่นิยมที่จะส่ง เด็กผู้หญิงมาเรียนเหมือนกับเด็กผู้ชาย ดังจะเห็นได้จากตารางที่ 9 และ 10 ที่แสดงว่า จำนวนเด็ก ผู้ชายจากหมู่บ้านแม่จันหลวงที่เข้ารับการศึกษาในโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวงมีจำนวนมากกว่า เด็กผู้หญิงโดยเปรียบเทียบ

เริ่มแรกโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวงได้ดำเนินการคัดเลือกเด็กจากศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก แม่จันหลวงเข้ารับการศึกษา โดยกำหนดหลักเกณฑ์การคัดเลือกเด็กเข้าเป็นนักเรียนประจำดังนี้ คือ เด็กต้องมีอายุ 7 ปีขึ้นไป และครอบครัวมีฐานะยากจน สาเหตุที่ต้องเลือกเด็กที่มีอายุ 7 ปี ขึ้นไปเพราะต้องการเด็กที่สามารถดูแลช่วยเหลือตัวเองได้ในระดับหนึ่ง เด็กที่โรงเรียนฟิ่งตนเอง แม่จันหลวงจะมีอายุระหว่าง 7-15 ปี

ตารางที่ 9 แสดงจำนวนนักเรียนที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแม่จันหลวง ปี พ.ศ. 2536-2538

หน่วย : คน

หมู่บ้าน	จำนวนนักเรียน								
	2536			2537			2538		
	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม
แม่จันหลวง	25	8	33	19	13	32	25	15	40
แม่เต๋อ	-	-	-	38	-	38	38	-	38
สามสูง	-	-	-	5	-	5	6	-	6
รวม	25	8	33	62	13	75	69	15	84

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ตารางที่ 10 แสดงจำนวนนักเรียนโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวง ปี พ.ศ.2539-2544

หน่วย : คน

หมู่บ้าน	จำนวนนักเรียน																	
	2539			2540			2541			2542			2543			2544		
	ช.	ญ.	รวม	ช.	ญ.	รวม	ช.	ญ.	รวม	ช.	ญ.	รวม	ช.	ญ.	รวม	ช.	ญ.	รวม
แม่จันหลวง	5	3	8	11	4	15	19	6	25	25	7	32	22	6	28	25	9	34
อื่นๆ	25	-	25	28	-	28	27	-	27	26	-	26	19	-	19	14	-	14
รวม	30	3	33	39	4	43	52	6	52	51	7	58	41	6	47	37	-	48

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ในปี พ.ศ.2543 มีการจัดตั้งโรงเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 ที่หมู่บ้านแม่เตอ (อยู่ห่างจากโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวงประมาณ 3-4 กิโลเมตร) ทำให้มีเด็กนักเรียนบางส่วนโดยเฉพาะเด็กๆ ในหมู่บ้านแม่เตอเข้ารับการการศึกษาที่โรงเรียน ดังนั้น จำนวนนักเรียนในโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวงจึงลดลงตั้งแต่ปี พ.ศ.2543

ส่วนจำนวนครูที่สอนในโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวงมีจำนวนไม่แน่นอน มีการเพิ่มและลดในทุก 2-3 ปี โดยเริ่มต้นตั้งโรงเรียนเมื่อปี พ.ศ.2536 มีจำนวนครู 4 คน รับผิดชอบนักเรียนตั้งแต่ชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1-4 และในปี พ.ศ. 2541-42 มีจำนวนครูมากถึง 6 คน (มีอาจารย์สอนศิลปะ และวิชาพลศึกษาเพิ่มขึ้นมา) แต่ปัจจุบัน (พ.ศ.2544) มีจำนวนครู 2 คน และได้รับครูจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน (ก.ศ.น.) เพิ่มขึ้นอีก 2 คน เป็นจำนวนทั้งสิ้น 4 คน เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2544 นี้เอง

สำหรับอาคารสถานที่ของโรงเรียนแม่จันหลวงที่ใช้เรียนและประกอบกิจกรรมต่างๆ จะประกอบด้วยอาคารหลักๆ มีดังนี้ คือ

1.อาคารเรียนใช้เป็นสถานที่เรียน จัดกิจกรรม กลุ่มกิจกรรมเสริมทักษะ รับประทานอาหารกลางวัน และพักผ่อน

2.ห้องครัว สำหรับประกอบอาหารกลางวัน และอาหารเสริม

3.ห้องเก็บวัสดุ และเครื่องมือเกษตร

4.อาคารห้องสมุดซึ่งเป็นอาคารถาวรที่เป็นสร้างจากซีเมนต์

5.ห้องเรียนประถมศึกษาปีที่ 1 และ 2 ซึ่งเป็นอาคารไม้มุงหลังคาจาก

อาคารส่วนใหญ่เป็นอาคารชั่วคราว และอาคารกึ่งถาวร คือพื้นปูนซีเมนต์ ฝาปากไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยหญ้าคา

4.2.2 กิจกรรมต่างๆ ในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวง

โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงได้จัดกิจกรรมต่างๆ ออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้คือ 1. การจัดการเรียนการสอนโดยใช้หลักสูตรประถมศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา พุทธศักราช 2524 โดยเด็กๆ ที่สำเร็จการศึกษาจะได้รับประกาศนียบัตรจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน และ 2. กิจกรรมอาหารกลางวันสำหรับเด็กนักเรียนทุกคน รวมทั้งอาหารมื้อเช้าและเย็นสำหรับเด็กนักเรียนประจำ โดยเด็กๆ จะเป็นผู้เก็บผักและวัตถุดิบต่างๆ สำหรับการปรุงอาหารจากแปลงเกษตรผสมผสานในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงนั่นเอง โดยที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงมีแม่ครัวจำนวน 1 คน ในการทำหน้าที่ดูแลอาหารทุกๆ มื้อให้นักเรียนและครูในโรงเรียน

สำหรับกิจวัตรประจำวันของเด็กๆ ที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงมีดังนี้ เด็กๆ ต้องตื่นนอนเวลาประมาณ 5.00 น. จากนั้นจะต้องออกกำลังกายตอนเช้าเวลา 5.30 – 6.00 น. โดยมีการผลัดเวรกันเป็นผู้นำจากเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จุดประสงค์ในการออกกำลังกายตอนเช้าคือ ต้องการให้นักเรียนทุกคนมีสุขภาพอนามัยที่แข็งแรง รวมทั้งเป็นการฝึกความสามัคคีและระเบียบวินัยให้เด็กๆ ไปในตัวด้วย

หลังจากนั้นประมาณ 6.00 น. เด็กๆ จะแบ่งกลุ่มการทำงาน ได้แก่ งานเกษตรผสมผสาน, งานทำความสะอาดบริเวณโรงเรียน, และงานทำครัว โดยที่เด็กๆ จะทำเวรหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันไปในแต่ละวัน ในส่วนของงานเกษตรผสมผสานและงานทำความสะอาดจะมีครูจำนวน 3 คน และภารโรงจำนวน 1 คน ที่มีความรู้ด้านการทำเกษตรผสมผสานเป็นอย่างดีคอยดูแลและสอนเด็กๆ อย่างใกล้ชิด

งานเกษตรผสมผสานที่เด็กๆ จะต้องทำก็คือ การรดน้ำผัก, การปลูกผัก, การเก็บผัก, การเก็บไข่ไก่จากโรงเลี้ยง และการให้อาหารไก่ไข่ในโรงเลี้ยง เป็นต้น สำหรับงานในครัวก็มีแม่ครัวเป็นคนรับผิดชอบ โดยมีเด็กๆ เป็นลูกมือช่วยเหลือในการเก็บผักจากแปลงเกษตร, การล้างผัก, การหั่นผัก เป็นต้น

จุดประสงค์ในการแบ่งกลุ่มสำหรับเด็กๆ เพื่อทำงานต่างๆ เหล่านี้ก็คือ เพื่อฝึกให้เด็กๆ มีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย มีความอดทน และความสามัคคี นอกจากนี้ งานเกษตรผสมผสานที่เด็กๆ ต้องรับผิดชอบทุกวันยังเป็นวิธีการถ่ายทอดแนวคิดในการทำเกษตรผสมผสานไปสู่เด็กๆ โดยตรง เพราะเด็กๆ ได้เรียนรู้วิธีการทำเกษตรผสมผสานจากการลงมือปฏิบัติด้วยตนเองในแปลงเกษตรผสมผสาน และการที่เด็กๆ ได้ลงมือทำเกษตรผสมผสานยังเป็นการปลูกฝังให้เด็ก ๆ รักธรรมชาติและต้นไม้ไปในตัวอีกด้วย

จากนั้นเวลาประมาณ 7.30 น. เด็กๆ จะรับประทานอาหารเช้า หลังจากนั้นเด็กๆ จะล้างจานชามของตนเองและเครื่องครัวที่ใช้ทำอาหารต่างๆ จากนั้น เด็กๆ จะเข้าแถวเคารพธงชาติ ประมาณ 8.00 น. หลังจากร้องเพลงเคารพธงชาติ ครูใหญ่จะอบรมจริยธรรมกับเด็กๆ หน้าเสาธง และเด็กๆ จะเริ่มเข้าเรียนเวลา 8.30 น. จนถึงเวลา 12.00 น.

ช่วงเวลาประมาณ 12.00-13.00 น. จะเป็นเวลารับประทานอาหารกลางวัน โดยที่อาหารมื้อกลางวันแม่ครัวจะเป็นผู้รับผิดชอบทั้งหมด เมื่อเด็กๆ รับประทานอาหารเสร็จก็มีหน้าที่ในการล้างและทำความสะอาดจานชามเหมือนกับตอนเช้า จากนั้นเด็กๆ จะเริ่มเรียนหนังสือช่วงบ่ายตั้งแต่เวลา 13.00 น. จนถึงเวลาประมาณ 16.00 น.

หลังจากเรียนหนังสือเสร็จ เด็กๆ จะต้องแบ่งกันทำเวรทำความสะอาด, เวรทำอาหารและเวรทำการเกษตรเหมือนกับช่วงเช้า เมื่อทำหน้าที่เสร็จแล้วก็เป็นเวลาพักผ่อนและเป็นเวลาเล่นของเด็กๆ

เด็ก ๆ จะรับประทานอาหารเย็นเวลาประมาณ 17.30 น. โดยต้องทำความสะอาดจานชามเหมือนกับทุกมื้อ ก่อนที่จะแยกย้ายไปอาบน้ำ จากนั้นเวลา ประมาณ 19.00 น. ก็จะมีการเปิดโทรทัศน์ให้เด็กดูจนถึง ประมาณ 20.00 น. สูดทำยแล้วเด็ก ๆ จะไปเข้านอนประมาณ 20.30 น.

รูปแบบแปลงเกษตรผสมผสานในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงมีการจัดสรรพื้นที่ดังนี้คือแปลงผักที่ปลูกผักหลายชนิดคละกันจำนวน 5-6 แปลง โดยที่แต่ละแปลงมีขนาด 3*4 ตารางวา โดยผักต่างๆ ที่ปลูก ได้แก่ ผักกาด, ถั่วลันเตา, ผักคะน้า, ผักกวางตุ้ง, พริก, กะเพรา เป็นต้น และยังมีผักสวนครัวต่างๆ เช่น ตะไคร้, มะนาว, มะกรูด, พริก, กะเพรา เป็นต้น โดยจะปลูกรอบๆ แปลงผัก นอกจากนี้ บริเวณแปลงเกษตรผสมผสานยังมีการปลูกไม้ผลต่างๆ เช่น ลิ้นจี่, ลำไย, ขนุน, ชมพู, ฝรั่ง, เชอรี่, บัว, กัลย, มะละกอ เป็นต้น

นอกจาก แปลงผักและผลไม้ต่างๆ แล้ว โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงยังได้เลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลาขนาด 6x8x4 เมตร โดยในปัจจุบัน (พ.ศ.2544) มีไก่ไข่จำนวน 92 ตัว ปลาบ่อประมาณ 120 ตัว โดยโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงสามารถเก็บไข่ไก่ได้เฉลี่ยวันละ 90 ฟองในฤดูร้อนและหนาว และจะเก็บไข่ไก่ได้ประมาณวันละ 70-75 ฟองในฤดูฝน เพราะเสียงฟ้าร้องและฝนตกมีอิทธิพลต่อการออกไข่ของไก่ โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงได้ใช้ไข่ไก่ที่เก็บได้นี้ประกอบอาหารให้เด็กๆ ในโรงเรียน และนำปลาประกอบอาหารเป็นบางครั้ง นอกจากนี้ โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงยังได้ขายไข่ไก่ที่เหลือจากการบริโภคให้ชาวบ้านแม่จันหลวงเพื่อนำมาเป็นเงินทุนหมุนเวียนได้อีกทางหนึ่งด้วย โดยโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงจะขายไข่ไก่ในราคาฟองละ 2 บาท

สำหรับแหล่งน้ำที่ใช้ในการทำเกษตรผสมผสานในบริเวณโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงนั้นได้มาจากเขื่อนดินเล็ก ซึ่งทางโรงเรียนเรียกว่า “เข็กแดม” (check dam) ซึ่งเป็นเขื่อนดินเล็กๆ ที่ทางโรงเรียนได้สร้างขึ้นเพื่อเก็บน้ำไว้ในในการเกษตร โดยทางโรงเรียนได้ต่อท่อพีวีซีจากเขื่อนดินเล็กๆ เหล่านี้ลงสู่แปลงเกษตรผสมผสาน และในฤดูแล้งจะใช้น้ำจากบ่อน้ำที่ขุดไว้ในบริเวณโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงเพื่อทำการเกษตรกรรม ซึ่งรายละเอียดจะอยู่ในหัวข้อ 4.2.4 ระบบน้ำในการทำเกษตรกรรมผสมผสานของโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวง

กล่าวโดยสรุป นอกจาก เด็กๆ ในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงจะได้รับความรู้จากหนังสือแบบเรียนแล้ว เด็กๆ ยังได้ประสบการณ์ในการทำเกษตรแบบผสมผสานด้วยการลงมือปฏิบัติ

จริงๆ จากแปลงเกษตรผสมผสานในโรงเรียนทุกวัน นับว่า เป็นการฝึกฝนให้เด็กๆ เหล่านี้ ได้รับความรู้ในการทำเกษตรผสมผสานทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติไปพร้อมๆ กัน

นอกจากนี้ การที่เด็กๆ เหล่านี้มีโอกาสปลูกผักและเก็บผลผลิตจากแปลงเกษตรผสมผสานที่ตนดูแลยังเป็นการสร้างความภูมิใจให้กับเด็กๆ และจะทำให้เด็กๆ เห็นประโยชน์จากการทำเกษตรผสมผสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เด็กๆ ได้เห็นตัวอย่างว่า การทำเกษตรผสมผสานสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตมาเป็นอาหารบริโภคได้ทุกมื้อ ทุกวัน ตลอดทั้งปี

จากการสัมภาษณ์เด็กนักเรียนจากหมู่บ้านแม่จันทรวงจำนวน 25 คน จากทั้งหมด 34 คน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 73.5 พบว่า เด็กๆ ทั้ง 25 คน เห็นผลประโยชน์จากการทำเกษตรในเรื่องของการมีอาหารบริโภคอย่างพอเพียงทั้งปีเป็นอันดับแรก รองลงไปคือ เด็กๆ มีความเห็นว่า การทำเกษตรผสมผสานทำให้สภาพป่าไม้ดีขึ้นและมีความสมบูรณ์ของน้ำตามมา

นอกจากนี้ การเข้าไปสังเกตการณ์พบว่า เด็กๆ สามารถปฏิบัติกิจกรรมในการทำเกษตรผสมผสานด้วยความชำนาญ และสามารถดูแลแปลงเกษตรผสมผสานจนให้ผลผลิตเพื่อเก็บเกี่ยวมาเป็นอาหารเพื่อบริโภคได้ทุกวัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เด็กๆ มีความเข้าใจในหลักการของการทำเกษตรผสมผสานและสามารถนำไปปฏิบัติได้เป็นอย่างดี

กล่าวโดยสรุป กระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงได้เผยแพร่ไปสู่เด็กๆ นั้นมีทั้งทางตรงและทางอ้อม สำหรับทางตรงก็คือ โดยการให้ความรู้ในการทำเกษตรผสมผสานและให้เด็กๆ ได้มีโอกาสลงมือปฏิบัติจริงๆ ในแปลงเกษตรผสมผสาน ส่วนในทางอ้อมก็คือ ทักษะคติที่ดีต่อการทำเกษตรผสมผสานที่เด็กๆ ได้รับจากการมีอาหารบริโภคตลอดทั้งปี และสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น

จากการศึกษาพบว่า เด็กๆ เหล่านี้เมื่อสำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงแล้ว มักจะไม่มีโอกาสเข้ารับการศึกษาระดับที่สูงขึ้น ในแต่ละปีจะมีเด็กจำนวน 3-4 คน เท่านั้นที่มีโอกาสได้รับการศึกษาต่อในระดับประถมศึกษาปีที่ 5-6 และมัธยมศึกษา เนื่องจากผู้ปกครองของเด็กๆ เหล่านี้มีฐานะยากจน ดังนั้น เด็กๆ เหล่านี้หลังจากที่สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงแล้วมักจะต้องกลับไปอยู่กับผู้ปกครอง และต้องช่วยเหลือผู้ปกครองประกอบอาชีพเกษตรกรรมต่อไป

ดังนั้น เมื่อเด็กๆ จากหมู่บ้านมีทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรผสมผสาน ประกอบกับมีประสบการณ์และความรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงๆ จากแปลงเกษตรผสมผสานในโรงเรียนจึงเป็นจุดเริ่มต้นอันดีในการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้าน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดในการพึ่งตนเองด้านการผลิตอาหารเพื่อการบริโภคจากการทำเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้านแม่จันทรวง

4.2.3 การฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันทอง

นอกจาก โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองจะถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานผ่านทางเด็กนักเรียนที่เข้ารับการศึกษามาจากโรงเรียนโดยตรงแล้ว โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองยังเป็นสถานที่ใช้สำหรับการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันทอง และชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงที่มีความสนใจในการทำเกษตรผสมผสาน โดยการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานจะใช้แปลงสาธิตการทำเกษตรผสมผสานในโรงเรียนเป็นตัวอย่าง ซึ่งแปลงสาธิตเกษตรผสมผสานนี้มีพื้นที่ประมาณ 20 ไร่

นอกจากนี้ ชาวบ้านที่เข้ารับการอบรมยังได้ทดลองปฏิบัติทำการเกษตรผสมผสานในแปลงเกษตรนั้นอีกด้วย โดยจะมีอาจารย์ปูและเจ้าหน้าที่อีกจำนวน 4 คน เป็นผู้นำและดูแลในการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานด้วยตนเอง การฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันทองได้เริ่มดำเนินงานเมื่อปี พ.ศ.2539

นอกจาก แปลงสาธิตการทำเกษตรผสมผสานในโรงเรียนแล้ว เพื่อให้งานเผยแพร่แนวคิดเกษตรผสมผสานเป็นไปอย่างครบวงจรและต่อเนื่อง ดังนั้น โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองจึงได้ขอความร่วมมือจากชาวบ้านแม่จันทอง โดยขอใช้พื้นที่เพื่อจัดตั้งศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสาน (ศสก.) ซึ่งแบ่งเป็น 2 แห่ง คือ

1. ศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานแม่จันทอง ปัจจุบันมีพื้นที่ทั้งหมด 65.5 ไร่ แบ่งออกเป็น 5 แปลง ดังนี้ แปลงที่ 1 มีพื้นที่ 4.2 ไร่ แปลงที่ 2 พื้นที่ 5 ไร่ แปลงที่ 3 พื้นที่ 18.1 ไร่ แปลงที่ 4 พื้นที่ 7.2 ไร่ และแปลงที่ 5 พื้นที่ 31 ไร่ (อยู่ในพื้นที่ของโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทอง) ในดำเนินการสร้างเมื่อปี พ.ศ.2538 และเมื่อโครงการมีความพร้อมและต้องการขยายงานจึงได้สร้างศูนย์สาธิตแห่งที่สอง (ศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานฐานอินทรีย์) ตามมาเมื่อต้นปี พ.ศ.2539

2. ศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานฐานอินทรีย์ มีเนื้อที่ 56 ไร่ ตั้งอยู่เหนือหมู่บ้านแม่จันทอง ซึ่งเดิมเป็นที่ตั้งฐานปฏิบัติการกองร้อยอาสาสมัครชาตินิแดน (ฐานอินทรีย์) จังหวัดเชียงราย การขยายพื้นที่ศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานมาที่ฐานอินทรีย์นี้ เพื่อให้สามารถจัดทำศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานที่ครบวงจรเต็มรูปแบบ และหลีกเลี่ยงปัญหาการรบกวนจากสัตว์เลื้อยของชาวบ้านที่มักจะรบกวนพืชและสัตว์เลื้อยในศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานแม่จันทอง

รูปแบบการดำเนินงานที่สำคัญของศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานทั้ง 2 แห่ง ได้แก่ การวางแผนจัดสรรการใช้ที่ดินเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย และพื้นที่แปลงสาธิต การศึกษาและวางระบบน้ำทั้งในระยะสั้น (เขื่อนดินขนาดเล็กหรือเข็กแถม) และระยะยาว (การขุดบ่อน้ำสำหรับใช้ในฤดูร้อน) รวมทั้งการศึกษาและวางแผนด้านการเพาะพันธุ์ ขยายพันธุ์ การปลูกพืชทั้งระยะสั้นและระยะยาว ได้แก่ ไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ป่า ไม้โตเร็ว พืชไร่ ผัก ธัญพืช ฯลฯ และที่ศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานยังมีการจัดสร้างอาคารและโรงเรียนที่สำคัญ เช่น โรงอบขึ้น

เรือนเพาะชำ โรงเรือนเลี้ยงสัตว์ ตลอดจนการปรับพื้นที่ลาดชันเป็นขั้นบันได ซึ่งจะส่งผลดีในการปลูกพืช และลดการชะล้างพังทลายของหน้าดิน

นอกจากนี้ ศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรกรผสมผสานทั้ง 2 แห่ง ยังมีการจัดระบบด้านสัตว์เลี้ยงต่างๆ เช่น ไก่ไข่ ไก่เนื้อ สุกร แพะ และปลา เป็นต้น ผสมผสานเป็นระบบอย่างครบวงจร เมื่อ พ.ศ. 2541 ศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรกรผสมผสานแม่จันทรงมีแพะจำนวน 15 ตัว สุกรพ่อแม่พันธุ์จำนวน 10 ตัว, เป็ดจำนวน 12 ตัว, ไก่ไข่จำนวน 114 ตัว, ไก่เนื้อจำนวน 24 ตัว และปลาอุกประมาณ 96 ตัว

อย่างไรก็ตาม เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2544 พบว่า มีไก่ไข่จำนวน 92 ตัว, ปลาอุกจำนวนประมาณ 120 ตัว, เป็ดจำนวน 17 ตัว และไก่เนื้อจำนวน 29 ตัว สำหรับแพะนั้นทางโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรงได้ขายไปเมื่อ พ.ศ.2543 เนื่องจาก แพะที่เลี้ยงไว้มักจะเข้าไปทำความเสียหายแก่แปลงเกษตรกรผสมผสาน อีกทั้งเนื้อแพะและน้ำมันแพะไม่เป็นที่นิยมในการบริโภคของชาวบ้าน ส่วนสุกรพ่อแม่พันธุ์นั้น ทางโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรงได้มอบให้ควาชาชาวบ้านแม่จันทรง และหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของโครงการ อพช. ไปหมดแล้ว

ศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรกรผสมผสานทั้งสองแหล่งมีความพยายามที่จะให้การใช้พื้นที่ในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด มีการหมุนเวียนระบบ และมีการเกื้อกูลกัน ระหว่างพืชกับสัตว์ และสัตว์กับสัตว์ ตัวอย่างเช่น การปลูกไม้ผลยืนต้นหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน ในขณะที่ยังไม่ได้ผลผลิต จะปลูกพืชผัก พืชไร่ พืชหมุนเวียนระยะสั้น เช่น พืชตระกูลถั่ว ซึ่งช่วยบำรุงดิน สามารถเก็บผลผลิตได้ในระยะสั้น เมื่อเก็บผลผลิตแล้วสามารถใช้ส่วนที่เหลือเป็นปุ๋ยบำรุงดิน การปลูกพืชบังลม ผลผลิตพืชใช้เป็นอาหารเลี้ยงสัตว์ นำมูลสัตว์มาใช้ทำปุ๋ยร่วมกับเศษวัสดุในท้องถิ่น การสร้างโรงเรือนเลี้ยงสุกร เลี้ยงไก่ชนบ่อเลี้ยงปลา การเลี้ยงแพะให้กินหญ้าและวัชพืช และการเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อให้ไก่กำจัดหนอน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรกรผสมผสานทั้ง 2 แห่ง มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญสำหรับการทำเกษตรผสมผสาน เนื่องจาก ความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์จะสามารถสร้างความยั่งยืนให้แก่ระบบเกษตร รายได้ และชีวิตของเกษตรกรมากกว่าระบบการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์เพียงชนิดเดียว

จากการศึกษาสามารถสรุปรายละเอียดของสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ในศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรกรผสมผสานทั้ง 2 แห่ง ได้ในตารางที่ 11 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 11 แสดงสิ่งปลูกสร้างใน ศสภ. แม่จันทรวง และ ศสภ. ฐานอินทรีปี พ.ศ.
2539

ประเภทอาคาร	ขนาด (กว้างxยาวxสูง/ลึก) เมตร / จำนวน					
	ศสภ. แม่จันทรวง					ศสภ. ฐาน อินทรี
	แปลง 1	แปลง 2	แปลง 3	แปลง 4	แปลง 4	
1.โรงอบขึ้น	6x8	-	-	-	-	8x10
2.เรือนเพาะชำ	8x10	-	-	-	-	14x28
3.โรงบ่มกล้วย	2.5x3	-	-	-	-	-
4.โรงเรือนเลี้ยงสุกร	-	2x5	-	-	-	-
5.โรงบ่มกล้วย	-	-	-	-	3x5	-
6.โรงเรือนเลี้ยงสุกร ไก่ เป็ด	-	-	-	-	-	4x20
7.โรงเรือนเลี้ยงแพะ	-	-	-	-	-	3x3
8.บ่อปลา	-	6x8x4	-	-	8x15x2	4x6x2
9.บ่อพักน้ำ	6x8x4	-	-	-	-	4x6x2
10.ถังน้ำ	1x2	1x2	-	-	-	-
11.ยุงฉาง	-	1x1	-	-	-	-
12.ห้องเก็บวัสดุ	-	4x6	-	-	-	4x6
13.อาคารเอนก ประสงค์	-	5x16	-	-	-	-
14.อาคารฝึกอบรม	-	-	-	-	-	1 หลัง
15.อาคารเรียน	-	10x15	1 หลัง	-	3.5x3.5	-
16.ศาลาพัก/ทำงาน	2.5x3.5	-	-	-	-	1 หลัง
17.ศาลาชมวิว	-	-	-	-	3x3	5 หลัง
18.บ้านพัก	-	4 หลัง	1 หลัง	3 หลัง	-	5 หลัง
19.ห้องน้ำ	-	1.5x1.5	-	-	-	1.5x1.5
20.เสาธง	-	1 เสา	-	-	-	1 เสา
21.ที่พักรถยนต์	-	-	6x8	-	-	-
22.อ่างเก็บน้ำ	-	-	-	-	1 แห่ง	-

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

หมายเหตุ

- 1.อาคารโรงอบขึ้น แปรง 1 ศูนย์ฯ แม่จันทรวง เป็นโครงการไม้ไผ่ กลุ่มด้วยพลาสติกหนา และสแลน (ตาข่ายกรองแสง) อาคารโรงอบขึ้นศูนย์ฯฐานอินทรีย์ เป็นโครงเหล็ก กลุ่มด้วยตาข่ายลวด และสแลน ปลูกด้วยทรายหยาบ
- 2.เรือนเพาะชำ เป็นโครงการไม้ไผ่ กลุ่มสแลน
- 3.อาคารเอนกประสงค์เป็นอาคารถาวร
- 4.อาคารเรียนศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและศาลาทำงาน เป็นอาคารกึ่งถาวร พื้นปูนซีเมนต์ ฝาฝาไม้ไผ่ หลังคามุงหญ้าคา
- 5.บ่อพักน้ำที่ศูนย์ฯ ฐานอินทรีย์ กรุด้วยพลาสติก

นอกจากนี้ ศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรกรผสมผสานแม่จันทรวง มีการจ้างแรงงานชาวบ้านแม่จันทรวงเพื่อดูแลแปลงสาธิตเกษตรกรผสมผสาน (อัตรา 80/บาท/คน/วัน) ซึ่งชาวบ้านที่ได้รับจ้างทำงานจะได้ฝึกฝนเรียนรู้ ดูแล และจัดการระบบเกษตรกรผสมผสานทั้งหมด เมื่อเริ่มต้นการดำเนินงานมีคณงานประจำศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรกรผสมผสานแม่จันทรวงจำนวน 2 คน และที่ศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรกรผสมผสานฐานอินทรีย์ มีคณงานหมุนเวียนรายวันจำนวน 8 คน

สำหรับการฝึกอบรมการทำเกษตรกรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันทรวงจะใช้แปลงสาธิตเกษตรกรผสมผสานในโรงเรียนฟิงตนเองแม่จันทรวงและพื้นที่ของศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรกรผสมผสานแม่จันทรวงและฐานอินทรีย์เป็นสถานที่ในการฝึกอบรมเกษตรกรผสมผสาน โดยผู้ที่เข้ารับการฝึกอบรมจะได้ฟังการบรรยายในภาคทฤษฎีสำหรับการทำเกษตรกรผสมผสานในวัน 2 วันแรก และฝึกภาคปฏิบัติในแปลงสาธิตเกษตรกรผสมผสานในวันต่อไป โดยเฉลี่ยแล้วระยะเวลาในการฝึกอบรมแต่ละครั้งจะใช้เวลาประมาณ 7-10 วัน

อย่างไรก็ตาม การกำหนดเนื้อหาในการอบรมเกษตรกรผสมผสานจะขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้ที่เข้ารับการฝึกอบรม ตลอดจนเวลาที่ใช้ในการอบรม โดยที่อาจารย์ปูจะเป็นคนกำหนดเนื้อหาและกิจกรรมเองทั้งหมด โดยที่อาจารย์ปูจะมีเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรกรผสมผสานจำนวน 4 คน เพื่อจะได้ดูแลผู้เข้ารับฝึกฝนและอบรมการทำเกษตรกรผสมผสานอย่างทั่วถึง

โดยปกติแล้ว สำหรับเนื้อหาในการฝึกอบรมการทำเกษตรกรผสมผสานทุกครั้งจะประกอบไปด้วย หลักการของการทำเกษตรกรผสมผสาน ประโยชน์ที่จะได้รับจากการทำเกษตรกรผสมผสาน และการรูปแบบในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทำเกษตรกรผสมผสาน เป็นต้น นั่นคือ ควรจะใช้พื้นที่ชนิดไหนควรปลูกพืชอะไรบ้าง พื้นที่ใดเหมาะสมกับกิจกรรมทางการเกษตรแบบใด ควรปลูกพืชแต่ละชนิดในระยะห่างกันเท่าไร โดยยึดหลักการที่ว่า การปลูกพืชหลายชนิดรวมกัน เช่น ไม้ผล พืชไร่

พืชหมุนเวียน การปลูกไม้บังลม โดยที่กิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่เหล่านั้นควรเป็นในลักษณะพึ่งพา และเกื้อหนุนกันและกัน

นอกจากนี้ การฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานยังสนับสนุนให้ชาวบ้านปรับพื้นที่สำหรับการทำเกษตรกรรมให้เป็นระบบขั้นบันได ดังจะเห็นได้จากการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงได้สอนวิธีปรับสภาพพื้นดินให้เป็นแบบขั้นบันได และปลูกหญ้าแฝกเพื่อลดการพังทลายของหน้าดิน เพราะสภาพพื้นที่ในการทำเกษตรกรรมของหมู่บ้านแม่จันทรวงมีลักษณะลาดชัน และเป็นที่ยาบเชิงเขาเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น การทำการเกษตรผสมผสานจึงต้องปรับสภาพพื้นดินให้เป็นแบบขั้นบันได และเนื่องจากสภาพพื้นที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ก่อนการเข้ามาของโครงการ อพช. ทำให้การฝึกอบรมเกษตรผสมผสานสนับสนุนให้ชาวบ้านปรับปรุงดินโดยใช้ปุ๋ยคอกเพื่อให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์เพื่อให้เหมาะสมกับการทำการเกษตรจึงมีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่ง ทางโรงเรียนได้รับความสนับสนุนชาวบ้านแม่จันทรวงที่เข้ารับการฝึกอบรมเกษตรผสมผสานโดยการปรับปรุงไร่ของชาวบ้านเป็นแบบขั้นบันได ครอบคลุมไร่ละ 2 ไร่ ในปัจจุบัน (พ.ศ.2544) มีพื้นที่ขั้นบันไดในไร่ของชาวบ้านแม่จันทรวงรวมทั้งสิ้นจำนวน 50 ไร่

นอกจากนี้ การฝึกอบรมเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านยังได้สอนเทคนิคในการขยายพันธุ์พืชโดยใช้วิธีการสมัยใหม่ เพราะจะเป็นอีกทางเลือกที่จะทำให้ชาวบ้านสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรได้เพิ่มขึ้น เช่น การตอนกิ่ง การทาบกิ่ง โดยใช้ต้นตอเป็นพันธุ์พื้นเมืองแต่กิ่งใหม่เป็นพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง และการเพาะเมล็ดโดยใช้โรงบ่ม เป็นต้น

ในการฝึกอบรมเกษตรผสมผสานในแต่ละครั้งนั้น ทางโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงได้ให้พันธุ์กล้าไม้ผล และพืชชนิดต่างๆ แก่ชาวบ้านที่เข้าร่วมการฝึกอบรมด้วย ซึ่งสามารถแสดงรายละเอียดได้จากตารางที่ 12 ที่แสดงจำนวนพันธุ์ไม้ชนิดต่างๆ ที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงได้มอบให้กับชาวบ้านแม่จันทรวงในปี พ.ศ.2539 ซึ่งเป็นปีที่เริ่มต้นการฝึกอบรมเกษตรผสมผสาน และมีชาวบ้านแม่จันทรวงเข้าร่วมการฝึกอบรมทั้งสิ้นจำนวน 10 ครัวเรือน (ชาวบ้านแม่จันทรวงส่งตัวแทนเข้าร่วมการอบรมครอบครัวละ 1 คน)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 12 แสดงจำนวนพืชชนิดต่างๆ ที่ให้กับชาวบ้านแม่จันหลวงที่เข้ารับการฝึกอบรมเกษตรผสมผสานเมื่อปี พ.ศ.2539

หน่วย : ต้น

ชนิดพืช	คนละ	รวม
ท้อ	25	250
ลิ้นจี่	15	150
มะไฟหวาน	10	100
กระท้อนปุยฝ้าย	6	60
ขนุน	15	150
กล้วยน้ำว้า	20	200
เชอร์รี่	20	200
กาแฟ	25	250
บัวลอย	25	250
ฝรั่ง	10	100
ถั่วแดง (ถั่ง)	4	40

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ที่สำคัญในการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่ใช่แค่ต้องการสอนเทคนิคในการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านเท่านั้น แต่ต้องการชี้ให้ชาวบ้านแม่จันหลวงเห็นถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการทำเกษตรผสมผสานทั้งทางตรง เช่น ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้จากการทำเกษตรผสมผสานเพราะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อการบริโภคตลอดทั้งปี เป็นต้น และประโยชน์ทางอ้อมจากการทำเกษตรผสมผสาน เช่น สภาพแวดล้อมรอบๆ หมู่บ้านที่ดีขึ้น , การไม่มีปัญหาขาดแคลนน้ำในการอุปโภคและบริโภค เป็นต้น โดยทางโครงการ อพข. ได้แทรกการบรรยายภาคทฤษฎีในการฝึกอบรมเกษตรผสมผสาน ก่อนที่จะให้ชาวบ้านแม่จันหลวงได้ลงมือปฏิบัติในแปลงสาธิตต่อไป

นอกจากนี้ ทางโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงยังได้ปลูกฝังทัศนคติเรื่องพึ่งพาตนเองจากการทำเกษตรผสมผสานไปสู่นักเรียนในโรงเรียนโดยผ่านทางกิจกรรมที่แปลงเกษตรเป็นประจำทุกวัน ซึ่งส่งผลให้เด็กๆ มีทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรผสมผสาน และเด็กๆ ยังเห็นตัวอย่างโดยตรง

ของผลประโยชน์จากการทำเกษตรผสมผสานจากแปลงเกษตรผสมผสานอีกด้วย เช่น การมีอาหารสำหรับการบริโภค เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป โครงการ อพข. พยายามที่จะถ่ายทอดทั้งความรู้ในการทำเกษตรผสมผสาน และแนวคิดในการพึ่งตนเองไปสู่ชาวบ้านแม่จันทรวง โดยมีโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงเป็นตัวกลางในการถ่ายทอดแนวคิดและวิธีการทำเกษตรผสมผสานไปสู่เด็กๆ โดยผ่านทางกิจกรรมในแปลงเกษตรผสมผสานในโรงเรียน และมีการจัดฝึกอบรมเกษตรผสมผสานเพื่อถ่ายทอดแนวคิดและวิธีการทำเกษตรผสมผสานให้แก่ชาวบ้าน โดยใช้แปลงสาธิตในโรงเรียนและศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสาน ตามลำดับ

นอกจากการฝึกอบรมเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันทรวงแล้ว เจ้าหน้าที่ประจำศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานจำนวน 4 คน ยังได้ทำการเยี่ยมเยียนพื้นที่ไร่นาของชาวบ้านแม่จันทรวงทุกปี อีกทั้งยังมีการประชุมพูดคุยแลกเปลี่ยนและให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิดแก่ชาวบ้าน โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันทรวง

หลังจากมีการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจแก่ชาวบ้านโดยรวมผ่านไป 2 ปี (พ.ศ. 2541) มีชาวบ้านแม่จันทรวงกลุ่มหนึ่งจำนวน 15 คน ที่แสดงความจำนงที่จะทำเกษตรผสมผสานอย่างจริงจังในพื้นที่เกษตรกรรมในไร่ของตน ดังนั้น โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงจึงได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายที่จะดำเนินการส่งเสริมการทำเกษตรผสมผสานที่ชัดเจนมากขึ้นในรูปแบบกลุ่มเกษตรกรเพื่อให้สามารถทำงานส่งเสริมการทำเกษตรผสมผสานให้ได้ผลชัดเจนยิ่งขึ้น โดยคุณสมบัติของผู้เข้าร่วมกลุ่มเกษตรกรมีดังนี้คือ เป็นชาวบ้านแม่จันทรวงที่ไม่ทำการเกษตรที่ขัดต่อแนวทางการเกษตรผสมผสานเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การปลูกพืชเศรษฐกิจระยะสั้นที่ใช้สารเคมีอันส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม และจะต้องเข้าร่วมกิจกรรมการฝึกอบรมตามที่โครงการกำหนดไว้

สมาชิกกลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้านจะผ่านการฝึกอบรมระบบเกษตรผสมผสานเพื่อการอนุรักษ์จากศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานทั้งสองแห่ง และแบ่งกลุ่มย่อยประมาณกลุ่มละ 5 คน กำหนดพื้นที่ที่จะปรับเป็นขั้นบันไดและวางแผนร่วมกันในการช่วยเหลือหมุนเวียนแรงงานกันในกลุ่ม โดยเจ้าหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาแนะนำทางวิชาการและร่วมลงมือปฏิบัติภายในกลุ่มเกษตรกรของแต่ละหมู่บ้านอาจมีการกำหนดให้มีหัวหน้ากลุ่ม หรือกำหนดระเบียบข้อบังคับเฉพาะขึ้นตามความเหมาะสม เพื่อติดตามดูแลพื้นที่ พืช และสัตว์ที่ได้รับการส่งเสริม ตลอดจนการให้การช่วยเหลือภายในกลุ่ม

นอกจากนี้ โครงการ อพข. ยังจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนพันธุ์พืชและสัตว์ ขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2540 เป็นรูปแบบที่โครงการนำมาใช้ในการส่งเสริมและสนับสนุนการทำเกษตรผสมผสานเพื่อการอนุรักษ์ในพื้นที่ของชาวบ้าน เพื่อให้มีจำนวนพันธุ์พืชและสัตว์เพียงพอต่อความต้องการของชาวบ้าน นั่นคือ โครงการ อพข. จะซื้อพันธุ์สัตว์ต่างๆ มาเป็นพ่อแม่พันธุ์ เช่น วัว, สุกร, แพะ เป็นต้น ดังรายละเอียดในตารางที่ 13 จากนั้นทางโครงการ อพข. จะนำสัตว์เหล่านี้ไปให้ชาวบ้านแม่จันทรวงดูแล เลี้ยงดูเพื่อขยายพันธุ์และแจกจ่ายกันเองในหมู่บ้าน

ตารางที่ 13 แสดงชนิดและจำนวนพันธุ์สัตว์ที่โครงการ อพข. สนับสนุนให้ชาวบ้านแม่จัน
หลวงเลี้ยงเมื่อปี พ.ศ.2540

หน่วย : ตัว

สุกรพันธุ์		ลูกสุกร		โคพันธุ์เทศ เมียบ	ม้าเทศผู้
พ่อพันธุ์	แม่พันธุ์	เพศผู้	เพศเมีย		
1	1	2	2	1	1

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากอาจารย์ปู้ต้องย้ายเป็นประจำการที่อำเภอเชียงดาว จากที่กล่าวไว้ข้างต้น ทำให้งานด้านการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานต้องหยุดชะงักไปเมื่อปี พ.ศ.2543 นั่นคือ การฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันหลวงได้ดำเนินงานแค่ในช่วงปี พ.ศ. 2539-2542 เท่านั้น รวมแล้วมีชาวบ้านแม่จันหลวงเข้าร่วมการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานทั้งสิ้น 25 ครั้งเรือน

นอกจากนี้ ในปัจจุบัน (พ.ศ.2544) ชาวบ้านแม่จันหลวงที่ทำหน้าที่เป็นลูกจ้างชั่วคราวที่ศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานฐานอินทรีย์จำนวน 8 คน ยังได้เลิกปฏิบัติงานไปแล้ว เนื่องจาก การหยุดชะงักไปของการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้แก่ชาวบ้านแม่จันหลวง อย่างไรก็ตาม คนงานประจำที่ศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานแม่จันหลวงจำนวน 2 คน ยังคงทำงานปกติจนถึงปัจจุบัน

4.2.4 แหล่งน้ำในการทำเกษตรผสมผสานของโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวง

จากที่กล่าวมาข้างต้นว่า พื้นที่บริเวณหมู่บ้านแม่จันหลวงก่อนเข้ามาของโครงการ อพข. มีแต่ความแห้งแล้ง และมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่อกเขาหัวโล้น อีกทั้งยังมีการขาดแคลนแหล่งน้ำสำหรับการทำเกษตรกรรม ดังนั้น โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงจึงได้เร่งดำเนินงานในการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดินและสร้างแหล่งน้ำเพื่อทำการเกษตรเป็นความจำเป็นอันดับแรก

โดยอาจารย์ปู้ได้เริ่มจากการสร้างขั้นบันไดเพื่อชะลอและหยุดยั้งการพังทลายของหน้าดิน จากนั้นก็ใช้หญ้าคาที่ถางในพื้นที่นั้นมาใช้คลุมดินขั้นบันไดให้เน่าเปื่อยกลายเป็นปุ๋ย ต่อจากนั้นจึงปลูกหญ้าแฝกกันเอาไว้ทุกขั้นบันไดเพื่อไม่ให้หน้าดินพังทลาย เพราะหญ้าแฝกสามารถยึด

หน้าดินได้อย่างดี จากนั้นอาจารย์ปู่ก็ปลูกถั่วลิสงเพื่อบำรุงดิน และได้ปลูกกล้วยเป็นลำดับ ต่อมา เนื่องจาก กล้วยเป็นไม้โตเร็ว เป็นร่มเงาแก่พืชอื่นๆ และยังสามารถใช้ประโยชน์จาก กล้วยได้ทุกส่วน อีกทั้งกล้วยยังเป็นพืชอุ้มน้ำ ทำให้ดินมีความชุ่มชื้น

จากนั้นจึงปลูกพืชต่างๆ เช่น ไม้ผล พืชล้มลุก ผักต่างๆ ตามลงไป เมื่อปลูกพืชได้ไม่นาน น้ำก็เริ่มตามมา ซึ่งกระบวนการดังกล่าวข้างต้นกินเวลาประมาณ 1-2 ปี

หลังจากปลูกพืชชนิดต่างๆและดินมีความอุดมสมบูรณ์พอสมควรแล้ว อาจารย์ปู่จะสร้าง เขັกแดม (check dam) ซึ่งเป็นเขื่อนขนาดเล็กที่สร้างกั้นร่องเขา หุบเขาเล็กๆ เพื่อเก็บกักน้ำ และ กักตะกอนตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อย่างไรก็ตาม มีความแตกต่างระหว่างเขັกแดมตามแนวพระราชดำริของในหลวงกับเขັกแดมของอาจารย์ปู่ดังนี้คือ เขັกแดมตามแนวพระราชดำริของในหลวงทำด้วยคอนกรีต แต่เขັกแดมของอาจารย์ปู่สร้างจากวัสดุต่างๆ คือ กระจอบดินและหินซึ่งดัดแปลงมาอีกต่อหนึ่งเพื่อให้ง่าย ใช้งบประมาณน้อย และมีความเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศของหมู่บ้านแม่จันหลวงที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขา

โดยวิธีการสำหรับสร้างเขื่อนดิน หรือเขັกแดมมีดังนี้ เมื่อขุดพบตาน้ำที่หุบเขาร่องเขาไหน อาจารย์ปู่ก็จะขุดดินต่ำกว่าตาน้ำโดยขุดให้มีความลึกประมาณเท่าเขา เสร็จแล้วก็เอากระจอบดินกระจอบหินอัดลงไปให้แน่นจนสูงขึ้นมาพอจะกั้นร่องน้ำนั้นไว้ได้ จากนั้นก็ขุดดินที่หน้าเขื่อน ออกและทิ้งไว้ประมาณ 4-5 วัน จากตาน้ำที่เคยมีน้ำซึมลึกลงไปข้างใต้ดิน น้ำก็จะเอ่อท้นขึ้นมา และถ้าเป็นเขັกแดมของในหลวง จะทำเอียงนิดหน่อยเพื่อดักตะกอนให้จมลงก้นเขื่อน และเพื่อให้ น้ำล้นออกไปเลย แต่ของอาจารย์ปู่ทำแนวตรงเพื่อขังน้ำเอาไว้แล้วทำสปริงเวย์ ให้น้ำซึมออกมาทางด้านข้างเพื่อให้เลี้ยงป่าสองข้างด้วย และถ้าจะเอาน้ำไปใช้ก็ฝังท่อติดวาล์วมาใช้ได้เลย

ปัจจุบัน (พ.ศ.2544) บริเวณโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงมีเขັกแดมจำนวน 14 แห่ง โดยมีเขັกแดมหลักๆ อยู่จำนวน 3-4 แห่ง ที่ชาวบ้านแม่จันหลวงได้อาศัยเป็นแหล่งน้ำในการทำ เกษตรกรรมและการบริโภค โดยการต่อท่อส่งน้ำจากเขັกแดมลงไปสู่หมู่บ้านแม่จันหลวงในรูปแบบของประปาภูเขา

กล่าวโดยสรุป โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงได้นำรูปแบบทำเกษตรผสมผสานและแนวคิดในการสร้างบ่อกักเก็บน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรจากเกษตรทฤษฎีใหม่ของในหลวงมาประยุกต์ใช้ด้วยกันเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ นั่นคือ การสร้างเขັกแดมเพื่อเป็นแหล่งกักเก็บน้ำในการทำเกษตรผสมผสาน อย่างไรก็ตาม จุดประสงค์หลักของของเกษตรทฤษฎีใหม่ในการสร้างเศรษฐกิจพอเพียงให้กับชาวบ้านแม่จันหลวงเพื่อให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ก็ยังคงเป็นจุดประสงค์หลักของโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงในการเผยแพร่แนวคิดเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันหลวง

อย่างไรก็ตาม หลังจากการสร้างเขັกแดมแล้ว อาจารย์ปู่มีความเห็นว่า ระบบเขັกแดมอาจไม่เพียงพอต่อการทำเกษตรกรรมในฤดูร้อนที่ฝนอาจทิ้งช่วง ทำยที่สุดอาจารย์ปู่จึงได้เสนอให้สร้างระบบน้ำในแปลงสาธิตการเกษตรผสมผสานเป็นพิเศษอีกทางหนึ่ง เพราะน้ำเป็นปัจจัยที่

สำคัญมากอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จและล้มเหลวของการทำเกษตรผสมผสาน โดยเฉพาะในช่วงแรกที่ระบบสังคมพืชยังไม่สมบูรณ์เต็มที่ แหล่งน้ำที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงได้ดำเนินการอาจจำแนกได้ดังนี้

1. อ่างเก็บน้ำขนาดเล็กเพื่อการเกษตร ที่ศูนย์สาธิตและอบรมเกษตรผสมผสานแม่จันหลวงซึ่งมีสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสม โดยมีลักษณะเป็นอ่างดินอัดแน่นเรียบ สันอ่างกว้าง 6 เมตร บริเวณที่ลึกที่สุด 10 เมตร ความจุประมาณ 10,000 ลูกบาศก์เมตร รับน้ำจากต้นน้ำแม่จัน บริเวณอ่างน้ำมีการปลูกหญ้าแฝก กัลย และต้นบานานากลาส มีการขุดทางส่งน้ำไปสู่พื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้าน

2. บ่อพักน้ำ ถังเก็บน้ำ เป็นระบบการเก็บน้ำขนาดเล็กเพื่อใช้สำหรับแปลงเกษตรขั้นบันได เรือนเพาะชำ โรงเรือนเลี้ยงสัตว์ ในระยะแรกจะมีการใช้น้ำจากท่อส่งน้ำในระบบพ่นกระจาย สำหรับพืชที่ยังเล็กอยู่ ปัจจุบันมีการสร้างบ่อพักน้ำรวม 3 แห่ง ขนาด 6x8x4 เมตร จำนวน 1 แห่ง และ ขนาด 8x8x4 เมตร จำนวน 2 แห่ง ถังเก็บน้ำรวม 3 ถัง ขนาด กว้าง 1 เมตร สูง 1 เมตร

3. บ่อปลา เป็นแหล่งน้ำสำรองในระบบเกษตรผสมผสาน นอกเหนือจากเป็นการสร้างความหลากหลายของชนิดสัตว์ ให้เกิดการหมุนเวียนระบบทรัพยากรอย่างครบวงจร ขนาดนี้มีบ่อปลารวม 2 แห่ง ขนาด 4x6x2 เมตร และ 6x8x4 เมตร

สรุปวิธีการในการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานจากโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงไปสู่ชาวบ้านแม่จันหลวงมีดังนี้

1. การใช้โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดแนวคิดผ่านทางเด็กนักเรียนที่เข้ารับการศึกษากจากโรงเรียน โดยผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ ในแปลงเกษตรผสมผสานที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวง โดยที่เด็กนักเรียนได้มีโอกาสฝึกฝนและลงมือปฏิบัติในแปลงเกษตรผสมผสานด้วยตนเองทุกวัน ดังนั้น เด็กนักเรียนจึงได้เห็นตัวอย่างและฝึกปฏิบัติการทำเกษตรผสมผสานไปพร้อมๆ กัน

2. แปลงสาธิตเกษตรผสมผสานในโรงเรียนยังเป็นตัวอย่งที่แสดงความสำเร็จของเกษตรผสมผสานให้ชาวบ้านแม่จันหลวงได้เห็นจริง และเกิดความเชื่อถือในการทำเกษตรผสมผสานในไร่นาของชาวบ้าน

3. การใช้พื้นที่ของโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงสร้างศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสาน โดยการสร้างโรงเพาะเลี้ยงต้นกล้า เพื่อแจกจ่ายให้ชาวบ้านแม่จันหลวงได้นำไปปลูกในไร่นาของตน ซึ่งสามารถแสดงรายละเอียดได้ในตารางที่ 14

4. การฝึกอบรมวิธีการทำเกษตรผสมผสานโดยตรง โดยใช้พื้นที่ในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวง, แปลงสาธิตการเกษตรในโรงเรียน และศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานแม่จันหลวง ตลอดจนการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้านแม่จันหลวงและการจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนพันธุ์พืชและสัตว์ขึ้นในหมู่บ้านแม่จันหลวง

ตารางที่ 14 จำนวนพืชที่ปลูกในศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานเมื่อปี พ.ศ.2539

หน่วย : ต้น

ชนิดพืช	ศสภ. แม่จันทหลวง					ศสภ. ฐานอินทรีย์	รวม
	แปลง 1	แปลง 2	แปลง 3	แปลง 4	แปลง 5		
ไม้ผล (ต้น/กอ)							
กล้วยน้ำว้า	285	430	410	490	1,125	980	3,720
กล้วยน้ำว้าเตี้ย	-	-	14	-	-	-	14
กล้วยหอม	-	-	14	-	-	-	14
กล้วยหอมเตี้ย	23	155	82	225	3	-	488
ทุเรียน	143	12	7	-	-	680	842
ป๊วย	5	66	176	86	-	480	813
ลิ้นจี่	3	-	-	-	32	116	151
มะเขี๋ยงแขก	4	17	7	38	14	50	130
มะคาเดเมีย	6	41	104	103	58	673	985
ขนุน	3	1	-	-	-	62	66
มะขาม	213	150	-	-	-	554	917
มะละกอ	-	4	22	-	-	-	26
ฝรั่งคั้นน้ำ	-	250	-	-	-	191	441
ฝรั่งสาดี	-	2	-	-	-	12	14
ทับทิม	-	-	3	-	-	-	3
ตะขม	-	1	-	-	-	-	1
ชมภู	-	1	-	-	-	-	1
มะพร้าวน้ำหอม	-	1	-	-	-	-	1
ส้มโอ	-	-	2	-	-	-	2
สละ	-	-	-	-	6	-	6
มะม่วงแก้ว	-	-	-	-	-	225	225
มะนาว	-	6	-	-	-	8	14
มะกรูด	-	-	-	-	2	-	2
ส้ม	-	-	-	-	-	400	400
พลับ	-	-	-	-	-	50	50

ตารางที่ 14 (ต่อ)

หน่วย : ต้น

ชนิดพืช	ศสภ. แม่จันทหลวง					ศสภ. ฐานอินทรีย์	รวม
	แปลง 1	แปลง 2	แปลง 3	แปลง 4	แปลง 5		
พืชเศรษฐกิจ							
ชา	72	-	-	-	-	1,403	1,475
กาแฟ	216	-	13	-	-	150	379
พืชสวนครัว							
พริกขี้หนูสวน	-	46	-	-	-	-	46
ชะอม	-	-	26	-	20	-	46
พริกหวาน	-	27	-	-	-	-	27
เซอรี่	156	-	-	201	-	387	744

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

หมายเหตุ : ผักอื่นๆ ได้แก่ ผักกาดเขียว ผักกาดขาว ผักกวางตุ้ง ผักบุ้ง ผักคะน้า ถั่วลันเตา ถั่ว ผักยาว มะเขือยาว มะเขือเปาะ มะเขือเครือ มะเขือเทศ ตำลึง พักทอง พักเขียว มะกูด มะนาว ตะระไคร้ โหระพา กระเพรา กระเทียม เป็นต้น

4.3 ผู้รับบริการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสาน

4.3.1 การมีส่วนร่วมของชาวบ้านแม่จันทหลวง

ถึงแม้ว่า แนวคิดในการจัดตั้งโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทหลวงจะไม่ได้เริ่มต้นมาจากชาวบ้านแม่จันทหลวง อย่างไรก็ตาม เมื่อโครงการ อพข. จะทำการสร้างโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทหลวงทางโครงการ อพข. ก็ได้ขอความร่วมมือจากชาวบ้านแม่จันทหลวง ซึ่งชาวบ้านแม่จันทหลวงก็ให้การสนับสนุนในการสร้างโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทหลวงเป็นอย่างดี โดยทางโครงการ อพข. ได้ขอความช่วยเหลือผ่านทางพ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) ของหมู่บ้านแม่จันทหลวงโดยตรง และพ่อหลวงก็ได้ประสานงานไปสู่ชาวบ้านแม่จันทหลวงอีกต่อหนึ่ง

นอกจากนี้ ชาวบ้านแม่จันทรงได้ยกพื้นที่บริเวณที่ตั้งโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรง และศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานแม่จันทรง (มีเนื้อที่รวมกันประมาณ 95 ไร่) ให้กับโครงการ อพข. เพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2536 (โดยเริ่มจากการสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแม่จันทรงก่อน) จนถึงปัจจุบัน อีกทั้งชาวบ้านแม่จันทรงยังได้สละเวลาและกำลังกายในการสร้างโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรงแห่งนี้ขึ้นด้วย

อย่างไรก็ตาม เรื่องการดูแลการใช้จ่ายเงินงบประมาณให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์นั้น เจ้าหน้าที่ของโครงการ อพข. (เจ้าหน้าที่ฝ่ายสำนักงาน ชุกรการ-บัญชี จำนวน 1 คน) จะเป็นผู้ดูแลและรับผิดชอบทั้งหมด แต่จะมีรายงานรายละเอียดรายรับและรายจ่ายต่างๆ ต่อที่ประชุมตอนสิ้นปีงบประมาณในเดือนตุลาคมของทุกปี

นอกจากนี้ ความร่วมมือของชาวบ้านในชุมชน นับเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการทำกิจกรรมของโรงเรียนเป็นอย่างยิ่งคือ ช่วยทำให้เกิดความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียนและชาวบ้านซึ่งส่งผลโดยตรงต่อเด็กรุ่นใหม่ในหมู่บ้านเอง

สรุปความร่วมมือของชาวบ้านแม่จันทรงที่มีต่อโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรงมีดังนี้

1. ชาวบ้านแม่จันทรงเข้าร่วมการสร้างอาคารเรียน ห้องครัว ห้องสุขา รั้ว สนามเด็กเล่น และสนับสนุนวัสดุในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ หญ้าคา เป็นต้น

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังได้สละพื้นที่ในการสร้างโรงเรียน แปลงเกษตรผสมผสาน ตลอดจนพื้นที่ในการสร้างศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานแม่จันทรงอีกด้วย รวมพื้นที่ทั้งสิ้นประมาณ 95 ไร่

2. ให้การสนับสนุนส่งเสริมเด็กมาโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ บางคนมีการติดตามการเรียนรู้และพัฒนาการของเด็ก โดยการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อการจัดกิจกรรมกับครูที่โรงเรียน ถึงแม้ว่าเด็กผู้หญิงในหมู่บ้านจะเข้ารับการศึกษาที่โรงเรียนน้อยกว่าผู้ชายก็ตาม

จำนวนเด็กๆ ในหมู่บ้านแม่จันทรงที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรงตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ.2539 – พ.ศ.2544 มีจำนวนประมาณ 50-60 คน (รวมทั้งเด็กๆ ที่จบการศึกษาไปแล้วและที่กำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรง)

3. เข้าร่วมกิจกรรมการทำแปลงเกษตรผสมผสาน ช่วยปลูกต้นไม้ชนิดต่างๆ ในบริเวณโรงเรียน เช่น ไม้ผลโตเร็ว ผักสวนครัว เป็นต้น และทำปุ๋ยหมักโดยใช้วัสดุเหลือใช้จากในหมู่บ้าน นอกจากนี้ ชาวบ้านแม่จันทรงยังเข้าร่วมการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานที่ทางโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรงได้จัดขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2539-2542 เป็นจำนวนทั้งสิ้น 25 ครัวเรือน

4. ช่วยทำอาหารกลางวันสำหรับเด็ก และสนับสนุนพืชผักสำหรับทำอาหารกลางวัน บางครั้งชาวบ้านจะนำพืชผักที่เก็บจากไร่ของตนมาให้โรงเรียน ถ้าตนเองเก็บเกี่ยวผลผลิตได้มากกว่าการบริโภค นับเป็นการสนับสนุนการทำกิจกรรมของโรงเรียนอย่างดี

5. ทำหน้าที่เป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน โดยผู้ที่ทำหน้าที่นี้โดยมากจะเป็นพ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) หรือคณะกรรมการประจำหมู่บ้านหมื่นเวียน

กันไปตามความเหมาะสม โดยที่พ่อหลวงและคณะกรรมการประจำหมู่บ้านจะมีส่วนร่วมในการประชุมที่สำคัญๆ ทุกครั้ง และมีสิทธิ์ในการออกความคิดเห็นในที่ประชุมด้วย

6. ชาวบ้านแม่จันทองทำหน้าที่เป็นลูกจ้างประจำในส่วนของศูนย์สถิติและฝึกอบรมเกษตรผสมผสานแม่จันทองจำนวน 2 คน และลูกจ้างชั่วคราวหมุนเวียนจำนวน 8 คน โดยได้ค่าจ้างตอบแทนวันละ 80 บาท

กล่าวโดยสรุป ชาวบ้านแม่จันทองได้ให้ความร่วมมือกับโรงเรียนทั้งในเรื่องกำลังแรงงานของตน และวัสดุ อุปกรณ์ต่างๆ ในหมู่บ้านเท่าที่ชาวบ้านจะช่วยให้ได้ นอกจากนี้ ชาวบ้านยังได้เข้าร่วมกิจกรรมที่โรงเรียนได้จัดขึ้นและเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าร่วมตามสมควร เช่น การเข้าร่วมการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสาน หรือ การเข้าร่วมการประชุมกับทางโรงเรียนของพ่อหลวง เป็นต้น ซึ่งความร่วมมือต่างๆ เหล่านี้นับเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการถ่ายทอดแนวคิดในการทำเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้าน

สาเหตุที่ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมเพราะเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการสร้างโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองขึ้นในหมู่บ้าน เพราะเด็กๆ ในหมู่บ้านจะได้รับการศึกษาเหมือนกับเด็กอื่นๆ ที่เรียนหนังสือในตัวเมือง อีกทั้งชาวบ้านเห็นว่าโรงเรียนได้นำความเจริญและการพัฒนามาสู่มุมบ้านเป็นอย่างมาก เช่น กระแสไฟฟ้า, อาคารต่างๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองยังทำหน้าที่ในการดูแลเด็กๆ ในเวลาที่ผู้ปกครองต้องออกไปทำไร่ ทำให้ชาวบ้านแม่จันทองสนับสนุนโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทอง เด็กๆ ที่เข้ารับการศึกษานในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองมีทัศนคติที่ดีต่อโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทอง และครูที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองเป็นอย่างมาก เนื่องจาก เด็กๆ จากหมู่บ้านได้มีโอกาสเรียนหนังสือและร่วมกิจกรรมกับเพื่อนๆ ที่โรงเรียน และยังมีอาหารกลางวันให้รับประทานทุกวันๆ ไปโรงเรียนอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านแม่จันทองเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เช่น การใช้พื้นที่ของหมู่บ้านแม่จันทองในการสร้างโรงเรียน และการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อสร้างอาคารต่างๆ ตลอดจนการช่วยเหลือในรูปแบบของแรงงานในการสร้างโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองและอาคารต่างๆ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การเข้าไปมีส่วนร่วมของชาวบ้านแม่จันทองเป็นไปในรูปแบบของการมีส่วนร่วมดำเนินงานตามแผน นั่นคือ การสละแรงงานและทรัพยากรต่างๆ ในหมู่บ้าน เพื่อดำเนินกิจกรรมของโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทอง แต่ชาวบ้านแม่จันทองไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาในหมู่บ้านของตน การดำเนินงานของโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองจึงไปในลักษณะที่คล้ายกับเป็นคนนอกที่เข้ามาชี้ปัญหา และวิธีการแก้ไขให้กับชาวบ้านแม่จันทอง

เนื่องจากทัศนคติของอาจารย์ผู้ซึ่งเป็นผู้นำในการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานและครูจากโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองที่มีต่อชาวบ้านแม่จันทองนั้น เป็นแบบทัศนคติที่เห็นว่าชาว

บ้านเดี่ยวก่อนมีปัญหาความยากจนและปัญหาสิ่งแวดล้อมจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว
 ดังนั้น ทางโครงการ อพช. จึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำทรัพยากรต่างๆ เช่น เงินทุน, วิธีการทำงาน
 , ความรู้, วิธีการจัดการองค์กร แม้แต่คุณค่าหรือจิตสำนึกในการพัฒนาเข้าไปให้ชาวบ้านแม่จัน
 หลวงแบบสำเร็จรูป นั่นคือ ชาวบ้านมีหน้าที่แต่เพียงเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่ทางโครงการ อพช. ได้
 จัดขึ้นมาเท่านั้น

กล่าวโดยสรุป ทักษะคติที่เจ้าหน้าที่ของโครงการ อพช. (อาจารย์ปู้ และครูที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวง) จึงมีมองชาวบ้านว่าเป็นผู้รับการพัฒนา และเจ้าหน้าที่เป็นบุคคลากรจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่จะเข้ามาช่วยเหลือและทำให้หมู่บ้านมีความเจริญ โดยใช้รูปแบบกิจกรรมที่ได้กำหนดต่างๆ เพื่อให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมมาอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งเป็นหลักการของการพัฒนาจากบนสู่ล่าง (Top-Down Approach) ซึ่งทำให้ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาที่กำลังเผชิญ ตลอดจนชาวบ้านได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการหาวิธีการแก้ไขปัญหาต่างๆ เหล่านั้นด้วย และผู้ศึกษาจะทำการวิเคราะห์ประเด็นนี้ในบทที่ 5 ต่อไป

นอกจากชาวบ้านแม่จันหลวงไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีและวางแผนในการแก้ปัญหาแล้ว ชาวบ้านยังไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านแม่จันหลวงมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการดำเนินงานของโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงโดยตรง ยกตัวอย่างเช่น ความเจริญทางวัตถุที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงได้นำมาสู่หมู่บ้านแม่จันหลวง ตลอดจนเด็กๆ ในหมู่บ้านแม่จันหลวงได้มีโอกาสเข้ารับการศึกษาศึกษาในโรงเรียน เป็นต้น

นอกจากปัญหาการขาดการเข้าไปมีส่วนร่วมของชาวบ้านในระดับของการวางแผนแล้ว จากการศึกษายังพบอีกว่า ในบางขั้นตอนของการดำเนินกิจกรรมยังคงมีปัญหาช่องว่างระหว่างโรงเรียนและชาวบ้านกล่าวคือ เนื่องจากบุคลากรทั้งหมดที่โรงเรียนไม่ว่าจะเป็นครูที่โรงเรียนหรือลูกจ้างอื่นๆ ก็ยังคงเป็นบุคคลจากภายนอก อีกทั้งบุคคลเหล่านี้ยังไม่สามารถพูดภาษาอาข่าได้ ทำให้การสื่อสารกับชาวบ้านที่มีอายุมาก (45 ปีขึ้นไป) เป็นไปด้วยความลำบาก และเกิดความแตกต่างและช่องว่างกับชาวบ้านแม่จันหลวงในเรื่องวัฒนธรรมบ้างในบางครั้ง เช่น ชาวบ้านแม่จันหลวงจะหยุดงานในไร่วันอาทิตย์เพื่ออยู่บ้าน การฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานจะมีสมาชิกเข้าร่วมน้อยกว่าปกติในวันอาทิตย์ หรือประเพณีปีใหม่ของชาวบ้าน ชาวบ้านก็จะหยุดงานในไร่นาเพื่อมาร่วมพิธีกรรมทุกคน ทำให้การจัดกิจกรรมต่างๆ ต้องคอยหลีกเลี่ยงวันที่จะตรงกับวันสำคัญของประเพณีของชาวบ้าน เป็นต้น แต่โดยปกติแล้วครูที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงจะติดต่อสื่อสารกับผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการประจำหมู่บ้านโดยตรงซึ่งจะไม่ประสบปัญหาเรื่องภาษามากนัก เพราะผู้ใหญ่บ้านจะเป็นคนกลางในการประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านในหมู่บ้านรับทราบอย่างทั่วถึงต่อไป

สำหรับทัศนคติของชาวบ้านแม่จันหลวงที่มีต่อโครงการ อพช. นั้น ชาวบ้านมองว่า การเข้ามาของโครงการ อพช. จะทำให้ชาวบ้านได้รับประโยชน์ เช่น การสร้างโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวง, การเดินกระแสไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน, การมีโอกาสได้รับบัตรประชาชนไทย เป็นต้น ชาว

บ้านมีความรู้สึกเป็นเจ้าของที่จากโครงการ อพข. เป็นบุคคลจากภายนอกเท่านั้น เนื่องจากความแตกต่างทางด้านภาษาและวัฒนธรรมดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น

4.3.2 การประยุกต์ใช้วิธีการทำการเกษตรแบบผสมผสานในไร่ของชาวบ้านแม่จันหลวง

ปัจจุบันหมู่บ้านแม่จันหลวงมีประชากรอยู่ทั้งหมด 44 ครัวเรือน มีครัวเรือนจำนวน 25 ครัวเรือน (คิดเป็น ร้อยละ 56.8) ที่เข้ารับการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวง สรุปวิธีการทำการเกษตรผสมผสานที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงได้ถ่ายทอดให้กับชาวบ้านแม่จันหลวงได้ดังนี้

1. การปรับปรุงพื้นที่การเกษตรให้เป็นแบบขั้นบันได
2. เทคนิคการทำเขื่อนดินขนาดเล็ก หรือ check damn
3. การเลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลา
4. การรับกล้าไม้ต่างๆ ไปปลูก โดยเฉพาะไม้ผลต่างๆ
5. การรับสัตว์เลี้ยงต่างๆ ไปใช้ และขยายพันธุ์ เช่น สุกร, โค และม้า
6. เทคนิคการปลูกผักต่างๆ และผลไม้ต่างๆ ผสมผสานลงในไร่ของตน

จากการศึกษาในครั้งนี้สามารถสรุป รายละเอียดเทคนิคการทำเกษตรผสมผสานที่ถ่ายทอดให้กับชาวบ้านแม่จันหลวงได้ในตารางที่ 15

สาเหตุที่ทำให้การเลี้ยงสัตว์ต่างๆ เหล่านี้ไม่แพร่หลายกับชาวบ้านแม่จันหลวง เพราะการเลี้ยงสัตว์เหล่านี้ไม่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านแม่จันหลวง เช่น สุกรที่นำมาให้เลี้ยงก็ไม่ใช้พันธุ์พื้นบ้านที่ชาวบ้านเคยเลี้ยง ประกอบกับการเลี้ยงสัตว์มีต้นทุนสูงและมีความยุ่งยากวุ่นวายในการเลี้ยงสัตว์เหล่านี้ ดังนั้น ชาวบ้านแม่จันหลวงจึงไม่ยอมรับเรื่องการเลี้ยงสัตว์ต่างๆ เหล่านี้ ยกเว้น ม้าที่ชาวบ้านสามารถใช้งานให้เป็นประโยชน์ได้โดยตรง ชาวบ้านแม่จันหลวงจึงยังคงเลี้ยงม้าที่ได้รับมาจากโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงอยู่จนถึงปัจจุบัน

สำหรับเรื่องการเลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลานั้น ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่มีค่านิยมในการกินปลาเลี้ยง ชาวบ้านบอกว่า ปลาที่เลี้ยงด้วยมูลไก่ได้โรยเลี้ยงไก่นั้นมีกลิ่นเหม็นและเนื้อไม่อร่อย อีกทั้งชาวบ้านแม่จันหลวงไม่ค่อยนิยมกินปลาอยู่แล้ว ดังนั้น การเลี้ยงปลาแบบนี้จึงไม่เป็นที่ยอมรับจากชาวบ้านแม่จันหลวง ถึงแม้ว่า ชาวบ้านแม่จันหลวงจะมีความต้องการไข่ไก่เพื่อการบริโภคหรือประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านแม่จันหลวงก็จะซื้อไข่ไก่จากโรงเรียนหรือเก็บไข่จากไก่ที่ตนเองเลี้ยงไว้มากกว่า อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่นิยมบริโภคไข่ไก่และมีความต้องการใช้ไข่ไก่เพื่อประกอบพิธีกรรมบ่อยนัก

ตารางที่ 15 แสดงเทคนิคการทำเกษตรผสมผสานที่ถ่ายทอดให้กับชาวบ้านแม่จันหลวง

รายการ	จำนวนครัวเรือน	% จากครัวเรือนทั้งหมด (44 ครัวเรือน)
1.การปรับปรุงพื้นที่การเกษตรให้เป็นแบบขั้นบันได	29	65.9
2.การทำ check dam	8	18.2
3.การเลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลา	0	0
4.การรับกล้าไม้ผลไปปลูก	44	100.0
5.การเลี้ยงสัตว์อื่นๆ ที่โรงเรียนมอบให้	1	2.3
6.การปลูกพืชผสมผสาน	44	100.0

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

หมายเหตุ : คำว่า สัตว์อื่นๆ ที่โรงเรียนได้มอบให้หมายถึงสัตว์ที่โรงเรียนได้มอบให้กองทุนหมุนเวียนพันธุ์สัตว์ในหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ.2539 จากตารางที่ 13 (สัตว์ ดังกล่าวมีดังนี้ สุกร 6 ตัว , โค 1 ตัว และ ม้า 1 ตัว) ซึ่งตอนนี้เหลืออยู่แค่ม้าเพียง 1 ตัวเท่านั้นในหมู่บ้านแม่จันหลวง ซึ่งตอนนี้อยู่ที่บ้านพ่อหลวงของหมู่บ้าน

นอกจากนี้ การเลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลายังจำเป็นที่จะต้องเลี้ยงไก่เป็นจำนวนมากทำให้มีต้นทุนสูงและยุ่งยาก เนื่องจาก การเลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลานั้นต้องเลี้ยงไก่และปลาให้ได้จำนวนที่สมดุลกันเพราะถ้าจำนวนไก่มากเกินไป ก็จะทำให้น้ำในบ่อปลาเน่าเสีย ถ้าจำนวนไก่น้อยเกินไป ปลาก็จะโตช้าและมีขนาดเล็ก อีกทั้งการลงทุนเลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลายังต้องลงทุนสูงในเรื่องของพันธุ์ไก่และพันธุ์ปลาที่ต้องซื้อจากภายนอก ดังนั้น การเลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลาจึงมีจุดประสงค์เพื่อขายไข่และปลาเป็นรายได้ ถ้าทำเพื่อจุดประสงค์เพื่อบริโภคจะไม่คุ้มกับต้นทุน

เนื่องจากสาเหตุต่างๆ ข้างต้น การเลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลาจึงไม่เป็นที่นิยมกับชาวบ้านแม่จันหลวง แต่สำหรับโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงนั้น ทางโรงเรียนมีความพร้อมในการเลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลาดุก เพราะโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงมีความรู้และเทคนิคในการเลี้ยงดู ตลอดจนทางโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงมีความต้องการไข่ไก่และปลาเพื่อประกอบอาหารให้เด็กๆ เพื่อให้เด็กๆ ได้รับสารอาหารที่ครบถ้วนและมีประโยชน์กับร่างกาย นอกจากนี้ โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงยังสามารถขายไข่ไก่ที่เหลือจากการบริโภคในโรงเรียนให้กับชาวบ้านแม่จันหลวงซึ่งเป็นรายได้ให้กับโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงได้อีกทางหนึ่ง

อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ในหมู่บ้านแม่จันหลวงไม่ประสบความสำเร็จก็คือ การดำเนินงานของกองทุนหมุนเวียนพันธุ์สัตว์ที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงได้หยุดชะงักไปเมื่อปลายปี พ.ศ. 2541 เพราะการเลี้ยงสัตว์ต่างๆ เหล่านี้ค่อนข้างใช้เงินงบประมาณสูง เนื่องจากต้องซื้อพ่อพันธุ์แม่พันธุ์จากภายนอก และมีความยุ่งยากในการเลี้ยงดู ประกอบกับชาวบ้านไม่ให้การสนับสนุน

จากตารางที่ 15 ซึ่งแสดงถึงเทคนิคในการทำเกษตรผสมผสานที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงได้ถ่ายทอดไปสู่ชาวบ้านแม่จันหลวงสามารถวิเคราะห์ได้ว่า ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่สนใจรับเทคนิคในการทำเกษตรผสมผสานที่ซับซ้อน เช่น การทำขั้นบันไดในการทำไร่ การทำเขื่อนดินขนาดเล็กหรือการทำ check dam การเลี้ยงไก่ไขบนบ่อปลาตุ๊ก และการเลี้ยงสัตว์อื่นๆ ที่โรงเรียนมอบให้ชาวบ้าน

สำหรับเทคนิคการปรับปรุงพื้นที่การเกษตรให้เป็นขั้นบันไดนั้นมีเพียง 4 ครัวเรือน ซึ่งไม่ได้เข้าร่วมการฝึกอบรมเกษตรผสมผสานที่ได้ทำขั้นบันไดในพื้นที่เกษตรกรรม แต่สำหรับชาวบ้านที่เข้าร่วมการฝึกอบรมเกษตรผสมผสานกับโรงเรียนนั้น ทางเจ้าหน้าที่จากโรงเรียนจะช่วยกันทำขั้นบันไดให้กับชาวบ้านเหล่านั้น ดังนั้น ชาวบ้านแม่จันหลวงที่เข้าร่วมการฝึกอบรมเกษตรผสมผสานทั้ง 25 ครัวเรือน จึงมีการทำขั้นบันไดในไร่นาของตน

สาเหตุที่ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่นิยมการปรับปรุงพื้นที่เกษตรกรรมให้เป็นขั้นบันไดเป็นเพราะว่า พื้นที่ทำไร่นาของชาวบ้านมีความลาดชันมากกว่าแปลงสาธิตเกษตรในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวง ดังนั้น การทำขั้นบันไดในไร่นาของชาวบ้านแม่จันหลวงจึงทำได้ยากกว่าการทำขั้นบันไดในบริเวณแปลงสาธิตเกษตรผสมผสานในโรงเรียน นอกจากนี้ การทำขั้นบันไดในไร่นายังต้องใช้เวลาและแรงงานมากอีกด้วย

ด้วยเหตุผลทั้งหลายประการนี้ชาวบ้านแม่จันหลวงจึงไม่นิยมที่จะทำขั้นบันไดในไร่นาของตนตามแบบโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวง พื้นที่ขั้นบันไดในหมู่บ้านแม่จันหลวงมีจำนวนทั้งสิ้นจำนวน 60 ไร่ ซึ่งจำนวนพื้นที่เกษตรกรรมที่ปรับปรุงเป็นขั้นบันได 50 ไร่ นั้น เป็นความร่วมมือโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงได้ช่วยเหลือและส่งเสริมชาวบ้านที่เข้าร่วมรับการฝึกอบรมเกษตรผสมผสาน โดยทางโรงเรียนได้ช่วยเหลือชาวบ้านทั้ง 25 ครัวเรือน ปรับปรุงพื้นที่เกษตรกรรมให้เป็นขั้นบันไดครัวเรือนละ 2 ไร่ รวมทั้งสิ้นเป็นจำนวน 50 ไร่

ส่วนการทำเขื่อนดินขนาดเล็กหรือเข็กแดมนั้น ค่อนข้างเป็นเทคนิคที่ซับซ้อนและแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับวิธีการทำเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมของชาวบ้านแม่จันหลวง ประกอบกับชาวบ้านแม่จันหลวงไม่มีความลำบากในเรื่องน้ำในการอุปโภคบริโภคและการทำเกษตรกรรม เพราะชาวบ้านแม่จันหลวงสามารถใช้น้ำที่ต่อมาจากเขื่อนดินที่โรงเรียนสร้างและใช้น้ำบางส่วนจากประปาภูเขา

นอกจากนี้ ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะเลือกพื้นที่ทำการเกษตรที่ติดกับแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ดังนั้น การทำเขื่อนขนาดเล็กจึงไม่จำเป็นสำหรับชาวบ้าน ยกเว้นชาวบ้านที่มีพื้นที่ทำการเกษตรอยู่ห่างจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ชาวบ้านก็จะขุดบ่อน้ำไว้ใช้ในการทำเกษตรในฤดูร้อน

สาเหตุที่การถ่ายทอดเทคนิคการปรับปรุงพื้นที่เกษตรกรรมให้เป็นขั้นบันได, การทำเขื่อนดินขนาดเล็ก, การเลี้ยงสัตว์ต่างๆ ไปสู่ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากการ ผู้ถ่ายทอดไม่ได้วิเคราะห์ถึงสถานการณ์จริงของวิถีของชาวบ้าน นั่นคือ การทำเกษตรกรรมของชาวบ้านแต่ดั้งเดิมไม่มีการทำพื้นที่ให้เป็นขั้นบันได, ชาวบ้านไม่เคยเลี้ยงสัตว์ต่างๆ ที่เป็นพ่อแม่พันธุ์จากภายนอก, และจากความเป็นจริงที่ว่า สภาพภูมิประเทศของไร่นาของชาวบ้านมีความลาดชันกว่าพื้นที่บริเวณโรงเรียนทำให้การปรับปรุงพื้นที่ให้เป็นแบบขั้นบันไดและการทำเขื่อนดินขนาดเล็ก (check dam) มีความยุ่งยากมากกว่าการทำในบริเวณโรงเรียน จึงทำให้ชาวบ้านไม่ยอมรับเทคนิคเหล่านี้ในที่สุด

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านแม่จันหลวงยินดีที่จะรับกล้าไม้ผลไปปลูก และรับเทคนิคการปลูกผัก และผลไม้หลายชนิดลดลงไปในไร่อย่างที่โรงเรียนสนับสนุนให้ปลูก ดังจะเห็นได้จากชาวบ้านร้อยละ 100 ยินดีที่รับกล้าไม้ผลไปปลูก และปลูกผักและไม้ผลหลายชนิดลดลงไปในไร่ของตน

สาเหตุเป็นเพราะว่า กล้าไม้และพันธุ์ผักต่างๆ นี้ชาวบ้านเห็นว่า การรับพันธุ์ไม้ผลและผักต่างๆ เหล่านี้ไม่ต้องลงทุนหรือเสียค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด ผิดกับการเลี้ยงสัตว์ที่ต้องยุ่งยากและวุ่นวายมากกว่าการปลูกพืชผัก เมื่อเป็นเช่นนี้ ชาวบ้านแม่จันหลวงจึงได้รับกล้าไม้ต่างๆ เหล่านี้ไปปลูกลงในไร่นาตามแบบอย่าง que เห็นจากแปลงเกษตรของโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวง ดังข้อมูลในตารางที่ 16 ดังนี้

ตารางที่ 16 แสดงไม้ผลชนิดต่างๆ ที่ชาวบ้านแม่จันหลวงปลูก

ชนิดของไม้ผล	จำนวนครอบครัว	ร้อยละ
ท้อ	44	100.0
ลิ้นจี่	19	43.18
กล้วยน้ำว้า	31	70.45
กาแฟ	44	100.0
เชอร์รี่	44	100.0
บัวย	44	100.0
ฝรั่ง	9	20.45

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

สำหรับตารางที่ 16 ซึ่งแสดงไม้ผลชนิดต่างๆ ที่ชาวบ้านได้ปลูกในไร่นา โดยชาวบ้านแม่จันหลวงทุกครัวเรือนจะได้รับกล้าไม้ผลชนิดต่างๆ จากโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวง โดยครอบครัวที่เข้าร่วมการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานจะได้รับจำนวนต้นกล้าไม้ผลแต่ละชนิดแตกต่างกันไป โดยมีรายละเอียดอยู่ที่ตารางที่ 12 แต่สำหรับครอบครัวที่ไม่ได้เข้ารับการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานจะได้กล้าไม้ผลเพียงชนิดละ 10 ต้นเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านแม่จันหลวงได้ซื้อมาปลูกเพิ่มเติมเองบ้างจากตลาดภายนอกหมู่บ้านหรือขอมาจากเพื่อนบ้านบ้าง

เมื่อปี พ.ศ.2539 ต้นกล้าไม้ผลที่ทางโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวงได้แจกให้กับชาวบ้าน ได้แก่ มะไฟหวาน, กระท้อนปุยฝ้าย, ขนุน และถั่วแดง แต่ในปัจจุบัน (พ.ศ.2544) พบว่า ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่ได้ปลูกในไร่นาของตน สาเหตุเป็นเพราะไม้ผลเหล่านี้ไม่สามารถเก็บขายเป็นรายได้และไม่เป็นที่นิยมในการบริโภคของชาวบ้านแม่จันหลวง

สำหรับต้นลิ้นจี่นั้น ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่นิยมปลูกเพราะราคาไม่สูงเท่ากับเชอร์รี่หรือไม้ผลอื่นๆ ดังนั้น จำนวนต้นลิ้นจี่ที่ชาวบ้านปลูกจะมีสัดส่วนน้อยกว่าไม้ผลชนิดอื่นๆ สาเหตุอาจเป็นเพราะว่าคุณภาพของลิ้นจี่ที่ชาวบ้านปลูกมักไม่ค่อยสูง ลูกมีขนาดเล็ก ดังนั้น ตลาดจึงไม่นิยมรับซื้อผลลิ้นจี่จากชาวบ้านแม่จันหลวง

ส่วนกล้วยน้ำว้านั้นเป็นพันธุ์ไม้ที่เลี้ยงง่ายและโตไว ชาวบ้านมักจะปลูกไว้โดยไม่ได้ดูแลอะไรเป็นพิเศษ และชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากการเก็บผลกล้วยไว้บริโภคในครัวเรือน รวมทั้งใช้ต้นกล้วยเป็นอาหารเลี้ยงหมูอีกด้วย นับว่ากล้วยเป็นพืชสารพัดประโยชน์ได้อย่างหนึ่ง และประการสำคัญคือ กล้วยช่วยทำให้ดินอุ้มน้ำและมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น เป็นประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งเป็นเหตุผลที่โรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวงให้การสนับสนุนให้ชาวบ้านแม่จันหลวงปลูกกล้วยน้ำว้าเหล่านี้

สำหรับกาแฟนั้นเป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ที่มีราคาค่อนข้างสูง ราคาของเมล็ดกาแฟที่แกะเมล็ดออกแล้วจะได้ราคาสูงถึง 25 บาทต่อกิโลกรัม ส่วนฝรั่งนั้น ชาวบ้านจะปลูกไว้บริโภค ไม่ได้ปลูกไว้เพื่อขายในตลาด

อย่างไรก็ตาม กล้าไม้ผลชนิดต่างๆ ที่ชาวบ้านแม่จันหลวงได้รับจากโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวงเมื่อปี พ.ศ.2539 นั้น ชาวบ้านเพิ่งจะเริ่มเก็บผลผลิตจากไม้ผลดังกล่าวขายได้เมื่อปี พ.ศ. 2542-2543 นี้เอง เพราะไม้ผลเหล่านี้ต้องใช้ระยะเวลาประมาณ 3-4 ปี จึงจะสามารถเก็บผลผลิตขายได้ และผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ในปีแรกมักจะไม่สมบูรณ์และมีผลผลิตไม่มากนักที่จะขายในตลาดได้

กล่าวโดยสรุป ชาวบ้านแม่จันหลวงได้เลือกวิธีการที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตประจำวันของตนและวิธีการเกษตรดั้งเดิม หรือหากมีการเปลี่ยนแปลงก็จะเลือกรับสิ่งที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมดั้งเดิมและเห็นผลประโยชน์ เช่น ชาวบ้านแม่จันหลวงได้รับเทคนิคในการปลูกต้นไม้ และการรับพันธุ์ไม้ผลไปปลูกคละในไร่นาของตน แต่ชาวบ้านไม่ยอมรับการเลี้ยงสัตว์ต่างๆ และเทคนิคในการทำเกษตรที่ซับซ้อนและขัดกับวิธีการเกษตรแบบดั้งเดิม ดังนั้น ชาวบ้านแม่จันหลวงยินดีรับเทคโนโลยีจากภายนอก แต่ขึ้นอยู่กับว่าเทคโนโลยีนั้นจะสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านและ

ความเป็นจริงทางกายภาพที่ชาวบ้านคุ้นเคยและมีประสบการณ์ในการทำมาก่อนหรือไม่ นั้น คือ กระบวนการถ่ายทอดเทคนิคในการทำเกษตรผสมผสานประสบความสำเร็จเฉพาะเทคนิคที่ชาวบ้านยอมรับว่าสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านและไม่ซับซ้อนในการดำเนินเท่านั้น ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

4.4 ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านแม่จันทอง

4.4.1 รูปแบบการทำการเกษตรของชาวบ้านที่เปลี่ยนแปลงไป

จากที่กล่าวมาข้างต้นว่า วิธีทำการเกษตรกรรมดั้งเดิมของชาวบ้านแม่จันทองคือ การถางและเผาป่าเพื่อนำพื้นที่มาทำการเกษตร โดยมีจุดประสงค์ในการทำการเกษตรกรรมเพื่อการบริโภคซึ่งนำไปสู่ความพอเพียงในหมู่บ้านแม่จันทอง แต่ในช่วงต่อมาชาวบ้านแม่จันทองก็ได้เปลี่ยนชนิดของพืชที่ปลูกมาเป็นพืชเศรษฐกิจเพื่อขายผลผลิตสู่ตลาดเป็นหลัก จากสาเหตุดังกล่าวนี้ทำให้ชาวบ้านแม่จันทองหันมาถางและเผาป่าเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว เพื่อขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาหนี้สินและปัญหาสิ่งแวดล้อมตามมา

จากตารางที่ 17 ซึ่งแสดงให้เห็นภาระหนี้สินของชาวบ้านแม่จันทองก่อนการถ่ายทอดแนวคิดในช่วงที่ปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างหนัก จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า จำนวนชาวบ้านแม่จันทองร้อยละ 56.82 ไม่มีปัญหาหนี้สิน แต่ชาวบ้านร้อยละ 43.18 มีปัญหาหนี้สิน โดยที่ชาวบ้านแม่จันทองร้อยละ 25 มีปัญหาหนี้สินระหว่าง 1,000-2,000 บาท ชาวบ้านมีหนี้สินเฉลี่ย 2,000-5,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 11.36 และชาวบ้านที่มีหนี้สิน 5,000 บาทขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 6.82

โดยแหล่งเงินทุนกู้ยืมสำหรับชาวบ้านแม่จันทองคือ 1.ครอบครัวที่ค่อนข้างมีฐานะในหมู่บ้านจำนวน 3 ครอบครัว 2.พ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อผลผลิตทางการเกษตรกับชาวบ้านแม่จันทอง และ 3.พ่อค้าแม่ค้าในตลาดแม่สลองที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านไป 7 กิโลเมตร ซึ่งเป็นลักษณะของการซื้อสินค้าในร้านไปใช้ก่อน พอสิ้นปีชาวบ้านก็จะทำการผ่อนชำระคืน โดยชาวบ้านจะได้เงินมาจากการขายพืชเศรษฐกิจในแต่ละปี มาใช้ชำระหนี้เหล่านี้

ตารางที่ 17 แสดงหนี้สินของชาวบ้านแม่จันทรวงก่อนการเข้ามาถ่ายทอดแนวคิด

จำนวนหนี้สิน	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
ไม่มีหนี้สิน	25	56.82
1-2,000 บาท	11	25.0
2,000-5,000 บาท	5	11.36
มากกว่า 5,000 บาท	3	6.82
รวม	44	100.0

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

หลังจากที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงได้เผยแพร่แนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้านแม่จันทรวงแล้ว รูปแบบการทำเกษตรกรรมของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงจากเดิมไปกล่าวคือชาวบ้านแม่จันทรวงได้หยุดวิธีการทำเกษตรกรรมแบบถางและเผาป่าเพื่อทำการเกษตรเชิงเดี่ยวอย่างที่เคยทำมา และได้นำเทคนิคการทำเกษตรผสมผสานที่ได้รับการถ่ายทอดจากโรงเรียนไปปฏิบัติในไร่ของตนเอง นั่นคือ ชาวบ้านแม่จันทรวงได้ปลูกกล้าไม้ผลหลายๆ ชนิดที่ได้รับจากโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงในไร่ของตน รวมทั้งการปลูกพืชผักหลายๆ ชนิดคละกันไปในพื้นที่เดียวกัน โดยอาศัยเทคนิคที่ตนเองได้เห็นมาจากแปลงเกษตรที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวง เช่น การปลูกผักใต้ไม้ผลที่มีขนาดใหญ่เพราะจะให้ร่มเงากับผักต่างๆ ไม่ให้เฉาตายตอนกลางวันที่มีแดดแรง เป็นต้น

นอกจากนี้ ชาวบ้านแม่จันทรวงยังปลูกผักต่างๆ คละลงไปในไร่ร่วมกับพืชไร่ชนิดอื่นๆ ผักที่ชาวปลูกได้แก่ มะเขือข่า, มะเขือยาว, มะเขือเปาะ, มะเขือพวง, มะเขือเครือ, หอมชู, ผักกาด, ถั่วลิสงถั่วแดง, ถั่วฝักยาว, ถั่วแขก, พริกเขียว, พริกชนิดต่างๆ รวมทั้งผักสวนครัวประเภทอื่นๆ อีก เป็นต้น จะเห็นได้ว่าผักที่ปลูกมีความหลากหลายเป็นอย่างมาก มีทั้งพันธุ์ผักพื้นบ้านและพันธุ์ผักจากภายนอก ได้แก่ มะเขือยาว, มะเขือเปาะ, ถั่วแขก, ถั่วฝักยาว เป็นต้น ซึ่งพันธุ์ผักที่ไม่ใช่พันธุ์เดิมที่ชาวบ้านเคยปลูกเหล่านี้ ชาวบ้านแม่จันทรวงได้รับมาจากโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงและตลาดแม่สลอง ชาวบ้านแม่จันทรวงใช้เนื้อที่โดยเฉลี่ยครอบครัวละ 2 ไร่ในการปลูกไม้ผล ผักต่างๆ และพืชไร่ ลงในพื้นที่เดียวกัน

พืชผักต่างๆ เหล่านี้จะให้ผลผลิตไม่พร้อมกัน ทำให้ชาวบ้านสามารถเก็บเกี่ยวผักทั้งหลายเหล่านี้หมุนเวียนบริโภคตลอดทั้งปี เช่น ผักกาดสามารถเก็บกินได้ทุกเดือน , หอมชูประมาณ 45 วัน, พริกเขียวประมาณ 3 เดือน แต่สามารถเก็บยอดอ่อนกินได้ก่อน เป็นต้น โดยจุดประสงค์ในการ

ปลูกผักต่างๆ เหล่านี้คือ เพื่อการบริโภค ถ้ามีผลผลิตเหลือจากการบริโภคจึงจะนำไปขายให้โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงหรือตลาดแม่สลองที่อยู่นอกหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าชาวบ้านแม่จันทรวงจะหยุดบุกเบิกทางป่าเพื่อนำพื้นที่มาปลูกพืชเศรษฐกิจ แต่ชาวบ้านแม่จันทรวงยังปลูกพืชเศรษฐกิจบางอย่าง เช่น ชিং กะหล่ำปลี มะเขือเทศ อยู่บ้างแต่ก็มีปริมาณไม่มากนัก โดยเฉลี่ยแล้วชาวบ้านใช้พื้นที่ 1-2 ไร่ในการปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ จากเดิมในช่วงปี พ.ศ.2532-2538 ที่ชาวบ้านจะใช้พื้นที่โดยเฉลี่ย 3-5 ไร่ในการปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ สามารถเห็นรายละเอียดได้จากตารางที่ 18 ชาวบ้านแม่จันทรวงเพียงร้อยละ 11.36 ที่ปลูกชিং ร้อยละ 6.82 ยังคงปลูกกะหล่ำปลี และร้อยละ 27.27 ยังคงปลูกมะเขือเทศ สำหรับชিং, กะหล่ำปลี และ มะเขือเทศเหล่านี้ ชาวบ้านแม่จันทรวงมีจุดประสงค์ในการผลิตเพื่อขายในตลาดแม่สลองโดยเฉพาะ

ตารางที่ 18 แสดงพืชเศรษฐกิจของชาวบ้านแม่จันทรวงปี พ.ศ.2544

ชนิดของพืช	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
ชিং	5	11.36
กะหล่ำปลี	3	6.82
มะเขือเทศ	12	27.27
ข้าวโพด	44	100.0

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ถ้าพิจารณาจากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงพลวัตในวิถีชีวิตของชาวบ้านแม่จันทรวง โดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักของวิชาเศรษฐศาสตร์ที่ว่า เศรษฐกิจพอเพียงก็คือ การบริหารความเสี่ยง (risk management) เพื่อให้เกิดสถานการณ์ที่ดีที่สุด (optimality) พบว่า ชาวบ้านแม่จันทรวงมีการกระจายความเสี่ยงโดยการลดการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขายในตลาดลง และในขณะเดียวกันก็หันมาทำเกษตรผสมผสานโดยปลูกพืชผักหลายหลายชนิดเพื่อการบริโภค ซึ่งส่งผลให้ความเสี่ยงจากการทำเกษตรกรรมลดลง และที่สำคัญชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองหรือมีความพอเพียงเพิ่มมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม สำหรับข้าวโพดนั้นชาวบ้านแม่จันหลวงไม่ได้มีจุดประสงค์ในการปลูกเพื่อขายในตลาดเป็นหลัก แต่ชาวบ้านแม่จันหลวงจะเก็บผลผลิตที่ผลิตได้ไว้บริโภคในครัวเรือนและเก็บเป็นพันธุ์เพื่อไว้ปลูกในปีต่อไปก่อน จากนั้นชาวบ้านจึงจะนำผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคออกขายในตลาดเป็นลำดับต่อไป ดังนั้น ชาวบ้านแม่จันหลวงร้อยละ 100 จึงยังคงปลูกข้าวโพดอยู่

สำหรับวิธีการปลูกข้าวของชาวบ้านแม่จันหลวงก็ยังคงเหมือนเดิม นั่นคือ ชาวบ้านแม่จันหลวงยังคงปลูกทั้งข้าวไร่และข้าวนาพร้อมๆ กันไป โดยชาวบ้านจะเริ่มปลูกข้าวนาก่อนในเดือนพฤษภาคม และเริ่มปลูกข้าวไร่ในเดือนมิถุนายน โดยชาวบ้านจะใช้ที่ลาดตามไหล่เขาปลูกข้าวไร่ โดยจะทำขั้นบันไดเพื่อปลูกข้าวไร่เหล่านี้ ส่วนการปลูกข้าวนาชาวบ้านจะทำนาในที่ลุ่มระหว่างหุบเขา โดยใช้เทคนิควิธีการปลูกเหมือนการปลูกข้าวในภาคกลางคือ ชาวบ้านจะปลูกข้าวปีละครั้งเพราะต้องพึ่งน้ำฝนและแหล่งน้ำธรรมชาติอื่นๆ โดยใช้วิธีทำนาหว่านในการปลูกข้าวนา นั่นคือ ชาวบ้านจะหว่านข้าวในที่ดินแปลงหนึ่งเมื่อถึงฤดูฝน (ประมาณเดือนพฤษภาคม) และเมื่อต้นกล้าโตได้ขนาดชาวบ้านก็จะทำการถอนต้นกล้าเหล่านั้นเพื่อนำไปดำนาในพื้นที่ปลูกข้าวไร่และปลูกข้าวนา โดยที่พันธุ์ข้าวที่ปลูกในพื้นที่ทั้งสองอาจเป็นพันธุ์เดียวกันหรือคนละพันธุ์ก็ได้ โดยที่ข้าวนาจะได้ผลผลิตมากกว่าข้าวไร่ประมาณ 10-20 ถังต่อไร่ โดยชาวบ้านจะเริ่มเกี่ยวข้าวไร่ประมาณปลายเดือนพฤศจิกายน และจะเก็บเกี่ยวข้าวนาในกลางเดือนธันวาคม สำหรับจุดประสงค์ในการปลูกข้าวในปัจจุบันก็คือ เพื่อการบริโภคในครอบครัวเท่านั้น

ในปี พ.ศ.2544 โดยเฉลี่ยแล้วชาวบ้านแม่จันหลวงสามารถเก็บเกี่ยวข้าวทั้งข้าวนาและข้าวไร่ประมาณ 200-250 ถังต่อครอบครัวต่อปี คิดเป็นร้อยละ 70.45 (ตารางที่ 19) โดยที่ชาวบ้านแม่จันหลวงใช้พื้นที่โดยเฉลี่ย 4 ไร่ต่อครัวเรือน (แต่ละครัวเรือนมีพื้นที่ปลูกข้าวจำนวน 3-5 ไร่ต่อครัวเรือน) ในการปลูกทั้งข้าวนาและข้าวไร่ ซึ่งอาจพิจารณารายละเอียดถึงผลผลิตข้าวของชาวบ้านทั้งหมดได้จากตารางที่ 19 ดังนี้

ตารางที่ 19 ปริมาณผลผลิตข้าวของหมู่บ้านแม่จันหลวง ปี พ.ศ.2544

ปริมาณข้าว (ถัง)	จำนวน	ร้อยละ
น้อยกว่า 200	10	22.73
200-250	31	70.45
มากกว่า 250	3	6.82
รวม	44	100.0

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ในช่วงที่ชาวบ้านแม่จันหลวงอพยพเข้ามาในประเทศไทยใหม่ๆ (พ.ศ.2528) ชาวบ้านแม่จันหลวงสามารถผลิตข้าวได้ 150 ถังต่อครัวเรือนต่อปี ซึ่งน้อยกว่าผลผลิตข้าวที่ชาวบ้านสามารถผลิตในปัจจุบัน ซึ่งมีสาเหตุมาจาก ในช่วงนั้นชาวบ้านครอบครองที่ดินโดยเฉลี่ยประมาณ 2-3 ไร่ ซึ่งน้อยกว่าในปัจจุบัน ประกอบกับในปัจจุบันชาวบ้านนิยมปลูกพันธุ์ข้าวนาที่ให้ผลผลิตมากกว่าพันธุ์ข้าวไร่ ดังนั้น ระดับผลผลิตข้าวโดยเฉลี่ยในปัจจุบันจึงค่อนข้างสูงกว่าในอดีต จากผลการศึกษาในครั้งนี้สรุปได้ว่า ในปัจจุบันชาวบ้านแม่จันหลวงสามารถผลิตข้าวได้เพียงพอกับการบริโภคในครัวเรือน เนื่องจากปริมาณการบริโภคข้าวโดยเฉลี่ยต่อคนต่อปีคือ 35-40 กิโลกรัมต่อปี จำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 5-6 คนต่อครอบครัว นั่นคือ ชาวบ้านแม่จันหลวงมีความสามารถในการพึ่งตนเองค่อนข้างสูง เพราะการที่ชาวบ้านสามารถผลิตข้าวเพียงพอแก่การบริโภคเป็นจุดเริ่มต้นของการอยู่รอดขั้นต้นในการดำรงชีวิตของคนภายในชุมชน อีกทั้งเมื่อเปรียบเทียบกับ การปลูกพืชเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียวพบที่ ชาวบ้านมีความสามารถในการพึ่งตนเองสูงขึ้นมาก เนื่องจากสามารถผลิตข้าวได้เพิ่มขึ้นและยังมีอาหารอื่นๆ เช่น ผักต่างๆ สำหรับการบริโภคอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี

นอกจากนี้ จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า กิจกรรมการผลิตของชาวบ้านแม่จันหลวงไม่เปลี่ยนแปลงไม่มากนักจากเมื่อครั้งที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยใหม่ๆ แต่ค่อนข้างแตกต่างจากช่วงที่ชาวบ้านเน้นแต่การปลูกพืชเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว เนื่องจากชาวบ้านปลูกพืชได้หลายชนิดคิดว่า สามารถสรุปกิจกรรมการผลิตในไร่นาของชาวบ้านแม่จันหลวงในรอบหนึ่งปีได้ดังข้อมูลในตารางที่ 20 ดังนี้

ตารางที่ 20 แสดงการปลูกพืชของชาวบ้านแม่จันหลวงในช่วงระยะเวลา 1 ปี พ.ศ.2543

พืช/เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ข้าวนา												
ข้าวไร่												
ถั่วลิสง												
ข้าวโพด												
ชิง												
กะหล่ำปลี												
มะเขือเทศ												
ผลไม้												
ผักต่างๆ												

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

จากตารางที่ 20 ข้างต้น จะเห็นได้ว่ากิจกรรมการปลูกพืชในรอบปีของชาวบ้านไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากนักจากตอนที่อพยพเข้ามาประเทศไทยใหม่ๆ (พ.ศ. 2528) เพียงแต่ชาวบ้านได้ทำการปลูกพืชเศรษฐกิจบางชนิดเพิ่มเข้ามา เช่น ขิง, กะหล่ำปลี, มะเขือเทศ รวมทั้งชาวบ้านยังได้ปลูกผลไม้ชนิดต่างๆ ด้วย และในช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนกุมภาพันธ์จะเป็นช่วงที่ชาวบ้านแม่จันหลวงเก็บผลไม้ต่างๆ ขายโดยจะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อผลผลิตในหมู่บ้านโดยตรง โดยที่จะนำผลผลิตพวกบัวต๋อย ท้อ และเชอร์รี่ ไปดองเพื่อจำหน่ายเป็นของฝากจากภาคเหนือต่อไป

นอกจากนี้ สำหรับเรื่องแหล่งน้ำที่ใช้สำหรับการเกษตรกรรมนั้น พบว่า ในปัจจุบันมีชาวบ้านแม่จันหลวงจำนวน 5 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 11.36 จากทั้งหมด 44 ครัวเรือน ที่มีไร่นาอยู่ใกล้โรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันหลวงได้อาศัยประโยชน์จากการทำเขื่อนดินขนาดเล็กหรือ check dam ที่โรงเรียนได้สร้างและต่อท่อส่งน้ำมาใช้ในไร่ของตนเพื่อการทำเกษตรกรรม ซึ่งเป็นชาวบ้านที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากแหล่งน้ำที่โรงเรียนได้สร้างขึ้น

สำหรับชาวบ้านที่มีที่ดินในการทำเกษตรกรรมห่างจากเขื่อนดิน หรือ check dam ที่โรงเรียน หรือมีที่ดินอยู่ห่างไกลจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ชาวบ้านก็จะขุดบ่อน้ำเพื่อรดน้ำผักในหน้าแล้งเพื่อให้มีน้ำใช้ในการทำเกษตรกรรมอย่างเพียงพอตลอดทั้งปีจากคำแนะนำของโรงเรียนเป็นจำนวน 15 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 34.09

ส่วนชาวบ้านที่มีพื้นที่ไร่นาอยู่ติดกับแหล่งน้ำธรรมชาติมีจำนวน 24 ครัวเรือน (ร้อยละ 54.55) ในจำนวน 24 ครัวเรือนนี้ มีอยู่ 4 ครัวเรือน ที่ทำเขื่อนขนาดเล็กแบบโรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันหลวง หรือคิดเป็นร้อยละ 9.09 จากทั้งหมด 44 ครัวเรือน

ชาวบ้านแม่จันหลวงส่วนมาก จำนวน 25 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 56.8 ไม่ได้เปลี่ยนแหล่งน้ำที่ใช้ทำการเกษตรกรรมจากวิธีการทำเกษตรกรรมดั้งเดิม นั่นคือ ชาวบ้านยังใช้แหล่งน้ำตามธรรมชาติ มีชาวบ้านอีกจำนวน 15 ครัวเรือน ที่ขุดบ่อน้ำและอีก 4 ครัวเรือน เท่านั้น ที่ทำเขื่อนดินขนาดเล็ก ซึ่งได้ตัวอย่างจากโรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันหลวง นั่นคือ ชาวบ้านแม่จันหลวงยังคงใช้แหล่งน้ำแบบที่เคยทำมาเหมือนเดิม ไม่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบของแหล่งน้ำที่ใช้ไปทั้งหมดตามแบบโรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันหลวง

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การถ่ายทอดแนวความคิดการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันหลวงทำให้รูปแบบการทำเกษตรกรรมของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปคือ ชาวบ้านแม่จันหลวงหยุดวิธีทำการเกษตรจากการถางและเผาป่าเพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพียงอย่างเดียวสำหรับขายในตลาด ปัจจุบัน ชาวบ้านแม่จันหลวงได้เห็นมาปลูกพืชผักและผลไม้หลายๆ ชนิดผสมผสานลงไปในเรื่องของตน ถึงแม้ว่า จะยังมีการปลูกพืชเศรษฐกิจอยู่บ้างแต่ก็เป็นจำนวนน้อย นอกจากนี้ ชาวบ้านแม่จันหลวงยังได้รับประโยชน์จากการสร้างเขื่อนดินขนาดเล็กและการขุดบ่อเก็บน้ำไว้ใช้ในการทำเกษตรในฤดูร้อนอีกด้วย

4.4.2 การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจของชาวบ้าน

จากที่กล่าวข้างต้นว่า อาชีพหลักของชาวบ้านแม่จันทรงก่อนการเผยแพร่แนวคิดเกษตรผสมผสานคือ การทำเกษตรกรรมแบบถางและเผาป่า โดยมีจุดประสงค์เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจขายสู่ตลาด ทำให้ชาวบ้านแม่จันทรงประสบปัญหาหนี้สินหรือขายผลผลิตไม่ได้ราคาเมื่อราคาผลผลิตในตลาดตกต่ำ และประการที่สำคัญคือ ชาวบ้านแม่จันทรงได้สูญเสียความสามารถในการพึ่งพาตนเองไป นั่นคือ ชาวบ้านแม่จันทรงได้สูญเสียความสามารถในการพึ่งตนเอง หรือระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่เคยมีมาในอดีตนั่นเอง

ในปัจจุบัน หลังจากที่ชาวบ้านแม่จันทรงได้รับการทำเกษตรผสมผสานมาปฏิบัติทำให้สภาพเศรษฐกิจโดยรวมของชาวบ้านแม่จันทรงดีขึ้น นั่นคือ ชาวบ้านแม่จันทรงเป็นหนี้สินน้อยลง จากตารางที่ 17 จะเห็นได้ว่า ชาวบ้าน 44 ครัวเรือน มีอยู่ 19 ครัวเรือนที่เคยมีปัญหาหนี้สินและขาดทุนจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว แต่เมื่อชาวบ้านแม่จันทรงได้ทำเกษตรกรรมผสมผสานแล้วปัญหาหนี้สินก็น้อยลงจนไม่มีเลยในปัจจุบัน

จากตารางที่ 21 ข้างล่างจะพบว่า รายได้เฉลี่ยต่อครอบครัวต่อปีของชาวบ้านแม่จันทรงส่วนใหญ่จะอยู่ระหว่าง 15,000–20,000 บาท ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 50 จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 44 ครัวเรือน อย่างไรก็ตาม มีชาวบ้านจำนวน 3 ครัวเรือนที่ค่อนข้างมีฐานะที่ดีกว่าครอบครัวอื่นๆ ซึ่งได้แก่ ครอบครัวพ่อหลวง และอีก 2 ครอบครัวที่ติดต่อกับตลาดแม่สลองในการรวบรวมผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคของชาวบ้านแม่จันทรงไปขาย

ตารางที่ 21 แสดงรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนเมื่อปี พ.ศ. 2544

หน่วย : บาท

รายได้เฉลี่ย/ครัวเรือน/ปี	จำนวน	ร้อยละ
น้อยกว่า 10,000	4	9.09
10,000-15,000	15	34.09
15,00-20,000	22	50.0
มากกว่า 20,000	3	6.82
รวม	44	100.0

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

หมายเหตุ : รายได้ในตารางนับเฉพาะรายได้ที่เป็นตัวเงิน (Money Income)

สำหรับแหล่งที่มาของรายได้นั้นมีมาจากหลายทาง แต่แหล่งรายได้หลักของชาวบ้านแม่จันทรวงก็คือ การขายขายผลไม้ชนิดต่างๆ เช่น ท้อ บ๊วย และ เชอร์รี่ ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วชาวบ้านแม่จันทรวงจะได้รายได้จากการขายผลไม้ต่างๆ ปีละ 7,000-10,000 บาทต่อครอบครัว โดยเฉพาะ เชอร์รี่ นับเป็นผลไม้ที่ขายได้ราคาสูงมาก จากตารางที่ 22 จะเห็นว่า เชอร์รี่ราคาสูงถึง 7-10 บาทต่อกิโลกรัม บางครอบครัวสามารถขายเชอร์รี่อย่างเดียวได้ถึง 5,000 บาทต่อปีเลยทีเดียว แต่โดยเฉลี่ยแล้วชาวบ้านจะสามารถขายเชอร์รี่ได้ระหว่าง 2,000-4,000 บาทต่อปี

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านแม่จันทรวงเริ่มเก็บผลไม้ต่างๆ ที่ได้รับมาจากโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันทรวงเป็นปีแรกเมื่อ พ.ศ.2543 เพราะไม้ผลเหล่านี้ต้องใช้เวลา 3-4 ปี ถึงจะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ โดยที่จะมีพ่อค้าเข้ามารับซื้อผลผลิตโดยตรงจากชาวบ้านถึงไร่ของชาวบ้านเลยทีเดียว และผลไม้เหล่านี้จะถูกนำไปเข้าโรงงานเพื่อเชื่อมหรือดองขายเป็นของฝากในภาคเหนือต่อไป

สำหรับกาแฟนั้น เป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ที่ชาวบ้านแม่จันทรวงเริ่มให้ความสนใจ เนื่องจากขณะนี้ราคาเมล็ดกาแฟสูงมากถึง 25 บาทต่อกิโลกรัม

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังสามารถหารายได้จากการขายพืชผักในไร่ของตนในตลาด หรือการเก็บผลผลิตจากป่าโดยเฉพาะในช่วงหน้าฝน อย่างเช่น ต้นกึ่งที่ใช้ทำไม้กวาดซึ่งจะขึ้นในหน้าฝนเท่านั้น ชาวบ้านแม่จันทรวงมีรายได้ในช่วงหน้าฝน (2-3 เดือน) ประมาณ 100-150 บาทต่อวัน แต่จะเป็นรายได้ในช่วงสั้นๆ เท่านั้น โดยที่ชาวบ้านจะขายแต่พืชผักที่เหลือจากการบริโภคเท่านั้น โดยเฉลี่ยแล้วชาวบ้านจะมีรายได้ในฤดูฝนจากการขายพืชผักเหล่านี้ประมาณ 1,000-2,000 บาทต่อปี โดยบางปีราคาผักบางชนิดค่อนข้างสูงมาก เช่น มะเขือเครือ (มะเขือพ่นบ้านของชาวบ้าน) หรือมะเขือขม (ชาวบ้านเรียกมะเขือซ่า) เป็นต้น ซึ่งได้แสดงราคาผักบางชนิดไว้ในตารางที่ 22

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านยังคงมีรายได้จากการขายพืชเศรษฐกิจบางชนิด เช่น มะเขือเทศกะหล่ำปลี และขิง บ้าง แต่ไม่มากนักเหมือนแต่ก่อนการเข้ามาเผยแพร่แนวคิดเกษตรผสมผสาน และเนื่องจากราคาในตลาดของพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ค่อนข้างผันผวน ทำให้ชาวบ้านแม่จันทรวงไม่ได้ผลิตในปริมาณที่มากนัก รายได้จากพืชเศรษฐกิจเหล่านี้จะตกอยู่ที่ 1,000-2,000 บาทต่อปีต่อครอบครัว

นอกจากนี้ ชาวบ้านแม่จันทรวงยังมีรายได้จากการรับจ้างปลูกป่าจากกรมป่าไม้ โดยได้รับค่าจ้าง 80 บาทต่อวัน รายได้นี้ไม่ได้เป็นรายได้ประจำตลอดปี บางครั้งอาจจะเป็นช่วง 2-3 เดือนต่อปี จำนวนชาวบ้านที่รับจ้างปลูกป่ามีประมาณ 15 คน จาก 15 ครัวเรือน (เพราะเป็นเงื่อนไขของกรมป่าไม่ว่าส่งตัวแทนได้ครอบครัวละ 1 คน เท่านั้น)

ตารางที่ 22 แสดงราคาผลผลิตทางการเกษตรของหมู่บ้านแม่จันทองปี พ.ศ.2544

ชนิด	ราคา
เซอริ	7-10 บาท/ก.ก.
บ้วย	4-5 บาท/ ก.ก.
ท้อ	4-5 บาท/ก.ก.
กาแพ	25 บาท/ก.ก.
ข้าวโพด	50-70 บาท/ปีบ
ชิง	1-2 บาท/ก.ก.
กะหล่ำปลี	2-6 บาท/ก.ก.
มะเขือเครือ	6-12 บาท/ก.ก.
มะเขือเทศ	7-8 บาท/ก.ก.
ต้นก้าง	20 บาท/ก.ก.

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

จากการศึกษาในครั้งนี้ สามารถสรุปแหล่งที่มาของรายได้ของชาวบ้านแม่จันทองได้ใน ตารางที่ 23 โดยที่การขายผลไม้ต่างๆ เป็นแหล่งรายได้หลักสำหรับชาวบ้านแม่จันทองทุกครัวเรือน นั่นคือ โดยเฉลี่ยแล้วชาวบ้านจะมีรายได้จากการขายผลไม้ต่างๆ จำนวน 7,000-10,000 บาทต่อปี นอกจากนี้ รายได้จากการขายเก็บขายของป่ายังเป็นรายได้ที่ชาวบ้านทุกครัวเรือนได้รับถึงแม้ว่าจะไม่มากก็ตามคือ เฉลี่ย 1,000-2,000 บาทต่อปี ทำให้โดยเฉลี่ยแล้วมีชาวบ้านแม่จันทองจำนวน 4 ครัวเรือน ที่มีรายได้ต่อปีต่ำกว่า 10,000 บาท เพราะชาวบ้านเหล่านั้นได้รายได้ขั้นต่ำจากการขายผลไม้ นั่นคือ 7,000 บาทต่อปี นั่นเอง ซึ่งสาเหตุที่ทั้ง 4 ครัวเรือน ค่อนข้างมีรายได้น้อยกว่าครัวเรือนอื่นๆ คือ ทั้ง 4 ครัวเรือน เพิ่งแยกตัวออกมาสร้างครอบครัวใหม่ ทำให้จำนวนแรงงานในครัวเรือนยังน้อยอยู่และพื้นที่ที่ใช้ทำเกษตรกรรมก็น้อยตามลงไปด้วย

สาเหตุที่ชาวบ้านแม่จันทองยังปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้้อยู่คือ ชาวบ้านแม่จันทองมีความจำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายเงินเพื่อซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าหรือเครื่องอำนวยความสะดวกอื่นๆ ตลอดจนค่าใช้จ่ายอื่นๆ เป็นต้น เนื่องจากพืชเศรษฐกิจเหล่านี้เป็นพืชที่ให้ผลผลิตในระยะสั้นประมาณ 1-2 เดือนก็สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อขายได้ ผิดกับผลไม้ที่ต้องรอ 3-4 ปีจึงจะสามารถเห็นผลผลิต แต่ข้าวโพดมีระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวประมาณ 3 เดือน , มะเขือเทศใช้เวลาประมาณ 2 เดือน ,กะหล่ำปลีใช้เวลาประมาณ 45 วัน เป็นต้น โดยที่ชาวบ้านจะปลูกพืชเหล่านี้แค่ช่วงฤดู

ฝนแค่ 1 ครั้งต่อปีเท่านั้น และชาวบ้านใช้เนื้อที่ปลูกพืชเหล่านี้ไม่มากนักประมาณ 1-2 ไร่ต่อครัวเรือน เพราะชาวบ้านไม่ได้คาดหวังเงินและกำไรจากการผลิตพืชเหล่านี้มากนัก เพราะการทำเกษตรผสมผสานทำให้ชาวบ้านมีผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภคอยู่แล้ว ถึงแม้ว่าราคาพืชเศรษฐกิจเหล่านี้จะตกต่ำชาวบ้านก็ไม่เดือดร้อน

ตารางที่ 23 แสดงแหล่งที่มาของรายได้โดยเฉลี่ยของชาวบ้านแม่จันทรวงปี พ.ศ.2544

ที่มาของรายได้	จำนวน (บาท/ปี/ครัวเรือน)	จำนวนครัวเรือน
1.ผลผลิตทางการเกษตร		
1.1 ผลไม้ต่างๆ	7,000-10,000	44
1.2 ผักต่าง	3,000	29
1.3 พืชเศรษฐกิจ	1,000-2,000	20
2.รับจ้างปลูกป่า	3,000-4,000	15
3.ขายของป่าในฤดูฝน	1,000-2,000	44
4.อื่นๆ*	5,000	3

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

* อื่นๆ ได้แก่ การรับของมาขายในหมู่บ้าน เป็นต้น

ส่วนวิถีชีวิตของชาวบ้านในการทำเกษตรกรรมยังเหมือนเดิมเช่นกันคือ ชาวบ้านจะตื่นประมาณ 4.00-5.00 น. ทำอาหารเช้าและรับประทานอาหารเช้าก่อนออกไปไร่และนาของตน ชาวบ้านจะทำนาหรือทำไร่จนกระทั่งกลางวันก็จะทำอาหารที่ไร่หรือบางคนอาจจะเตรียมอาหารจากบ้านไปรับประทานที่ไร่ของตน โดยถ้าเป็นฤดูฝนชาวบ้านก็ต้องไปคอยถางหญ้า, ใส่ปุ๋ย และดูแลพืชผักที่ปลูกไว้ ถ้าเป็นฤดูร้อนชาวบ้านก็จะเตรียมที่ดินโดยการถางและขุดเพื่อการทำกรเกษตรในฤดูฝน นอกจากนี้ยังต้องเตรียมเพาะกล้าไม้ไว้ปลูกในฤดูฝนอีกด้วย ชาวบ้านจะดูแลผักที่ตนเองปลูกไว้เป็นพิเศษในช่วงฤดูร้อนนี้ จากนั้นประมาณ 16.00-17.00 น. ชาวบ้านก็

จะกลับบ้านของตนเพื่อพักผ่อนและทำอาหารเย็น และรับประทานอาหารเย็น จากนั้นก็จะเข้านอนประมาณ 21.00 น.

นอกจากนี้ ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดคือเรื่องอาหารการกิน ในอดีตนั้นชาวบ้านจะบริโภคพริกแห้งและถั่วลิสงที่ปลูกในหน้าฝนเพื่อเก็บไว้บริโภคในหน้าแล้ง เนื่องจากไม่สามารถเก็บผักอื่นๆ บริโภคได้ในหน้าแล้ง โดยที่ชาวบ้านได้สร้างเขื่อนดินขนาดเล็กหรือเข็กแถมในไร่และการอาศัยน้ำประปาภูเขาที่ต่อมาจากเข็กแถมในบริเวณโรงเรียนเพื่อใช้รดน้ำผักในไร่และสำหรับอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน

สำหรับการเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านแม่จันหลวงนั้น ได้แก่ ไก่ หมู ม้า โดยที่ชาวบ้านแม่จันหลวงจะเลี้ยงไก่และหมูเพื่อประกอบพิธีกรรมเป็นจุดประสงค์หลัก ชาวบ้านแม่จันหลวงจะเลี้ยงไก่ทุกบ้านเนื่องจากไก่เป็นสัตว์สำคัญที่ใช้ในการประกอบพิธีปีใหม่ทุกครั้งของชาวอาข่าซึ่งมีถึง 13 ครั้งต่อปี ส่วนหมูนั้นชาวบ้านประมาณร้อยละ 80 จะเลี้ยงไว้ที่ไต้ถุนบ้าน สำหรับม้านั้นจะเลี้ยงไว้เพื่อใช้งานซึ่งมีจำนวน 7 ครัวเรือน

นอกจากนี้ เนื่องจากถนนได้เข้าถึงหมู่บ้านแม่จันหลวงเมื่อปี พ.ศ. 2531 และกระแสไฟฟ้าได้เข้าถึงหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. 2540 ทำให้ชาวบ้านได้ใช้เงินซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกและไฟฟ้าต่างๆ จากรายละเอียดในตารางที่ 24

จากตารางที่ 24 จะพบว่า ชาวบ้านแม่จันหลวงมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทางด้านวัตถุและเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ ซึ่งส่งผลมาจากชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายผลไม้เป็นเงินก้อนใหญ่ และสามารถผลิตอาหารได้เพียงพอกับความต้องการ นั่นคือ ชาวบ้านมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และมีความพอเพียงในตนเองสูง ชาวบ้านไม่ต้องนำเงินที่ได้มาซื้อผลผลิตเพื่อการบริโภคอีกต่อไป ดังนั้น เงินที่ได้เพิ่มขึ้นมาจากการขายผลไม้หรือพืชผักอื่นๆ จึงเป็นเงินเก็บที่ชาวบ้านใช้จ่ายเพื่อซื้อความสะดวกสบายให้กับตนเองและครอบครัวหรือใช้เพื่อการศึกษานองบุตรหลานในอนาคต

ตารางที่ 24 แสดงเครื่องใช้ไฟฟ้าและเครื่องอำนวยความสะดวกของชาวบ้านปี พ.ศ.2544

ชนิดของเครื่องอำนวยความสะดวก	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
หลอดไฟฟ้า	44	100.0
โทรทัศน์	4	9.09
วิทยุ	12	27.27
ตู้เย็น	2	4.55
รถปิคอัพ	3	6.82

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

นอกจากนี้ การทำเกษตรผสมผสานยังไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายสำหรับปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลงเหมือนกับการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวเหมือนในอดีต ซึ่งต้นทุนสำหรับปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลงจะตกอยู่ที่ประมาณ 3,000-5,000 บาทต่อปีต่อครัวเรือน ซึ่งขึ้นอยู่กับชนิดของพืชเศรษฐกิจ และจำนวนพื้นที่ที่ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจ เมื่อชาวบ้านหันมาทำเกษตรแบบผสมผสานทำให้ค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ลดลงไปตามลำดับ

4.4.3 ทักษะคติต่อการทำเกษตรผสมผสานและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

สำหรับเนื้อหาในส่วนนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่หนึ่งเกี่ยวกับทัศนคติที่ชาวบ้านแม่จันทรงมีต่อการทำเกษตรผสมผสาน และส่วนที่สองเป็นทัศนคติในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งตนเองที่เกิดจากการทำเกษตรผสมผสาน จุดประสงค์สำหรับเนื้อหาในส่วนนี้คือ การถ่ายทอดเทคนิคในการทำเกษตรผสมผสานให้ชาวบ้านแม่จันทรงแต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ แต่ชาวบ้านแม่จันทรงควรมีความเข้าใจต่อหลักการในการทำเกษตรผสมผสานจริงๆ เพื่อที่จะสามารถนำเทคนิคในการทำเกษตรผสมผสานไปประยุกต์ใช้ในไร่นาของชาวบ้านได้จริง เพราะลักษณะพื้นที่ในการทำเกษตรกรรมที่ต่างกันย่อมจะส่งผลให้เทคนิคในการทำเกษตรผสมผสานแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่อีกด้วย นอกจากนี้ ชาวบ้านแม่จันทรงควรมีความเข้าใจว่า วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการทำเกษตรผสมผสานแท้ที่จริงก็คือ การที่ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ และสามารถผลิตอาหารเพื่อบริโภคได้อย่างพอเพียง

4.4.3.1 ความเข้าใจและทัศนคติของชาวบ้านแม่จันทรงที่มีต่อการทำเกษตรผสมผสาน

เกษตรผสมผสานเป็นหนึ่งในเกษตรกรรมทางเลือกที่สามารถนำไปสู่ความยั่งยืนในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ ความยั่งยืนด้านสังคม และความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ เกษตรผสมผสานยังมีหลักการที่สำคัญว่า การทำเกษตรผสมผสานต้องประกอบไปด้วยความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมการผลิตตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไป ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมพืช-พืช, กิจกรรมพืช-สัตว์ และกิจกรรมสัตว์-สัตว์ และกิจกรรมหนึ่งควรจะเกี่ยวเนื่องต่อกิจกรรมหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

ความเข้าใจในหลักการของการทำเกษตรผสมผสานนับว่าสำคัญต่อการนำเกษตรผสมผสานไปประยุกต์ใช้ในไร่นาของชาวบ้านแม่จันทรงเพราะการทำเกษตรผสมผสานไม่มีกฎตายตัว

แต่ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่นที่สำคัญ ถ้าชาวบ้านแม่จันทรงมีความเข้าใจในหลักการทำเกษตรผสมผสานแล้ว ในอนาคตชาวบ้านแม่จันทรงก็จะสามารถประยุกต์เทคนิคการทำเกษตรผสมผสานเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อครอบครัวของตนในกรณีที่เกิดปัญหาทางการผลิตที่ต้องแก้ไขด้วยตัวเองซึ่งนับว่า เป็นความสำเร็จสูงสุดในการถ่ายแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้านแม่จันทรง

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านแม่จันทรงจำนวน 44 ครัวเรือน พบว่า ชาวบ้านแม่จันทรงเข้าใจว่า การทำเกษตรผสมผสานก็คือ การปลูกผักและผลไม้หลาย ๆ ชนิดลงในไร่นาของตน โดยชาวบ้านแม่จันทรงทุกครัวเรือนจะปลูกพืชผักหลาย ๆ ชนิดไว้ได้ร่มเงาไม้ผลชนิดต่างๆ เพราะผักเหล่านั้นสามารถเจริญเติบโตได้ดีกว่าและสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้มากกว่าการปลูกผักแบบธรรมดาอย่างที่เคยปลูกในอดีต เนื่องจาก ผักที่โตได้ร่มเงาไม้ไม่ต้องรดน้ำมากนักเพราะอาศัยร่มเงาความชุ่มชื้นจากโคนไม้ผล นอกจากนี้ ชาวบ้านยังเห็นประโยชน์จากการปลูกพืชผักหลาย ๆ ชนิดเพราะทำให้ชาวบ้านแม่จันทรงสามารถเก็บผลผลิตได้ต่อเนื่องตลอดทั้งปี เนื่องจากผักแต่ละชนิดจะให้ผลผลิตไม่พร้อมกัน

อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านแม่จันทรงทั้ง 44 ครัวเรือน พบว่า ชาวบ้านแม่จันทรงไม่มีความเข้าใจในเรื่องการพึ่งพากันระหว่างกิจกรรมการผลิตในไร่ระหว่างพืชกับสัตว์หรือสัตว์กับสัตว์ ซึ่งหลักการของการทำเกษตรผสมผสาน ชาวบ้านเข้าใจแค่กิจกรรมการผลิตระหว่างพืชกับพืชที่นำไปใช้ในไร่นาเท่านั้น กล่าวคือ ชาวบ้านนำหลักการพึ่งพากันระหว่างพืชกับพืชไปใช้ในไร่นาเท่านั้น เช่น การปลูกผักหรือไม้ล้มลุกให้ต้นไม้ใหญ่ เป็นต้น

นอกจากนี้ ชาวบ้านแม่จันทรงยังมีความเห็นว่า การทำเกษตรผสมผสานเป็นการทำเกษตรอย่างยั่งยืนเพราะสามารถเห็นตัวอย่างได้อย่างชัดเจนจากสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านที่ดีขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอย่างมาก เช่น จำนวนพื้นที่ป่าที่เพิ่มขึ้น และปริมาณน้ำที่เพิ่มขึ้น เป็นต้น อีกทั้งชาวบ้านแม่จันทรงยังไม่ประสบกับปัญหาสารเคมีตกค้างจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวอย่างแต่ก่อนอีกด้วย

กล่าวโดยสรุปแล้ว ชาวบ้านแม่จันทรงยังไม่มีความเข้าใจในหลักการการทำเกษตรผสมผสานอย่างแท้จริง ชาวบ้านเข้าใจแค่ว่าการทำเกษตรผสมผสานก็คือ การปลูกพืชผักและผลไม้หลาย ๆ ชนิดลงในพื้นที่เดียวกัน โดยการจำเทคนิคการปลูกพืชต่างๆ ที่ได้เห็นจากแปลงสาธิตเกษตรผสมผสานที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรงมาประยุกต์ใช้ในไร่ นา นั่นคือ ชาวบ้านหลักการของการทำเกษตรผสมผสานแค่เข้าใจว่า การทำเกษตรผสมผสานเป็นกิจกรรมการผลิตที่พึ่งพากันระหว่างพืชกับพืชในไร่นาเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้นทำให้ชาวบ้านตระหนักว่า การทำเกษตรผสมผสานเป็นเกษตรแบบยั่งยืน จึงสามารถกล่าวได้ว่า การถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้านโดยการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานนั้นล้มเหลว เนื่องจากชาวบ้านไม่มีความเข้าใจถึงหลักการในการทำเกษตรผสมผสานอย่างแท้จริง อีกทั้งชาวบ้านบางส่วนเท่านั้นที่เข้าร่วมการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสาน (25 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 56.8) อย่างไรก็ตาม การถ่าย

ทอดโดยใช้แปลงสาธิตเกษตรผสมผสานเป็นตัวอย่างให้เห็นนั้น นับเป็นวิธีการถ่ายทอดการทำเกษตรผสมผสานที่ดี เนื่องจากชาวบ้านเห็นตัวอย่างและนำไปปฏิบัติในไร่นาทุกครัวเรือน เช่น การปลูกพืชหลายชนิดให้คละกันไป ปลูกกระยะห่างแค่นั้น ควรปลูกพืชชนิดใดกับพืชชนิดใดเพื่อให้ได้ผลผลิตมากขึ้น เป็นต้น นอกจากนี้ แปลงสาธิตเกษตรผสมผสานยังเป็นตัวอย่างที่ดีที่ทำให้ชาวบ้านเห็นถึงความสามารถในการพึ่งตนเองด้วนอาหารจากการทำเกษตรผสมผสานอีกด้วย

นอกจากความเข้าใจในหลักการทำเกษตรผสมผสานแล้ว ทักษะที่ดีที่ชาวบ้านแม่จันหลวงมีต่อการทำเกษตรผสมผสานนั้น เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการยอมรับแนวคิดเกษตรผสมผสานไปปฏิบัติจริงๆ ในไร่นาของชาวบ้าน ถ้าชาวบ้านแม่จันหลวงมีทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรผสมผสานแล้ว ชาวบ้านแม่จันหลวงก็จะนำเกษตรผสมผสานไปประยุกต์ในไร่นา และการที่ชาวบ้านแม่จันหลวงจะมีทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรผสมผสานนั้นก็ขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ที่ชาวบ้านคาดว่าจะได้รับจากการทำเกษตรผสมผสานไม่ว่าทางด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือสภาพแวดล้อม

จากการสอบถามชาวบ้านแม่จันหลวงทั้ง 44 ครัวเรือน กล่าวโดยสรุปได้ว่า ชาวบ้านแม่จันหลวงเห็นประโยชน์จากการทำเกษตรผสมผสานจากแปลงเกษตรผสมผสานที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวง เนื่องจากเด็กๆ จากหมู่บ้านแม่จันหลวงที่เข้ารับการศึกษานในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงสามารถรับประทานอาหารกลางวันที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงได้เก็บเกี่ยวผลผลิตมาจากแปลงเกษตรผสมผสานในโรงเรียน จากการสัมภาษณ์พบว่า ชาวบ้านแม่จันหลวงทุกครัวเรือน (44 ครัวเรือน) ได้ส่งหรือเคยส่งบุตรหลานให้เข้ารับการศึกษานในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวง

ประโยชน์ที่ชาวบ้านแม่จันหลวงได้รับอีกประการหนึ่งก็คือ เด็กๆ ที่เข้ารับการศึกษานจากโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงได้นำประสบการณ์การทำเกษตรผสมผสานที่ได้จากการลงมือปฏิบัติจริงๆ ในแปลงเกษตรผสมผสานของโรงเรียนไปช่วยผู้ปกครองในการทำเกษตรผสมผสาน หน้าที่ของเด็กๆ ในการทำเกษตรผสมผสานในไร่นาของผู้ปกครองก็คือ เด็กๆ จะดูแลในเรื่องการปลูกผักผสมผสานในไร่นาของผู้ปกครอง เพราะเป็นงานที่ไม่ต้องใช้แรงงานมากนัก และเด็กๆ มีประสบการณ์จากการลงมือปฏิบัติจริงจากโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงอยู่แล้ว ดังนั้น เด็กนักเรียนจากหมู่บ้านแม่จันหลวงเหล่านี้สามารถช่วยเหลือผู้ปกครองในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ในการปลูกผัก รดน้ำ และเก็บผักต่างๆ ได้เป็นอย่างดี เด็กนักเรียนเหล่านี้เป็นปัจจัยที่สำคัญเป็นอย่างมากต่อทัศนคติในการทำเกษตรผสมผสานของชาวบ้าน

นอกจากนี้ จากการศึกษานในครั้งนี้ยังพบอีกว่า ทักษะที่ดีของเด็กที่เข้ารับการศึกษานในโรงเรียนแม่จันหลวงที่มีต่อการทำเกษตรผสมผสานนั้นค่อนข้างดี และเด็กๆ มีความเข้าใจถึงหลักการของเกษตรผสมผสานเรื่องการพึ่งพาระหว่างกิจกรรมสองชนิดในพื้นที่เกษตรกรรมเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมระหว่างพืชกับพืช, พืชกับสัตว์, หรือสัตว์กับสัตว์ เนื่องจากแปลงเกษตรผสมผสานที่โรงเรียนมีความครบวงจร อีกทั้งเด็กๆ ได้ร่วมกิจกรรมทำเกษตรผสมผสานทุกวันทั้งเช้าและเย็น ทำให้เด็กมีความเข้าใจถึงหลักการทำเกษตรผสมผสานได้ลึกซึ้งกว่าผู้ปกครอง และเด็กๆ ยังมีทัศนคติที่ดีมาก เนื่องจากเด็กๆ บริโภคอาหารที่เป็นผลผลิตจากแปลงเกษตรผสมผสาน

ซึ่งทำให้เด็กๆ มีทัศนคติที่ว่าเกษตรผสมผสานทำให้มีอาหารบริโภคตลอดทั้งปี ทำให้ไม่ต้องเสียเงินซื้ออาหารอื่นๆ ทำให้มีเงินออมเพิ่มขึ้นและสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า ถึงแม้ว่าเด็กๆ จะมีทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรผสมผสานและมีความเข้าใจถึงหลักการทำเกษตรผสมผสานอย่างดี แต่เด็กๆ ไม่สามารถทำให้ผู้ปกครองเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำเกษตรกรรมไปเป็นเกษตรผสมผสานในไร่นาเต็มรูปแบบได้ นั่นคือ เด็กๆ เป็นแต่เพียงผู้เข้าร่วมกิจกรรม แต่ไม่มีอำนาจและบทบาทในการตัดสินใจหรือเป็นผู้นำทางความคิด ซึ่งนับเป็นปัญหาทางโครงสร้างของสังคมภายในชุมชนนั่นเอง

นอกจากนี้ อีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านมีทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรผสมผสานก็คือ สภาพแวดล้อมรอบๆ หมู่บ้านแม่จันทรวงศ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ยกตัวอย่างเช่น ชาวบ้านแม่จันทรวงศ์มีน้ำใช้อุปโภคและบริโภคตลอดทั้งปี และดินที่ใช้เพาะปลูกมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ตลอดจนสภาพป่าไม้รอบๆ หมู่บ้าน จากเดิมที่เคยเป็นแต่เทือกเขาหัวโล้น แต่ในปัจจุบันเทือกเขาหัวโล้นเหล่านั้นได้เปลี่ยนแปลงเป็นไม้ป่าเขียวขจีที่มีแต่ความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งป่าไม้เนื้อแข็งเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและปัจจัย 4 อันอุดมสมบูรณ์ให้กับชาวบ้านแม่จันทรวงศ์ นั่นคือ ชาวบ้านแม่จันทรวงศ์ได้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การเก็บเห็ดและหน่อไม้ในป่าเป็นอาหาร การใช้สมุนไพรที่เก็บจากป่า เป็นต้น ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้แตกต่างจากในอดีตช่วงที่ปลูกแต่พืชเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียวเพื่อขายในตลาดเป็นอย่างมาก เพราะในช่วงนั้นภูมิประเทศของหมู่บ้านมีแต่ภูเขาหัวโล้นและดินแดง ดังนั้น สภาพความเป็นอยู่และความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องของอาหารสำหรับชาวบ้านแม่จันทรวงศ์จึงดีกว่าแต่ก่อน

เหตุผลประการที่สองที่ทำให้ชาวบ้านแม่จันทรวงศ์มีทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรผสมผสานเป็นเหตุผลทางเศรษฐกิจ นั่นคือ ชาวบ้านแม่จันทรวงศ์มีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นซึ่งสามารถวัดได้จากสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่ดีขึ้น เพราะการทำเกษตรผสมผสานโดยการปลูกพืชผักหลายชนิดให้คละกันไป ทำให้ชาวบ้านสามารถเก็บผลผลิตจากไร่ของตนเพื่อการบริโภคได้ตลอดทั้งปี นอกจากนี้ชาวบ้านยังสามารถผลิตผลผลิตทางการเกษตรได้อย่างหลากหลายและมีปริมาณที่เพียงพอต่อการบริโภค พุดให้ง่ายๆ ก็คือ ชาวบ้านแม่จันทรวงศ์มีผักและผลไม้หลากหลายชนิดไว้บริโภคตลอดทั้งปี จากเหตุผลดังกล่าว ทำให้สุขภาพกายและสุขภาพจิตของชาวบ้านแม่จันทรวงศ์ดีขึ้นถ้าเปรียบเทียบกับการทำเกษตรเชิงเดี่ยวในอดีต เพราะชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองในเรื่องการผลิตเพื่อบริโภคได้ไม่ต้องพึ่งพาตลาดเหมือนแต่ก่อน

กล่าวโดยสรุป ชาวบ้านแม่จันทรวงศ์มีทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรผสมผสาน เนื่องจากเหตุผลทางสภาพแวดล้อมและทางเศรษฐกิจ นั่นคือ ป่าไม้รอบๆ หมู่บ้านมีปริมาณมากขึ้น และเหตุผลทางเศรษฐกิจ เพราะการทำเกษตรผสมผสานทำให้ชาวบ้านมีสุขภาพที่ดีขึ้นถ้าเปรียบเทียบกับการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว เนื่องจากชาวบ้านสามารถเก็บผลผลิตจากไร่นาของตนเพื่อการบริโภคได้ตลอดทั้งปี นอกจากนี้ เด็กๆ ในหมู่บ้านที่ได้รับการศึกษาในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงศ์มีทัศนคติที่ดีซึ่งส่งผลให้ผู้ปกครองของเด็กได้รับอิทธิพลจากเด็กๆ เหล่านี้อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม เด็กๆ เหล่านี้ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจเพื่อให้ผู้ประกอบการทำเกษตรผสมผสานเต็มรูปแบบในไร่นา นั่นคือ ถึงแม้ผู้ประกอบการจะมีทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรผสมผสาน แต่การตัดสินใจที่จะนำเกษตรผสมผสานไปปฏิบัติในไร่นาขึ้นอยู่กับ เทคนิคและวิธีการทำเกษตรผสมผสานนั้นมีความซับซ้อนและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านแค่ไหน โดยที่ชาวบ้านยินดีที่จะรับเทคนิคที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อนและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ตลอดจนเทคนิคนั้นๆ ต้องเกิดผลประโยชน์อย่างชัดเจนกับชาวบ้านทางด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม เมื่อชาวบ้านได้นำมาประยุกต์ปฏิบัติในไร่นา

4.4.3.2 ทัศนคติของชาวบ้านในเรื่องการพึ่งพาตนเองหรือเศรษฐกิจแบบพอเพียง

จากการที่กล่าวมาแล้วว่า จุดประสงค์ของการทำการเกษตรแบบผสมผสานก็คือ การทำให้ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมสามารถพึ่งตนเองในการผลิตอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภคได้ หรือเกิดเศรษฐกิจแบบพอเพียงในขั้นต้น

สำหรับการสัมภาษณ์ชาวบ้านบ้านแม่จันทรงทั้ง 4 ครัวเรือน ในเรื่องทัศนคติในการพึ่งพาตนเองนั้น แบ่งออกเป็น 4 ประเด็นคือ ปัญหาหนี้สิน , ปัญหาขาดแคลนอาหารสำหรับบริโภคในฤดูร้อน, ปัญหาค่าใช้จ่ายในการทำการเกษตรกรรม และความสม่ำเสมอของรายได้จากการทำการเกษตรกรรม สามารถพิจารณารายละเอียดได้ในตารางที่ 25 ข้างล่าง ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 25 แสดงทัศนคติของชาวบ้านแม่จันทรงที่มีต่อการทำเกษตรกรรมทั้ง 2 แบบ

หน่วย : ครัวเรือน

รายการ	เกษตรกรรมเชิงเดี่ยว	ร้อยละ	เกษตรผสมผสาน	ร้อยละ
1.ปัญหาหนี้สิน	19	43.2	-	0.0
2.ปัญหาขาดแคลนอาหารในการบริโภคในฤดูร้อน	41	93.2	-	0.0
3.รายจ่ายในการทำการเกษตรสูง	44	100.0	-	0.0
4.มีรายได้สม่ำเสมอ	-	0.0	44	100.0

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ชาวบ้านแม่จันทรวงแสดงความเห็นว่า เมื่อเปรียบเทียบกับการทำเกษตรเชิงเดี่ยวที่เคยมาแล้ว ปัญหาหนี้สินจากการทำเกษตรของตนหมดไปเมื่อทำเกษตรผสมผสาน เมื่อพิจารณารายละเอียดจากตารางที่ 25 จะเห็นได้ว่า จากชาวบ้านทั้งหมดจำนวน 44 ครัวเรือน พบว่ามีอยู่ 19 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 43.2 ที่เคยประสบกับปัญหาหนี้สินจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว แต่ปัจจุบันหนี้สินเหล่านี้หมดไปแล้วเมื่อหันมาทำเกษตรผสมผสาน เพราะจุดประสงค์ในการผลิตของการทำเกษตรผสมผสานคือ การผลิตเพื่อบริโภค ไม่ใช่เพื่อผลิตขายในตลาดเหมือนกับการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว

จากตารางที่ 25 พบว่า สำหรับเรื่องปัญหาการขาดแคลนอาหารสำหรับบริโภคในฤดูร้อนนั้น ในปัจจุบันชาวบ้านแม่จันทรวงได้หันมาทำเกษตรผสมผสาน ทำให้ชาวบ้านไม่ประสบปัญหาขาดแคลนอาหารสำหรับบริโภคในฤดูร้อนเลย ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 0.0 เพราะชาวบ้านแม่จันทรวงสามารถเก็บผลผลิตจากไร่ของตนเองเพื่อบริโภคได้ตลอดทั้งปี ชาวบ้านแม่จันทรวงมีความเห็นว่า ชาวบ้านสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อการบริโภคได้อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปีจากการหันมาทำเกษตรผสมผสาน เนื่องจากพืชที่ปลูกมีความหลากหลายและมีระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวแตกต่างกันไป

นอกจากนี้ เนื่องจากในปัจจุบันชาวบ้านแม่จันทรวงมีแหล่งน้ำในการเกษตรสำหรับหน้าแล้งอย่างเพียงพอ เพราะสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้นจากการทำเกษตรผสมผสาน ทำให้ชาวบ้านไม่ประสบกับปัญหาขาดแคลนอาหารสำหรับบริโภคในฤดูร้อนอีกต่อไป จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า มีชาวบ้านแม่จันทรวงจำนวน 41 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 93.2 ที่เคยประสบปัญหาขาดแคลนอาหารในการบริโภคในฤดูร้อนเมื่อทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว อาหารที่ชาวบ้านประสบกับปัญหาขาดแคลนในการบริโภคในฤดูร้อนก็คือ ผักต่างๆ ที่ต้องการน้ำในการเพาะปลูกในฤดูร้อน

สำหรับเรื่องรายจ่ายในการทำเกษตรกรรมนั้นพบว่า การทำเกษตรผสมผสานมีต้นทุนไม่สูงเพราะไม่ต้องใช้สารเคมีและปุ๋ยต่างๆ ในการเพาะปลูก ทำให้ต้นทุนในการทำเกษตรผสมผสานไม่สูงเมื่อเปรียบเทียบกับการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวซึ่งต้องใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงโดยเฉลี่ยประมาณ 1,500 บาทต่อไร่ต่อปี ซึ่งแต่ละครัวเรือนต้องจ่ายค่าสารเคมีเหล่านี้รวมแล้วเป็นเงินประมาณ 3,000-5,000 บาทต่อปีต่อครัวเรือน เมื่อพิจารณาจากตารางที่ 25 พบว่า ชาวบ้านแม่จันทรวงร้อยละ 100 มีความเห็นว่า การทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวมีรายจ่ายที่สูงกว่าการทำเกษตรผสมผสาน เนื่องจากชาวบ้านไม่ต้องลงทุนเรื่องยาฆ่าแมลง, ปุ๋ยเคมี และพันธุ์พืช เหมือนกับการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว

ประการสุดท้ายสำหรับการมีรายได้สม่ำเสมอ นั้น จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า เนื่องจากการทำเกษตรผสมผสานสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ต่อเนื่องตลอดทั้งปีและไม่ต้องพึ่งพาตลาด ทำให้ชาวบ้านไม่ประสบกับปัญหาราคาผลผลิตทางการเกษตรในตลาดผันผวนหรือตกต่ำ ดังนั้น ชาวบ้านแม่จันทรวงจึงมีรายได้ค่อนข้างสม่ำเสมอตลอดทั้งปีจากการทำเกษตรกรรม คิดเป็นร้อยละ 100 และเมื่อเปรียบเทียบกับการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวชาวบ้านทุกครัวเรือนแต่เคยมีประสบการณ์ราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ ทำให้รายได้ที่ได้รับไม่แน่นอนตามไปด้วย

กล่าวโดยสรุป ชาวบ้านแม่จันทรงสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นจากการทำเกษตรผสมผสานที่ได้รับการถ่ายทอดจากโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรง เมื่อเปรียบเทียบกับการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว เพราะอย่างน้อยชาวบ้านสามารถผลผลิตได้เพียงพอกับการบริโภค และไม่ต้องพึ่งพาดลาดแต่เพียงอย่างเดียวเหมือนกับตอนที่ทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวในอดีต

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดแนวคิด

สำหรับเนื้อหาในบทนี้เป็นการวิเคราะห์ถึงกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสาน จากโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองไปสู่ชาวบ้านแม่จันทองว่า ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว ตลอดจนปัจจัยในกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดที่ทำให้เกิดความสำเร็จหรือล้มเหลว

5.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านแม่จันทอง และการเข้ามาของผู้ถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสาน

ในช่วงแรกของหมู่บ้านแม่จันทองที่เพิ่งอพยพเข้ามาในประเทศไทยใหม่ๆ ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2528 นั้น การดำเนินชีวิตของชาวบ้านแม่จันทองมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและมีลักษณะการผลิตเพียงเพื่อการยังชีพ ชาวบ้านจะทำนาและปลูกข้าวนาและข้าวไร่เพื่อการบริโภค และแรงงานที่ใช้ในการทำเกษตรกรรมก็เป็นแรงงานของสมาชิกในครอบครัว

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากชาวบ้านแม่จันทองเป็นชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่า ซึ่งชาวไทยภูเขาเผ่านี้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักมาตั้งแต่ดั้งเดิม โดยวิธีตัดฟันโค่นเผา (Slash and Burn) ในลักษณะไร่หมุนเวียนซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อในการนับถือผีอย่างแนบแน่น ในช่วงเวลานี้ ชาวบ้านแม่จันทองมีความพอเพียงในตนเองสูง เนื่องจากชาวบ้านสามารถผลิตข้าวพอเพียงแก่การบริโภค พร้อมกับนั้นชาวบ้านยังปลูกฝ้ายและทอผ้าเพื่อนำมาทำเป็นเครื่องนุ่งห่มสำหรับสมาชิกในครอบครัว ประกอบกับชาวบ้านสามารถใช้ป่าเป็นแหล่งปัจจัยสี่เพื่อการดำรงชีพ

กล่าวโดยสรุป ในช่วงเวลานี้หมู่บ้านแม่จันทองมีความสามารถในการพึ่งตัวเองค่อนข้างสูง เพราะชาวบ้านสามารถผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการเพื่อการอุปโภคและบริโภคได้อย่างพอเพียง ประกอบกับหมู่บ้านอยู่ห่างไกลจากความเจริญ ยังไม่มีการตัดถนนและเดินกระแสไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน ทำให้ในตอนนี้นักหมู่บ้านไม่ต้องพึ่งพาโลกภายนอกมากนัก ดังนั้น วิถีชีวิตของชาวบ้านใน

ช่วงนี้จึงมีความคล้ายคลึงกับสังคมบุพกาลและวิถีการผลิตแบบเอเชีย เนื่องจากชาวบ้านมีจุดประสงค์ในการผลิตเพื่อการบริโภคและมีความพอเพียงในตัวเองสูง เทคโนโลยีในการผลิตที่ไม่สูงนัก การแบ่งงานกันทำก็ไม่มี ความซับซ้อน และยังมี ความความสัมพันธ์ทางเครือญาติอย่างแน่นแฟ้นอีกด้วย

ถึงแม้ว่า ชาวบ้านแม่จันทรงจะทำการถางและเผาป่าเพื่อนำพื้นที่มาทำเกษตรกรรม แต่ชาวบ้านไม่ประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมจากการถางป่า เนื่องจากจำนวนประชากรในหมู่บ้านยังมีไม่มากนักคือ ประมาณ 80 กว่าคน ตลอดจนพื้นที่ที่นำมาเกษตรกรรมโดยเฉลี่ยแล้วจะอยู่ที่ประมาณ 3 ไร่ต่อครัวเรือน ดังนั้น พื้นที่ในการทำเกษตรกรรมของหมู่บ้านจึงมีเนื้อที่ไม่มากนัก นั่นคือ ประมาณ 50 ไร่ เท่านั้น ดังนั้น ป่าไม้รอบๆ หมู่บ้านแม่จันทรงจึงยังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก

ความเปลี่ยนแปลงได้เริ่มเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2531 เนื่องจากการตัดถนนจากวัดสันติคีรีเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านแม่จันทรงใช้ถนนเส้นนี้เป็นเส้นทางในการติดต่อกับตลาดแม่สลองที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านแม่จันทรงออกไป 7 กิโลเมตร การเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ทำให้ชาวบ้านเริ่มหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจต่างๆ เช่น ชিং กะหล่ำปลี มะเขือเทศ เป็นต้น เพื่อขายสู่ตลาดแม่สลอง ดังนั้น จุดประสงค์ในการผลิตของชาวบ้านในช่วงนี้จึงเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อขายในตลาดแทน

นอกจากนี้ ชาวบ้านแม่จันทรงยังได้เลิกปลูกฝ้ายเพราะต้องการนำพื้นที่มาปลูกพืชเศรษฐกิจ ตลอดจนการถางและเผาป่าก็เพิ่มขึ้นเพื่อนำพื้นที่ป่ามาปลูกพืชเศรษฐกิจ และชาวบ้านยังนำพื้นที่ปลูกข้าวบางส่วนมาปลูกพืชเศรษฐกิจอีกด้วย ดังนั้น ความพอเพียงในหมู่บ้านแม่จันทรงจึงลดลง เพราะชาวบ้านไม่สามารถผลิตข้าวเพื่อบริโภคได้พอเพียง และมีความต้องการเงินเพื่อใช้ซื้อเครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนถึงค่าอุปโภคบริโภคต่างๆ เช่น เครื่องกระป๋องต่างๆ เป็นต้น

ผลกระทบจากการปลูกพืชเศรษฐกิจอีกประการก็คือ ชาวบ้านจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงในการทำเกษตรกรรมเพื่อให้ผลผลิตได้มาตรฐานตามที่ตลาดต้องการ การใช้สารเคมีเหล่านี้ทำให้ต้นทุนในการทำเกษตรกรรมเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยปีละ 3,000-5,000 บาทต่อปีต่อครัวเรือน และชาวบ้านแม่จันทรงบางคนยังได้รับอันตรายจากสารเคมีเหล่านี้ด้วย จากการสัมภาษณ์พบว่า เคยมีชาวบ้านได้รับอันตรายจากยาฆ่าแมลงที่ใช้ในการปลูกพืชเศรษฐกิจจำนวน 10 คน

ถึงแม้ว่า ชาวแม่จันทรงจะสามารถขายพืชเศรษฐกิจเหล่านี้สู่ตลาดได้ แต่ราคาพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ค่อนข้างมีความผันผวนสูง บางปีชาวบ้านอาจขายผลผลิตได้ถึง 20,000 บาท แต่บางปีอาจต้องยอมขาดทุนโดยขายผลผลิตได้เพียง 5,000 บาท ดังนั้น ชาวบ้านแม่จันทรงบางครัวเรือนจึงประสบกับปัญหาหนี้สินจากการทำเกษตรกรรม จากการสัมภาษณ์พบว่า ชาวบ้านแม่จันทรงจำนวน 19 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 43.2 (ตารางที่ 17) เคยประสบกับปัญหาหนี้สินจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว

เมื่อชาวบ้านแม่จันทรงเริ่มหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทำให้พื้นที่ป่าไม้รอบๆ หมู่บ้านลดเป็นอย่างมากเป็นอย่างมากรวมถึงพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมในขณะนั้นก็มีมากกว่าหนึ่งหมื่น

ไร่ ซึ่งจำนวนพื้นที่เพื่อการทำเกษตรกรรมของชาวบ้านแม่จันทรงในตอนนั้นมีจำนวนเพิ่มขึ้น เป็น 200 ไร่ สาเหตุเป็นเพราะว่า จำนวนชาวบ้านแม่จันทรงได้เพิ่มจำนวนขึ้นมากจากการอพยพ เข้ามาเพิ่ม ตลอดจนอัตราการเกิดของหมู่บ้านแม่จันทรงค่อนข้างสูง โดยเฉพาะแล้วชาวบ้านมี ลูกประมาณ 4-5 คนต่อครอบครัว และในช่วงนี้ชาวบ้านแม่จันทรงมีความความต้องการ ใช้พื้นที่เพื่อการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะแล้วชาวบ้านมีพื้นที่สำหรับปลูกพืช เศรษฐกิจประมาณ 3-5 ไร่ต่อครัวเรือน รวมพื้นที่เพื่อการเกษตรกรรมทั้งหมดประมาณ 5-7 ไร่ ต่อครัวเรือน โดยมีจำนวน 3 ครัวเรือนที่มีพื้นที่ทำการเกษตรกรรมจำนวน 10 ไร่

เนื่องจากปัญหาป่าไม้เสื่อมโทรมทำให้ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา จังหวัดเชียงราย ได้ เข้ามาทำการสำรวจสภาพป่าไม้เมื่อปี พ.ศ. 2533 และทำยสุดท้ายได้ประกาศเป็นพื้นที่เขตอุทยาน ชาติสันติคีรี เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ.2533 และได้ทำการจัดตั้งโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่า พัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เขตอุทยาน (อพข.) โดยมีหมู่บ้านแม่จันทรงอยู่ใน ความรับผิดชอบและเป็นศูนย์กลางการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของโครงการ อพข.

โดยที่โครงการ อพข. มีจุดประสงค์ในการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมรอบๆ หมู่บ้านแม่จันทรง ไปพร้อมๆ กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านโดยการให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนในหมู่ บ้าน ตลอดจนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตน เองในเรื่องการผลิตอาหารให้เพียงพอสำหรับการบริโภคได้ และลดปัญหาการใช้สารเคมีในการทำ เกษตรกรรม

การดำเนินกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมของโครงการ อพข. ในหมู่บ้านแม่จันทรงก็คือ การจัด ตั้งโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรงเพื่อเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เมื่อปี พ.ศ. 2539 ซึ่งมาจากแนวความคิดของอาจารย์บุญ ซึ่งเป็นผู้จัดการของโครงการ อพข. ในขณะนั้น ตลอดจน อาจารย์บุญยังเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินกิจกรรมเพื่อการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสม ผสานไปสู่ชาวบ้านแม่จันทรง

ก่อนการจัดตั้งโครงการ อพข. อย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ.2534 นั้น พ่อหลวง (ผู้ใหญ่ บ้าน) จากหมู่บ้านแม่จันทรงได้เข้าร่วมประชุมด้วยจำนวน 3 ครั้ง แต่จุดประสงค์และเนื้อหาใน การประชุมทั้ง 3 ครั้งนั้น เป็นไปในรูปแบบของการขอความร่วมมือจากชาวบ้านมากกว่าการฟัง ความคิดเห็นและเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดนโยบายของโครง การ อพข. นั่นคือ เจ้าหน้าที่จากศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา จังหวัดเชียงราย ได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ ตลอดจนรูปแบบการดำเนินกิจกรรมของโครงการ อพข. ให้กับพ่อหลวงจากหมู่บ้านแม่จันทรง เพื่อให้พ่อหลวงนำไปเผยแพร่สู่ชาวบ้านแม่จันทรงต่อไปเท่านั้น

จากการสัมภาษณ์พ่อหลวงจากหมู่บ้านแม่จันทรง (ผู้ใหญ่บ้าน) พ่อหลวงกล่าวว่า ใน ตอนที่ยังประชุมทั้ง 3 ครั้งนั้นพ่อหลวงได้สนับสนุนโครงการ อพข. ให้ใช้พื้นที่ในหมู่บ้านและให้ ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของโครงการในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่างๆ ของโครงการ อพข. ไป สู่ชาวบ้านเป็นอย่างดี เพราะพ่อหลวงมีความเห็นว่า โครงการ อพข. จะสร้างโรงเรียนพึ่งตนเองแม่ จันทรงซึ่งเป็นประโยชน์โดยตรงแก่ชาวบ้านและเด็กๆ ในหมู่บ้านแม่จันทรง และพ่อหลวงยังได้

คาดหวังถึงความเจริญทางด้านวัตถุอื่นๆที่จะตามมาจากการดำเนินกิจกรรมต่างๆของโครงการ เช่น การเดินกระแสไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านการทำบัตรประชาชนไทยให้กับชาวบ้านแม่จันทอง เป็นต้น

นอกจากนี้ ในการประชุมประจำปีเพื่อกำหนดรูปแบบและประเมินผลการดำเนินกิจกรรมต่างๆของโครงการ อพช. นั้น ถึงแม้ว่าพ่อหลวงและคณะกรรมการประจำหมู่บ้านแม่จันทองจะเข้าร่วมการประชุมอย่างประมำเสมอแต่ก็ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจหรือเสนอความคิดเห็นต่อที่ประชุมแต่อย่างใด เนื่องจากคณะกรรมการในที่ประชุมส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ของโครงการ เป็นบุคคลจากภายนอกซึ่งได้กำหนดเนื้อหาและจุดประสงค์ในการประชุมในแต่ละครั้งมาก่อนแล้ว ยกตัวอย่างเช่น ชนิดของไม้ผลที่จะสนับสนุนให้ชาวบ้านแม่จันทองปลูก อาจารย์ปู่เสนอให้มีการปลูกมะคาเดเมียเพราะอาจารย์ปู่มีความเห็นว่า มะคาเดเมียจะเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีราคาสูงในอนาคตเนื่องจากอาจารย์ปู่ได้ไปดูงานในต่างประเทศและพบว่าตลาดต่างประเทศมีความต้องการผลผลิตจากต้นมะคาเดเมีย และคาดว่าชาวบ้านแม่จันทองน่าจะสามารถขายให้กับโรงงานได้ในอนาคต แต่ในความเป็นจริงแล้ว มะคาเดเมียเป็นพืชเศรษฐกิจที่ยังไม่เป็นที่นิยมในประเทศไทย ถ้าจะขายก็ต้องขายให้กับโรงงานที่ผลิตเพื่อส่งออกขายในต่างประเทศซึ่งตลาดยังคงแคบอยู่มาก ดังนั้น ในปัจจุบันจึงไม่มีชาวบ้านแม่จันทองครัวเรือนใดปลูกมะคาเดเมียในไร่เลย เพราะมะคาเดเมียเป็นพืชที่ใหม่เกินไปสำหรับชาวบ้าน ระบบตลาดก็ยุ่งยากมากกว่าพวกท้อ บ๊วย และเชอร์รี่ที่มีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อผลผลิตโดยตรงในหมู่บ้านทุกปี

กล่าวโดยสรุป ลักษณะของการเข้าไปพัฒนาหมู่บ้านแม่จันทองของโครงการ อพช. นั้น เป็นแบบการพัฒนาจากบนลงล่าง (Top-Down) เพราะเจ้าหน้าที่ที่ได้เข้าร่วมการประชุมและตัดสินใจการประกาศเป็นเขตป่าอภัยทาน ตลอดจนการจัดตั้งโครงการ อพช. ล้วนเป็นหน่วยราชการจากส่วนกลาง เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย เจ้าคณะจังหวัดเชียงราย ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงราย เกษตรจังหวัดเชียงราย เป็นต้น โดยที่คณะกรรมการของโครงการ อพช. ที่มีอำนาจวางแผนและกำหนดนโยบาย ซึ่งได้แก่ เจ้าหน้าที่จากศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงราย เจ้าอาวาสวัดสันติคีรี เจ้าหน้าที่จากกรมการศึกษาออกโรงเรียน อาจารย์ปู่ และครูจากโรงเรียนพืงตนเองแม่จันทอง เป็นต้น ซึ่งเจ้าหน้าที่ของโครงการ อพช. เหล่านี้ล้วนเป็นบุคคลกรจากภายนอกหมู่บ้านแม่จันทองทั้งสิ้น

นอกจากนี้ ทศนคติที่เจ้าหน้าที่ของโครงการ อพช. และ ครูจากโรงเรียนพืงตนเองแม่จันทองที่มีต่อชาวบ้านแม่จันทองนั้น มองว่าชาวบ้านแม่จันทองมีปัญหาทางเศรษฐกิจจากการปลูกพืชเศรษฐกิจและการปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ยังส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งชาวบ้านแม่จันทองไม่สามารถแก้ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ได้ ทางโครงการ อพช. ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาจากภายนอกจึงต้องนำทรัพยากรทุกชนิด ตั้งแต่เงินทุน วิธีการทำงาน วิธีการจัดองค์กร และตลอดจนแนวคิดหรือคุณค่าทางด้านจิตใจไปใส่ให้กับชาวบ้าน โดยมีได้คำหนึ่งว่า ชาวบ้านแม่จันทองต้องการสิ่งต่างๆ เหล่านี้หรือไม่ นั่นคือ เจ้าหน้าที่จากโครงการ อพช. มองชาวบ้านแต่เพียงด้านลบด้านที่เป็นปัญหาของชาวบ้านแต่เพียงด้านเดียว ซึ่งเป็นการเข้าไปหาชุมชนในทัศนคติดังกล่าวเป็นการใช้ “negative approach” และสาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านยินดีต่อการรับการเข้ามาของโครงการ

อพข. เพราะมุมมองของชาวบ้านแม่จันทรงแล้ว ชาวบ้านค่อนข้างหวังผลประโยชน์ตอบแทน ในรูปของวัตถุ หรือความเจริญที่หมู่บ้านจะได้รับ เช่น การสร้างโรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันทรง, การเดินกระแสไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน, การทำบัตรประชาชน เป็นต้น

เมื่อพิจารณาจากแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน จากความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนของ วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531 : 10) ว่าหมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของของโครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยอาจแบ่งได้เป็น

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน เพื่อนำไปสู่การค้นหาคำปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน นั่นคือ ชาวบ้านควรเป็นผู้ตระหนักและรับรู้ปัญหาของตนเอง
2. การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา
3. การมีส่วนร่วมในการวางแผนในการแก้ไขปัญหา
4. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแผน เช่น การสละแรงงานและทรัพยากรต่างๆ
5. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

จากการใช้แนวคิดการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนของวันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน เป็นกรอบในการวิเคราะห์พบว่า การเข้าไปมีส่วนร่วมของชาวบ้านแม่จันทรงกับโครงการ อพข. และทางโรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันทรงนั้น เป็นไปในรูปแบบของการเข้าไปมีส่วนร่วมในประการที่สามเท่านั้น นั่นคือ ชาวบ้านได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการสละแรงงานและทรัพยากรในท้องถิ่นแก่โรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันทรง, ชาวบ้านได้ส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษานในโรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันทรง และชาวบ้านได้รับกล้าไม้ผลและเมล็ดพันธุ์ผักมาปลูก รวมทั้งชาวบ้านจำนวน 25 ครัวเรือนได้เข้าร่วมการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสาน เป็นต้น

ในช่วงเวลาที่เจ้าหน้าที่จากศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาชาวเขา จังหวัดเชียงราย ได้เข้ามาสำรวจสภาพป่าไม้ ตลอดจนการประกาศพื้นที่หมู่บ้านเป็นเขตอุทยานแห่งชาติและจัดตั้งโครงการ อพข. นั้น ชาวบ้านแม่จันทรงไม่ได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ถึงปัญหาที่ตนเองประสบไม่ว่าจะเป็น ปัญหาราคาผลผลิตทางการเกษตรผันผวน, ปัญหาสารพิษจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว และปัญหาป่าไม้ถูกทำลาย ชาวบ้านไม่ได้ตระหนักถึงปัญหาเหล่านี้ด้วยตนเอง แต่คนภายนอก (เจ้าหน้าที่จากศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาชาวเขา จังหวัดเชียงราย และเจ้าหน้าที่โครงการ อพข.) เป็นคนชี้ปัญหาให้ชาวบ้านแม่จันทรงได้เห็น เมื่อชาวบ้านไม่ได้เป็นผู้ที่เห็นปัญหาทำให้ขาดการวิเคราะห์ถึงสาเหตุและเข้าใจกับปัญหาและสาเหตุของปัญหาอย่างลึกซึ้ง ทำให้ปัญหาที่เกิดขึ้นไม่สามารถแก้ไขได้ตรงประเด็น ดังจะเห็นได้จากในปัจจุบันชาวบ้านยังทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวอยู่จำนวน 20 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 45.5 (ตารางที่ 18)

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังไม่มีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน รวมทั้งชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมในการเข้าไปประเมินผลกิจกรรมหรือการดำเนินงานของโครงการ อพข. หรือโรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันทรงเลย

กล่าวโดยสรุป จากแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้ง 5 ประการ ชาวบ้านแม่จัน หลวงได้เข้าไปมีส่วนร่วมแค่ 1 ข้อเท่านั้นคือ การมีส่วนร่วมในการร่วมดำเนินการตามแผนและการ ดังนั้น การเข้าไปพัฒนาหมู่บ้านของโครงการ อพข. จึงเป็นการเข้าไปพัฒนาจากบนลงล่างเป็น สำคัญ

สำหรับแนวคิดการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนของ ปรัชญา เวสารัตน์ (2528 : 4) ที่ กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการใช้ความพยายามที่แต่ละคนใช้ใน กิจกรรมการพัฒนาและการมีการเสียสละทรัพยากรบางอย่าง ดังนี้

1. ร่วมแสดงความคิดเห็น ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในขั้นตอนใดของกิจกรรมการพัฒนาก็ได้
2. ร่วมสละทรัพยากรวัตถุ
3. ร่วมสละแรงกาย
4. ร่วมสละเวลา

ถ้านำกรอบแนวคิดในการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนข้างต้นมาวิเคราะห์จะพบว่า ชาว บ้านแม่จันหลวงได้ร่วมเสียสละทรัพยากรวัตถุ, ร่วมเสียสละแรงกาย และร่วมสละเวลา ในการเข้า ร่วมกิจกรรมในขบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวง นั่น คือ สรุปแล้วชาวบ้านแม่จันหลวงเป็นแต่เพียงผู้รับและเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมของโครงการ อพข. เท่านั้น

นอกจากนี้ ปัญหาอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นกับกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสม ผสานไปสู่ชาวบ้านแม่จันหลวงก็คือ ความแตกต่างทางภาษาและวัฒนธรรมของชาวบ้านแม่จัน หลวงกับเจ้าหน้าที่ของโครงการ อพข. และครูที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวง นั่นคือ ความแตก ต่างระหว่างผู้ถ่ายทอดแนวคิดและผู้รับการถ่ายทอดทางด้านภาษาและวัฒนธรรม เนื่องจากเจ้า หน้าทีและครูที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงพูดภาษาไทยภาคกลางและภาษาพื้นเมืองของภาค เหนือ แต่ชาวบ้านแม่จันหลวงนั้นพูดภาษาอาข่า ถึงแม้ว่า ชาวบ้านแม่จันหลวงส่วนใหญ่จะ สามารถฟังภาษาไทยภาคกลางได้ และชาวบ้านแม่จันหลวงส่วนหนึ่งสามารถพูดภาษาไทยภาค กลางได้ ซึ่งมีจำนวนประมาณ 120 คน คิดเป็นร้อยละ 46.3 จากจำนวนประชากรทั้งหมด 259 คน แต่การที่ผู้ถ่ายทอดแนวคิดไม่สามารถสื่อสารภาษาเดียวกับชาวบ้านได้ ทำให้กระบวนการ ถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานมีข้อจำกัดในบางครั้ง เช่น ชาวบ้านแม่จันหลวงที่จะเข้าร่วมการ ฝึกอบรมเกษตรผสมผสานกับทางโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงนั้น ต้องสามารถสื่อสารภาษาไทย กับอาจารย์และผู้เจ้าหน้าที่คนอื่นๆ ได้ดีพอสมควร

นอกเหนือจากปัญหาความแตกต่างของภาษาแล้ว ยังมีปัญหาความแตกต่างทางวัฒน ธรรมด้วย ชาวบ้านแม่จันหลวงเป็นชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่า ซึ่งมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น การนับถือผี และความเชื่อทางไสยศาสตร์ต่างๆ ตลอดถึงวัฒนธรรมในการอุปโภคบริโภค ซึ่ง การเข้าไปพัฒนาหมู่บ้านจะต้องทำความเข้าใจในส่วนนี้ ต้องเรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของ

ชาวบ้านและทำการผูกสัมพันธ์กับชาวบ้านเพื่อให้ชาวบ้านมีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน และจะทำให้การถ่ายทอดแนวคิดต่างๆ ประสบความสำเร็จ

5.2 การวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้การทำเกษตรผสมผสาน

สำหรับกระบวนการในการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้าน แม่จันทรวงนั้น ทางโครงการ อพข. ได้ใช้โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงเป็นสื่อกลาง (Mediator) ในการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้านแม่จันทรวง โดยผ่านทางเด็กนักเรียนในโรงเรียนและผ่านทางกรรมาธิการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันทรวงโดยตรง

นอกจากนี้ ทางโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงยังได้จัดทำแปลงเกษตรผสมผสานและแปลงสาธิตการทำเกษตรผสมผสานในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงเพื่อแสดงเป็นตัวอย่างให้ชาวบ้านได้เห็นถึงประโยชน์จากการทำเกษตรผสมผสาน ไม่ว่าจะเป็นความสามารถในการพึ่งตนเองด้านอาหาร หรือสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น โดยที่แปลงสาธิตเกษตรผสมผสานนั้นยังใช้เป็นสถานที่เพื่อให้ชาวบ้านที่เข้ารับการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานได้ฝึกภาคปฏิบัติหลังจากการเรียนรู้ภาคทฤษฎีอีกด้วย และสำหรับแปลงเกษตรผสมผสานในบริเวณโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงนั้น เป็นตัวอย่างที่ดีซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการพึ่งตนเองด้านอาหารจากการทำเกษตรผสมผสาน เนื่องจากเด็กๆ ในโรงเรียนได้เก็บเกี่ยวผลผลิตจากแปลงเกษตรผสมผสานเหล่านี้มาประกอบอาหารเพื่อรับประทานทุกวันตลอดทั้งปี

สำหรับการถ่ายทอดแนวความคิดเกษตรผสมผสานไปสู่เด็กนักเรียนของโรงเรียนนั้น ทำได้โดยผ่านทางกิจกรรมต่างๆ ในโรงเรียนไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ภาคทฤษฎีจากหนังสือเรียน และการฝึกปฏิบัติในแปลงเกษตรผสมผสานในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวง นอกจากนี้ จากที่กล่าวมาแล้วว่า ทางโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงได้นำผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้จากแปลงเกษตรผสมผสานไปใช้ในการประกอบอาหารให้เด็กรับประทานทุกวัน โดยที่เด็กทุกคนจะได้ร่วมกิจกรรมในแปลงเกษตรทุกวันในช่วงเช้าก่อนเข้าเรียนและช่วงเย็นหลังเลิกเรียน และหมุนเวียนหน้าที่ในการปลูกผัก, รดน้ำ, เลี้ยงไก่ไข่, เก็บไข่ไก่ เป็นต้น

สำหรับการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันทรวงนั้น บุคคลที่เป็นผู้นำและมีบทบาทในการตัดสินใจคือ อาจารย์ปู่ เนื่องจากอาจารย์ปู่เป็นบุคคลที่มีความรู้ทางเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมในที่ราบสูงเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า ปัญหาที่พบในกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดก็คือ ปัญหาการขาดความต่อเนื่องของการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสาน นั่นคือ ถึงแม้ว่า อาจารย์ปู่จะได้วางรากฐานในการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานเป็นอย่างดี เช่น การสร้างโรงเพาะชำ หรือ โรงอบเมล็ด เป็นต้น เพื่อที่กรรมาธิการทำเกษตรผสมผสานจะสามารถดำเนินการได้อย่างครบวงจร เป็นแต่เพียงการวางรากฐาน

ทางด้านวัตถุและสิ่งก่อสร้างเท่านั้น แต่ไม่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุคคลอื่นๆ และเมื่ออาจารย์ปู่ต้องย้ายไปประจำการที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2543 ทำให้ทางโครงการ อพข. ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถที่เทียบเท่ากับอาจารย์ปู่มาบริหารงานและจัดการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันทอง ทำให้การฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันทองต้องหยุดชะงักไปในปี พ.ศ. 2543 ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่า ผู้นำหรือวิทยากร (อาจารย์ปู่) ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรผสมผสานนั้นมีความรู้ในเรื่องนี้อย่างแท้จริงและลึกซึ้ง อีกทั้งอาจารย์ปู่ยังมีประสบการณ์มานานในการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสาน แต่จากการศึกษาในครั้งนี้นพบว่ามีเมื่อพิจารณากระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสาน โดยใช้วิธีการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้แก่ชาวบ้านนั้น จากรายละเอียดในตารางที่ 15 แสดงว่า ชาวบ้านแม่จันทองยินดีที่จะรับเทคนิคการทำเกษตรผสมผสานที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อนและมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านเท่านั้น นั่นคือ ชาวบ้านแม่จันทองยินดีที่จะรับกล้าไม้ผลไปปลูกในไร่นา และรับเทคนิคการปลูกพืชผสมผสานลงในไร่นา เนื่องจากการดำเนินงานไม่ยุ่งยากและมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านแม่จันทอง ดังจะเห็นได้จากชาวบ้านแม่จันทองทุกครัวเรือนได้รับเทคนิคนี้ไปประยุกต์ใช้ในไร่นา แต่ชาวบ้านแม่จันทองไม่รับเทคนิคการปรับปรุงพื้นที่การเกษตรให้เป็นแบบขั้นบันได, เทคนิคการทำ check dam, การเลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลา และการเลี้ยงสัตว์ต่างๆที่โรงเรียนได้มอบให้ นั่นคือ ชาวบ้านเพียงแค่อ้อยละ 65.9, 18.2, 0, 2.3 ตามลำดับ ที่รับเทคนิคการทำเกษตรผสมผสานที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นไปปฏิบัติในไร่นา ซึ่งนับว่าเป็นอัตราส่วนที่น้อยมาก สำหรับเทคนิคการปรับปรุงพื้นที่การเกษตรให้เป็นแบบขั้นบันไดที่ชาวบ้านร้อยละ 65.9 ได้นำไปประยุกต์ใช้ในไร่ นั้น พบว่า ชาวบ้าน 25 ครัวเรือน (คิดเป็นร้อยละ 56.8) เป็นชาวบ้านที่ได้เข้าร่วมการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานกับทางโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันทอง ซึ่งทางโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันทองได้ช่วยเหลือชาวบ้านเหล่านั้นปรับปรุงพื้นที่การเกษตรให้เป็นแบบขั้นบันได นั่นคือ แท้ที่จริงแล้วมีชาวบ้านเพียงจำนวน 4 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 9.1 เท่านั้นที่รับเทคนิคนี้ไปประยุกต์ใช้ในไร่นา

จากที่กล่าวมาข้างต้นว่า หลังการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันทองได้ 2 ปี ชาวบ้านแม่จันทองได้จัดตั้งกลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้านแม่จันทองเมื่อปี พ.ศ.2541 ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากขาดการส่งเสริมอย่างต่อเนื่องจากโครงการ อพข. เพราะความไม่พร้อมของบุคลากรในโครงการ อพข. ในปัจจุบันไม่มีการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้านแม่จันทองอีกต่อไปแล้ว

ตลอดจนการตั้งกองทุนหมุนเวียนพันธุ์พืชและสัตว์ที่ตั้งขึ้นเพื่อปี พ.ศ.2540 ก็ไม่มีการดำเนินงานต่อในปัจจุบัน เนื่องจากชาวบ้านแม่จันทองไม่นิยมเลี้ยงสัตว์ที่กองทุนฯ ได้มอบให้ เพราะมีต้นทุนและความยุ่งยากในการเลี้ยงดูสัตว์ต่างๆ เหล่านี้ สาเหตุอีกประการหนึ่งเพราะว่าการเลี้ยงสัตว์เหล่านี้ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและค่านิยมของชาวบ้านแม่จันทอง ยกตัวอย่างเช่น

การเลี้ยงไก่ไขบนบ่อปลาถูก ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่นิยมบริโภคเนื้อปลา โดยเฉพาะปลาที่เลี้ยงจากมูลไก่ ทำให้ชาวบ้านแม่จันหลวงทั้ง 44 ครัวเรือน ไม่ได้เลี้ยงไก่ไขบนบ่อปลาเลย (ตารางที่ 15) ในปัจจุบัน ชาวบ้านแม่จันหลวงยังคงเลี้ยงม้าที่ได้รับมา เนื่องจากชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากม้าในการดำเนินชีวิตได้ ชาวบ้านบางครัวเรือนเลี้ยงม้ามาก่อนแล้ว

นอกจากนี้ อีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลให้ชาวบ้านตัดสินใจเลือกรับเทคโนโลยีก็คือ ผลประโยชน์ที่ชาวบ้านเล็งเห็นว่าจะได้รับ ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากตารางที่ 25 ซึ่งพบว่า ชาวบ้านแม่จันหลวงมีความเห็นว่า การทำเกษตรผสมผสานทำให้ชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น เนื่องจากการทำเกษตรผสมผสานทำให้ชาวบ้านมีรายได้สม่ำเสมอตลอดทั้งปี และยังช่วยลดภาระหนี้สินของชาวบ้านลงอีกด้วย อีกทั้งการทำเกษตรผสมผสานยังทำให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เพราะมีอาหารบริโภคอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี นอกจากนี้ สภาพแวดล้อมรอบๆ หมู่บ้านยังดีขึ้นเนื่องจากการทำเกษตรผสมผสานอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป ชาวบ้านแม่จันหลวงยินดีที่จะรับเทคโนโลยีต่างๆ ไปประยุกต์ใช้ในไร่นา แต่ขึ้นอยู่กับความยุ่งยากซับซ้อนของเทคโนโลยีนั้น ตลอดจนเทคโนโลยีเหล่านั้นต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านแม่จันหลวง และชาวบ้านแม่จันหลวงเล็งเห็นถึงประโยชน์จากการทำเกษตรผสมผสานจึงได้ยังคงทำเทคนิคการทำเกษตรผสมผสานในไร่นาอยู่จนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาในครั้งนี้สรุปได้ว่า กระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้านแม่จันหลวง โดยใช้การฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้แก่ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่ประสบความสำเร็จ โดยพิจารณาจากจุดประสงค์ของกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานในเรื่องของการถ่ายทอดเทคนิคในการทำเกษตรผสมผสานนั้นพบว่า การที่ชาวบ้านแม่จันหลวงได้เลือกรับเทคโนโลยีบางอย่างที่เห็นผลประโยชน์, ไม่ยุ่งยากซับซ้อน และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านเท่านั้น นั่นคือ ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่ได้ทำเกษตรผสมผสานอย่างครบวงจรในไร่นาของตน เนื่องจากชาวบ้านยังไม่มี ความเข้าใจในหลักการสำหรับการทำเกษตรผสมผสานอย่างแท้จริง อีกทั้งยังมีชาวบ้านบางส่วนยังคงปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขายในตลาดอยู่

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาจากจุดประสงค์ของกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานในเรื่องของการพึ่งตนเองนั้นพบว่า ชาวบ้านสามารถพึ่งเองได้จริงในด้านอาหาร แต่ชาวบ้านยังไม่สามารถสร้างเศรษฐกิจแบบพอเพียงในจิตใจได้ เนื่องจากหมู่บ้านมีการติดต่อกับโลกภายนอก และมีการรับกระแสของลัทธิบริโภคนิยม ดังจะเห็นได้จากเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่ชาวบ้านซื้อเข้ามา เช่น วิทยุ, ตู้เย็น, รถปิคอัพ เป็นต้น และชาวบ้านมีค่านิยมที่จะซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าและสินค้าต่างๆ จากภายนอกเพิ่มมากขึ้นด้วย

สำหรับการถ่ายทอดความรู้ด้านการทำเกษตรผสมผสานไปสู่เด็กนักเรียนนั้นพบว่า ประสบความสำเร็จ โดยพิจารณาจากเด็กนักเรียนในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงมีความเข้าใจถึงหลักการทำเกษตรผสมผสานจากการลงมือปฏิบัติในแปลงเกษตรผสมผสานในโรงเรียน อีกทั้งยังผลิตจากแปลงเกษตรผสมผสานเหล่านั้นยังได้กลายเป็นอาหารสำหรับเด็กนักเรียนอีกด้วย ซึ่งนับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีที่ทำให้เด็กนักเรียนเห็นถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการทำเกษตรผสมผสาน

นั่นคือ การทำเกษตรผสมผสานสามารถผลิตอาหารเพื่อบริโภคได้อย่างพอเพียงตลอดทั้งปี ทำให้เด็กเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรผสมผสาน

การถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่เด็กนักเรียนในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงประสบความสำเร็จ สามารถพิจารณาจากเด็กนักเรียนทุกคนสามารถดำเนินกิจกรรมในแปลงเกษตรผสมผสานทุกวัน และจากการสัมภาษณ์เด็กในหมู่บ้านแม่จันทรวงทั้ง 44 ครัวเรือน พบว่าเด็กๆ เข้าศึกษาที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงมีกิจกรรมที่ต้องช่วยเหลือผู้ปกครองในไร่นาคือ การรดน้ำผักในวันหยุด รวมไปถึงการดูแลผักต่างๆ ในแปลง เช่น กำจัดวัชพืช, พรอนดิน เป็นต้น โดยที่เด็กๆ ได้นำประสบการณ์ที่ได้มาจากแปลงเกษตรผสมผสานที่ต้องดูแลอยู่ทุกวัน

สาเหตุที่ทำให้เด็กได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำเกษตรผสมผสาน เนื่องจากโรงเรียนเป็นสถาบันทางสังคมที่มีอิทธิพลโดยตรงกับเด็กๆ โดยที่งานวิจัยของ สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2533) กล่าวไว้ว่า การศึกษาถึงโครงสร้างวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของมนุษย์นั้น มีความจำเป็นที่จะต้องพิจารณาองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการคือ 1.ระบบการผลิต หรือระบบการทำมาหากิน 2.ระบบความสัมพันธ์หรือโครงสร้างของสังคม และสุดท้าย 3.ระบบความเชื่อหรือบรรทัดฐานของสังคม เมื่อใดที่เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในระบบใดระบบหนึ่งก็จะส่งผลกระทบต่อเนื่องทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในระบบอื่นๆ ด้วย

โรงเรียนก็เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างของสังคม นั่นคือ โรงเรียนเป็นสถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่ในการจัดระเบียบของสังคม ด้วยการอบรมปลูกฝังให้สมาชิกในสังคมยอมรับบรรทัดฐานซึ่งเป็นโลกทัศน์และระบบคุณค่าของสังคม และเมื่อโลกทัศน์และระบบคุณค่าของสมาชิกในสังคมเปลี่ยนแปลงไปจะส่งผลให้ระบบการผลิตของสังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับโลกทัศน์ที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากโลกทัศน์และระบบคุณค่ามีอิทธิพลต่อโครงสร้างสังคมและระบบการผลิตของสังคม

ดังนั้น โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงจึงสามารถถ่ายทอดแนวคิดในการพึ่งตนเอง ตลอดจนถึงองค์ความรู้ในการทำเกษตรผสมผสานผ่านไปสู่เด็กนักเรียนโดยตรงผ่านทางกิจกรรมต่างๆ ในแปลงเกษตรผสมผสาน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นการฝึกฝนให้เด็กๆ มีความรู้ในการทำเกษตรผสมผสานโดยตรงและยังมีทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรผสมผสานจากโรงเรียนในทางอ้อม ทำให้เด็กมีระบบความเชื่อและบรรทัดฐานชุดใหม่ที่ดีต่อการทำเกษตรผสมผสาน แล้วเด็กๆ ก็ได้นำความรู้ในการทำเกษตรผสมผสานที่ได้รับไปเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตในหมู่บ้านแม่จันทรวงในท้ายที่สุด

กล่าวโดยสรุป โดยสาเหตุที่ทำให้กระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่เด็กประสบความสำเร็จ เนื่องจากโรงเรียนเป็นสื่อกลางซึ่งมีอิทธิพลต่อคุณค่าทางด้านจิตใจของเด็กๆ โดยตรง เพราะโรงเรียนเป็นสถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่ในการขัดเกลาสมาชิกในสังคมโดยเฉพาะเด็กๆ ให้มีระบบความคิดตามที่สังคมต้องการ และเนื่องจากโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงเป็นโรงเรียนที่ตั้งขึ้นมาโดยโครงการ อพข. มีจุดประสงค์เพื่อถ่ายทอดแนวคิดในเรื่องการทำ

เกษตรผสมผสานให้กับเด็กๆ ทำให้เด็กได้รับการปลูกฝังแนวคิดในการทำเกษตรผสมผสานโดยตรง

นอกจากนี้ เด็กๆ ในโรงเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมการทำเกษตรผสมผสานทุกวัน เข้า-เย็น ทำให้กระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานโดยใช้โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงเป็นสื่อกลางไปสู่ๆ เด็กนักเรียนจึงประสบผลสำเร็จมากกว่าการถ่ายทอดไปสู่ชาวบ้านแม่จันหลวง เพราะความสม่ำเสมอและต่อเนื่องของกิจกรรม

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่า เด็กๆ ที่เข้ารับการศึกษามาจากโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงจะได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำเกษตรผสมผสานโดยผ่านกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ลงมือปฏิบัติในแปลงเกษตร และเด็กๆ ได้นำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในไร่นาของผู้ปกครอง โดยเทคนิคที่เด็กนำไปปฏิบัติก็คือ การดูแลแปลงผักต่างๆ เป็นต้น แต่เด็กๆ เหล่านี้ไม่มีบทบาทในการตัดสินใจในการทำเกษตรกรรมของผู้ปกครอง นั่นคือ เด็กมีหน้าที่แค่เพียงช่วยเหลืองานตามที่คุณปกครองกำหนด ซึ่งก็มักเป็นหน้าที่ง่ายในการดูแลแปลงผัก เนื่องจากเด็กๆ มีประสบการณ์จากแปลงเกษตรผสมผสานในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวง แต่เด็กๆ ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจให้ผู้ปกครองหันมาทำเกษตรผสมผสานอย่างเต็มรูปแบบเหมือนกับทางโรงเรียน

5.3 การประยุกต์เทคนิคเกษตรผสมผสานไปปฏิบัติของชาวบ้านและสภาพของหมู่บ้านแม่จันหลวงในปัจจุบัน

จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า ชาวบ้านแม่จันหลวงมีการประยุกต์ใช้เทคนิคในการทำเกษตรผสมผสานที่ได้รับการถ่ายทอดในไร่นาเป็นบางอย่าง (ตารางที่ 15) นั่นคือ ชาวบ้านทั้ง 44 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 100 รับเทคนิคการปลูกพืชหลากหลายชนิดลงในไร่นา และการรับกล้าไม้ผลชนิดต่างๆ ไปปลูกผสมผสานลงในไร่นา สำหรับการทำขั้นบันไดในไร่นานั้น มีชาวบ้านจำนวน 29 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 65.9 ส่วนเทคนิคในการทำเชือกแถมนั้น ชาวบ้านแม่จันหลวงจำนวน 8 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 18.2 และสุดท้ายการเลี้ยงสัตว์ที่โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงได้มอบให้กับชาวบ้านนั้น ในปัจจุบันมีเพียงครอบครัวของพ่อหลวงเท่านั้นที่เลี้ยงม้าที่ได้รับมาอยู่ สำหรับเทคนิคการทำเกษตรผสมผสานที่ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่นำไปปฏิบัติเลยก็คือ การเลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลา

โดยปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับเทคนิคการทำเกษตรผสมผสานไปปฏิบัติของชาวบ้านแม่จันหลวงก็คือ ความซับซ้อนของเทคนิคและต้นทุนในการดำเนินงาน นั่นคือ เทคนิคในการเลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลานั้นมีต้นทุนสูงถึงประมาณ 3,000 บาทต่อเดือน ในกรณีไก่ไข่ประมาณ 100 ตัว

เพราะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซื้ออาหารสำหรับเลี้ยงไก่ไข่เหล่านั้น (โรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จัน หลวง, 2544)

ส่วนการทำชั้นบันไดในไร่่นั้น เนื่องจากไร่ของชาวบ้านมีความลาดชันกว่าบริเวณโรงเรียน ฟิ่งตนเองแม่จันหลวง และต้องใช้แรงงานและเวลาในการทำมาก ชาวบ้านแม่จันหลวงจำนวน 25 ครัวเรือน (ร้อยละ 56.8) ที่เข้าร่วมรับการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานได้รับความช่วยเหลือจากโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวงในเรื่องของแรงงานและวิธีการในการทำชั้นบันได ทำให้ชาวบ้านทั้ง 25 ครัวเรือนมีไร่แบบชั้นบันได ครัวเรือนละ 2 ไร่ ส่วนชาวบ้านอีกจำนวน 4 ครัวเรือนที่ไม่ได้เข้ารับการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานกับทางโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวงได้ลองทำชั้นบันไดในไร่ของตนเองประมาณ 2 ไร่ต่อครัวเรือน แต่เนื่องจากปัญหาความลาดชันจากที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เทคนิคการทำชั้นบันไดในไร่ไม่เป็นที่นิยมสำหรับชาวบ้านแม่จันหลวง

นอกจากนี้ ชาวบ้านแม่จันหลวงยังเลือกที่จะปลูกไม้ผลเป็นบางชนิด โดยที่ชาวบ้านแม่จันหลวงจะเลือกปลูกไม้ผลที่สามารถขายผลผลิตในราคาที่สูงและมีประโยชน์ต่อการอุปโภคบริโภค ดังจะเห็นได้จากตารางที่ 12 และ 16 ที่แสดงชนิดของกล้าไม้ผลที่โรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวงมอบให้ชาวบ้าน และชนิดของไม้ผลที่ชาวบ้านปลูกในไร่พบว่า ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่ได้ปลูกต้นมะไฟหวาน, ขนุน และถั่วแดงหลวงที่ได้รับจากทางโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวงเลย เนื่องจากผลไม้ทั้งสองไม่เป็นที่ต้องการของตลาดแม่สลอง และชาวบ้านแม่จันหลวงไม่นิยมบริโภคถั่วแดงหลวง สำหรับลิ้นจี่, ฝรั่ง และกล้วยน้ำว้า นั้น มีชาวบ้านจำนวน 19, 9 และ 31 ครัวเรือน ที่ปลูกผลไม้ดังกล่าวซึ่งคิดเป็นร้อยละ 43.2, 20.5, 70.5 ตามลำดับ เนื่องจากผลไม้ทั้ง 3 ชนิดนั้น ชาวบ้านนิยมบริโภคและใช้ประโยชน์ได้ เป็นที่น่าสังเกตว่า สำหรับบ๊วย, ท้อ, เชอร์รี่ และกาแฟนั้น ชาวบ้านทั้ง 44 ครัวเรือน ซึ่งเป็นร้อยละ 100 ปลูกในไร่ เนื่องจากชาวบ้านสามารถขายได้ และเป็นแหล่งที่มาของรายได้ส่วนใหญ่ของชาวบ้าน จากตารางที่ 22 และ 23 พบว่า ชาวบ้านแม่จันหลวงมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 15,000-20,000 บาทต่อปี และมีรายได้จากไม้ผลต่างๆ ประมาณ 7,000-10,000 บาท นั่นคือ คิดเป็นร้อยละ 50-60 ของรายได้ทั้งหมดต่อปี

ปัจจัยอีกประการที่มีอิทธิพลในการเลือกรับเทคนิคเกษตรผสมผสานมาปฏิบัติคือ ความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวบ้าน ยกตัวอย่างเช่น ถ้าเปรียบเทียบการเลี้ยงสุกรพันธุ์กับการเลี้ยงม้าแล้วจะพบว่า ชาวบ้านแม่จันหลวงมีการเลี้ยงม้าเพื่อใช้งานอยู่ก่อนแล้ว ดังนั้น ชาวบ้านแม่จันหลวงจึงยินดีที่จะรับม้าไปเลี้ยง แต่การเลี้ยงสุกรพันธุ์นั้นไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน ปัจจุบัน ชาวบ้านไม่ได้เลี้ยงสุกรพ่อพันธุ์แม่พันธุ์จำนวน 6 ตัว ที่ทางโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวงได้มอบให้เมื่อปี พ.ศ.2540 แต่ชาวบ้านยังคงเลี้ยงม้าที่ได้รับมาอยู่ เพราะสามารถใช้แรงงานม้าในการเดินทางไปได้

กล่าวโดยสรุป ในปัจจุบันรูปแบบการทำการเกษตรของชาวบ้านแม่จันหลวงได้รับถ่ายทอดมาจากโรงเรียนฟิ่งตนเองแม่จันหลวงเป็นแบบเกษตรผสมผสานที่ประกอบด้วยกิจกรรมการผลิตแบบพืชกับพืชเท่านั้น รูปแบบการทำเกษตรผสมผสานของชาวบ้านไม่มีกิจกรรมระหว่างพืชกับสัตว์ หรือสัตว์กับสัตว์เลย เนื่องจากการเลี้ยงสัตว์มีต้นทุนสูงและมีความซับซ้อนมากกว่าการ

ปลูกพืช โดยที่ชาวบ้านแม่จันหลวงจะปลูกไม้ผลและผักหลากหลายชนิดเพื่อร่มไม้ผลจะให้ร่มเงาแก่ผักต่างๆ เพื่อประหยัดน้ำที่จะใช้รดในฤดูร้อน และการเกี่ยวกันระหว่างผักต่างๆ กับไม้ผลก็ทำให้ชาวบ้านสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตเพิ่มขึ้นด้วย

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกเทคนิคการทำเกษตรผสมผสานไปปฏิบัติในไร่ก็คือ 1. ต้นทุนในการดำเนินกิจกรรมเหล่านั้น เช่น ชาวบ้านไม่เลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลาเลยเพราะมีต้นทุนสูง 2. ความยุ่งยากซับซ้อนในการปฏิบัติกิจกรรม เช่น การทำชั้นบันไดในไร่ 3. ความไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวบ้าน เช่น การเลือกปลูกไม้ผลเป็นบางอย่างเพราะไม่เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่ชาวบ้าน และการไม่ปลูกถั่วแดงหลวงเพราะชาวบ้านแม่จันหลวงไม่นิยมบริโภค เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงได้ถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานให้แก่ชาวบ้านแม่จันหลวงแล้ว แต่ในปัจจุบันชาวบ้านแม่จันหลวงยังคงทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวไปพร้อมๆ กับการทำเกษตรผสมผสาน นั่นคือ ชาวบ้านแม่จันหลวงยังคงปลูกพืชเศรษฐกิจบางอย่าง เช่น ฝรั่ง, กล้วย, มะม่วง และมะเขือเทศ ไปพร้อมๆ กับการทำเกษตรผสมผสาน โดยมีชาวบ้านจำนวน 20 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 45.5 (ตารางที่ 18) ที่ยังคงปลูกพืชเศรษฐกิจ สาเหตุเพราะพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ให้ผลตอบแทนเป็นเงินเร็วกว่าการปลูกไม้ผล ไม้ผลต่างๆ ต้องใช้เวลาประมาณ 4-5 ปีจึงจะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตขายได้ ผิดกับพืชเศรษฐกิจที่สามารถเก็บผลผลิตขายได้ในเวลาเพียง 2-3 เดือน แต่ชาวบ้านได้ลดพื้นที่ที่ใช้ปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ลงจาก 3-5 ไร่ เป็น 1-2 ไร่ ในปัจจุบัน

นอกจากนี้ หลังจากการทำเกษตรผสมผสานแล้วหมู่บ้านแม่จันหลวงมีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น นั่นคือ สภาพป่าเสื่อมโทรมลดลงจากจำนวน 14,564 ไร่ เป็น 8,625 ไร่ ในปี พ.ศ.2544 (ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาชาวเขา จังหวัดเชียงราย, 2544) สภาพภูมิประเทศในปัจจุบันเป็นป่าไม้เขียวขจีผิดกับเมื่อก่อนที่เป็นเทือกเขาหัวโล้น ซึ่งสภาพป่าไม้ที่ดีขึ้นนี้มีสาเหตุมาจากการปลูกป่าทดแทนและการหยุดถางและเผาป่าเพื่อนำพื้นที่มาปลูกพืชเศรษฐกิจของชาวบ้าน

ตลอดจนปริมาณน้ำที่ใช้ในการทำเกษตรกรรมก็เพิ่มขึ้น ชาวบ้านแม่จันหลวงไม่ประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำในฤดูร้อน เพราะชาวบ้านส่วนหนึ่งจำนวน 5 ครัวเรือน (คิดเป็นร้อยละ 11.4) ที่ใช้น้ำเพื่อการเกษตรจากเขັกแคมในบริเวณโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันหลวงและมีชาวบ้านจำนวน 8 ครัวเรือน (คิดเป็นร้อยละ 18.2) ที่สร้างเขັกแคมขึ้นเองในไร่ (ตารางที่ 15) ชาวบ้านยังกล่าวอีกว่า ในปัจจุบันฝนตกต้องตามฤดูกาลและปริมาณน้ำฝนที่ตกก็เพียงพอกับการทำเกษตรในแต่ละปี โดยเฉพาะในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา และไม่ต้องประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำสำหรับบริโภคในฤดูร้อน

5.4 การพึ่งตนเองของชาวบ้านแม่จันทองตามหลักทฤษฎีใหม่

เนื่องจากจุดประสงค์ในการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้านแม่จันทองของโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองคือ เพื่อให้ชาวบ้านแม่จันทองสามารถพึ่งตนเองในเรื่องการผลิตอาหารเพื่อบริโภคให้เพียงพอเป็นอันดับแรกซึ่งเป็นจุดประสงค์ของทฤษฎีใหม่ในขั้นที่ 1 และเป้าหมายต่อไปก็คือ ในอนาคตชาวบ้านสามารถรวมกลุ่มกันในหมู่บ้านเพื่อพัฒนาไปสู่เศรษฐกิจแบบพอเพียงตามหลักการทฤษฎีใหม่ในขั้นที่ 2 และ 3 ต่อไป

จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า ในปัจจุบันชาวบ้านแม่จันทองสามารถผลิตข้าวได้เพียงพอกับการบริโภคในแต่ละปี โดยที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 70.45 สามารถผลิตข้าวได้เฉลี่ยครัวเรือนละ 200-250 ถังต่อปี (ตารางที่ 19) ซึ่งเป็นปริมาณที่เพียงพอแก่การบริโภคทั้งครอบครัวต่อปี จากการวิจัยการบริโภคข้าว ผัก ผลไม้และเนื้อสัตว์ของขนาดครัวเรือนไทย (ดิเรก บัณฑิตวิวัฒน์ และต่อทรัพย์ ผลดี, 2533 : 5) พบว่า ครัวเรือนที่มีสมาชิกประมาณ 4 คน โดยเฉลี่ยนั้น มีความต้องการปริมาณข้าวที่บริโภคต่อคนไม่เกิน 2.5 กิโลกรัมต่อเดือน หรือไม่เกิน 30 กิโลกรัมต่อปีโดยเฉพาะครัวเรือนเกษตรกร

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากชาวบ้านแม่จันทองเป็นชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่าซึ่งจะบริโภคข้าวในปริมาณที่มากกว่าเกษตรกรทั่วไป นั่นคือ ชาวบ้านแม่จันทองจะบริโภคข้าวโดยเฉลี่ย 35-40 กิโลกรัมต่อคนต่อปี และขนาดครัวเรือนของชาวบ้านแม่จันทองมีสมาชิกประมาณ 5-6 คน นั่นคือ ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนมีข้าวเพื่อการบริโภคอย่างพอเพียงตลอดทั้งปี เพราะโดยเฉลี่ยแล้วครอบครัวที่มีบุตรและแรงงานประมาณ 4-5 คน สามารถผลิตข้าวได้มากกว่า 200 ถังต่อปี ในพื้นที่ประมาณ 3-5 ไร่ต่อครัวเรือน (โดยเฉลี่ย 4 ไร่ต่อครัวเรือน)

นอกจากชาวบ้านแม่จันทองจะสามารถผลิตข้าวได้เพียงพอกับการบริโภคแล้ว ชาวบ้านแม่จันทองยังสามารถปลูกผักต่างๆ เช่น ผักกาด, หอมชู, มะเขือเครือ, มะเขือข่า, ถั่วฝักยาว, ถั่วลิสง, พริก เป็นต้น ลงในไร่ได้เพียงพอกับการบริโภคตลอดทั้งปี โดยเฉพาะในฤดูร้อนที่ไม่สามารถหาอาหารจากป่าได้มากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว ชาวบ้านมีค่าใช้จ่ายในการซื้ออาหารสดพวกผักต่าง เหล่านี้เพื่อการบริโภคประมาณ 2,000-3,000 บาทต่อปีต่อครัวเรือน

อย่างไรก็ตาม การที่ชาวบ้านแม่จันทองสามารถผลิตข้าวได้เพียงพอกับการบริโภคนั้น มีสาเหตุสำคัญมาจาก การลดปริมาณพื้นที่สำหรับปลูกพืชเศรษฐกิจลดลงโดยเฉลี่ยประมาณ 1-2 ไร่ต่อครัวเรือน สาเหตุอีกประการหนึ่งก็คือสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้นทั้งในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของดินและปริมาณน้ำฝน จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านกล่าวว่า มีน้ำสำหรับทำเกษตรกรรมอย่างพอเพียง ทำให้สามารถเก็บเกี่ยวข้าวและผลผลิตจากการทำเกษตรได้เพิ่มขึ้น

ดังนั้น ทศนคตที่ชาวบ้านแม่จันทองได้ตระหนักหลังจากการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานก็คือ การทำเกษตรผสมผสานนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งพาตนเองในเรื่องของการผลิตอาหารเพื่อการบริโภค เมื่อเปรียบเทียบกับการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวแล้ว ชาวบ้านแม่จันทอง

สามารถผลิตอาหารเพื่อบริโภคได้อย่างพอเพียง และไม่ต้องซื้อผลผลิตบางอย่างสำหรับบริโภคในฤดูร้อน เช่น ข้าว, ผักกาด, หอมชู, มะเขือต่างๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ พบว่า การทำเกษตรผสมผสานทำให้ชาวบ้านแม่จันทรงมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เพราะชาวบ้านไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงในการทำเกษตรผสมผสาน ถึงแม้ว่า ชาวบ้านบางครัวเรือนจำนวน 20 ครัวเรือน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 45.5 (ตารางที่ 18) ที่ยังคงปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ขิง กะหล่ำปลี และมะเขือเทศ ทำให้ชาวบ้านยังคงใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงอยู่ สาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านไม่นิยมปลูกพืชเศรษฐกิจทุกครัวเรือนเพราะชาวบ้านเกรงกลัวอันตรายที่เกิดจากการใช้ยาฆ่าแมลง เนื่องจากชาวบ้านได้เห็นตัวอย่างเพื่อนบ้านที่เคยเสียชีวิตและต้องส่งเข้าโรงพยาบาล จากเดิมที่เคยมีชาวบ้านได้รับสารเคมีจนต้องส่งโรงพยาบาลแม่ฟ้าหลวงจำนวน 10 คน ในช่วงปี พ.ศ. 2531-2539 ที่ชาวบ้านทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวอย่างเดียว ปัจจุบันชาวบ้านใช้สารเคมีลดลง ประกอบกับลดขนาดพื้นที่เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ทำให้ ชาวบ้านแม่จันทรงไม่มีปัญหาจากสารเคมีเหล่านี้อีกเลย นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540

สำหรับรูปแบบของการจัดสรรที่ดินตามแบบทฤษฎีใหม่แบบ 30 : 30 : 30 : 10 นั้น ชาวบ้านแม่จันทรงไม่ได้ใช้พื้นที่ถึงร้อยละ 30 เพื่อการขุดสระน้ำตามทฤษฎีใหม่ ชาวบ้านใช้พื้นที่เพียงแค่อ้อยละ 10 สำหรับการขุดบ่อน้ำหรือสร้างเข็กแฉก เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านเป็นหุบเขาสูงและไม่มีพื้นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่เพื่อการขุดสระ ประกอบกับชาวบ้านไม่ประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อทำเกษตรกรรม เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่จะเลือกพื้นที่เพาะปลูกใกล้กับแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น ลำธาร, แม่น้ำ เป็นต้น และที่ตั้งของหมู่บ้านยังตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำแม่จันและแม่น้ำแม่สลอง ทำให้ไม่มีความจำเป็นที่ต้องขุดสระขนาดใหญ่ตามทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษานี้พบว่า การจัดสรรพื้นที่อ้อยละ 30 เพื่อปลูกข้าว นั้น เป็นไปตามทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 เพราะโดยเฉลี่ยแล้วชาวบ้านแม่จันทรงมีพื้นที่ในการทำเกษตรกรรมครัวเรือนละ 5-7 ไร่ ได้แบ่งพื้นที่ประมาณ 2-3 ไร่ เพื่อการปลูกข้าว และที่เหลือเพื่อปลูกพืชไร่และไม้ผล ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 30 และร้อยละ 10 ที่เหลือเป็นพื้นที่หมู่บ้าน

กล่าวโดยสรุป การทำเกษตรผสมผสานทำให้ชาวบ้านแม่จันทรงสามารถผลิตอาหารเพื่อการบริโภคได้อย่างเพียงพอถ้าเปรียบเทียบกับช่วงที่ชาวบ้านแม่จันทรงทำเกษตรเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า ซึ่งความสามารถในการพึ่งตนเองในเรื่องการผลิตอาหารเพื่อบริโภคนี้เป็นจุดประสงค์เบื้องต้นของเศรษฐกิจพอเพียง หรือทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่ง แต่จากการศึกษานี้พบว่า ชาวบ้านแม่จันทรงยังไม่มีกรรวมกลุ่มกันในหมู่บ้านเพื่อจัดตั้งเป็นกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์, กลุ่มเกษตรกร หรือกลุ่มแม่บ้านขึ้นในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นแนวคิดทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 และ 3

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านแม่จันทรงเริ่มตระหนักถึงผลประโยชน์ที่ชาวบ้านจะได้รับจากบุคคลจากภายนอก เช่น การเข้ามาของโครงการ อพช. ทำให้ชาวบ้านมีโรงเรียนในหมู่บ้าน, การเดินกระแสไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านหลังจากการสร้างโรงเรียน เป็นต้น

5.5 ปัจจัยต่างๆ ในกระบวนการถ่ายแนวคิดเกษตรผสมผสานของหมู่บ้านแม่จันทอง ที่ทำให้ผลลัพธ์ภายหลังกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว

จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า กระบวนการถ่ายแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้านแม่จันทองล้มเหลว โดยสามารถพิจารณาได้จากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านแม่จันทองไม่บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ผู้ถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานตั้งไว้ นั่นคือ วัตถุประสงค์ในการที่จะถ่ายทอดเทคนิควิธีการสมัยใหม่ในการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้าน เช่น การตอนกิ่ง, ปักชำ, การทำเขื่อนดิน, การทำชั้นบันไดในไร่ รวมไปถึงการเลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลา เป็นต้น (ตารางที่ 15) จากการศึกษพบว่า มีชาวบ้านเป็นส่วนน้อยเท่านั้นที่ยอมรับเทคนิคเหล่านี้ และชาวบ้านยังไม่ความเข้าใจในหลักการทำเกษตรผสมผสาน เนื่องจากไม่มีชาวบ้านครัวเรือนใดที่ทำเกษตรผสมผสานอย่างสมบูรณ์ครบวงจรทั้งเรื่องพืชและสัตว์ ตามตัวอย่างในโรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันทอง โดยปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านยอมรับเทคนิคก็คือ ความไม่ซับซ้อนของเทคโนโลยีเหล่านั้น, ต้นทุนหรือเงินลงทุน, ผลประโยชน์ที่จะได้รับ และสุดท้ายคือ ความสอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิต

นอกจากนี้ วัตถุประสงค์อีกข้อในเรื่องของสามารถให้ชาวบ้านสร้างเศรษฐกิจพอเพียงและดำรงชีพอย่างพอเหมาะพอดีนั่น จากการศึกษพบว่า ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่อยู่เกินระดับพอเพียง เนื่องจาก ชาวบ้านมีเงินเหลือจากการใช้จ่ายประจำวัน และใช้เงินเหล่านั้นในการซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกและเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ (ตารางที่ 25) โดยมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นอีกด้วย จากการศึกษายังพบอีกว่า ชาวบ้านไม่มีการรวมกลุ่มต่างๆ ภายในหมู่บ้านเพื่อรักษาผลประโยชน์หรือพัฒนาหมู่บ้านของตน ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้ถ่ายทอดต้องการผลักดันให้เกิดขึ้น

สำหรับกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่เด็กนักเรียนนั้นได้ผลดี โดยพิจารณาจากเด็กเหล่านี้สามารถปฏิบัติกรรมในแปลงเกษตรได้ด้วยตนเองซึ่งมาจากความเข้าใจในหลักการของการเกษตรผสมผสาน เนื่องจากกระบวนการที่ถ่ายทอดไปสู่เด็กๆ นั้น เป็นไปด้วยความสม่ำเสมอและต่อเนื่องเป็นระยะเวลา (2 ภาคการศึกษา) อีกทั้งโรงเรียนยังเป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทโดยตรงในการถ่ายทอดแนวคิดให้กับเด็ก นอกจากนี้ การนำผลผลิตที่เก็บได้จากแปลงเกษตรมาปรุงอาหารให้เด็ก ๆ ทุกวันนั้น ทำให้เด็กตระหนักว่าการทำเกษตรผสมผสานทำให้เกิดความสามารถในการพึ่งตนเองและความพอเพียงด้านอาหาร อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเด็ก ๆ ยังไม่มีอิทธิพลในการกำหนดรูปแบบการทำเกษตรกรรมของผู้ปกครอง ทำให้การทำเกษตรกรรมของชาวบ้านไม่ใช้การทำเกษตรผสมผสานเต็มรูปแบบ และบางส่วนก็ยังคงปลูกพืชเศรษฐกิจอยู่ในปัจจุบัน นั่นคือ มีชาวบ้านจำนวน 20 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 45.5 (ตารางที่ 18)

จากการศึกษาสามารถสรุปปัจจัยในกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของหมู่บ้านแม่จันทองที่ทำให้ผลลัพธ์ล้มเหลวได้ดังนี้

1. รูปแบบการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานจากโรงเรียนฟุ้งตนเองแม่จันทองไปสู่ชาวบ้านแม่จันทองนั้น เป็นไปในลักษณะบนลงล่าง (Top-Down Approach) นั่นคือ เจ้าหน้าที่จากโครงการ อพข. ซึ่งเป็นผู้นำในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ นั้น ไม่ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าไป

มีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ได้กำหนดวิธีการแก้ไขปัญหาและกิจกรรมให้กับชาวบ้านแบบสำเร็จรูป ชาวบ้านเพียงแค่ว่าเข้าไปมีส่วนร่วมในการประกอบกิจกรรมต่างๆ เท่านั้น

สาเหตุที่ชาวบ้านเต็มใจเข้าร่วมกิจกรรมก็คือ ชาวบ้านแม่จันทรงมองเห็นถึงผลประโยชน์ทางวัตถุที่จะตามมาจากการดำเนินการของโครงการ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างโรงเรียน, การเดินกระแสไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน, การได้รับบัตรประชาชนของประเทศไทย เป็นต้น

ดังนั้น ชาวบ้านแม่จันทรงจึงเป็นแค่เพียงผู้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ตามที่ทางโครงการ อพข. และโรงเรียนแม่จันทรงกำหนดเท่านั้น ชาวบ้านแม่จันทรงไม่มีส่วนร่วมในขั้นตอนของการเข้าไปวิเคราะห์ถึงปัญหาที่ชาวบ้านเผชิญหน้าอยู่ นั่นคือ ชาวบ้านไม่ได้เป็นผู้ที่เห็นปัญหาเหล่านั้นด้วยตัวเอง แต่ เจ้าหน้าที่ของโครงการ อพข. เป็นผู้ชี้ให้ชาวบ้านเห็นถึงปัญหา ตลอดจนเป็นผู้วิเคราะห์ถึงสาเหตุและวิธีการแก้ไขปัญหาแต่เพียงผู้เดียว

นอกจากนี้ ในขั้นตอนการประเมินผลกิจกรรมต่างๆ ชาวบ้านก็ไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมเหมือนกัน ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถแก้ไขและปรับปรุงกิจกรรมต่างๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของหมู่บ้าน สรุปแล้วชาวบ้านแม่จันทรงมีส่วนร่วมแค่เพียงการเป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรม และชาวบ้านได้สละแรงกายและเวลาให้กับโครงการ อพข. เท่านั้น

สรุปปัญหาในการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานก็คือ การขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในส่วนของการทำงานร่วมกันวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุที่ชาวบ้านประสบ ทำให้วิธีการแก้ไขปัญหา (การเผยแพร่แนวคิดเกษตรผสมผสานให้ชาวบ้าน) ที่โครงการ อพข. กำหนดขึ้นมา นั้นไม่สามารถแก้ปัญหาให้กับชาวบ้านแม่จันทรงได้ตรงกับความต้องการจริงๆ ของชาวบ้านแม่จันทรง ชาวบ้านแม่จันทรงทำหน้าที่แค่เพียงเข้าร่วมกิจกรรมตามความต้องการของโครงการ อพข. เท่านั้น

2. ความทั่วถึงและต่อเนื่องของกระบวนการถ่ายทอด นั่นคือ สำหรับการถ่ายทอดแนวคิดในการทำเกษตรผสมผสานโดยการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานนั้น มีชาวบ้านแม่จันทรงเพียงแค่จำนวน 25 ครัวเรือน จาก 44 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 56.8 ที่เคยเข้ารับการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสาน โดยที่ชาวบ้านไม่ได้ทำเทคนิคในการทำเกษตรผสมผสานทุกอย่างจากการเข้าร่วมการฝึกอบรมมาประยุกต์ใช้ในไร่ (ตารางที่ 15)

นอกจากนี้ การฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้แก่ชาวบ้านยังขาดช่วงไปตั้งปี พ.ศ.2543 เนื่องจากผู้นำหรือวิทยากร (อาจารย์ปู่) ต้องย้ายไปประจำการที่จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงปัญหาของการขาดถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่บุคลากรของโครงการ อพข. เอง เพราะเมื่ออาจารย์ปู่ย้ายไป ก็ขาดบุคลากรที่มีความรู้ด้านเกษตรผสมผสานอย่างลึกซึ้งมาสานงานต่อในการฝึกอบรมให้กับชาวบ้าน

3. ช่องว่างทางวัฒนธรรมและภาษา ระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด เนื่องจากผู้ถ่ายทอดบางส่วนเป็นคนจากภาคกลางและบางส่วนเป็นคนพื้นเมืองในภาคเหนือ แต่ผู้รับการถ่ายทอดเป็นชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่า ทำให้มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมและภาษาเป็นอย่างมาก ยกตัวอย่างเช่น ชาวบ้านที่จะสามารถเข้ารับการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานได้นั้น ต้องฟัง

และพูดภาษาไทยภาคกลางได้รู้เรื่องเป็นอย่างดี, การทำการกิจกรรมอะไรก็ตามก็ต้องหลีกเลี่ยง วันสำคัญทางศาสนาและวัฒนธรรมของชาวบ้าน, ค่านิยมที่ชาวบ้านแม่จันทรงไม่ยอมรับ ประทานปลา โดยเฉพาะปลาที่เลี้ยงด้วยมูลไก่ นั่นคือ การเลี้ยงไก่ไขบนบ่อปลาที่ผู้ถ่ายทอด ต้องการให้ชาวบ้านรับไปปฏิบัตินั้นไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน เป็นต้น

ปัจจัยต่างๆ ในกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของหมู่บ้านแม่จันทรงที่ กล่าวถึงข้างต้นได้ส่งผลลัพธ์ภายหลังกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดล้มเหลว ซึ่งสาเหตุต่างๆ มา จากทั้งผู้ถ่ายทอดแนวคิดและผู้รับการถ่ายทอดแนวคิดทั้ง 2 ฝ่ายนั่นเอง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของหมู่บ้านแม่จันทรวง จังหวัดเชียงราย ตลอดจนศึกษาและวิเคราะห์ถึงปัจจัยต่างๆ ในกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดที่ทำให้ผลลัพธ์ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว

เนื่องจากการทำเกษตรผสมผสานเป็นหนึ่งในเกษตรกรรมทางเลือกที่สามารถนำไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งถ้าในระดับหมู่บ้านมีเศรษฐกิจพอเพียงแล้วก็จะส่งผลให้เกิดความมั่นคงต่อเศรษฐกิจส่วนรวมในระดับชาติในอนาคต โดยที่ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาในพื้นที่กรณีศึกษา หมู่บ้านแม่จันทรวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย สาเหตุที่เลือกหมู่บ้านนี้เป็นพื้นที่กรณีศึกษาเพราะหมู่บ้านแม่จันทรวงเป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะเฉพาะของตัวเอง เช่น เป็นหมู่บ้านชาวไทยภูเขาที่ได้รับผลกระทบจากการปลูกพืชเศรษฐกิจ และได้มีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านเพื่อเป็นทางเลือกใหม่ให้ชาวบ้านสามารถช่วยเหลือตนเองได้จากการทำเกษตรผสมผสาน การศึกษาในครั้งนี้จะช่วยทำให้เกิดความเข้าใจถึงกระบวนการที่เหมาะสมที่จะใช้สำหรับการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้านในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

โดยการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์ชาวบ้านแม่จันทรวงทั้ง 44 ครัวเรือน และยังได้สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ที่มีบทบาทในการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้าน เพื่อให้ได้ข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับ ความเป็นมาของหมู่บ้าน, ความเป็นมาของการเข้ามาของผู้ถ่ายทอดเกษตรผสมผสาน ตลอดจนกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านแม่จันทรวงและผลที่เกิดขึ้นแก่ชาวบ้านแม่จันทรวงหลังจากกระบวนการถ่ายทอดแนวคิด

ผลการศึกษาพบว่า ในอดีตนั้น (พ.ศ.2528-2531) หมู่บ้านแม่จันทรวงมีระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง มีลักษณะชุมชนดั้งเดิม นั่นคือ ชาวบ้านแม่จันทรวงมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยมีจุดประสงค์ในการผลิตเพื่อการบริโภคเท่านั้น และเนื่องจากวิถี

ชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและเทคโนโลยีในการผลิตที่ไม่ซับซ้อนทำให้เศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นได้ในหมู่บ้าน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ และการบริโภคที่ตั้งอยู่บนหลักของความพอเพียงซึ่งเป็นปัจจัยที่กำหนดให้ชาวบ้านทำการผลิตเพื่อความพอเพียงเท่านั้น

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่แน่นแฟ้น มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันและกัน ชาวบ้านแม่จันทรงมีความพอเพียงสูงในช่วงนี้ เนื่องจากชาวบ้านสามารถผลิตข้าวได้เพียงพอแก่การบริโภค และชาวบ้านยังได้ปลูกฝ้ายเพื่อทอเครื่องนุ่งห่ม ทำให้ชาวบ้านมีความพอเพียงทั้งด้านอุปโภคและบริโภค นอกจากนี้ ชาวบ้านพึ่งพาอาศัยป่าไม้รอบๆ หมู่บ้านเป็นแหล่งปัจจัย 4 ในยามที่ขาดแคลน

อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นเมื่อความเจริญได้เข้าสู่หมู่บ้านโดยผ่านทางถนนที่ตัดเข้าสู่หมู่บ้าน (ปลายปี พ.ศ.2531) การเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ส่งผลให้ชาวบ้านแม่จันทรงเปลี่ยนจุดมุ่งหมายในการผลิตจากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อการค้า อีกทั้งรูปแบบการทำเกษตรก็เปลี่ยนเป็นการเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่เน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจ และการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง การเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ทำให้ชาวบ้านมีคุณภาพชีวิตที่แย่ลง โดยที่ชาวบ้านบางคนได้รับผลกระทบจากสารเคมีที่ใช้ในการทำเกษตรกรรม

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังพบกับปัญหาความผันผวนของราคาสินค้าเกษตรกรรมในตลาดทำให้ชาวบ้านบางคนประสบกับปัญหาหนี้สิน ดังนั้น ในช่วงนี้ชาวบ้านแม่จันทรงจึงได้สูญเสียความสามารถในการพึ่งตนเองไป

จากความต้องการพื้นที่เพื่อทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวทำให้ชาวบ้านต้องถางและเผาป่าไม้เป็นจำนวนมากเพื่อนำพื้นที่ป่ามาปลูกพืชเศรษฐกิจทำให้ป่าไม้ถูกทำลายเป็นจำนวนมาก ทำให้มีการจัดตั้งโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่า พัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เขตอุทยาน (โครงการ อพข.) เพื่อการฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมและช่วยเหลือให้ชาวบ้านแม่จันทรงมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยการพยายามถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้านแม่จันทรง

กระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้านแม่จันทรงแบ่งออกเป็นสองทางคือ ทางที่หนึ่งกระทำโดยผ่านโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรงซึ่งมีกิจกรรมสำหรับเด็กนักเรียนจากหมู่บ้านแม่จันทรงเพื่อให้เด็กๆ สามารถเรียนรู้การทำเกษตรผสมผสานจากแปลงเกษตรผสมผสานในโรงเรียน และจะได้นำไปประยุกต์ปฏิบัติในไร่นาของผู้ปกครองต่อไป

จากการศึกษาสรุปได้ว่า ผลของกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่เด็กนักเรียนนั้นประสบความสำเร็จ โดยพิจารณาได้จากเด็กๆ เหล่านี้มีความเข้าใจในหลักการของเกษตรผสมผสานเป็นอย่างดี นั่นคือ เด็กๆ ทราบดีว่า การทำเกษตรผสมผสานคือ การทำการเกษตรที่กิจกรรมการผลิตในแปลงเกษตรมีความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างพืชกับพืช, พืชกับสัตว์ หรือสัตว์กับสัตว์ โดยที่เด็กๆ เห็นตัวอย่างจากแปลงเกษตรผสมผสานในโรงเรียนนั่นเอง ตลอดจนเด็กๆ ยังสามารถลงมือปฏิบัติในแปลงเกษตรผสมผสานจนได้ผลผลิตเป็นอย่างดีทุกวันอีกด้วย

นอกจากนี้ เด็กๆ ยังมีทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรผสมผสาน เพราะเด็กๆ มีความเห็นว่า เกษตรผสมผสานทำให้ความสามารถในการพึ่งตนเองเพิ่มขึ้น นั่นคือ มีความพอเพียงด้านอาหาร ตลอดจนสภาพแวดล้อมยังดีขึ้นอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่า เด็กๆ จะมีทัศนคติและความรู้ในการทำเกษตรผสมผสานอย่างดี แต่เด็กๆ ไม่มีอิทธิพลหรืออำนาจในการตัดสินใจที่มากพอที่จะทำให้ผู้ปกครองเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำเกษตรเป็นการทำเกษตรผสมผสานเต็มรูปแบบเหมือนกับโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวงได้ ผลการศึกษาพบว่า ยังมีชาวบ้านบางส่วนที่ยังคงปลูกพืชเศรษฐกิจอยู่

ทางที่สองนั่นคือ การฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันทรวงโดยตรง ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่า ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านไม่บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ผู้เผยแพร่แนวคิดตั้งไว้ ซึ่งวัตถุประสงค์ 2 ข้อที่ผู้ถ่ายทอดแนวคิดได้ตั้งไว้ก็คือ 1.ชาวบ้านนำเกษตรผสมผสานไปประยุกต์ได้ครบวงจรตามตัวอย่างในโรงเรียน จากผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านไม่ได้นำการทำเกษตรผสมผสานไปประยุกต์ใช้ทั้งหมด และยังไม่มีความเข้าใจในหลักการของการทำเกษตรผสมผสานอย่างลึกซึ้ง และ 2.ชาวบ้านมีความพอเพียงในตนเองในเรื่องการดำรงชีพอย่างพอเหมาะพอดีและมีรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อผลประโยชน์ของหมู่บ้าน จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีแนวโน้มที่จะซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกและเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ เพิ่มมากขึ้น นั่นคือ วิถีชีวิตของชาวบ้านในปัจจุบันมีความพึงพอใจเกินระดับของ “ความพอมี พอกิน” และในอนาคตมีแนวโน้มที่จะไม่สามารถรักษาเศรษฐกิจแบบพอเพียงไว้ได้ นอกจากนี้ ชาวบ้านยังไม่มีกรรวมกลุ่มใดๆ ขึ้นในหมู่บ้านแม่จันทรวงอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านแม่จันทรวงยินดีที่จะรับเทคนิคการทำเกษตรผสมผสานบางอย่างจากผู้เผยแพร่แนวคิด โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า เทคโนโลยีเหล่านั้นจะต้องไม่ยุ่งยากซับซ้อน, สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน และชาวบ้านจะต้องเห็นว่าเป็นประโยชน์กับตนเอง

ปัญหาที่เกิดในกระบวนการถ่ายทอดที่สำคัญก็คือ การขาดการเข้าไปมีส่วนร่วมของชาวบ้านแม่จันทรวง นั่นคือ ชาวบ้านแม่จันทรวงไม่มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ตลอดจนไม่มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาเหล่านั้น และยังไม่มีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการแก้ปัญหาของตน ชาวบ้านแม่จันทรวงมีหน้าที่เพียงคอยรับแบบแผนในการแก้ปัญหาแบบสำเร็จรูปที่ผู้ถ่ายทอดแนวคิดจากภายนอกนำเข้ามา ถึงแม้ว่าชาวบ้านแม่จันทรวงจะให้การตอบรับและความร่วมมือพอสมควรกับกิจกรรมต่างๆ แต่ก็ไม่ได้ส่งผลให้ชาวบ้านแม่จันทรวงนำการทำเกษตรผสมผสานไปปฏิบัติอย่างเต็มรูปแบบในไร่ของตน นั่นคือ ชาวบ้านเลือกรับวิธีการที่จะทำให้รายได้ของตนเพิ่มขึ้นได้เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การรับเทคนิคการทำเกษตรผสมผสานของชาวบ้านถึงแม้จะรับไปแค่เพียงบางส่วนแต่ก็ช่วยให้ชาวบ้านแม่จันทรวงมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น มีหนี้สินลดลง และชาวบ้านแม่จันทรวงมีรายได้ที่แน่นอนขึ้น ตลอดจนชาวบ้านมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเพราะชาวบ้านได้ลดปริมาณการใช้สารเคมีลง และมีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้นตามลำดับ

นอกจากนี้ การทำเกษตรผสมผสานยังทำให้เกิดเศรษฐกิจพอเพียงในด้านการผลิตอาหารเพื่อบริโภคได้อย่างพอเพียงตลอดทั้งปี อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านยังคงไม่สามารถที่จะพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่ทฤษฎีใหม่ในขั้นที่ 2 และ 3 ได้ เนื่องจากอิทธิพลของระบบเงินตราและการค้าขายได้เข้ามาแทรกแซงในหมู่บ้านแม่จันทอง

กล่าวโดยสรุป กระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของหมู่บ้านแม่จันทองนั้น ประสบความสำเร็จเฉพาะในส่วนของการใช้โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทองเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดแนวคิดไปสู่เด็กๆ นักเรียนเท่านั้น สำหรับการฝึกอบรมการทำเกษตรผสมผสานให้กับชาวบ้านแม่จันทองนั้นไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากการความไม่พร้อมด้านบุคลากรของผู้ถ่ายทอดแนวคิด และการที่ชาวบ้านแม่จันทองไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบและทิศทางของโครงการเป็นสำคัญ

นอกจากนี้ การที่ไม่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาได้ ทำให้ผลลัพธ์หลังกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดของหมู่บ้านแม่จันทองล้มเหลว ปัจจัยอีกประการคือ ไม่มีความพร้อมและต่อเนื่องของผู้ถ่ายทอดแนวคิดไปสู่หมู่บ้านแม่จันทอง เมื่อขาดบุคลากรไปคนหนึ่งทำงานด้านต่างๆ ต้องหยุดชะงักตามไปด้วย ประการสุดท้ายคือ ช่องว่างทางวัฒนธรรมและภาษาระหว่างผู้ถ่ายทอดแนวคิดกับชาวบ้านแม่จันทอง

6.2 ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาเรื่อง “กระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานของหมู่บ้านแม่จันทอง จังหวัดเชียงราย” ผลการศึกษาดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ในการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชาวบ้านแม่จันทองโดยการฝึกอบรมเกษตรผสมผสานให้แก่ชาวบ้านแม่จันทองนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากสาเหตุหลายๆ ประการ อย่างไรก็ตาม กระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานก็ไม่ได้ล้มเหลวเสียทีเดียว เนื่องจากเด็กๆ ซึ่งจะมีอำนาจในการตัดสินใจในการทำกิจกรรมในอนาคตมีความรู้ความเข้าใจในการทำเกษตรผสมผสาน อีกทั้งยังมีทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรผสมผสานด้วย

นอกจากนี้ ถึงแม้ว่ากระบวนการถ่ายทอดแนวคิดจะไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร แต่ชาวบ้านก็ได้รับผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ผู้ศึกษาจึงมีความเห็นว่าการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานให้แก่ชุมชนนั้นเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ดังนั้น ข้อเสนอแนะที่ผู้ศึกษาได้ตระหนักถึงจากการเข้าไปมีส่วนร่วมในพื้นที่กรณีศึกษา จึงน่าจะเป็นประโยชน์ต่อองค์กรพัฒนาอื่นๆ ที่สนใจที่จะนำแนวคิดเกษตรผสมผสานไปถ่ายทอดให้แก่ชุมชนต่อไป ผู้ศึกษาจึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. กระบวนการถ่ายทอดแนวคิดเกษตรผสมผสานไปสู่ชุมชนนั้น ต้องตั้งอยู่บนหลักการทำงานจากล่างขึ้นบน (bottom-up approach) นั่นคือ ปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาจากการนำความรู้จากภายนอกเข้าไปแทนที่ความรู้จากภายในชุมชนเป็นการประสานความรู้จากภายนอกและภายในชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน

2. องค์กรพัฒนาจากภายนอกควรเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการดำเนินกิจกรรม โดยเฉพาะขั้นตอนของการทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงปัญหาที่ชาวบ้านประสบอยู่ ตลอดจนชาวบ้านควรเป็นผู้ที่วิเคราะห์หาสาเหตุและวิธีแก้ปัญหาเหล่านั้นเอง เนื่องจากคนในชุมชนเองเท่านั้นจึงจะทราบถึงความต้องการในการแก้ปัญหาของตนเองและทราบถึงศักยภาพในการแก้ปัญหานั้นๆ โดยองค์กรพัฒนาจะต้องมีทัศนคติที่ดีต่อชาวบ้าน นั่นคือ องค์กรพัฒนาต้องมองว่า ชาวบ้านมีศักยภาพเพียงพอที่จะสามารถแก้ปัญหาเองได้ องค์กรพัฒนาไม่ควรเห็นแต่ด้านที่เป็นปัญหาซึ่งเป็นด้านลบของชาวบ้านเพียงด้านเดียว

3. องค์กรพัฒนาจากภายนอกควรมีการเตรียมความพร้อมในเรื่องของบุคลากร นั่นคือ บุคลากรภายในองค์กรควรมีการถ่ายทอดความรู้สู่บุคลากรคนอื่นๆ เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาการกระจุกตัวของอำนาจในการดำเนินการ และท้ายที่สุดควรมีการถ่ายทอดองค์ความรู้จากบุคลากรไปสู่ชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านได้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำในการพัฒนาหมู่บ้าน นั่นคือ ท้ายที่สุดแล้วควรให้ชาวบ้านยืนได้ด้วยตัวเอง

4. การสร้างโรงเรียนเพื่อเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดแนวคิดเป็นวิธีการที่ดี จึงเป็นวิธีการที่น่าสนับสนุน เนื่องจากโรงเรียนสามารถถ่ายทอดแนวคิดไปสู่เด็กได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะเด็กๆ เปรียบเหมือนไม้อ่อนซึ่งยอมปลุกฝังสิ่งต่างๆ ได้ง่าย อย่างไรก็ตาม ถ้าครูในโรงเรียนเป็นบุคลากรภายในชุมชนด้วยจะทำให้ความแตกต่างด้านภาษาและวัฒนธรรมหมดไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

- กนก คติการ และ ไพฑูรย์ อรุณพันธ์. 2541. การวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้แบบจำลอง (Model) การลดความเสี่ยงของครัวเรือนเกษตรกร: กรณีศึกษา อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร. วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ 16 (กันยายน 2541): 103-134.
- กวรรณิการ์ อัยตระกูล. 2538. การปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของชาวนา จากกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามประเพณี เข้าสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์: ศึกษากรณีหมู่บ้านดอนทราย อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา แก้วเทพ. 2538. เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2530. การพึ่งตนเอง: ศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- เกษตรและสหกรณ์, กระทรวง. 2536. เกษตรยั่งยืน: อนาคตของเกษตรกรไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- เกษตรและสหกรณ์, กระทรวง. 2543. รายงานการวิจัย แนวทางและนโยบายในการพัฒนาการเกษตรยั่งยืน: กรณีศึกษาภาคเหนือ. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร. 2537. การศึกษาเปรียบเทียบเกษตรกรรมทางเลือกกับเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว: ศึกษากรณีเกษตรกรบ้านอุดมพัฒนา อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ใจมนัส พลอยดี. 2540. ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของธุรกิจชุมชนเปรียบเทียบภาพรวมและภาพย่อย (อำเภอคำชะโนด จังหวัดยโสธร และอำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช). วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉลอง ไซติกะคาม. 2542. การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน: เพื่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและความมั่นคงของชาติ. กรุงเทพมหานคร: เซ็นเตอร์ ดิสคัฟเวอรี.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2540. วัฒนธรรมไทย กับการเปลี่ยนแปลงสังคม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา. 2537. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพมหานคร: อาทิตตา พรินติ้ง.

- ชัยพัฒนา, มูลนิธิ. 2542. เศรษฐกิจพอเพียง. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2542. ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ซีที จอมเทียน พัทยา 18-19 ธันวาคม. กรุงเทพมหานคร: (ม.ท.ป.)
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2541. ทฤษฎีใหม่: มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด. กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา.
- ณรงค์ คงมาก. 2539. 20 ประสพการณ์ เกษตรผสมผสานภาคเหนือ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสานแสงอรุณ.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. 2541: 1999 จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย จากโลกาภิวัตน์สู่ชุมชน. กรุงเทพมหานคร: เอดิชั่นเพรส โปรดักส์.
- ศุภยา บุญภักดี. 2541. การประเมินผลทางเศรษฐกิจของโครงการแหล่งน้ำขนาดเล็กในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กรณีศึกษาโครงการแหล่งน้ำการเกษตรแบบผสมผสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทวีป แก้วคง. 2541. ความเป็นไปได้ในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เบลโล, วอลเดน; คันนิงแฮม, เชียร์; และเค็ง ปอร์, ลี. 2542. โศกนาฏกรรมสยาม: การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่. แปลโดย สุรนุช ธงศิลา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ประเวศ วะสี. 2541. ยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- ประเวศ วะสี. 2542. เศรษฐกิจชุมชน ทางเลือกเพื่อทางรอดสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ปราณี หมอนทองแดง. 2534. ทิศทางการพึ่งตนเองในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านสองแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พรณี ไทกุลพาณิชย์, บรรณาธิการ. 2539. ภูมิปัญญาเกษตรกรรม: ประสพการณ์จากล้านนา. กรุงเทพมหานคร: เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก.
- พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. 2541. ยุทธศาสตร์ประเทศไทย 1999-2000. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ภูษา ศรีวิลาส. 2539. กระบวนการแก้ปัญหาของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- มหาดไทย, กระทรวง. 2541. เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง แนวความคิดและยุทธศาสตร์.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.
- มหาดไทย, กระทรวง. 2542. แผนยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง พ.ศ. 2542 - 2544.
กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์.
- มาซาโนบุ ฟูกูโอกะ. 2541. ปฏิวัติยุคสมัยด้วยฟางเส้นเดียว ทางออกของเกษตรกรรมและ
อารยธรรมมนุษย์. แปลโดย รสนา โตสิตระกูล. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ไมตรี อินทุสุต, บรรณาธิการ. 2542. พออยู่ พอกิน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการ
กรมการปกครอง.
- รังสรรค์ ธาระพรพันธุ์. 2538. สังคมเศรษฐกิจไทยในทศวรรษ 2550: ยุทธศาสตร์การพัฒนาใน
กระแสโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไฉไล.
- วรรณา ประยุกต์วงศ์. 2540. ปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ในระบบเกษตรกรรมทางเลือก
ของเกษตรกร: ศึกษาเฉพาะกรณี ในจังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร
ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรวิทย์ เจริญเลิศ. 2535. พัฒนาการเศรษฐกิจเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วัลลภ พรหมทอง. 2542. เกษตรทฤษฎีใหม่ ตามแนวพระราชดำริ. กรุงเทพมหานคร: สำนัก
พิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์.
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. 2535. เกษตรกรรมทางเลือก หนทางรอดของเกษตรกรรมไทย.
กรุงเทพมหานคร: เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก.
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. 2530. การเกษตรแบบผสมผสาน: โอกาสสุดท้ายของเกษตรกรรมไทย.
กรุงเทพมหานคร: สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม.
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. 2535. ไปให้พ้นยุคปฏิวัติสีเขียว: เบื้องหลังปัญหาการเกษตรและการ
แสวงหาทางเลือกใหม่. กรุงเทพมหานคร: สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล. 2539. บนแผ่นดินและชีวิตเดียวกัน: บทบาทหญิง-ชายในระบบ
เกษตรกรรมทางเลือก. กรุงเทพมหานคร: เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. 2543. ทฤษฎีใหม่นายหลวง: ชีวิตที่พอเพียง. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. 2531. หนทางนี้มีคำตอบ: บันทึกคำบอกเล่าของเกษตรกรไทยบน
รากฐานของการพึ่งตนเอง. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาอาชีพศึกษา 5
ประเภทวิชาเกษตรกรรม.
- สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. 2538. เกษตรผสมผสาน: ภูมิชีวิต ภูมิธรรม พึ่งตนเองและพึ่ง
ทรัพยากรในดินอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์.

- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2540. ทฤษฎีใหม่ว่าด้วยการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และคณะ. 2533. รายงานการวิจัยเรื่องศักยภาพของชุมชนอีสาน: กรณีศึกษา บ้านฝาง ต.โนนทอง อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และคณะ. 2534. รายงานการวิจัยเรื่องศักยภาพของหมู่บ้านภาคกลาง. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุเมธ ตันติเวชกุล. 2543. ใต้เบื้องพระยุคลบาท. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.
- เสน่ห์ จามริก. 2542. เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: (ม.ป.ท.).
(ปาฐกถา ในการประชุมวิชาการประจำปี ของศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ ตึกประชาธิปไตยปราสาทพระพรหม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ.2541).
- สังคีต พิริยะรังสรรค์, บรรณาธิการ. 2538. โลกาภิวัตน์กับสังคมเศรษฐกิจไทย. กรุงเทพมหานคร: 179 การพิมพ์.
- โสภิต ทองปาน. 2531. นโยบายเกษตร: หลักและนโยบายของไทย. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์.
- อำนาจ เมฆนพรัตน์. 2543. การพึ่งตนเองของเกษตรกรในโครงการส่งเสริมการเกษตรแบบผสมผสานของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

รายละเอียดหลักสูตรประถมศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา พุทธศักราช 2524 ที่ใช้ใน
โรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทหลวง

หลักการทั่วไป

1. เป็นการศึกษาเพื่อปวงชน
2. เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนนำประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต
3. เป็นการศึกษาที่มุ่งสร้างเอกภาพของชาติ โดยมีเป้าหมายหลักร่วมกัน แต่ให้ท้องถิ่นมีโอกาสที่จะจัดหลักสูตรบางส่วนให้เหมาะสมกับสภาพความต้องการได้

หลักการเฉพาะ

1. เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับชุมชนในเขตภูเขา
2. เป็นการศึกษาที่จัดให้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่
3. เป็นการศึกษาที่ส่งเสริมให้ชุมชนสามารถปรับให้เหมาะสมกับสภาพ และความต้องการของแต่ละท้องถิ่น
4. เป็นการศึกษาที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีความก้าวหน้าในการเรียนรู้ ตามความสามารถ ประสบการณ์ และพัฒนาการของแต่ละบุคคลซึ่งไม่เหมือนกัน โดยไม่สูญเสียโอกาสที่จะเรียนให้ได้สมบูรณ์ตามหลักสูตร
5. เป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งพัฒนาความสามารถของผู้เรียน ทั้งในด้านบุคคลและกลุ่มบุคคล เพื่อให้ผู้เรียนนำความรู้ ความคิด และทักษะที่ได้จากการเรียนรู้ไปพัฒนาและปรับปรุงตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคมให้ดีขึ้น

โครงสร้างหลักสูตร

1. กลุ่มทักษะ เป็นความรู้พื้นฐานที่จะเป็นเครื่องมือการเรียนรู้ ประกอบด้วย ภาษาไทย และคณิตศาสตร์

1.1 ภาษาไทย แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ตอน คือ ภาษาไทย 1 ภาษาไทย 2 ภาษาไทย 3

1.คณิตศาสตร์ แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ตอน คือ คณิตศาสตร์ 1 คณิตศาสตร์ 2 คณิตศาสตร์ 3

2.กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและสังคม เป็นการประมวลประสบการณ์และความรู้ที่จำเป็นแก่ชีวิตและความจำเป็นของผู้เรียน จัดเป็นหน่วยการเรียนรู้ 19 หน่วย เนื้อหาร้อยละ 80 เป็นเนื้อหาวิชาที่กำหนดไว้แล้ว เนื้อหาร้อยละ 20 ครู ผู้เรียน และชุมชน สร้างขึ้นเองตามสภาพความจำเป็น และความต้องการของท้องถิ่น

การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนพึ่งตนเองแม่จันทรวง

กำหนดการจัดกิจกรรมระหว่าง 8.00-16.00 น. โครงการฯ ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาการทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญาของเด็ก ภายใต้ความสนใจ ความถนัด ความเหมาะสมกับวัยและสภาพแวดล้อม ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงมีลักษณะเฉพาะดังนี้

1. หลักสูตรการเรียน โครงการฯ ใช้แนวทางจากสื่อการศึกษาและหลักสูตรการศึกษานักเรียนอนุบาลเชียงราย สำนักงานการประถมศึกษาเชียงราย และหลักสูตรการศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา พ.ศ.2524 ชูเตรียมความพร้อมภาษาไทย กรมการศึกษานอกโรงเรียน ผสมผสานกับประสบการณ์ ความรู้ที่ได้จากการศึกษาดูงานการดำเนินงาน ศพด. ที่ประสบผลสำเร็จ

ในเบื้องต้น ครูจัดทำแผนการสอนขั้นพื้นฐานทั้งการฟัง พูด อ่าน เขียน ภาษาไทย ประยุกต์และผลิตสื่ออุปกรณ์การสอน แบบเรียน แบบฝึกหัดที่ใช้สำหรับเด็กด้วยตนเอง ในการจัดการเรียนการสอนจะมีการจัดแบ่งกลุ่มเด็กเป็น 2-3 กลุ่ม ตามวัยและความสามารถของเด็ก ศพด. รับผิดชอบดูแลเด็กซึ่งมีอายุระหว่าง 2-12 ปี

2. กิจกรรมเสริมทักษะ ได้แก่ กิจกรรมที่เสริมสร้างพัฒนาการทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และพัฒนาการด้านสังคม ได้แก่ กิจกรรมกายบริหาร เกมสื่การละเล่นต่างๆ กิจกรรมการแจ้่ง กิจกรรมกลุ่ม กิจกรรมประกอบจังหวะ กิจกรรมวงกลม กิจกรรมเล่นนิทานจะมีการแลกเปลี่ยนระหว่างนิทานที่ครูนำมาเล่ากับนิทานที่นักเรียนเคยฟังที่บ้าน

3. กิจกรรมการพัฒนาจิตใจ มีการสวดมนต์ นั่งสมาธิ และสอดแทรกเกี่ยวกับศีลธรรมต่างๆ ในระหว่างการเรียนการสอน ซึ่งเป็นการวางพื้นฐานการปฏิบัติ ความรู้ ความเข้าใจเบื้องต้นทางด้านพุทธศาสนา ทั้งนี้โครงการฯ มิได้มีความมุ่งหมายให้ชาวบ้านและเด็กทำลายความนับถือความเชื่อดั้งเดิม หากแต่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพโดยรวมของสังคมไทย และโครง

การฯ มุ่งหวังที่จะเป็นการกล่อมเกลาจิตใจให้เด็ก ๆ เติบโตขึ้นอย่างเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม มีจิตใจอ่อนโยนต่อตนเอง ผู้อื่น และธรรมชาติที่อยู่รอบตัว

4. กิจกรรมฝึกงานด้านการเกษตร เด็ก ๆ จะได้เรียนรู้และฝึกงานพื้นฐานด้านการเกษตร ผสมผสานเพื่อการอนุรักษ์ในช่วงบ่ายทุกวัน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ได้ผลผลิตเป็นวัตถุดิบสำหรับทำอาหารกลางวัน เช่น พักทอง มะละกอ เห็ดฟาง ผักต่างๆ ตามฤดูกาล งานที่เด็กทำจะเป็นงานที่เหมาะสมกับวัยและความสามารถของเด็ก เช่น การคลุมแปลงเพาะเมล็ดด้วยฟางข้าว การรอกดินใส่ถุงเพาะชำ การถอนหญ้าในแปลง เป็นต้น

5. กิจกรรมการศึกษาธรรมชาติ เป็นกิจกรรมที่จัดสัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง เพื่อให้เด็กได้สัมผัสเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยครูจะเสริมความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศน์ วิทยา ชีวิตสัตว์ พืช วัฏจักรน้ำ ในระดับที่เหมาะสมกับวัย เป็นการปลูกฝังให้เด็กเกิดความรัก และห่วงแหนทรัพยากรธรรมชาติ ในขณะเดียวกัน ครูก็ได้เรียนรู้วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านอีกทางหนึ่ง

6. กิจกรรมรักษาความสะอาด การอาบน้ำ แปรงฟัน ตัดเล็บ กำจัดเหา การทำความสะอาดเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เพื่อเสริมสร้างอนามัยที่ถูกสุขลักษณะแก่เด็ก ตลอดจนมีการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวไปสู่ผู้ปกครองของเด็ก

7. กิจกรรมอื่นๆ ซึ่งจัดในบางโอกาส เช่น การเชิญผู้อาวุโสในชุมชน มาให้ความรู้แก่เด็ก เกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น กิจกรรมวันเด็ก เป็นต้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข

ทฤษฎีใหม่ : ขั้นที่สอง

หลังจากเกษตรกรดำเนินการเกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นต้นหรือขั้นที่หนึ่ง คือ การผลิตอาหารเพื่อบริโภคจนประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง เกษตรกรมีอาหารไว้บริโภคในครอบครัวอย่างเพียงพอ และสามารถช่วยตัวเองได้แล้ว ขั้นต่อไปที่จะต้องดำเนินการต่อก็คือ การรวมพลังกันในรูปของกลุ่มหรือสหกรณ์ ซึ่งเป็นการร่วมแรง ร่วมใจกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ ดังต่อไปนี้

1.การผลิต ในกระบวนการผลิตทางการเกษตรนั้น เกษตรกรสามารถที่จะดำเนินร่วมกันได้ในหลายๆ ด้าน ดังนี้

1.1การร่วมมือกันในด้านพันธุ์พืช พันธุ์พืชเป็นปัจจัยหลักอย่างหนึ่งในการประกอบอาชีพการเกษตร หากมีการแบ่งปันหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันภายในชุมชนแล้ว จะทำให้เกษตรกรประหยัดต้นทุนในการประกอบอาชีพ และจะทำให้การประกอบอาชีพนั้นประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น

1.2การร่วมมือกันในการเตรียมดิน การเตรียมดินก่อนการปลูกพืชเป็นงานที่สำคัญอย่างหนึ่ง หากเกษตรกรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนเครื่องมืออุปกรณ์และแรงงานกัน ดังที่เกษตรกรทั่วไปเรียกว่า “เอาแรงกัน” จะทำให้ประหยัดแรงงานและค่าใช้จ่าย

1.3การร่วมมือกันทำงาน เช่น การดำนา การหว่านเมล็ดหรือการปลูกพืช การกำจัดวัชพืช การเก็บเกี่ยวผลผลิต กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ ควรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ร่วมมือร่วมแรงกัน ดังกรณีประเพณี การลงแขก ของชาวนาไทยในอดีต

1.4การช่วยเหลือกันในการจัดการแหล่งน้ำ หากมีการช่วยเหลือกันในการขุดสระน้ำ หรือในกรณีที่ขาดน้ำ มีการแบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จะเป็นการแก้ปัญหาหรือลดปัญหาในการขาดแคลนน้ำได้

2.การตลาด ทฤษฎีใหม่ในขั้นนี้เป็นขั้นที่มีการตลาดเข้ามาเกี่ยวข้อง เนื่องจากเกษตรกรสามารถผลิตได้มากกว่าปริมาณที่ใช้ในการบริโภค ส่วนที่เหลือก็สามารถนำไปจำหน่ายได้ ดังนั้นเกษตรกรควรมีการร่วมมือร่วมใจกันในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.1ลานตากข้าว ลานตากข้าวเป็นเรื่องที่จำเป็น เพราะถ้าหากหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้วไม่ตากให้แห้ง จะทำให้ข้าวมีความชื้นสูง ทำให้ขายได้ในราคาต่ำ แต่การที่จะทำลานตากข้าว นั้น เกษตรกรมักประสบกับปัญหาอยู่เสมอ เช่น มีปัญหาเรื่อง เงิน แรงงาน หรือแม้แต่พื้นที่ที่จะใช้ทำลานตากข้าว เนื่องจากเกษตรกรมีพื้นที่จำกัด ดังนั้น เกษตรกรควรร่วมมือกันในการจัดทำและใช้ลานตากข้าวร่วมกัน โดยกำหนดระยะเวลาการใช้ให้เหมาะสม เช่น กำหนดระยะเวลาเก็บ

เกี่ยวและตากข้าวไม่พร้อมกัน ถ้าหากทำเช่นนี้จะทำให้เกษตรกรประหยัดแรงงานและค่าใช้จ่าย จะทำให้มีรายได้สูงขึ้น

2.2 ยุ้งข้าวหรือยุ้งฉางเก็บรักษาเมล็ดพืชไว้ ยุ้งฉางมีไว้เพื่อเก็บรักษาผลผลิตในกรณีที่ยุ้งไม่พร้อมที่จะขาย หรือในช่วงที่มีราคาต่ำๆ เกษตรกรในชุมชนควรร่วมมือร่วมใจกัน ช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเช่นเดียวกับกรณีของลานตากข้าว

2.3 เครื่องสีข้าว เกษตรกรควรรวมกลุ่มกันเพื่อจัดหาหรือจัดตั้งเครื่องสีข้าวสำหรับใช้ในชุมชนของตนเอง จะทำให้ขายข้าวได้ในราคาสูงเพราะเป็นการขายให้โรงสีของตนเอง ไม่ต้องขายให้พ่อค้าคนกลาง และยังสามารถสีข้าวไว้บริโภคเอง เป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย

2.4 การจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรร่วมกัน หลังจากทีเกษตรกรผลิตสินค้าทางการเกษตรได้แล้ว หากเกษตรกรนำมาจำหน่ายร่วมกันในรูปของกลุ่มเกษตรกรหรือสหกรณ์ เกษตรกรก็จะสามารถจำหน่ายได้ในราคาสูง เนื่องจากการจำหน่ายในลักษณะเช่นนี้เป็นการจำหน่ายแก่ผู้บริโภคโดยตรง ไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง นอกจากนี้ การรวมกลุ่มกันจะทำให้มีพลังในการต่อรอง ไม่ถูกเอาเปรียบและถูกกดราคาจากผู้ซื้อ

3. ความเป็นอยู่ ในด้านสภาพชีวิตความเป็นอยู่ในชุมชนนั้น เกษตรกรควรพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยพื้นฐาน จำพวกอาหารการกิน เช่น พริก เกลือ น้ำปลา กะปิ น้ำมันพืช หรือแม้แต่เสื้อผ้าหรือเครื่องนุ่งห่มก็สามารถแลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันกันได้

4. สวัสดิการ ในแต่ละชุมชนควรจัดตั้ง จัดหาสวัสดิการต่างๆ สำหรับชุมชน เช่น กองทุนกู้ยืมสำหรับสมาชิก รวมทั้งการบริการในด้านสุขภาพอนามัยในชุมชน สวัสดิการต่างๆ เหล่านี้ เกษตรกรจะต้องร่วมมือร่วมใจกันจัดตั้งขึ้น เพื่อให้เป็นสวัสดิการภายในชุมชน

5. การศึกษา การศึกษาจะเป็นส่วนช่วยให้สังคมและชุมชนอยู่อย่างมั่นคงและมีความสุข ดังนั้น เกษตรกรที่ร่วมดำเนินการเกษตรทฤษฎีใหม่ควรมีบทบาทในการสนับสนุนและส่งเสริมการศึกษา เช่น จัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษา จัดหาวัสดุอุปกรณ์การศึกษาที่จำเป็นไว้บริการภายในชุมชน เพื่อประโยชน์ในการเล่าเรียนของบุตรหลานเกษตรกรเอง

6. สังคมและศาสนา ชุมชนจะอยู่อย่างสงบสุขได้จะต้องมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เช่น การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ร่วมกัน การพัฒนาสังคมและชุมชนร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นสาธารณสมบัติ เช่น วัด โรงเรียน ตลาด ตลอดจนแม่น้ำ ลำคลอง หนองบึง สิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านี้ หากเกษตรกรในชุมชนร่วมกันอนุรักษ์และพัฒนาให้มีสภาพดีแล้ว ชุมชนก็สามารถใช้ร่วมกันและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 ก็คือ “การเกษตรก้าวหน้า หรือเกษตรออมทรัพย์” ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ครอบคลุมเกษตรกร ชุมชนเกษตรกรทุกระดับ รวมมือกับภาครัฐและเอกชน ในการบริหารและจัดการพื้นที่ทำการเกษตรให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ด้วยเกษตรกร บุคลากร ทั้งภาครัฐและเอกชน ที่มีคุณภาพ จริยธรรม ร่วมคิด ร่วมทำ และประสานงาน เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาการเกษตรยั่งยืน”

ทฤษฎีใหม่ : ขั้นที่ 3

หลังจากที่ชุมชนรวมพลัง ร่วมแรง ร่วมใจกัน ดำเนินงานจนเกิดประสิทธิผล และสังคมอยู่อย่างอบอุ่น มั่นคง และมีความสุขแล้ว ในขั้นที่ 3 ของทฤษฎีใหม่นี้ จะเป็นขั้นที่นำไปสู่ธุรกิจชุมชน เพื่อให้สภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกรในชุมชนดีขึ้น ขั้นนี้จึงเป็นขั้นของการติดต่อประสานงาน กับแหล่งเงินทุน เพื่อนำเงินทุนมาใช้กับกิจกรรมต่างๆ ของเกษตรทฤษฎีใหม่ซึ่งจะเป็นการพัฒนาให้การดำเนินงานก้าวหน้ายิ่งขึ้น แหล่งเงินทุนที่สามารถติดต่อได้ เช่น ธนาคาร บริษัทห้างร้านเอกชน รวมทั้งองค์กรและมูลนิธิต่างๆ ในการติดต่อประสานงานระหว่างเกษตรกรและแหล่งเงินทุนนี้ จะเป็นการเอื้อและประสานผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน คือ

ประโยชน์ที่เกษตรกรจะได้รับ ได้แก่

- 1.สามารถจำหน่ายผลิตผลได้ในราคาสูง เนื่องจากไม่ถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง เพราะเป็นการจำหน่ายแก่ผู้ซื้อโดยตรง
- 2.ซื้อวัสดุอุปกรณ์การเกษตรได้ในราคาถูก เนื่องจากเป็นการซื้อในราคาขายส่ง เพราะซื้อผ่านกลุ่มเกษตรกรหรือสหกรณ์

ประโยชน์ที่แหล่งเงินทุนจะได้รับ ได้แก่

- 1.ซื้อผลิตผลการเกษตรได้ในราคาต่ำ เนื่องจากเป็นการรับซื้อจากเกษตรกรโดยตรง ไม่ต้องซื้อผ่านพ่อค้าคนกลาง
- 2.สามารถกระจายบุคลากรได้มากขึ้น เนื่องจากในแหล่งชุมชนนั้นมีกิจการของแหล่งเงินทุนดำเนินการอยู่ จึงทำให้สามารถขยายกิจการ เพิ่มงาน และเพิ่มบุคลากรได้มากยิ่งขึ้น

หากกล่าวโดยสรุป ทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 3 คือ “การดำเนินการ เพื่อให้เกษตรกรมั่งคั่ง มั่นคง และสามารถบริหารจัดการการประกอบอาชีพ ทั้งภาคการเกษตรและนอกภาคเกษตร ด้วยเทคโนโลยีการเกษตรระดับนานาชาติอย่างเท่าเทียมกับภูมิภาคต่างๆ ของโลก”

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวนุชนาฏ พุ่มวิเศษ เกิดวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ.2520 ที่อำเภอเมือง
จังหวัดนครปฐม สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีเศรษฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์
การเงิน คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2541 และเข้าศึกษา
ต่อในหลักสูตรเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ.2542

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย